

Հայկական գիտահետազոտական հանգույց Armenian Research & Academic Repository

Սույն աշխատանքն արտոնագրված է «Ստեղծագործական համայնքներ
ոչ առևտրային իրավասություն 3.0» արտոնագրով

**This work is licensed under a Creative Commons Attribution-NonCommercial
3.0 Unported (CC BY-NC 3.0) license.**

Դու կարող ես.

պատճենել և տարածել նյութը ցանկացած ձևաչափով կամ կրիչով
ձևափոխել կամ օգտագործել առկա նյութը ստեղծելու համար նորը

You are free to:

Share — copy and redistribute the material in any medium or format

Adapt — remix, transform, and build upon the material

5659

и. 73 н. н. н.

Англ. Мейер и Сн
1878 г.
З. 7. 8. 1876 г.

84

7-60

14

ԱՆԻՍՏԱՆԵՐ ՏԻՒՄԱ

© 1878

ԲԺՇԿԻ ՄԸ ՅԻՇԱՏԱԿՆԵՐԸ

ԺՕՉԷՑ ՊԱԼՄԱՄՐՕ

ԹԱՐԳՄԱՆԵԱՑ

Կ. ԵՍՂՄԱՃԵԱՆ

ՀԱՏՈՐ ՈՒԹԵՐՈՐԴ

Զվիզնիա

ՏՊԱԴՐՈՒԹԻՒՆ ԵՂՐԱՐՑ ՅԷՏԷՄԱՆ

1878

Ի Կրօնական Կոմիտեի Կենտրոնական Կառույցում

ԺՕՁԷՑ ՊԱԼԱՄԱՐԻ

31705-42

ԵՂՐԱՅԵՐ ԵՐ ԲՈՏԵՐ

ՓԻՆՈ պատկած գտաւ իւր քոյրն այն բազմոցին վրայ, որու վրայ խօսելու արդէն պատեթիւն ունեցած էնք:

Նախասենեակը մտած ատեն երիտասարդը նշմարեց որ Անտրէ հոգ տարեր էր բոլոր ծաղիկներն հեռացընել, նէ որ այնքան կը սիրէր ծաղիկները. վառն զի իւր տկարութիւնն սկսելէ հետէ ծաղիկներուն հօտը շատ կը Կոչէր իրեն, և ուղղային նեարդերուն զրկուելէն առաջ կու գային բոլոր այն տկարութիւնները որ տասնևհինգ օրէ ՚ի վեր իրարու յաջորդեր էին:

Փիլիպ ներս մտած ատեն Անտրէ կը մտախոհէր. վրան տխրութիւն սփռուած գեղեցիկ ճակատը ծանր կերպով ծուած էր, և աչերն իրենց կակնոզ ակնակապիճին մէջ կ'երեւէին: Թեւրը վար կախուած էին, և թէպէտ այն գիրքին մէջ արիւնք թեւերն ՚ի վար իջնելու էր՝ սակայն մամբ արձանի մը ձեւներուն պէս սպիտակ էին անոր ձեւները:

14932-58

Այնպիսի անշարժութեան մը մէջ էր՝ որ կարծես թէ չէր ապրեր, և մեռած չըլլալուն լա համոզուելու համար անոր շունչ առնելը շեշտ էր :

Փիլիպ Թիլլեքերն իմացած վայրկեանէն թէ քոյրը հիւանդ է՝ իւր քայլերն արագեր էր, այնպէս որ սանդուխին ստորադ շնչապա հասեր էր . բայց հոն դադար առեր էր, խելքը դուրս եկեր և աւելի հանդարտ կերպարանքով սանդուխն ելեր էր, այնպէս որ սենեկին շեմ հասած ասնն պոյի մը պէս անշարժ և անձայն ոտքը կը դնէր :

Գորով ունեցող մարդոց յատուկ հոգածութեամբ մը, կ'ուզէր հիւանդութեան աստիճանն անձամբ քննել նշաններուն նայելով . զիտէր որ այնքան գորովասիրտ և բարեօրոտ Անտրէն զինքը առնելուն և լսելուն պէս՝ շարժումն ու կերպարանքը պիտի շտկէր որպէս զի չխռովէ զինքը :

Աստի ապակեօր դուռն այնպէս մեղմիկ մշելով ներս մտաւ որ Անտրէն չլսեց, և Փիլիպ սենեկին մէջտեղն հասաւ երբ Անտրէն աւ չէր կանկածեր :

Այն ատեն Փիլիպ ժամանակ ունեցաւ անոր նայելու, այն գունատութիւնը, անշարժութիւնը, անզօրութիւնը տեսնելու, անոր աչերուն տարօրինակ արտայայտութիւնը զիտեց՝ որոնք զստարիութեան մէջ կը սուղէին, և իւր կարծածէն աւելի խռովելով, անմիջապէս այն կարծիքն ունեցաւ թէ քրոջը հիւանդութեանը մէջ բարոյականը մեծ մաս մ'ունէր :

Այս տեսարանը որ սարսուտ կ'աղղէր Փիլիպի սրտին՝ սոսկում յայտնող շարժում մ'ընել տուաւ անոր :

Անտրէն աչերը դարձուց և մեծ աղաղակ մը հանելով՝ յարութիւն առնող մտեղի մը պէս ելաւ կանգնեցաւ, և ըստ կարգի շնչապառ՝ վազեց եղբօրը պարանոցէն կախուելու :

— Դու, դու, Փիլիպ, բաւ :

Եւ ասիւ աւելին չըսած՝ զօրութիւնը դնաց վրայէն :

Նաև ուրիշ ինչ կրնար ըսել, քանի որ միայն անոր վրայ կը մտածէր :

— Այո, այո, ես, պատասխանեց Փիլիպ զինքն ողջադուրեւով

և բռնելով, վառն զի կ'զգար որ իւր բաղկաց մէջ ինքզինքը չէր կրնար բռնել, ես որ վերադարձայ և քեզ հիւանդ դտայ : Ա՛հ, խեղճ քոյրս, ի՞նչ ևս եղեր :

Անտրէն սկսաւ խնդալ շղային ծիծաղով մը որ Փիլիպը չվտասահայրնելէ ի զատ՝ վիշտ պատճառեց անոր, թէ և հիւանդը վտասահայրնել կ'ուզէր այն ծիծաղով :

— Ինչ եմ եղեր, կը հարցնես, միթէ հիւանդ կ'երեւի, Փիլիպ :

— Ա՛հ, այո, Անտրէ, բոլորովին գունատ ևս և կը դողաս :

— Բայց մը տեսար այդպէս բան մը, եղբայր իմ : Տկարութիւն անդամ չունիմ . աէր Աստուած, ո՞վ արդեօք այսպիսի սխալ տեղեկութիւն մը տուեր է քեզի . ո՞վ արդեօք անմտութեամբ դքեղ խռովեր է : Ճշմարիտ, ես ըսածդ չեմ հասկընար, և շատ աղէկ եմ . միայն քիչ մը թեթեւ շլացում ունեցայ որ եկածին պէս պիտի երթայ :

— Ա՛հ, բայց շատ գունատ ևս, Անտրէ . . .

— Սովորաբար շատ զոյն ունիմ երեսս :

— Ոչ, բայց կենդանութիւն կար երեսդ, մինչդեռ այսօր . . .

— Բան մը չէ :

— Տես, տես, ձեռներդ որ քիչ մ'առաջ կ'այրէին, այժմ աստի պէս պող են :

— Այդ շտտ պարզ բան է, Փիլիպ, ներս մտնելը առնելով . . .

— Եւ որ :

— Ստատիկ ու բախտութիւն գոպի, և արիւնս սիրտս քայլեց, աս հա եղածն այս է :

— Բայց կը գողգոջես, Անտրէ, զիս բռնելով կարող եղեր ևս ասքի վրայ մնալ :

— Ա՛հ, այդպէս չէ, այլ քեզ կը գրկեմ . չես աղեր որ քեզ զրկեմ, Փիլիպ :

— Ա՛հ, սիրելի՛ Անտրէ :

Եւ նորաւի աղջիկը սրտին վրայ սեղմեց :

Արեւոյն վայրկեանն, Անտրէն զգաց որ ոյժն իրմէ կ'երթայ

Քննարկն . ՚ի դուր շանայ եղբորը պարանոցին վրայ մնալ , ձեռքը պիտի և անկենդան տահեցաւ և բազմոցին վրայ ինկաւ , այն ձեռքը որ աւելի սպիտակ էր այն բեհեզեաց վարադոյրներէն՝ որոց վրայ կը գծագրուէր անոր հիանալի կիսադէմը :

— Տեսա՞ր , տեսա՞ր , զիս կը խորես , դուչեց Փիլիպ : Ա՛Տ , սիրելի քոյրս , դու հիւանդ ես , աղէկ չես :

— Սրտակը , սրտակը , միմնջեց Անտրէ , դէմքին արտայայտութիւնը քողարկելով այնպիսի ժպիտով մը որ մինչև մահուան մէջ իրմէ չէր բաժնուեր :

Եւ իւր նուազումն աչքն ու դժուարաւ շարժող ձեռքը ցոյց կու տային Փիլիպի սրտակ մը , որ պատահանին քով գրուած փոքրիկ գզրոցի մը վրայ էր :

Փիլիպ այն կարասիին կողմը նետուեցում աչքը միշտ քրօջը վրայ՝ որմէ ախանայ կը հեռանար :

Յետոյ պատահանը բանալով եկաւ նորատի ազջկան կծկած թմկն գրու սրտակը :

— Նայէ , նայէ , բռտ . օգ և կեանք շնչելով լիտատնոյն , յարութիւն առի . է՛Տ , շատ հիւանդ կը կարծես զիս : Ա՛տ :

Սակայն Փիլիպ պատասխան տալ իսկ չէր մտածեր . քրօջը կը նայէր :

Անտրէ տակաւ առ տակաւ ինքզինքը դտաւ , բազմոցին վրայ կանդնեցաւ , իւր տամուկ ձեռացը մէջն առաւ Փիլիպի դողող ջուռն ձեռքը , և նայուածքը քաղցրանալով , արխնն այսերուն ելնելով ամեն տաննէ աւելի գեղեցիկ երեցաւ :

— Ա՛Տ , տէր Աստուած , կը տեսնես որ անցաւ , Փիլիպ , ըսաւ , և ես գրաւ կը դնեմ որ , թէեւ բարի գիտաւորութեամբ՝ եթէ յանկարծ չեղեկէր ինձ , վերստին ստնդանք շպիտի դար վրաս և բժշկուած պիտի ըլլայի , բայց այնպէս դեմն ելնել , կը հասկընաս , Փիլիպ , ես սր քեզ այնքան կը սիրեմ . . . քեզ որ իմ կենացս շարժիչ զօրութիւնն ու կազմողն ես , եթէ աղէկ ալ ըլլայի՝ դարձեալ չէի կրնար գիմանալ :

— Այո , բոլոր ասոնք շատ սիրուն , շատ տղւոր են , Անտրէ , հիմա ըսէ ինձ , կ'աղաչեմ , ի՞նչ բանի կ'ընծայես այս տկարութիւնդ :

— Ի՞նչ զխնամ՝ , սիրելիս , զարնան վերադարձին , ծաղկանց եղանակին կ'ընծայեմ՝ զիտես թէ որչափ ջղային եմ . դեռ երէկ պարտիզին պարսիկ շեփորուկներուն հօտը հեղձամղձուկ ըրաւ զիս . զիտես թէ անոնց հիանալի գարգմանակները , որ տարուան առաջին հովերուն կ'սկսին կախուիլ , թմրեցուցիչ հօտ մը կը սփռեն . լաուրենն , երէկ . . . ո՛Տ , տէր Աստուած , զայն մտքէս անդամ անցընել չեմ՝ ուզելու , Փիլիպ , վասն զի ինձ այնպէս կը թուի թէ նորէն կ'արուսիմ :

— Այո , իրաւունք ունիս , և թերես այդ է . ծաղիկները շատ վտանգաւոր են , միտքդ կու գայ որ տղայ եղած ատեն Գալէրնէյի մէջ , խեղքիս փշեց որ ցանկէն շեփորուկներ կարելով՝ անկողնիս շուրջը շարեմ՝ Ս . հաղորդութեան Տօնի սեղանին պէս զեղեցիկ է , կը սէփեք երկուքս ալ . բայց երկրորդ օրը , զիտես որ ես շարժեցայ , ամեն մարդ զիս մեռած կարծեց , բայց ՚ի քենէ՝ որ չուզեցիր համոզուիլ թէ առանց մնաս բարեաւ ըսելու քենէ այնպէս բաժնուէի , և դու միայն , խեղճ Անտրէ , — հայիւ վեց տարուկայիւր այն ատեն , — և դու միայն այնքան զիս համբարեցիր և այնքան վրաս արտասուք թափեցիր որ խեղքս զլուխ բերիր :

— Եւ օդ տուի քեզ , Փիլիպ , վասն զի այսպիսի պատահարներու մէջ օդ պէտք է , կարծես թէ օդը քիչ կու դայ ինձ :

— Ա՛Տ , քոյր իմ , քոյր իմ , միտքդ չես բերեր այս , և ծաղիկ գծել տուեր ես սենեկիդ մէջ :

— Այ , Փիլիպ , յիշաւի ոչ , տասնհինգ օրէ աւելի է որ մարդարսածաղիկ մ'անդամ մտած չէ սենեակս : Տարօրինակ բան , ես որ այնքան կը սիրէի ծաղիկները , հիմա չեմ ախորժիր անոնցմէ : Բայց մէկըի թողունք ծաղիկները : Առտի . անդար ունեցայ , օրիորդ աը Գալէրնէյն անգար ունեցաւ , սիրելի Փիլիպ , և որովհետեւ երջանիկ անձ մ'է այս օրիորդ աը Գալէրնէյը . . . վասն զի այս անդարին համար որ մարմնուք մը բերաւ , բոլոր աբբունիքը և քաղաքը հողածութիւն ցոյց տուին անոր վիճակին :

— Ի՞նչպէս :

— Անշուշտ , տիկին իշխանուհին բարեխեղաբար զիս տեսնել եկաւ . . . ո՛Տ , Փիլիպ , ի՞նչ հիանալի պաշտօնս : ի՞նչ փափ-

կատիրա բարեկամուհի, զիս խնամեց, զգուեց, իւր առաջին բժիշկ
կը բերաւ ինձ: Եւ երբ այն զոն անձը որուն վճիռներն անսխալ
են, երակս զննեց՝ աչերուս և լեզուիս նայեցաւ՝ գիտե՞ս իմ վերջին
երջանկութիւնս զոր ունեցայ:

— Ոչ:

— Լաւ ուրեմն, այս եղաւ որ բնաւ հիւանդ չէի, աբբթէօս
Լուի հարկ չգատեց պարզ գեղաշուր մը, զեղահատ մը տալ ինձ,
նա որ, կ'ըսեն թէ, ամեն օր այնպիսի թևեր և սաքիւր կը կտրէ
օր մարդս կը քսամեցընեն. ուստի, Փիլիպ, կը տեսնես որ շատ
ազէկ եմ: Հիմա ըսէ ինձ թէ ո՞վ դքեզ այդպէս վախոցոց:

— Ո՞վ պիտի ըլլայ, անմիտ ժիլպէրը:

— Ժիլպէր, ըսաւ Անտրէ անհամբերութեան յայտնի շարժու
մով մը:

— Այո, ինձ ըսաւ թէ շատ հիւանդ ես:

— Եւ դու հաւատայիր այն ասուշին, այն գատարկասրտութիւն
որ ձեռքէն բան մը չգար, այլ չար գործել կամ խօսիլ:

— Անտրէ, Անտրէ:

— Ի՞նչ կայ:

— Դարձեալ կը գունատիս:

— Ոչ. բայց այն ժիլպէրը ջղերուս կը դպչի, բաւական չէ
միշտ գէմն ելնելը, մէյ մ'ալանոր խօսքը լսելու է իմ գէմն չե
ղած ատենը:

— Ի՛հ, դարձեալ պիտի մարիս:

— Ո՛հ, այո, այո, տէր Ասաուած . . . : Բայց այն պիտի բ
սեմ որ . . .

Եւ Անտրէի շրթունքը այլադունեցաւ ու ձայնը դադրեցաւ:

— Ի՞նչ տարօրինակ բան է այս, մամուաց Փիլիպ:

Անտրէ ճիգ մ'ըրաւ:

— Ոչ, բան մը չէ, ըսաւ. դուն այս շնչին երեւթմանունն ուշ
մի գներ. տես, սաքի վըայ ելայ, Փիլիպ. թէ որ դիս մտիկ կ'ը
նես, երթանք անգամ մը ժուռ. դանք միասին, և տանն վայրկենէն
ես կ'աղէկամ:

— Կարծեմ թէ քու ոյժիդ վըայ սխալ դադարեալ ունիս, Անտրէ:

— Ոչ, եթէ հողեւաբբալ ըլլայի՝ Փիլիպ վերադարձած ըլլալով
ինձ առողջութիւն պիտի ըլլար. կ'ուզէս որ դուրս ելնեսք, Փի
լիպ:

— Քիչ մ'ետք կ'ելնեսք, սիրելի Անտրէ, ըսաւ Փիլիպ մեղմո
վին քոյրը կեցնելով, դեռ լիովին չ'ստահայուցիր դիս, կեցիր որ
ինքզինքդ դանես:

— Այնպէս թող ըլլայ:

Անտրէ ինքզինքը թողլով բազմոցին վըայ ինկաւ՝ հետը քարշե
լով Փիլիպը որուն ձեռքէն բռներ էր:

— Բայց ինչո՞ւ համար, շարայարեց, յանկարծ լուր չտալու ելար:

— Իսկ դու, ըսէ նայիմ, սիրելի Անտրէ, ինչո՞ւ ինձ դրելէ
դադրեցար:

— Այո, ճշմարիտ է, բայց միայն քանի մ'օրէ 'ի վեր:

— Տանն հինգ օրուան մօտ է, Անտրէ:

Անտրէ զլուրը ծռեց:

— Անհոգ աղջիկ, ըսաւ, Փիլիպ քաղցր կշտամբանքով մը:

— Ոչ, հիւանդ աղջիկ ըսէ, Փիլիպ: Արդարեւ իրաւունք ունիս,
ինէ լուր շուռած օրեդ սկսաւ տխրութիւնս, այն օրէն 'ի վեր ա
մնէն սիրելի բաները յայնութիւն մը, ահա՞նութիւն մը եղան ին
ձի համար:

— Աւերջապէս բոլոր ասոնց մէջ, ես շատ գոհ եմ քիչ մ'ա
ռաջ ըրած խօսքիդ համար:

— Ի՞նչ խօսք ըրի:

— Ըսիր թէ շատ երջանիկ ես, աւելի աղէկ, վասն զի, մինչ
դեռ հոս քեզ կը սիրեն, քու վրագ կը մատածեն, իմ մասիս այն
պէս չէ:

— Բու մասիդ:

— Այո, իմ մասիս որ բոլորովին մոռցուեր էի հոն, նոյն իսկ
քրոջմէս:

— Ո՛հ, Փիլիպ:

— Սիրելիդ իմ Անտրէ, կը հաւատան արդեօք եթէ ըսեմ թէ
երթալէս 'ի վեր, մինչդեռ պէտք է որ շուտ մեկնիս կ'ընէին ինձ,
բնաւ լուր շուտի այն կարծեցեալ զօրագունդէն՝ զոր ինձ տալու հա
2

մար կ'ազարկէին զիս, և զոր թագաւորն ինձ խոտապար. Պ. տը
Ռիշլիէօի, նոյն իսկ Տօրս բերնով:

— Ո՛հ չեմ զարմանար այդ բանին, ըսաւ Անտրէ:

— Ի՛նչ, չես զարմանար:

— Ոչ: Եթէ գիտնաս թէ Պ. տը Ռիշլիէօ և Հայրս որքան
տակնուվոյ եղան, կարծես թէ երկու անհոգի մարմիններ են:
Չեմ հասկընար թէ այս մարդիկն ինչպէս կը գիմանան: Առաւուն
հայրս իւր հին բարեկամին քով կը վաղէ, ինչպէս որ կ'անուանէ -
Վէրսայը կը մղէ զան, թագաւորին քով. յետոյ կու գայ հոս
կ'սպասէ անոր, և նոյն միջոցին ինձ այնպիսի հարցումներ
կ'ընէ որ բան մը չեմ հասկընար: Օրն իրիկուն կ'ըլլայ, — լուր
չկայ: Պ. տը Գավէրնէյ կ'սկսի սաստիկ բարկանալ: — Ե՛րսէ թէ
դուքսը կը մատնէ: — Չ՛մի կը մատնէ դուքսը: Քեզի կը հար-
ցընեմ, վասն զի ես չգիտեմ, գիտնալ ալ չեմ ուզեր շատ: Պ.
տը Գավէրնէյ այսպէս կ'ապրի, քառարանն սպասող դեհենապար-
տի մը պէս, միշտ սպասելով բանի մը՝ զոր չեն բերեր, մարդու
մը՝ որ բնաւ չգար:

— Բայց թագաւորը, Անտրէ, թագաւորը:

— Ի՛նչ, թագաւորը:

— Այո, թագաւորն որ այնքան լաւ տրամադրութիւն ունէր
մեզի համար:

Անտրէ երկչոտութեամբ շուրջը նայեցաւ:

— Ի՛նչ:

— Մտիկ ըրէ: Թագաւորը, — ցած խօսինք, — կարծեմ թէ
թագաւորը խիստ քմահաճ մէկն է, Փիլիպ: Ինչպէս որ զի-
տես, նորին Վեհափառութիւնը նախ ինձ շատ հողածութիւն ցոյց
տուաւ, ինչպէս քեզի, Տօրերնուս, բոլոր ընտանիքին, սակայն
այս հողածութիւնն յանկարծ պաղեցաւ, և ես չկրցայ գուշակել
ուշ ինչուն և ոչ ինչպէսը: Հիմա թագաւորն ալ շնայիլ ինձ, մին-
չև անգամ կոնակը կը դարձընէ, և սակաւին երէկ, պարտիզին
մէջ մտքած ատենս . . .

— Մէ՛ս ուրեմն թիւլէր իրաւունք ունէր, տեսար, մարեր ես:
Անտրէ:

— Այդ թշուառական չարածճի թիւլէրը քեզի ըսելու պէտք
ունէր այդ, թերևս ամենուն: Ար մարիմ՝ չեմ մարիք, իրեն ինչ:
Աղէկ գիտեմ որ, սիրելի Փիլիպ, յարեց Անտրէ խնդալով,
թէ վայելուչ բան չէ թագաւորի մը տան մէջ մարիլ, բայց մէկը
գուարձանալու համար չմարիք, և ես ուզելով չմարեցայ:

— Բայց մի կը պարսաւէ քեզ ասոր համար, սիրելի քոյրս:

— Ի՛հ, թագաւորը:

— Թագաւորը:

— Այո, նորին Վեհափառութիւնը ճիշդ այն ձևիով պահուն
մեծ Գրիստոսէն կու գար մրցաստանին կողմէն: Խեղքս գլխէս
դացած և ապուշ դարձած նստարանի մը վրայ փռուեր էի այն
բարեսիրտ Պ. տը թիւսիէօի բաղկացը մէջ, որ ձեռքէն եկածին
չափ ինձ կ'օգնէր՝ երբ թագաւորը զիս տեսաւ: Գիտես, Փիլիպ,
մարմնուքը բոլորովին անզղայ չընէր մարդը: Լաւ ուրեմն, երբ
թագաւորը զիս տեսաւ, որչափ անզղայ ալ կ'երևէի, նշմարեցի
որ յանրը պուստեց, նայուածքին մէջ բարկութիւն երեցաւ և քա-
նի մը խիստ անհաճոյ խօսքեր մամուաց ականներուն մէջէն. յե-
տոյ սաստիկ դայրացած գնաց, կարծեմ անոր համար որ համար-
ձակեր եմ իւր պարտեզներուն մէջ մարիլ: Չճմարիտ, սիրելիդ
իմ՝ Փիլիպ, ձեռքս չէր:

— Խեղճ աղջիկ, ըսաւ Փիլիպ նորատի աղջկան ձեռները դորո-
վաղին սեղմելով, անշուշտ կը հաւատամ որ ձեռքդ չէր, ետքը,
ետքը:

— Ամենն այս է, սիրելիս. և Պ. թիւլէր իմ մասին ըրած
մեկնութիւնները զանց ալ ընէր կ'ըլլար:

— Մ'ն, դարձեալ կը ճմլես խեղճ տղան:

— Ո՛հ, այո, պաշտպանէ զինքը, ընտիր մէկը:

— Անտրէ, կ'աղչեմ, այնքան խիստ մի վարուիր այն տղան
հետ. շատ խիստ կը վարուի հետք. ես ալ տեսած եմ. . . .
Տէր Աստուած, տէր Աստուած. ի՛նչ ունիս դարձեալ, Անտրէ:

Այս անգամ Անտրէ առանց բաւ մ'արտասանելու բազմոցին բար-
ձերուն վրայ ինկեր էր կոնակին վրայ. այս անգամ սրուակը չկր-
ցաւ անոր խեղքը դուրս բերել, հարկ եղաւ սպասել որ շա-
քումն անցնի, արեան շրջագայութիւնն սկսի վերստին:

— Ատուգիւ , մոմուայ Փիլիպ , դու հիւանդ ես , քոյր իմ , և այնպիսի կերպով որ ինէ աւելի քաջերն ալ կրնաս վախցընել , վասն զի քու հիւանդ եղած ատենդ ես շատ քաջութիւն չունիմ . քնչ որ կ'ուզես ըսէ , ես չեմ կարծեր որ քու հիւանդութիւնդ այրոսն թեթե խնամքի կարօտ ըլլայ :

- Սակայն , Փիլիպ , քանի որ բժիշկն ըսաւ . . .
- Բժիշկը զիս չհամոզեց , և երբէք ալ համոզելիք չունի , ինչո՞ւ ես իրեն հետ չխօսեցայ : Ա՛ւր կը գանուի այդ բժիշկը :
- Ամեն օր Գրիանօն կու գայ :
- Ժամը քանի՞ն , առտուն :
- Առտու և իրիկուն՝ եթէ կարգը իրն է :
- Այո միջոցին կարգն անո՞րն է :
- Այո , սիրելիս . երեկոյեան ժամը ճիշդ եօթին , վասն զի ճշգրտաստ մէկն է , աիկին արքայորդւոյն բնակարանը տանող սանդուխէն վեր պիտի ելնէ :
- Լաւ , ըսաւ Փիլիպ քիչ մը հանդարտելով , հոս կ'ստասեմ :

ՃԻՒՒՐ

ՍԽԱԼԱՆՔ

Փիլիպ պարզ կերպով խօսակցութիւնը երկարեց , աչքին ծայրովը քրոջը վրայ հսկելով՝ որ իւր կողմէն ամեն ջանք կ'ընէր ինքն իւր վրայ իշխելու՝ որպէս զի նորէն չմարելով հոգ չպատճառէ իւր եղբորը :

Փիլիպ շատ խօսեցաւ իւր խաբուելուն վրայ , լճադաւորը զինքը մոռնալուն վրայ , Պ , աը Ռիշլիէօի անհաստատութեանը վրայ :

և երբ ժամը եօթ գարկաւ՝ յանկարծ դուրս ելաւ չմտածելով որ Անտրէ կը գուշակէ ընելիքը :

Հիտակ թաղուհւոյն բնակարանին կողմը դնաց և բառական հեռուն կեցաւ , որպէս զի հոն ծառաներն իրեն բան մը չհարցընեն , սակայն կեցած տեղն ինքն անշնորհները կրնար տեսնել և ճանչալ :
Հինգ վայրկեան չեղաւ հոն սպասելը , և ահա տեսաւ որ Անտրէի նկարագրածին պէս ցամաք և զրեթէ վեհափառ դէմքով իւր կողմը կու գայ բժիշկը :

Մութնալու վրայ էր , և կարգալու համար զգացած դժուարութեան հակառակ , արժանայարգ բժիշկը ստամբսի անդամալուծութեանց պատճառներուն և արդեանցը վրայ Գօլմանի մէջ նոր հրատարակուած գիրք մը կը թղթատէր : Հետզհետէ մութը կ'աւելնար իւր շուրջը , և բժիշկը աւելի կը գուշակէր քան թէ կը կարգար , երբ շարժուն և անթափանցիկ իր մը եկաւ կտրեց քիչ մը լոյսն ալ :

- Գլուխը վեր առաւ , սուջեր մարդ մը տեսաւ և հարցուց :
- Ի՞նչ կայ :
- Ներեցէք , պարոն , ըսաւ Փիլիպ . Պ . Լուի տօքթէօնին է որ պատիւ ունիմ խօսելու :
- Այո , պարոն , պատասխանեց բժիշկը զիբքը գոցելով :
- Ուրեմն , պարոն , ըսաւ Փիլիպ , խօսք մ'ունիմ ձեզի , եթէ կը հաճիք :

— Կը ներէք , պարոն , տիկին արքայորդին տեսնելու պիտի երթամ : Թամանակի հասած է , չեմ կրնար հոս մնալ :

— Պարոն . . . — Եւ Փիլիպ աղաչելու շարժում մ'ըրաւ որպէս զի բժիշկին ճամբան կտրէ : — Պարոն , այն անձը որուն համար ձեր խնամքը կը խնդրեմ , աիկին արքայորդւոյն ծառայութեան մէջ է : Շատ հիւանդ է , մինչդեռ աիկին արքայորդին հիւանդ չէ :

- Բայց որո՞ւ վրայ է խօսքը :
- Այն անձին վրայ է խօսքս՝ որուն նոյն իսկ աիկին արքայորդին տարաւ զձեզ :

— Ա՛ , ա՛ , ըլլա՞յ որ օրիորդ ար Գավէրնէյին համար ըլլա՞յ ձեր խօսքը :

- Ճիշտ, պարոն :
- Ա՛, ա՛, ըրաւ բժիշկը աշխուժիւ գլուխը վեր առնելով որս պէս զի լաւ գննէ երիտասարդը :
- Աւրեմն գիտէք որ շատ հիւանդ է :
- Այո, սոնգանք ունի, այնպէս չէ :
- Ստէպ կը մարմնի, այո, պարոն : Այսօր քանի մը ժամուան միջոցի մէջ երեք չորս անգամ մարեցաւ իմ բազկացոյ մէջ :
- Արդեօք աւելի գէշցաւ, խեղճը :
- Աւաղ, չեմ գիտեր, բայց գիտէք, տօբթէօն, երբ մարդուն սիրած անձը . . .
- Օրիորդ Անտրէ տը Գավէրնէյը կը սիրէք դուք :
- Ո՛հ, կեանքէս աւելի կը սիրեմ, տօբթէօն :
- Փիլիպ այս խօսքն այնպիսի եղբայրական սիրոյ յուզմամբ մը արտասանեց որ բժիշկը ուրիշ նշանակութիւն տուաւ անոր :
- Ա՛, ըսաւ, դո՛ք էք ուրեմն . . .
- Բժիշկը վարանելով կեցաւ :
- Ի՞նչ ըսել կ'ուզէք, պարոն, հարցուց Փիլիպ :
- Գո՛ք էք . . .
- Ես ի՞նչ եմ, պարոն :
- Է՛, ի՞նչ պիտի ըլլայ, սիրահարը, ըսաւ բժիշկն անհամբեր : Փիլիպ երկու քայլ ընկրկեցաւ, ձեռքը ճակտին տանելով և մտահոգ նսնն գեղնելով :
- Պարոն, ըսաւ, զգուշացէք, քոյրս կը նախատէք :
- Քոյրդ, օրիորդ Անտրէ տը Գավէրնէյ ձեր քոյրն է :
- Այո, պարոն, և կարծեմ թէ ձեր այդ սխալանքին առիթ տուող խօսք մը չհաննցի բերնէս :
- Կը ներէք, պարոն, այսպէս ուշ ատեն, ձեր խորհրդաւոր կերպով խօսիր . . . կարծեցի, ենթադրեցի թէ եղբայրական հոգածութենէ աւելի դժուարից հոգածութիւն մը . . .
- Ո՛հ, պարոն, սիրահար մը կամ ամուսին մը ինէ աւելի չպիտի կրնայ սիրել քոյրս :
- Շատ աղէկ, ուրեմն կ'իմանամ թէ իմ ենթադրութիւնս ձեզ վիրաւորեր է, և թողութիւն կը խնդրեմ, կը ներէք, պարոն . . .

- Եւ բժիշկը շարժում մ'ըրաւ երթալու համար :
- Տօբթէօն, ժանց Փիլիպ, մի բաժնուիք ինէ անանց քրոջս վիշակին վրայ զիս վստահացրին լու :
- Բայց ո՞վ կ'ըսէ թէ գէշ վիճակ ունի :
- Է՛հ, տէր Աստուած, տեսա՞ս :
- Այնպիսի նշաններ տեսաք որ անհանգստութիւն մը կը ցուցնեն :
- Ծանր, տօբթէօն :
- Պարագաներէն կախում ունի :
- Իս մտիկ ըրէք, տօբթէօն, բոլոր ասոնց մէջ տարօրինակ բան մը կայ . կարծես թէ չէք ուզեր, չէք համարձակիր ինձ պատասխանել :
- Աւելի ենթադրեցէք, պարոն, որ տիկին արքայորդւոյն քով երթալու անհամբեր . . . :
- Տօբթէօն, տօբթէօն, ըսաւ Փիլիպ քրտնաթոր ճակատը ձեռքովը սրբելով, դուք գիտ օրիորդ տը Գավէրնէյի սիրահարը կարծեցիք :
- Այո՛, բայց տեսայ որ այնպէս չէք եղեր :
- Աւրեմն կը մտածէք թէ օրիորդ տը Գավէրնէյ սիրահար մ'ունի :
- Ներեցէք, պարոն, իմ մտածածս ձեզի ըսելու պարտաւոր չեմ :
- Տօբթէօն, զիմացէք վրաս, տօբթէօն, ձեր բերնէն այնպիսի խօսք մը հաննցիք որ դաշմնի մը բերնին պէս դնաց սրտիս մէջ և կարելով հոն մնաց . մի աշխատիք զիս խաբէլ . իբրև փափկասիրտ մարդ մը և իբրև ճարտար բժիշկ մը՝ ի զուր ջանք կ'ընէք ծածկել . ի՞նչ է այն հիւանդութիւնը՝ զոր սիրահարի մը պիտի ըսէիք և եղբօր մը չէք ըսեր : Տօբթէօն, կ'աղի բսմ'ձեզ, պատասխան տուէք :
- Ընդհակառակը՝ ես կ'աղաչեմ ձեզ որ ինէ պատասխան չուզէք . վասն զի ձեր հարցումներուն կերպը ցոյց կու տայ որ դուք ձեզի տէր չէք :
- Ո՛հ, տէր Աստուած, չէք զգար ուրեմն, պարոն . . .

արտասանած բառերուն իւրաքանչիւրը զիս աւելի յառաջ կը մղէ՝ դէպ' այն անգունդը՝ զոր նշմարելով կը սոսկամ :

— Պարոն :

— Տօքթէօն , գոչեց Փիլիպոս սաստկութեամբ մը , ուրեմն ինձ այնպիսի գաղտնիք մ'ունիք հաղորդելիք զոր լսելու համար կատարեալ պաղ արիւն և արիութիւն պէտք է :

— Բայց չեմ հասկընար թէ ինչ են թաղորութիւններու մէջ կը մտլորիք , Պ . աը Պապէրնէյ . այդ կերպ բան մը չըսի ես :

— Ո՛հ , ըսելէ հարիւր անգամ աւելի՛ կ'ընէք . . . ինձ կարծե՛լ տալ կ'ուզէք այնպիսի բաներ . . . : Ո՛հ , այդ զթասարտութիւն չէ , տօքթէօն . կը տեսնէք որ ձեր աչքին առջև սիրտս կը կրծեմ , կը տեսնէք որ կը պաղատիմ . խօսեցէք , բայց խօսեցէք : Ահաւասիկ , կ'երգնում որ պաղ արիւն և արիութիւն ունիմ . . . : Այն հիւանդութիւնը , այն անպատուութիւնը թերևս . . . : Ո՛հ , տէր Աստուած , չէք ընդմիջեր զիս , տօքթէօն , տօքթէօն :

— Պարոն աը Պապէրնէյ , ոչ տիկին արքայորդոյն , ոչ ձեր հօրը , և ոչ ձեզի բան մը չըսի ես . աւելի բան մի հարցընէք ինձ :

— Այո , այո . . . բայց կը տեսնէք որ ես կը մեկնեմ ձեր լուծիւնը . կը տեսնէք որ ես կը հետևիմ ձեր մտածմունքին այն խաւար և աղէտալի ճամբուն մէջ . դէթ կեցուցէք զիս եթէ կը մտլորիմ :

— Մնաք բարեա , պարոն , պատասխանեց բժիշկը խորին կերպով մը :

— Ո՛հ , այո կամ ոչ չըսած ինէ չպիտի բաժնուիք : Բառ մը , այս է ձեռն ուղածս :

Բժիշկը կեցա :

— Պարոն , ըսա , քիչ մ'առաջ երբ ձեզ վիրաւորող սխալն ունեցայ . . . :

— Անոր խօսքը չընենք , պարոն :

— Ընդհակառակը՝ անոր վրայ խօսինք : քիչ մ'առաջ , թերևս քիչ մ'առջ , ըսիք թէ օրիորդ տը Պապէրնէյը ձեր քոյրն է : Բայց , ա՛նղ , այնպիսի յուզմամբ մը որ իմ սխալիս պատճառ տուա , ըսիք թէ օրիորդ Անտրէն ձեր կեանքէն աւելի կը սիրէք :

— Ճշմարիտ է :

— Քանի որ դուք անոր վրայ այգչափ սէր ունիք՝ անշուշտ այն ալ ձեր վրայ ունենալու է :

— Ո՛հ , պարոն , Անտրէ աշխարհիս վրայ ամենէն աւելի զիս կը սիրէ :

— Շատ աղէկ , ուրեմն դարձէք իւր քովը , հարցուցէք իրեն , պարոն . հարցումներ ըրէք իրեն այն ճամբուն մէջ ուր ես ստիպուած եմ զձեզ թողուլ , և եթէ ձեր սիրածին չափ նէ ալ զձեզ կը սիրէ՝ ձեր հարցումներուն պիտի պատասխանէ : Շատ բաներ կան որ բարեկամի կ'ըսեն՝ բայց բժիշկի չեն ըսեր , այն ատեն թերևս նէ պիտի հաւանի ձեզի ըսել այն բանը՝ զոր ես ձեզի նշմարել տալ չեմ ուզեր՝ մինչև անգամ եթէ մասս կարին : Մնաք բարեա , պարոն :

Եւ բժիշկը նորէն քայլ մ'առա :

— Ո՛հ , ոչ , ոչ , անկարելի է , գոչեց Փիլիպոս ցաւէն խենդ դարձած և իւրաքանչիւր խօսքը հեծեծանքով մը ընդմիջելով , ոչ , տօքթէօն , սխալ լսեցի , ոչ , դուք այդպէս խօսք չըրիք ինձ :

Բժիշկը մեղմովին ելաւ անոր ձեռնացը մէջէն , յետոյ բարեկութ քաղցրութեամբ մը .

— Ըսածս ըրէք , Պ . Տը Պապէրնէյ , և հաւատացէք որ անկէ աղէկ բան մը չէք կրնար ընել :

— Ո՛հ , բայց մտածեցէք , ձեզի հաւատալը բոլոր կենացս կրծնքն ուրանալ է , հրեշտակ մը ամբաստանել է , Աստուած փորձել է , տօքթէօն , եթէ կը պահանջէք որ հաւատամ՝ դէթ հատուտեցէք :

— Մնաք բարեա , պարոն :

— Տօքթէօն , գոչեց Փիլիպոս յուսահատ :

— Ջգուշացէք , եթէ այսպէս սաստկութեամբ խօսիք՝ աշխարհ պիտի իմանայ ինչ որ ես որոշած էի մէկու մը չյայտնել , ինչ որ ձեզի իսկ չէի ուզեր յայտնել :

— Այո , այո , իրաւունք ունիք , տօքթէօն , ըսա Փիլիպոս այն պիտի ցած ձայնով մը որ շունչը հաղիւ շրթունքէն դուրս կ'եկնէր :

Բայց վերջապէս գիտութիւնը կրնայ սխալիլ, և կը խոստովանիք անշուշտ թէ դուք իսկ երբեմն սխալած էք:

— Շատ քիչ անդամ, պարոն, պատասխանեց բժիշկը, յարատե ուսման կը ծառայեմ, և բերանս այո չըսեր մինչև որ աչքս ու միտքս չըսեն, «Տեսայ, — գիտեմ, — հաւաստի եմ:» Այո, ստուգիլ իրաւունք ունիք, պարոն, երբեմն սխալած եմ ինչպէս որ կը սխալի որ և է սխալական արարած մը, բայց շատ հաւանական է որ այս անգամ չէ այդ սխալ: Օ՛ն, հանդարտեցէք, և բաժնուինք:

Սակայն Փիլիպ չէր կրնար այսպէս համակերպիլ: Ձեռքը բժշկին թե ին վրայ զրաւ այնպիսի խորին պաշտատական կերպարանքով մը որ կեցաւ:

— Յետին, դերագոյն շնորհ մը, պարոն, ըսաւ, կը տեսնէք թէ որքան տակնուվրայ է միտքս, յիմարութեան պէս բան մը կ'զգամ, դիտնալու համար թէ պիտի ազդիմ կամ մեռնիմ, ինձ սպառնացող իրականութեան մէկ ապացոյցին պէտք ունիմ: Քրոջս քով կ'երթամ, իրեն խօսք չեմ բանար մինչև որ դուք չտեսնէք զինքը նորէն. մտածեցէք:

— Գուք մտածեցէք, պարոն, վասն զի, իմ մասին, ըսածներուս վրայ ուրիշ աւելցնելիք բան մը չունիմ:

— Պարոն, խոստացէք ինձ, — տէր Աստուած, այս այնպիսի շնորհ մ'է զոր դահլիճը չմերժեր զո՞հին, — խոստացէք ինձ զալ քոյրս տեսնել՝ տիկին արքայորդին տեսնելէդ ետք, տօքթէօն, յասուն Աստուծոյ, խոստացէք ինձ այս:

— Անոգուտ է, պարոն, բայց քանի որ կը յաճանջէք՝ իմ պարտաւորութիւնս է ձեր փափաքը կատարել. իշխանուհւոյն քովէն դառնալու ատենս ձեր քոյրը տեսնելու կու գամ:

— Ա՛հ, շնորհակալ եմ, շնորհակալ եմ: Այո, եկէք որ դուք իսկ խոստովանիք թէ սխալած էք:

— Ի սրտէ կը փափաքիմ որ այնպէս ըլլայ, պարոն, և եթէ սխալած ըլլամ ուրախութեամբ պիտի խոստովանիմ: Մնաք բարեւաւ:

Եւ բժիշկը ազատ մնալով մեկնեցաւ թողլով Փիլիպը այն բաց

տեղը, Փիլիպ որ տենդով կը դողար, սառ քրտինքով մը թըջուած, և այն զաւանցական վիճակին մէջ ոչ եղած տեղը, ոչ որու հետ խօսիլը, ոչ լսած զարտնիքը չէր գիտեր:

Քանի մը վայրկեան առանց բան մը հասկնալու երկինքին նայեցաւ որ աստղերով կը փայլէր անզգալի կերպով, և իշխանուհւոյն բնակարանը՝ որ կը լուսաւորուէր:

ՃԻՄԳ

Հ Ա Ր Յ Ն Փ Ո Ր Չ

Փիլիպ խելքը զլուխը գալուն պէս Անտրէի բնակարանը գնաց: Սակայն քանի որ հոն կը մտտեար, իւր աղէտից ուրուականը հետզհետէ անյայտ կ'ըլլար, իրեն այնպէս կը թուէր թէ երազ մը տեսեր էր և ոչ թէ իրականութիւն մը՝ որուն հետ պահ մը մաքառեր էր: Որքան կը հեռանար բժիշկէն՝ այնքան անոր սպառնալեաց չէր հաւատար: Անշուշտ գիտութիւնը խարուեր էր, սակայն առաջ քինութիւնը չէր սխալեր:

Միթէ բժիշկը լիովին իրաւունք տուած չէր իրեն խոստանալով որ քոյրը տեսնելու գայ վերստին:

Սակայն երբ Փիլիպ Անտրէի դէմն ելաւ՝ այնքան զուճատեր, այնքան փոխուեր, այնքան ուժէ ինկեր էր, որ Անտրէ սկսաւ եղբօրն համար տաղնապիլ և հարցնել թէ ինչպէս եղեր էր որ այնչափ քիչ ատենի մէջ այնպիսի սոսկալի փոփոխութիւն մ'եղեր էր անոր վրայ:

Իսն մը միայն կրնար այն տալաւորութիւնն ընել Փիլիպի վրայ:

— Տէր Աստուած , ուրեմն շատ հիւանդ եմ , եղբայր իմ , հարցոյ Անտրէ :

— Ի՞նչ բանէ կը պատճառի այդ հարցումդ :

— Ասան զի աօքթեօս Լուիի խորհրդակցութիւնը ձեզի վախտուած ըլլալու է :

— Ոչ , քոյր իմ , ինքը կ'ըսէ թէ բան մը չէ , և դու ինձ ճշմարիտն ըսիր : Կա՛ն շատ աշխատեցայ մինչև որ որոշել տուի իրեն որ հոս դայ վերստին :

— Ա՛հ , պիտի գայ , ըսաւ Անտրէ :

— Այո , պիտի գայ . անոր գալը քեզի նեղութիւն կը պատճառէ , Անտրէ :

Եւ Փիլիպ այս խօսքն ըրած ատեն աչերը նորաւի աղջկան աչերուն մէջ սուզեց :

— Ո՛չ , պատասխանեց Անտրէ պարզապէս . և երանի թէ բժշկին այս այցելութիւնը քու հոգի փարատէր , այս է իմ բոլոր ուզածս . բայց ի՞նչ է քու այդ դժնատութիւնդ որ զիս սաստիկ կը խռովէ :

— Ատոր համար կը յուզուիս , Անտրէ :

— Կը հարցնեն :

— Ուրեմն զիս գորովապիւն կը սիրեն , Անտրէ :

— Ի՞նչ հրամանցիր , ըսաւ նորաւի աղջիկը :

— Կը հարցնեմ թէ , Անտրէ , մեր տղայութեան ատեն սիրածիդ պէս միշտ կը սիրեն զիս :

— Ո՛հ , Փիլիպ , Փիլիպ :

— Ուստի աշխարհիս վրայ ամենէն անզին անձերէն մի՞ն եմ քեզի համար :

— Ամենէն անզին , միակ , գոչեց Անտրէ :

Յետոյ կարմրելով և շփոթելով :

— Մի մեղադրեր զիս , Փիլիպ , ըսաւ , մոռցայ . . .

— Մեր հայրն , այնպէս չէ , Անտրէ :

— Այո :

Փիլիպ Անտրէի ձեռքը բռնելով և գորովազին անոր նայելով .

— Անտրէ , ըսաւ , մի կարծեր բնաւ թէ քեզ կը դսրովեմ եր-

բեք , եթէ առ հայրդ և առ իս տաճած սէրեդ ուրիշ սէր մը դրանուի սրտիդ մէջ :

Յետոյ անոր քովը նստելով շարունակեց :

— Գու այնպիսի տարիքի մը մէջ ես , Անտրէ , որ նորաւի աղջկանց սիրաբ իրենց ուզածէն աւելի կը խօսի իրենց , և դիտես որ երկնային պատուէր մը կը հրամայէ կանանց որ իրենց ծնողքը և ընտանիքը թողուն և իրենց ամուսիններուն հետեին :

Անտրէ պահ մը այնպէս նայեցաւ Փիլիպի որ կարծես թէ օտար լեզու մը կը խօսէր իրեն և ինքը չէր հասկնար :

Յետոյ սկսաւ խնդալ այնպիսի միամտութեամբ մը որ բանով մը չնկարագրուիր :

— Ամուսին , ըսաւ , ամուսին չբսիր , Փիլիպ : Ի՛հ , տէր Աստուած , կամ պիտի ծնի , կամ չեմ ճանչնար զինքը :

Փիլիպ Անտրէի այնչափ ճշմարիտ բացատրանալովնէն յուզուած անոր մտտեցաւ , և անոր ձեռքն իրեն ձեռաց մէջ առնելով պատասխանեց .

— Սիրելիդ իմ Անտրէ , ամուսին մ'ունենալէ առաջ նշանած մը , սիրահար մը կ'ունենայ մէկը :

Անտրէ զարմանալով Փիլիպի նայեցաւ համբերելով որ երիտասարդին անյագ աչերն խոր կուսական փայլուն նայուածքին խորը սուզին , ուր ամբողջ հոգին կը ցոլար :

— Քոյր իմ , ծնանելեդ ՚ի վեր զիս լաւազոյն բարեկամ մը նկատեցիր , ես այ իմ կողմէս քեզ իմ միակ բարեկամս հիսնկատեցի . զիտես որ երբեք քեզ չթողուցի երթալու բնկիրնրուս հետ խողալու համար : Միասին մեծցանք և ոչինչ չվրդովեց այն վատահոթիւնը որ իրարու վրայ ունէինք կուրօրէս . ինչու համար հրժմա , Անտրէ , ատենէ մ'ի վեր է որ դու իմ մասիս փոխուեցար առանց երեսնը պատճառ մ'ըլլալու :

— Փոխուեցայ , ե՛ս , քու մասիդ փոխուեցայ , Փիլիպ : Ըսածդ բացատրէ : Ճշմարիտ , ներս գալեդ ՚ի վեր ըսածներէդ բան մը չեմ հասկնար :

— Այո , Անտրէ , ըսաւ երիտասարդը կուրծքին վրայ սեղմելով

դինքը, այո, անուշիկ քոյրս, տղայութեան գորովին յաջորդեցին երիտասարդութեան կիրքերը, և ալ զիս այնքան բարեսիրտ և այնքան վստահեցի չես կարծեր որ սիրահար սիրտդ ինձ ցուցնես :

— Եղբայրս, բարեկամս, ըսաւ Անտրէ հետզհետէ զարմանալով .
ինչ խօսք է այդ, ինչ պատճառաւ սիրոյ խօսք կ'ընես ինձ :

— Անտրէ, արիաքար ձեռք կ'առնեմ խնդիր մը որ քեզի համար վտանգներով, և ինձի համար թախտանօք լի է : Ես գիտեմ որ այս միջոցին քենէ վստահութիւն խնդրելով կամ պահանջելով կը կորսուիմ քու հանձարարանութեանդ մէջ, սակայն աւելի լաւ կը համարիմ, և հաւատա որ կարի գմնդակ է ինձ այսպէս խօսիլը, աւելի լաւ կը համարիմ զոչալ թէ զիս նուազ կը սիրես, քան թողուլ զքեզ ճարակ այն աղէտից որ քեզի կ'սպառնան, ահարկու աղէտներ, Անտրէ, եթէ յարատեւես այն լուծեան մէջ որ ինձ ցաւ կը պատճառէ, և զոր չէի կարծեր որ կրնաս զօրծածել եղբօր մը, բարեկամի մը դիմացը :

— Եղբայրս, բարեկամս, ըսաւ Անտրէ, կ'երգնում որ բան մը չեմ հասկնար քու կշտամբանքէդ :

— Անտրէ, կ'ուզես որ ես հասկցնեմ քեզի :

— Ա՛հ, այո . . . ստուգիւ, այո :

— Բայց այն ատեն, եթէ քենէ խրախուսուելով, աւելի ճշդութեամբ խօսիմ, եթէ կարմրութիւնը երեսդ հանեմ և ամօթը սրտիդ վրայ ծանրացնեմ այն ատեն միայն ինքզինքիդ սրբողէ, ինքզինքիդ որ անիրաւ կասկածներով զիս ստիպեցիր մինչև հողուոյդ խորը քրքրել՝ զաղտնիքդ հոնկէ խլելու համար :

— Ըրէ, Փիլիպ, և կ'երգնում որ բնաւ քեզի չեմ սրբողիլ ինչ որ ալ ընես :

Փիլիպ քրոջը նայեցաւ, ոտք ելաւ տակնուվրայ եղած, և սենեկին մէջ մեծաբայլ ճնմեց : Մտքին մէջ Անտրէի դէմ կազմած ամբաստանութեան և անոր հանդարտութեանը մէջ այնպիսի հակասութիւն մը կար որ Փիլիպ ինչ մտածելէք չէր գիտեր :

Անտրէ ևս իւր կողմէն, ապուշ կերպով իւր եղբայրը կը նկատէր և կ'սկսէր սառ կտրիլ այն հանդիսաւորութեան առջև՝ որ եղբայրական քաղցր իշխանութենէ շատ տարբեր բան մ'էր :

Աւստի Փիլիպ տակաւին խօսքի չսկսած՝ Անտրէ ևս ոտք ելաւ և գնաց թե՛ն եղբօրը թե՛ն ներքեւն անցուց :

Այն ատեն անբացատրելի գորովով մ'անոր նայելով,

— Իս մտիկ ըրէ, Փիլիպ, ըսաւ, երեսոս նայէ՛ ինչպէս որ քեզի կը նայիմ ես :

— Ա՛հ, շատ աղէկ, պատասխանեց երիտասարդը հրալից աչերն անոր վրայ յառելով . ինչ ըսել կ'ուզես :

— Ըսել կ'ուզեմ, Փիլիպ, թէ միշտ քիչ մը նախանձախնդիր եղած ես իմ բարեկամութեանս . բնական բան մ'է այս, վասն զի ես ալ իմ կողմէս քու հողածութեանցդ և գորովոյդ նախանձախնդիր էի . լաւ ուրեմն, նայէ ինձ ըսածիս պէս :

Նորատի աղջիկը ժպտեցաւ :

— Աչացս մէջ զաղտնիք մը կը տեսնես, շարայաբեց :

— Այո, այո, մէկ գաղտնիք մը կը տեսնեմ, ըսաւ Փիլիպ : Անտրէ, գու մէկը կը սիրես :

— Ե՛ս, գոչեց նորատի աղջիկը այնպիսի բնական զարմացումով մը, որ ամենաճարտար գերասանհի մ'անդամ ստուգիւ չպիտի կրնար այն միակ խօսքին շեշտին նմանը կատարել :

Եւ սկսաւ խնդալ :

— Ես մէկը կը սիրեմ, ըսաւ :

— Ուրեմն մէկը քեզ կը սիրէ :

— Աւելի դէշ . վասն զի, քանի որ այդ անծանօթ անձը ինքզինքը ճանչցուցած չէ երբէք, հեռաւորար իւր միտքն ալ հասկրցուցած չէ, օղին մէջ ցնդող սէր մ'է այն :

Այն ատեն տեսնելով որ իւր քոյրը այնքան համարձակութեամբ այս խնդրոյն վրայ կը խնդայ, տեսնելով անոր աչաց վճիտ կապոյտը, անոր կերպարանքին կուսական ամբօթութիւնը, Փիլիպ, որ կ'զգար թէ իւր քրոջ սիրտը հաւասար շարժումով մը կը զարնէ իւր սրտին վրայ, ինքնիրեն ըսաւ թէ մէկ ամսուան բացակայութիւնը այս աստիճան փոփոխութիւն մը չկրնար բերել անբացառ աղջկան մը բնաւորութեան մէջ, թէ անիրաւ էր անոր վրայ եղած կասկածը, թէ գիտութիւնը կը ստէր, մտքէն ըսաւ նաև թէ

տօքթէօս Լուի իւր անձը կրնար ջատագովել այս մասին, նա որ Անտրէի ոչ անբժու թիւնը և ոչ ընտիր զգացումները չէր գիտեր. նա որ կրնար կարծել թէ այս աղջիկն ալ կը նմանի աղետականաց այն աղջիկներուն՝ որ անարժան օրինակներէ աղբուելով, կամ ապականած արեան մը վաղահաս ջերմութենէն քշուելով իրենց կուսութիւնը ձեռքէ կը հանեն առանց ցաւելու, առանց իսկ փառասիրութեան:

Անտրէի վրայ վերջին ակնարկ մը ձգելով՝ Փիլիպ բժշկին սխալականութիւնը հասկցաւ, և ասոր համար այնքան երջանիկ եղաւ որ իւր քոյրը գրկեց նման այն մարտիրոսներուն՝ որ Կոյս Մարիամին անբժու թիւնը խոստովանելով, միննոյն ատեն անոր երկնային Որդոյն հաւատալն ևս կը խոստովանէին:

Երկնատեանց այս միջոցին Փիլիպ սանդուխին վրայ տօքթէօս Լուիի ոտքի ձայնը լսեց, որ առած խօսքը բռնէր էր:

Անտրէ սարսուեցաւ. գանուած վիճակին մէջ ամեն բան դէպք մ'էր իրեն համար:

— Եկալն ո՞վ է, հարցուց:

— Տօքթէօս Լուին ըլլալու է, ըսաւ Փիլիպ:

Նոյն վայրկեանն դուռը բացուեցաւ, և բժիշկը՝ որուն այնքան անձկութեամբ կ'սպասէր Փիլիպ՝ սենեկին մէջ երևցաւ:

Ինչպէս որ ըսինք, այն զգոն և համեստ մարդոցմէ մին էր, որոց համար որ և է դիտութիւն քահանայութիւն մ'է, և որոնք անոր զաղտնիքները հաւատքով կուսանին:

Այն բոլորովին նիւթապաշտ դարին մէջ հաղուադիւտ բան, տօքթէօս Լուի մարմնոյն հիւանդութեանց ներքեւ հողոյ հիւանդութիւնները գտնելու կ'աշխատէր. այն ճամբուն մէջ համարձակօրէն, խտարէն կ'երթար, տարածայնութիւնները և արդելքները բարի տեղ չհնելով, իւր ժամանակը՝ աշխատակեր անձանց այս ստացուածքը անտեսելով այնպիսի ապահովութեամբ մը՝ որ կարի չափազանց կ'երևէր ծոյլերուն և շաղփաղփներուն:

Այս պատճառաւ է որ այնպէս խոստովանամբ վարուեր էր Փիլիպի հետ առաջին անգամ տեսնելուն. արբունեաց քծնողներն

մին կարծեր էր զինքը, որ կու գան բժիշկը կը փաղաքեն, որպէս զի շնորհաւորութիւններ ընդունին անոնցմէ իրենց տուփական քաջադործութեանց համար, և շատ կը փքանան երբ զաղտնիքը պահելու համար բան մը կը վճարեն: Սակայն մտաւիլն երեսը դառնալուն պէս յաւեալ կամ նուազ ծանծաղամիտ սիրահարին տեղ՝ բժիշկը եղբօրը տխուր և սպանալից դէմքը տեսեր էր, երբ փոխանակ տհաճութիւն մը զգալու՝ թշուառութիւն մը դէմն ելեր էր, փիլիսոփայ բժիշկը, զթասիրտ մարդը կարեկցեր էր, և Փիլիպի վերջին խօսքերէն 'ի վեր' բժիշկն ինքնիրեն ըսեր էր.

— Ոչ միայն սխալեցայ, այլ և կը փափաքիմ որ սխալած ըլլամ:

Ահա ասոր համար եթէ Փիլիպ չթախանձէր ալ, պիտի դար Անտրէն տեսնելու՝ որպէս զի աւելի վճռողական քննութեամբ մը որոշէ՝ ինչ որ հաւանական ցուցրցեր էր առաջին փորձը:

Ներս մտաւ, և առաջին ակնարկը՝ բժիշկի և դիտողի այս կրկնակի ուշադրութիւնը սենեկին դռնէն սկսելով Անտրէի վրայ դարձուց, զոր այլ ևս չթողուց:

Ճիշդ այն միջոցին, բժշկին այցելութենէն պատճառած յուզմունք համարէ, բնական պատահար մը համարէ, Անտրէի վրայ եկաւ այն ճղնածամներէն մին որ վախ տուեր էր Փիլիպի, և Անտրէ սկսաւ դողդոջել՝ թաշկինակը շրթանցը տանելով վշտաղին:

Փիլիպ բժիշկը դիմադրելու զբաղած ըլլալով բան մը չտեսաւ:

— Տօքթէօս, ըսաւ, բարի եկաք, ներեցէք ինձ ունեցած քիչ մը խիստ վարմունքս, ժամ մ'առաջ ձեր քով եկած ատենս այնքան վրդոված էի որքան հիմա հանդարտ եմ:

Բժիշկը պահ մ'Անտրէի նայելէ դադարեցաւ, և ուշադրութիւնը երիտասարդին դարձնելով՝ անոր ժպիտն և ուրախութիւնը հասկցաւ:

— Ձեր օրիորդ քրոջը հետ խօսեցա՞ք, ինչպէս որ ձեզի խորհուրդ տուեր էի, հարցուց:

— Այո, տօքթէօս, այո:

— Աստահութիւն դո՞ւմք:

— Արքայութիւնն իջաւ սիրաս և դժօխքը հոնկէ գնաց :
Բժիշկը Անտրէի ձեռքն առաւ և նորատի աղջկան բազկերակը
երկար առնն քննեց :

Փիլիպ կը նայէր և ըսել կ'ուզէր :

— Ա՛հ , նայէ , տօբթէօս , այլ ևս չեմ վախնար բժշկին պատ-
մա թիւններէն :

— Լաւ ուրեմն , պարոն , ըսաւ յաղթական դէմքով մը :

— Պարոն ասպետ , պատասխանեց տօբթէօս Լուի , հաճեցէք զիս
առանձին թողուլ ձեր քրոջը հետ :

Պարզօրէն արտասանուած այս խօսքը երիտասարդին հպարտու-
թիւնը տապալեց :

— Ի՛նչ , գա՛րձեալ , ըսաւ ,

Բժիշկը շարժում մ'ըբաւ :

— Լաւ , ըսաւ , ձեղ կը թողում , պարոն , պատասխանեց Փի-
լիպ անուր կերպարանքով մը :

Յետոյ իւր քրոջը դառնալով ,

— Անտրէ , շարայարեց , տօբթէօսին հետ անկեղծ և համար-
ձակ եղիր :

Նորատի աղջիկը ուսերը վեր ըբաւ , այնպէս որ գոգցես իրեն
բռածնին չէր կրնար հասկնալ :

Փիլիպ կը կնեց .

— Սակայն , տօբթէօսը առողջութեանդ վրայ հարցափորձ ըրած
առնն , ես կ'երթամ պարտէզը շրջան մը կ'ընեմ : Չիս ուզած ժամս
տակաւին հասած չէ , այնպէս որ երթէս առաջ քեզ կրնամ տես-
նել վերստին , և պահ մը քեզի հետ խօսակցել տակաւին :

Եւ Անտրէի ձեռքը սեղմեց ժպտիլ ջանալով :

Բայց այն սեղմումին և ժպտին մէջ բռնազբօս բան մը կը տես-
նէր նորատի աղջիկը :

Բժիշկը ծանր կերպով մինչև սենեկին գուռը գնաց Փիլիպի հետ
և վրայէն դոցեց :

Գուռը դոցեւէն ետք եկաւ նստաւ նոյն բաղնոցին վրայ ուր Անտ-
րէ նստեր էր :

ՃԼՍԳԻ

ԽՈՐՀԻՆ ԳԵԿՑՈՒԹԻՒՆ

Խորին լուծիւն մը կը տիրէր դուրսը :
Բնաւ հով չէր փչեր , բնաւ մարդկային ձայն մը չէր լսուեր ,
բնութիւնը հանդարտ էր :

Միւս կողմէն , Գրիանօսի ծառաներն իրենց գործերն աւարտեր
էին , ախոռներուն և կառանոցներուն սպասաւորներն իրենց սեն-
եակները քաշուեր էին , փոքրիկ բալն անմարդի էր :

Անտրէի սիրաբ թուեց ելեր էր այն տեսակ մը կարեւորութեան
համար զոր իւր հիւանդութեան կ'ընծայէին Փիլիպ և բժիշկը :

Ար զարմանար տօբթէօս Լուիի նորէն զալուն վրայ , որ առտուն
իսկ ըսեր էր թէ հիւանդութիւնը ոչինչ բան մ'է և դեղի ալ պէտք
չկայ , սակայն իւր կատարեալ ամբժութեան շնորհիւ , հողոյն պայ-
ծաւ հայելին այս դանազան կասկածներէն նսեմացած չէր :

Յանկարծ բժիշկը որ շարունակ անոր նայելէ դադրած չէր , կան-
դեղին ըլլան անոր կողմը դարձնելէ ետք , բարեկամի մը կամ խոս-
տովանահայրի մը պէս անոր ձեռքը բռնեց , և ոչ թէ բազկերա-
կը բռնող բժշիի մը պէս :

Այս անակընկալ շարժումը շատ զարմանք պատճառեց կասկա-
ծոտ Անտրէին , մէկ միջոցի մը քիչ մնաց որ ձեռքը ետ պիտի քա-
շէր :

— Օրիորդ , հարցուց բժիշկը , դ՞ուք զիս տեսնել ուղեցիր , թէ
եղբայրնիդ փախաքեցաւ որ դամ վերստին :

— Պարոն , պատասխանեց Անտրէ , եղբայրս վերադարձած ա-
ռնն ըսաւ որ վերստին պիտի դաք , սակայն քանի որ այս առտու

ինձ պատիւ ըրիք ըսել թէ հիւանդութիւնս թեթև բան մ'է, ես
չպիտի համարձակէի ձեզ վերստին անհանդիստ ընել :

Բժիշկը խոնարհեցաւ :

— Զեր պարոն եղբայրը, շարայարեց, շատ բարկացոտ, իւր
պատուոյն նախանձխնդիր, և ինչ ինչ խնդիրներու մէջ անհամբոյր
կը թուի . անշուշտ այս պատճառաւ շուղեցիք ձեր սիրան անոր բա-
նալ :

Անորէ բժշկին երեսը նայեցաւ ինչպէս որ Փիլիպի երեսը նա-
յեր էր :

— Դուք ալ, պարոն, ըսաւ վեհ հպարտութեամբ մը :

— Ներեցէք, օրիորդ, թոյլ տուէք որ աւարտեմ :

Անորէ շարժում մ'ըրաւ որ համբերութիւն կամ լաւ ևս համա-
կերպութիւն կը նշանակէր :

— Բնական բան մ'է, շարայարեց բժիշկը, որ այն երիտասար-
դին ցաւը տեսնելով և անոր զայրոյթը կանխաւ զգալով, յամա-
ռութեամբ պահէր . բայց, օրիորդ, ես որ, հաւատացէք, թէ
հոգւոյ և թէ մարմնոյ բժիշկ եմ, ես որ կը տեսնեմ և զիտեմ,
եւ որ, հետևաբար, յայտնութեանց դժուարին ճամբուն կէսը կը
խնայեմ ձեզի, եւ իրաւունք ունիմ սպասելու որ աւելի համար-
ձակութեամբ վարուիք իմ հետս :

— Պարոն, պատասխանեց Անորէ, եթէ եղբորս տխրութիւնը
և իրօք ցաւ զգալը չտեսնէի, եթէ ձեր յարգելի կերպարանքը և
ձեր զգոնութեան համբաւը աչքիս առջև չբերէի՝ պիտի կարծէի թէ
երկուքնիդ մէկ էք եղեր ինձ կատակ մ'ընելու, և ինձ վախ տա-
տալով ինձ դառնահամ զեղ մը կերցնել տալու համար :

Բժիշկը յօնքը պոստեց :

— Օրիորդ, ըսաւ, կ'աղերսեմ ձեզ, կեղծիքը մէկդի թողէք :

— Կեղծիք, գոչեց Անորէ :

— Եթէ կեղծաւորութիւն ըսեմ, աւելի կ'ախորժիք :

— Բայց, պարոն, գոչեց նորահաս աղջիկը, զիս կը թշնամանէք :

— Ըսէք որ ձեզ կը զուշակեմ :

— Պարոն :

Անորէ ոտք ելաւ, բայց բժիշկը մեղմովին ստիպեց որ նստի :

— Ոչ, շարայարեց, ոչ, աղջիկս, ձեզ չեմ թշնամաներ, այլ
կը ծառայեմ ձեզի, և եթէ համոզեմ կ'աղատեմ ձեզ . . . : Ուս-
տի ձեր ոչ զայրալից նայուածքը, ոչ ձեր կեղծ բարկութիւնը եր-
բէք իմ զիտաւորութիւնս չպիտի փոխեն :

— Բայց ի՞նչ կ'ուզէք, ի՞նչ կը պահանջէք ինչ, տէր Աստ-
ուած :

— Խոստովանեցէք, ապա թէ ոչ, պատիւս վկայ, շատ դարձե-
լի զաղափար մը պիտի ունենամ ձեր վրայ :

— Պարոն, անդամ մ'ալ կ'ըսեմ, եղբայրս հոս չէ որ զիս
պաշտպանէ, ձեզի կ'ըսեմ թէ զիս կը թշնամանէք, ձեր ըսածը ես
չեմ հասկնար, և ձեռն կը պահանջեմ որ այս կարծեցեալ հի-
ւանդութեան վրայ պարզ, յայտնի բացատրութիւն մը տաք ինձ :

— Աերջին անգամ մ'ալ կ'ըսեմ, կրկնեց բժիշկը զարմացած,
ինձ պիտի խնայէք ձեզ ամէցնելու ցաւը :

— Ըսածնիդ չեմ հասկնար, ըսածնիդ չեմ հասկնար, ըսած-
նիդ չեմ հասկնար, երեք անգամ կրկնեց Անորէ այնպիսի աչերով
որ հարցումի, զրգիւի և զրեթէ սպառնալեաց կրակներ կը ցայ-
տեցնէր :

— Լաւ ուրեմն, ես ձեր ըսածը կը հասկնամ, օրիորդ, զիտու-
թեան վրայ կը կասկածիք, և ձեր վիճակը բոլոր աշխարհէն ծած-
կել կ'ուզէք . բայց կը սխալիք, մէկ խօսքով մը ես ձեր բոլոր
հպարտութիւնը պիտի տապալեմ . յոյժ էք . . .

Անորէ սոսկալի աղաղակ մ'արձակեց և բազմոցին վրայ յորսայս
ինկաւ :

Դուռն ուժղին բացուելու ձայն մը հետեկեցաւ աղաղակին, և
Փիլիպ սենեկին մէջտեղը ոտեց սուրը ձեռքը, արիւնուշտ աչ-
ջերով և կարկամեալ շրթունքով :

— Թշուառահան, ըսաւ բժշկին, կը ստես :

Բժիշկը ծանր կերպով երիտասարդին դարձաւ առանց Անորէ
քաղկերակը թոյլ տալու, որ կիսամու կ'երերար :

— Ըսածս ըսած եմ, պարոն, պատասխանեց բժիշկն արհամար-

Հանօք , և ձեր սուրբ՝ կ'ուզէ մերի ըլլայ կ'ուզէ պատենին մէջ
չկրնար ինձ ստեղ տալ :

— Տօքթէօս , մումոսայ Փիլիպ սուրբ ձեռքէն ձգելով :

— Աւեցիք որ առաջին քննութիւնս երկրորդ փորձով մը հաս-
տատեմ , ըրի . հիմա ստուգութիւնը հաստատուած է , ստացուած
է , ոչ ոք զայն իմ սրտէս պիտի խլէ : Ասոր վրայ կը ցաւիմ , ե-
րիտասարդ , վասն զի դուք ինձ այնքան համակրութիւն ազգեցիք
որքան այս աղջիկն ինձ հակակրութիւն ազգեց շարունակ ստեղով :

Անտրէ անշարժ մնացեր էր , սակայն Փիլիպ շարժում մ'ըրաւ :

— Ես ընտանեաց հայր եմ , պարոն , շարայարեց բժիշկը , և
կը հասկնամ թէ սրբան կը ցաւիք , իմ ծառայութիւնս ձեզ կը
նուիրեմ ինչպէս որ խորհրդապահ ըլլալ կը խոստանամ : Իմ խօսքս
նուիրական է , պարոն , և աշխարհ պիտի ըսէ ձեզի թէ կեանքս
կու տամ խօսքս չեմ տար :

— Ո՛հ , բայց , պարոն , անկարելի է այս բանը :

— Անկարելի ըլլալը չեմ դիտեր , միայն թէ ճշմարիտ է :
Մնաք բարեաւ , պարոն Տը Գավէրնէյ :

Եւ բժիշկը նոյն հանդարտ և ծանր քայլով մեկնեցաւ դորովա-
նօք նայելով երիտասարդին՝ որ սրտին սաստիկ ցաւէն կը զալա-
րէր , և դուռը գոցուելու ատեն՝ թիկնաթուի մը մէջ կ'էնար չբա-
ցած , Անտրէէն երկու քայլ հեռի :

Երբ բժիշկը գնաց , Փիլիպ ոտք ելաւ , դնաց նրբանցքին դուռը ,
սենեկին դուռը , պատահանները գոցեց , և Անտրէի մօտենալով ,
որ այս չարադուշակ պատրաստութիւնները տեսնելով՝ ազլութեամբ
անոր կը նայէր .

— Դու զիս վատարար և անմտօրէն խաբեցիր , ըսաւ , թե երբ
խաչաձև կապելով կուրծքին վրայ . — վատարար , վասն զի ես
քու եղբայրդ եմ , վասն զի քեզ սիրելու , քեզ ամեն բանէ աւելի
լի նախամեծար համարելու , քեզի ամեն բանէ աւելի յարգ ընծա-
յելու տկարութիւնն ունեցայ , և իմ կողմէս այսչափ վտահալութիւն
ցոյց տրուած ատեն դոնէ դուն ալ ինձ վտահալութիւն ունենալու
էիր՝ եթէ ոչ դորով . — անմտօրէն , վասն զի այն ամօթալից գաղտ-

նիքն որ զմեզ կ'անպատուէ՝ այսօր երրորդի մը ձեռքն անցած է .
վասն զի , քու զգուշութեանդ հակառակ , թերևս ուրիշներ ալ վե-
րահասու եղեր են անոր . վասն զի միով բանիւ , եթէ առջի բե-
րան ինձ խոստովանէիր դանուած վիճակդ , քեզ ամօթէ կ'ազատէի՝
եթէ ոչ՝ ի սիրոյ շարժեալ՝ դէթ անձնասիրութեամբ . վասն զի վեր-
ջապէս ինձ խնայած կ'ըլլայի քեզ աղատելով : Տէս ինչպէս և ինչ
բանի մէջ մանաւանդ սխալեցար : Քանի որ ամուսնացած չես՝ քու
պատեւդ ամեն անոնց կը վերաբերի որոյ անունը կը կրես , այս-
ինքն կ'արատես : Արդ հիմա , ալ ես քու եղբայրդ չեմ , որովհետեւ
եղբայր չձանչցար զիս , ալ հիմա ես ամեն հնարաւոր միջոց պի-
տի դործածեմ որպէս զի բոլոր գաղտնիքը երեւան հանեմ , և այն
խոստովանութեամբ որ և է հատուցում մը ստանամ : Աստի զայ-
րալիւ և հաստատամիտ կու դամքեղու կ'ըսեմ . Արովհետեւ յոյսդ
սուտի մը վրայ դնելու չափ վատ եղար՝ վատի մը պէս պիտի պատ-
ժուիս : Խոստովանէ ուրեմն յանցանքդ , ապա թէ ոչ . . .

— Սպառնալիք , գոչեց խրոխտ Անտրէ , կնոջ մը սպառնալիք :
Եւ ինքն ալ դու՛նաս և սպառնալից ոտք ելաւ :

— Այո , սպառնալիք , ոչ թէ կնոջ մը՝ այլ անհատատարիմ ,
անպատեւ կնոջ մը :

— Սպառնալիք , շարայարեց Անտրէ հետզհետէ զայրանալով .
սպառնալիք ինձ որ բան մը չգիտեմ , որ բան մը չեմ հասկնար ,
և ձեզ ամենքդ արիւնարբու խենդեր կը կարծեմ որ միացած էք
զիս վշտահար՝ եթէ ոչ ամօթահար մեռցնելու :

— Լաւ ուրեմն , գոչեց Փիլիպ , մեռիւ ուրեմն , մեռի՛ր՝ եթէ
չես խոստովանիր , հիմա մեռի՛ր : Աստուած թող դատէ քեզ , և
ես հիմա քեզ պիտի սպաննեմ :

Եւ երիտասարդը սուրը դեմնէն առաւ ջլաձգօրէն , և անոր
ծայրը կայծակի մը արագութեամբ անոր կուրծքին կը թնցուց :

— Լաւ , լաւ , սպաննէ՛ զիս , գոչեց Անտրէ՝ առանց անոր հա-
նած լոյսէն վախնալու , առանց անոր խոցումէն խոյս տալու :

Եւ լի ցառով ու յիմարաբար յառաջ նետուեցաւ , ըրած ձիգն
այնչափ սաստիկ էր՝ որ սուրն անոր կուրծքէն պիտի անցնէր՝ եթէ

Փիլիպ յանկարծ չսոսկար և չտեսներ այն քանի մը կաթիլ արևը՝ որ քորջը պարանոցը ձգուած ընկնելին վրայ երեցաւ :

Երիտասարդին վրայ ոչ ոյժ մնացեր էր և ոչ բարկութիւն. ընկրկեցաւ, սուրբ ձեռքէն թողուց, և հեծեծանօք ծունը դնելով նորաստի աղջկան մարմինը բազկացը մէջն առաւ :

— Անտրէ, Անտրէ, գոչեց, ո՛չ, ո՛չ, ես պէտք է որ մեռնիմ : Ա՛լ զիս չես սիրեր, ա՛լ զիս չես ճանչնար, ա՛լ ես ինչ ընեմ այս աշխարհիս մէջ : Ա՛հ, դու կը սիրես մէկը մինչև այն աստիճան՝ որ աւելի կ'ընտրես մահը քան թէ դաղտնիքդ ինձ խոստովանի՛լ, Անտրէ : Ա՛վ Անտրէ, չէ թէ դու՛ այլ ես պէտք է որ մեռնիմ :

Եւ խոյս տալու համար շարժում մ'ըրաւ, բայց արդէն Անտրէ երկու ձեռքովը անոր պարանոցէն բռներ էր շուարած, համրոյր ներսով և արցունքով զայն ծածկելով :

— Ոչ, ոչ, ըսաւ Անտրէ, իրաւունք ունէիր դու առաջ : Սպաննէ զիս, Փիլիպ, վասն զի կ'ըսեն թէ յանցաւոր եմ : Բայց դու, դու որ այնչափ ազնիւ, այնչափ ամբիժ, այնչափ բարի ես, դու զոր ոչ ոք կ'ամբաստանէ՝ ապրէ, միայն թէ փոխանակ զիս անիծելու՝ ցաւէ իմ վրայ :

— Լաւ ուրեմն, քոյրիկ, կրկնեց երիտասարդը, յանուն Աստուծոյ, յանուն մեր նախնի բարեկամութեան, ըսէ նայինք, մի վախնալ, ոչ քեզի և ոչ սիրած անձիդ համար, այն անձը ո՛վ որ ալ ըլլայ՝ նուիրական պիտի ըլլայ ինձի համար, եթէ ամենխեղիմ թշնամիս ըլլայ, մարդոց ամենայետինն իսկ ըլլայ : Բայց ես թշնամի չունիմ, Անտրէ, և դու սրտով և մտքով այնքան վեհ ես որ լաւ ընտրած ըլլալու ես քու տարփածուդ, լաւ ուրեմն, քու ընտրած անձը երթամ պիտի գտնեմ, եղբայր պիտի անուանեմ զինքը : Չես խօսիր, արդեօք իրարու հետ ամուսնանալիդ անկարելի է, այս ըսել կ'ուզես լաւ, այնպէս թող ըլլայ, կը համակերպիմ, բոլոր իմ վիշտս ինձի համար կը պահեմ, կը մտրեմ պատուոյ այն խրոխտ ձայնը որ արիւն կ'ուղէ : Ա՛լ քեանէ բան մը չեմ պահանջեր, ոչ իսկ այն մարդուն անունը : Այնպէս թող ըլլայ, այն մարդը քեզի հաճելի եղեր է, ինձ ևս սիրելի է . . . : Միայն թէ Գաղղիայէն կը մեկնինք, միասին կը փախչինք : Ինձ ը-

սուած ին նայելով՝ Թագաւորը ճոխ զարդ մը նուիրեր է քեզի, կը ծախենք զայն, և անոր գնոյն կէսը կ'ուղարկենք մեր հօրը, իսկ միւս կէսովը մենք կ'ապրինք անձանօթ. ես քեզի համար ամեն բան պիտի ըլլամ, Անտրէ, դու ալ ինձի համար նոյնպէս պիտի ըլլաս : Ես մէկը չեմ սիրեր, կը տեսնես որ անձնուէր եմ քեզի : Անտրէ, ըսածս կը տեսնես և կը հասկնաս որ կրնաս բարեկամութեանս վրայ վստահ ըլլալ, ըսէ նայինք, բոլոր ասոնք ըսելէս ետք, տակաւին պիտի մերժես ինձ քու վստահութիւնդ : Ըսէ նայինք, ըսէ, զիս եղբայր չ'պիտի կոչես :

Անտրէ լուութեամբ մտիկ ըրեր էր խոովեալ երիտասարդին բոլոր ըսածները :

Սրտին բախիւնը միայն ցոյց կու տար թէ կ'ապրի, նայուածքէն միայն կ'իմացուէր թէ խելքը վրան է :

— Փիլիպ, ըսաւ, երկար լուութենէ մ'ետք, դու կարծեցիր թէ այլ ևս չէի սիրեր քեզ, հէզ եղբայր, կարծեցիր թէ ուրիշ մարդ մը կը սիրեմ, կարծեցիր թէ ես պատուոյ օրէնքը մոռցեր եմ, ես որ ազնուական աղջիկ մ'եմ և կը հասկնամ թէ այս բառն ինչ պարտքեր կը դնէ իմ վրայ . . . : Սիրելիս, քեզի կը ներեմ. այո, այո, ընդունայն զիս չարաբարոյ կարծեցիր, ընդունայն վատ կոչեցիր զիս. այո, այո, կը ներեմ քեզի, սակայն չ'պիտի ներեմ քեզի՝ եթէ կարծես որ սուտ երդում մ'ընելու չափ ամբարիշտ և անարդ մէկն եմ : Փիլիպ, կ'երդնում այն Աստուծոյ վրայ որ զիս կը լսէ, մօրս հոգւոյն վրայ որ՝ կ'երևի թէ, աւաղ, զիս բաւական չ'պաշտպանեց. քեզի համար ունեցած բառն սիրոյս վրայ կ'երդնում թէ երբէք սիրոյ մտածմունք մը մտքէս անցած չէ, թէ երբէք մարդ մ'ինձ ըսած չէ. «Ար սիրեմ քեզ», թէ երբէք բերան մը ձեռքս պագած չէ, թէ ես մտքով և փափաքով կըլսեմ ինչպէս որ էի ծնած օրս : — Հիմա, Փիլիպ, Աստուած թող հոգիս առնէ, մարմինս քու ձեռքդ է :

— Շատ աղէկ, ըսաւ Փիլիպ երկայն լուութենէ մ'ետք. շատ աղէկ, Անտրէ, շնորհակալ եմ : Հիմա հոգւոյդ մինչև խորը կը տեսնեմ : Այո, դու անբիժ, անարատ ես, սիրելի զոհ, բայց մո-

դական ջրեր կան, թունաւորեալ ըմպելիներ կան: մէկը ցած որո-
գայթ մը լարեր է քեզի. ինչ որ՝ արթուն եղած ատենդ՝ եթէ մե-
ջընէին իսկ չէին կրնար ստանալ քենէ, քուն եղած ատենդ գող-
ցեր են: Գու որողայթի մը մէջ ինկեր ես, Անտրէ. բայց հիմա
մենք միացանք, հետեւաբար դորացանք: Քու պատուոյդ և վրէժ-
խնդրութեանդ հոգն ինձ կը թողուս, այնպէս չէ՞:

— Ո՛հ, այո՛, այո՛, աշխուժիւ ըսաւ Անտրէ թախծալից պայթ-
մամբ մը, այո՛, վասն զի, եթէ վրէժս հանես՝ ոճիրի մը համար
պիտի ըլլայ:

— Լա՛ւ, ուրեմն, շարայտեց փիլիպ, ինձ օգնէ՛ նայինք: Միա-
սին փնտռենք, անցած օրերուն գառնանք ժամ առ ժամ, յիշողու-
թեան թեւին հետեւինք և այս մութ դաւաճանութեան առաջին կա-
պին . . .

— Ո՛հ, էս ալ այնպէս կ'ուզեմ, էս ալ այնպէս կ'ուզեմ, ը-
սաւ Անտրէ. փնտռենք:

— Ըսէ՛ նայինք, քեզի հետեող, քեղ լրտեսող մէկը դիտած ես:

— Ո՛չ:

— Մէկը դիր գրած է քեզի:

— Ոչ ոք:

— Մէկը քեզի ըսած չէ՞ թէ քեղ կը սիրէ:

— Ոչ ոք:

— Այս մասին կանայք զարմանալի բնադդ մ'ունին. քանի որ
նամակ չկայ, խօսք չկայ. երբէք դիտեցիր որ մէկը . . . քեղ
կ'ուզէ:

— Այսպիսի բան մը բնաւ դիտած չեմ:

— Միրելի քոյր իմ, կենացդ պարագաներուն մէջ, մտերիմ տե-
սակցութեանց մէջ փնտռէ:

— Առաջնորդէ՛ ինձ:

— Առանձին շրջագայութեան ելմբ:

— Առանձին ելած ըլլալս բնաւ չեմ յիշեր. միայն տիկին ար-
քայորդւոյն գացած ատենս առանձին էի:

— Պարտէզին մէջ, անտառին մէջ հեռուն գացած ատենդ ո՛վ
կար հետդ:

— Նիգօլ միշտ հետս կ'ըլլար:

— Աղէկ միտքս ինկաւ. Նիգօլ քովէդ ելաւ:

— Այո՛:

— Ո՛ր օր:

— Կարծեմ մեկնած օրդ:

— Այն աղջկան վարքը կասկածելի էր: Անոր փախստեան
մանրամասն պարագաները պիտցար: Աղէկ փնտռէ:

— Ո՛չ. միայն գիտեմ որ իւր սիրած ծաղիլահաս մէկուն հետ
մեկներ է:

— Այն աղջկան հետ ունեցած վերջին յարաբերութիւններդ
ինչ են:

— Ո՛հ, ինչ պիտի ըլլայ, սովորականին համեմատ ժամն իննին
սենեակս եկաւ, զիս հանուեցուց, դաւաթով ջուրս պատրաստեց և
դուրս ելաւ:

— Չնշմարեցիր որ այն ջուրին մէջ որ և է հեղուկ մը խտնեց:

— Ո՛չ. ասկէ զատ, այս պարագան բնաւ կարեորութիւն չսխի-
տի ունենար, վասն զի կը յիշեմ որ դաւաթը բերանս տարած ա-
տենս տարօրինակ զղածում մ'ունեցայ:

— Ի՞նչ զգածում:

— Նոյն զգածումը որ անգամ մը Գամէրնէյ դտնուած ատեն-
նիս ունեցայ:

— Գամէրնէյ:

— Այո՛. այն օտարականը մեզի եկած ատեն:

— Ո՛ր օտարականին:

— Պալլամօ կոմսին:

— Պալլամօ կոմսին: Ի՞նչ զգածում էր:

— Ո՛հ, թալուկի պէս, շացութեան պէս բան մը. յետոյ ա-
մեն կարողութիւն կը կորսնցընէի:

— Եւ այս տպաւորութիւնը Գամէրնէյ դտնուած ատեննիս ու-
նեցար, կ'ըսեն:

— Այո՛:

— Ի՞նչ պարագայի մէջ:

— Գաշնակիս առ ջև էի, զդացի որ կը նուազիմ. դէմն նայեցայ, հայելիին մէջ կոմսը տեսայ: Այն վայրկենէն ետք ալ բան մը չեմ յիշեր. միայն թէ դարձեալ դաշնակիս առ ջև սթափեցայ և չկրցայ քնացած միջոցս որոշել:

— Միայն անգամ մը, կ'ըսես թէ, այս տարօրինակ զգածումն ունեցար:

— Անդամ մ'ալ հրախաղին օրը կամ լաւ ևս զիշերը: Բոլոր այն բազմութենէն քաշուելով կը տարուէի, և քիչ մնաց որ պիտի ճմլուէի, չքանայի. բոլոր ոյժս հաւաքեցի որ դէմ դնեմ. յանկարծ պիրկ թևերս թուլցան, ամպ մ'աչքերս պատեց, սակայն այն ամպին մէջէն ժամանակ ունեցայ այն մարզը տեսնելու:

— Պալսամօ կոմսը:

— Այո:

— Եւ քնացար:

— Քնացայ թէ մարեցայ, շիտակը չեմ գիտեր: Գիտես թէ ինչպէս զիս առաւ տարաւ և հօրս տունը բերաւ:

— Այո, այո. և այն զիշերը, 'սիգօլը մեկնած զիշերը, վերստին տեսար այն մարզը:

— Ո՛չ. սակայն բոլոր այն նշաններն զդացի՝ որոնք անոր ներկայութիւնը կը յայտնեն. նոյն տարօրինակ զգածումը, նոյն ջրային շլացումը, նոյն թմրութիւնը, նոյն քունն ունեցայ:

— Նոյն քունը:

— Այո, ցնորիչ քուն մը, որուն դէմ մարտակելով, դաղանի տպաւորութիւնը գիտէի, և որուն ներքև ընկճեցայ:

— Տէր Աստուած, գոչեց Փիլիպ, շարունակէ, շարունակէ:

— Քնացայ:

— Ո՛ր:

— Հաւաստի եմ որ անկողնիս վրայ, և սակայն դեպիս, գործիս վրայ, առանձին, տկար և յարութիւն առնող մեռելի մը պէս սառած դտայ ինքզինքս երբ արթնցայ. 'սիգօլը կ'ոչեցի, բայց 'ի զուր. 'սիգօլ աներեւոյթ եղեր էր:

— Եւ այն բունը, նոյն քունն էր:

— Այո:

— Գավէրնէյի քունը, հրախաղին օրուան քունը:

— Այո, այո:

— Առաջին երկու անգամները, ինքզինքդ կորանցրելէ առաջ այն ժողով Պալսամօն, այն ֆէնիքս կօմսը տեսար, կ'ըսես:

— Կատարելապէս:

— Իսկ երրորդ անգամուն շտեմար զինքը:

— Ո՛չ, ըսաւ Անտրէ սոսկումով, վասն զի կ'սկսէր հասկընալ, ո՛չ, սակայն, գուշակեցի զինքը:

— Լաւ, գոչեց Փիլիպ, հիմա հանդարտէ, վստահութիւն առ, ոյժ առ, Անտրէ. գաղտնիքն իմացայ. Շնորհակալ եմ, սիրելի քոյրս, շնորհակալ եմ: Ա՛հ, ազատեցանք:

Փիլիպ բազկացը մէջն առաւ Անտրէն, սրտին վրայ սեղմեց գօթովագին, և մտքին դրածը ժամ մ'առաջ 'ի գործ դնելու համար, սենեկէն դուրս խոյացաւ ոչ սպասել և ոչ լսել ուղեւով:

Ախողը դիմեց, ինքը ձի մը համետեց, հեծաւ, և փութով Բարիզի ճամբան բռնեց:

ՃԻՍԵ

ԺԱՂՊԵՐԻ ԽՈՂՁԸ

Մեր նկարագրած բոլոր այս տեսարանները սոսկալի ներգործութիւն մ'ըրեր էին ժիլպէրի վրայ:

Պատանուոյն կասկածաստութիւնը դժուարին փորձի մ'ենթարկուեր էր, քանի որ իւր թագստոցին խօրէն՝ զոր աղէկ կ'ընտրէր պարտեզներուն մէկ անկիւնը, ամեն օր Անտրէի դէմքին վրայ և քսուածքին մէջ հիւանդութեան յատաջողութիւնը կը տեսնէր:

քանի որ այն գունատութիւնը որ առջին օրը զինքը վրդովեցէր՝ երկրորդ օրը աւելի յայտնի և աւելի սաստիկ կ'երևէր՝ երբ օրիորդ Անտրէ պատահան կ'երևէր արևուն արձակած առաջին ճառագայթներուն : Այն ատեն սով որ ծիլպէրի նայուածքը գիտէր՝ անոր վրայ պիտի տեսնէր խղճի խայթը մատնող նշանները , որ նախնի պատկերհաններուն մէջ գառական պատկերի կարգն անցած էր :

Ծիլպէր Անտրէի գեղեցկութիւնը կը սիրէր , սակայն զինքը կ'ատէր : Անոր մեծափայլ գեղեցկութիւնը՝ ուրիշ խել մ'ատուելու թիւններու միացած՝ անջատման նոր կէտ մը կը հաստատէր իւր և նորատի աղջկան մէջ . այն գեղեցկութիւնը դրաւելու արժանի նոր գանձ մը կը նկատէր ինքը : — Ատոնք էին իւր սիրոյն և ատելութեան , իւր փափաքին կամ արհամարհանքին պատճառները :

Բայց այն օրէն որ այն գեղեցկութիւնը կը խամրէր , այն օրէն որ Անտրէի գէւքը ցաւ մը կամ ամօթ մը կը յայտնէին , վերջապէս այն օրէն որ Անտրէի համար , ծիլպէրի համար վտանգ կար , վիճակը բոլորովին կը փոխուէր , և ծիլպէր՝ որ կարի ուղիղ միտք մ'ունէր՝ իւր տեսակէան ալ կը փոխէր :

Իւր առաջին զգացումն եղաւ սաստիկ տխրութիւն մը : — Իւր սիրուհւոյն գեղեցկութեան , առողջութեան խամրելն անվիշտ չտեսաւ : Իրեն հետ այնքան արհամարհանքով վարուող այն գոռոզ կնոջ վրայ ցաւելու , և իրեն ըրած նախատանաց փոխարէն կարեկցութիւն ցոյց տալու հեշտալի հպարտութիւնն զգաց :

Սակայն այս կէտին մէջ չէ որ ջատագովութեան արժանի կը տեսնենք ծիլպէրը : Հպարտութիւնով բան մը չարդարանար : Ուստի այս հպարտութենէն կացութեան վրայ մտածելու սովորութեան անցաւ : Ամեն անգամ որ օրիորդ տը Գալէքնէյ դունատ , տկար և գլուխը ծուած՝ ծիլպէրի աչքին ուրուականի մը պէս կ'երևէր , ծիլպէրի սիրտը կ'ոստնուր , արիւնն արտասուքի պէս արտականուքը կ'երևէր , և կարկամալ ձեռքը կուրծքին վրայ կը դնէր ըմբոստ խիղճը զսպելու համար :

— Անոր կորուելուն պատճառը ես եմ , կը մտնար :

Եւ մտնողն ու լափող նայուածքով մը Անտրէն նկատելէ ետք խոյս կու տար , կարծելով որ միշտ զինքը կը տեսնէ և անոր հեծեծանքը կը լսէ : Այն ատեն ամենադատն ցաւ մը կ'զգար , ցաւ մը՝ որուն հաղիւ կրնայ զիմանալ մարդկային էակ մը : Իւր մտնողին սէրը սիրտանքի մը պէտք ունէր , և երբեմն պատրաստ էր կեանքը զոհելու , որպէս զի իրաւունք ունենայ Անտրէի ոտքն իյնալու , անոր ձեռքը բռնելու , զինքը մսիթարելու և մարած ատեն խելքը գլուխը բերելու : Այս պարագաներուն մէջ անոր ունեցած անկարողութիւնը այնպիսի սլափ մ'էր , որուն տանջանքը բանով մը նկարագրել անկարելի է :

Ծիլպէր երեք օր այս մարտիրոսութեան համբեց :

Նախ ծիլպէր նկատեց Անտրէի փոխուիլն ու արուիլը : Երբ ուրիշ ոչ ոք տակաւին բան մը չէր տեսներ , նա՝ գործակիցը ամեն բան կը գուշակէր և կը մեկնէր : Ասկէ աւելին կայ . կատարուած չարիքին ընթացքը վննելով՝ հաշուեց ձիջդ ժամանակը յորում ձգնածամն յանկարծ տեղի պիտի ունենար :

Անտրէի մարած օրը ծիլպէր քրտինք կը թափէր , անորոշ կերպով անդին առջին կ'երթար կու գար , որմէ կ'իմացուէր թէ խիղճը սաստիկ տագնապի մէջ էր : Բոլոր այս երթևեկները , անտարբեր կամ հողածու կերպերը , համակրութեան կամ հեղնութեան ջանքերը , զոր ծիլպէր կեղծիքի և հնարադիտութեան գլուխ գործոց կը նկատէր : Շաղրլէի աննշան մէկ դպիրն ալ , Սէն-Ղազարի յետին մէկ փակակալն ալ այնչափ դիւրաւ կրնար հասկընալ և մեկնել , ինչպէս որ Պ. տը Սարդինի լա Գուինը ծածկաղբութիւնները կը կարգար և կ'ընդօրինակէր :

Փարզ երբ մէկը կը տեսնէ որ շունչը կտրելու չափ կը վազէ , յետոյ յանկարծ կը կենայ , անյօդ ձայներ կը հանէ , ետքը սեւամաղձ լուութեան մը մէջ կ'իյնայ , անտարբեր ձայներու ականջը դնելով մտիկ կ'ընէ , գետինը կը քերէ , կամ տեսակ մը կատաղութեամբ ծառերը կը յօշէ , այսպիսի մէկը տեսնողը կը կենայ և կ'ըսէ :

— Այս մարդը խենդ է՝ եթէ յանցաւոր չէ :

Իսլախի առաջին խայթէն ետք, Թիւլպէր վշտակցութենէ անձնաւորութեան անցեր էր : Ազգար որ Անտրէի յաճախ մարմնաբերական չպիտի թուէր ամենուն, և անոր պատճառը պիտի փրկուորէին :

Այն ատեն Թիւլպէրի միտքը կու գար մարդ մ'անպատուող ամեն տեսակ գողութիւններէն տեղեկանալ ուղղող արգարութեան խիստ և արագ միջոցները, հարցաքննութիւնները, խուզարկութիւնները, աշխարհին մնացած մասին անձանութեղող նմանութիւնները՝ որոցմով ոճրագործին հետքը ձեռք կ'անցընեն այն հազարաւոր միջոցներ ունեցող բարակները որոնք լրտես կը կոչուին :

Արդ, Թիւլպէր իւր ըրած գողութիւնը, բարոյականի առջև, ամենազարշիւի և ամենէն աւելի պատժոյ արժանի գողութիւն մը կը թուէր իրեն :

Ուստի սկսաւ իրօք դողալ. վասն զի վախցաւ որ Անտրէի ցաւերէն քննութիւն մը չհետեի :

Այն ատենէն սկսելով, նման այն նշանաւոր պատկերին մէջ ներկայացուած ոճրագործին զոր կը հալածէ իսլախի հրեշտակը իւր ջահին դեղին հուրովը, Թիւլպէր բոլոր իւր շուրջը գտնուածներուն սկսաւ զարհուրած աչերով նայիլ : Չայները, հծծիւնները կասկածելի դարձան իրեն : Իւր ներկայութեանն եղած ամեն խօսք մտիկ կ'ընէր, և որչափ որ նշանակութիւն մ'ալ չունենար, կը կարծէր որ այն խօսքը օրիորդ տը Գափէրնէյին կամ իրեն կը պատկանէր :

Տեսեր էր որ Պ. տը Ռիշլիէօ թագաւորին գացեր էր, Պ. տը Գափէրնէյ ալ իւր աղջկանը : Արժեք էր թէ այն օրն ամբողջ տունը դաւաճանութեան և անվստահութեան կերպարանք մ'առեր էր՝ որ սովորական չէր այն տանն համար :

Գործն աւելի դէշցաւ՝ երբ տեսաւ որ իշխանուհոյն բժիշկը Անտրէի սենեակը կ'երթայ :

Թիւլպէր այն սկեպտիկականներէն էր որ բանի մը չեն հաւատար. մարդոց և երկնից աչքը հոգ չէր ընէր : Բայց իրբև Աստուած կը ճանչնար գիտութիւնը և անոր ամենակարողութիւնը կը հոչակէր : Ի՛նչ ինչ վայրկեաններու մէջ Թիւլպէր գերագոյն էակին անվեր-

պելլի աչքը թերևս ուրանար, սակայն երբէք բժիշկին յտակ տեսութեանը չպիտի կասկածէր : Տօքթէօս Լուիի Անտրէի սենեակը դառն այնպիսի հարուած մ'եղաւ Թիւլպէրի մտքին վրայ՝ որմէ գլուխը վեր չառաւ :

Ամեն աշխատութիւն ընդմիջելով և իւր մեծերուն պատուէրներուն արձանի մը պէս խուլ մնալով, վաղեց իւր սենեակը : Հոն իւր լրտեսութիւնները ծածկելու համար յարմարացուցած չքոտի վարագոյրին ետև, բոլոր իւր կարողութիւնները սրեց՝ որպէս զի բառ մը, շարժում մը ձեռք ձգէ, օրմէ կարենայ եղած խօսակցութեան արդիւնքն հասկընալ :

Բան մը յայտնի չեղաւ : Միայն անգամ մը իշխանուհոյն երեսը տեսաւ որ պատուհանին մօտեցաւ և ապակիներուն ետևէն բակը նայեցաւ, զոր թերևս ուրիշ անգամ տեսած չէր :

Արցաւ նաև նշմարել տօքթէօս Լուին որ պատուհանը բացաւ, որպէս զի սենեակն օդ մտնէ : Իսկ խօսուածներուն և դիմաց շարժումներուն դալով՝ Թիւլպէր ասոնցմէ բան մը չիմացաւ և չտեսաւ : Թանձր վարագոյր մը պատուհանը գոցեց և տեսարանին իմաստը ծածկեց :

Ամեն մարդ կրնայ հասկընալ թէ ինչ անձկութեան մէջ կը գտնուէր Թիւլպէր : Բժիշկը լուսանի աչքով զաղտնիքը դտեր էր : Ազմուկն անմիջապէս տեղի պիտի չունենար. վասն զի Թիւլպէր իր րատամը կ'ենթադրէր թէ իշխանուհոյն ներկայութիւնն արդելք մը պիտի ըլլար, այլ քիչ մ'ետք՝ հօրն և աղջկան մէջ՝ երկու օտարականաց մեկնելէն ետք :

Թիւլպէր վշտէն և յուսահատութենէն զինովցած՝ վերնայարկին պատերուն կը զարնէր գլուխը :

Պ. տը Գափէրնէյի՝ իշխանուհոյն հետ գուրօ ելնելը տեսաւ. իսկ բժիշկն արդէն մեկնէր էր :

— Պ. տը Գափէրնէյի և իշխանուհոյն մէջ տեղի պիտի ունենայ բացատրութիւնը, ըսաւ ինքնին :

Սեպուհը վերստին աղջիկը տեսնելու չեկաւ. Անտրէ առանձին մնաց իւր սենեակը, և բարձրցին վրայ՝ ժամանակն անցուց երբ մն

ընթերցանութեամբ՝ զոր ստնդանքն ու անդար կ'ընդմիջէին . երբեմն այնպիսի խորունկ և անտարբեր մտածութեանց մէջ կը թաղուէր , որ ժիւլպէր մտաւոր յափշտակութիւն կը կարծէր՝ երբ հովին վերցուցած վարագոյրին կիսովին բացուելով աչքին կը զգրնէր :

Անորէ ցաւէն և յուզմունքէն խոնջած քնացաւ : ժիւլպէր այն ժամանակէն ոչուտ քաղելով՝ դուրս ելաւ որ խօսուածներն ու պատմուածներն իմանայ :

Այս ժամանակը թանկագին եղաւ անոր այն խորհրդածութեանց պատճառաւ որ անոր ընել տուաւ :

Վտանգն այնպէս վերահաս էր որ հարկ էր արագ , դիւցազնական որոշմամբ մը անոր հետ կուռիլ :

Այս առաջին յենակէտն եղաւ որուն վրայ հանդիստ գտաւ իւր կորուսմանութեամբը դողդոջող այս միտքը :

Բայց ի՞նչ որոշելու էր : Այսպիսի պարագաներու մէջ փոփոխութիւն մը յայտնութիւն մ'է : — Ա՛հ , այո՛ , փախչել , այն երիտասարդական հաստատամտութեամբ , այն յուսահատութեան և սարսափին տուած կորագով՝ որ մարդու մ'ոյժը կը կրկնապատկեն և բանակի մ'ուժին կը հաւասարեցընեն . . . : Յորեկը պահուիլ , գիշերը քայլել , և վերջապէս հասնիլ . . .

Ո՛ր :

Ո՛ր աղէկ պահուելու է որ թագաւորին արդարութեան վրէժխնդիր թեք հոն չհասնի :

Ժիւլպէր զիւղերուն սովորութիւնները գիտէր : Գրեթէ վայրենի ու անապատ երկիրներուն մէջ ի՞նչ կը մտածեն — վասն զի քաղաքները մտքէ անցընել պէտք չէ , — ի՞նչ կը մտածեն աւանի մը մէջ , փոքրիկ զիւղի մը մէջ այն օտարականին վրայ որ օր մը կուգայ հաց մուրալ , կամ կը կասկածին որ կերած հացը կը գողնայ : Ասկէ զատ ժիւլպէր ինքզինքը զոց գիտէր . աչքի զարնելու դէմք մը , դէմք մ'որ անկէ ետք սոսկալի գաղտնիքի մ'անջինջ կնիքը պիտի կրէր վրան , առջի նայողին ուղը պիտի գրաւէր : Փախչիլն արդէն վատնող մ'էր . բայց յայտնուիլն ալ ամօթ մը :

Ժիւլպէրին փախուստը յանցաւոր պիտի ընէր զինքը , շնորհունեց

այս գաղափարը , և անոր միտքը զողջես միայն մէկ գաղափար և գտնելու ոյժ ունենալով , թշուառականը փախչելէ զատ՝ մեռնիլ միտքն ինկաւ : Առաջին անգամն էր որ մահը միտքն ինկաւ . այս սեպտեմբերու ակնարկն երեկոյթը բնաւ վախ չպատճառեց իրեն :

— Երբ ամեն միջոց սպառի՝ մահը դիւրին բան է , ըսաւ ինքնին : Ասկէ զատ , անձնասպանութիւնը վատութիւն մ'է , Պ . Ռուսոն այնպէս ըսած է . վիշտ կրելն աւելի վսեմ է :

Այս վճռոյն վրայ , ժիւլպէր գլուխը վեր առաւ և իւր անորոշ արշաւանքը վերստին սխառ պարտէզներուն մէջ :

Ապահովութեան առաջին նշոյլները տեսնելու վրայ էր , երբ յանկարծ Փիլիպ տեսածնուս պէս վրայ գալով , անոր բոլոր գաղափարները վեր 'ի վայր շրջեց և ինչ մը նոր երկմտութեանց մէջ ձգեց զինքը :

Եղբայրը , եղբայրը , կանչեր էին . ուրեմն ստուգած էին : Ընտանիքը լուռ մնալ կ'ուզէր , բայց բոլոր այն խօզարկութիւններով՝ որ Բարիդի բանտերուն տանջանաց գործիւններն աւելի ծանր պիտի թուէին ժիւլպէրի : Այն ատեն զինքը քաշելով պիտի տանէին Անտրէի առջև , զինքը պիտի ստիպէին որ ծուր գնէ , վատարար իւր ոճիրը խոստովանի , և շան մը պէս գաւազանով մը կամ դանակով մը պիտի սպաննէին զինքը : Օրինաւոր վրէժ՝ որ այսպիսի դէպքերու մէջ ներելի կրնար համարուիլ :

Լուի Ժե այսպիսի պարագաներու մէջ կարի հաճոյակատար էր աղնուականաց համար :

Ասկէ զատ Փիլիպ օրիորդ Դավէրնէյի օրնութեան հասնող ամենէն սոսկալի վրէժխնդիրը կրնար ըլլալ . Փիլիպ որ բոլոր ընտանիքէն ինքը միայն մարդու և զրեթէ հաւասարի զգացումներ ցոյց տուած էր ժիւլպէրի , Փիլիպ ոճրագործը չէր կրնար սպաննել խօսքով մը՝ որչափ սրով , եթէ այն խօսքն ըլլար .

— Ժիւլպէր , դու մեր հացը կերար և մեզ կ'անպատուես :

Ռուստի տեսանք որ ժիւլպէր Փիլիպը տեսածին պէս խոյս տուեր էր , և եթէ վերադարձա՛ ինքզինքը չմտնելու համար էր , և այն վայրկենէն իւր բոլոր զօրութիւնը մէկ կէտի վրայ ամփոփեց այսինքն դեմ գնել :

Փիլիպի հետեցաւ, Անտրէի սենեակն երթալը տեսաւ, սոր-
թէ ու Առիի հետ խօսակցելը տեսաւ. ամեն բան դիտեց, ամեն
բան դատեց, Փիլիպի յուսահատութիւնը հասկըցաւ: Անոր վշտին
ծնանիլն ու մեծնալը տեսաւ, և վարագոյրին հտեն եղած շար-
ժուամերէն գուշակեց Անտրէի և Փիլիպի մէջ տեղի ունեցող սոս-
կալի տեսարանը:

— Կորսուած եմ, ըսաւ մտքին:

Եւ այն ատեն միտքը մոլորեցաւ, զանակ մ'առաւ որ Փիլիպ
դռնէն դուրս ելնելուն պէս սպաննէ. . . կամ եթէ հարկ ըլլայ՝
ինքզինքն սպաննէ:

Բայց ընդհակառակը Փիլիպ իւր քրոջ հետն հաշտուեցաւ. Թիլ-
պէր տեսաւ որ Փիլիպ ծուր գրած Անտրէի ձեռքը կը համբու-
րէ: Այս ալ նոր յոյս մ'էր, բայց մնացած գուռ մ'էր: Եթէ
Փիլիպ կատաղի աղաղակներ ձգելով վեր չէր ելեր, պատճառն
այն էր որ Անտրէ ոճրագործին անունը բնաւ չգիտէր: Եթէ Ան-
տրէ՝ միակ վկայ և միակ ամբաստանող բան մը չէր գիտեր, ան-
շուշտ ուրիշ մէկն ալ բան մը չէր գիտեր: Եթէ Անտրէ՝ յիմար
յոյս՝ գիտէր ու բան մ'ըսած չէր, փրկութենէ աւելի բան մ'էր,
այսինքն երջանկութիւն էր, յաղթանակ էր:

Այն վայրկեանէն Թիլպէր իւր գտնուած դիրքին բարձրութեանն
ելաւ: Իւր նայուածքին յստակութիւնը գտնելուն պէս ոչինչ զին-
քը չարդիւնեց իւր ընթացքին մէջ:

— Ո՛ւր են հետքերն, ըսաւ, եթէ օրիորդ տը Գավէրնէյ զիս
չամբաստաներ: Ի՞նչ եմ ինչ եմ. միթէ արդիւնքին նայելով
թէ ոճիրին նայելով զիս պէտք էր ամբաստանել: Արդ, ոճիրն ե-
րեսիս չտուաւ. երեք շաբաթէ՛ ՚ի վեր բնաւ չտեսնուիր որ զիս ա-
ռաջուրնէ աւելի կ'առէ կամ ինէ խոյս կու տայ:

«Եթէ պատճառը գիտցած չէ, արդիւնքը ինձի պէս ուրիշ մէկն
ալ կրնայ մատնել: Ես թագաւորն աչքովս տեսայ օրիորդ Ան-
տրէի սենեակը: Պէտք եղած ատեն եղբօրն առջև ես վկայութիւն
կու տամ այս բանին, և Նորին Աւհապիաութիւնը որչափ որ ու-
րանայ՝ իմ ըսածիս կրնան հաւատալ. . . Բայց այս շատ վտան-

գաւոր միջոց մ'է. . . : Ես բերանս չեմ բանար. թագաւորը
չատ միջոցներ ունի իւր անմեղութիւնն ապացուցանելու կամ իմ
վկայութիւնս ոտքին տակ առնելու: Բայց թող թագաւորը չըլ-
լայ, որուն անունը բերան առնելով այսպիսի գէպերու մէջ կամ
մշտնջենաւոր բանտ կայ կամ մահ. միթէ այն անձանօթ մարդն ալ
չունիմ ես, որ նոյն զիշերն օրիորդ Անտրէն պարտէզն իջուց. . . :
Այն մարդն ինչպէս ինքզինքը պիտի պաշտպանէ, ինչպէս պիտի
գուշակեն այն մարդը, և եթէ գուշակեն ինչպէս պիտի գտնեն:
Նա սովորական մարդ մ'է, ես ալ անոր չափ կ'արժեմ, միշտ ինք-
զինքս կրնամ պաշտպանել անոր դէմ: Ասկէ զատ, ո՞վ կը մտածե-
լիմ վրայ. — Աստուած միայն տեսաւ զիս, յարեց դառնութեամբ
ինդալով. . . : Բայց այն Աստուածը որ այնչափ անգամ իմ ար-
տասուքս ու վիշտս տեսաւ առանց բան մ'ըսելու, ինչու անիրաւու-
թիւն գործէ զիս մատնելով այսպիսի պարագայի մը մէջ, առաջին
պարագային մէջ զոր ինձ հայթայթեց երջանիկ ըլլալու համար. . . :

«Նաև, եթէ ոճիր մը կայ՝ անոր կը վերաբերի և ոչ ինձ, և
Պ. ար Աօլդեր լիուրի կ'ապացուցանէ թէ այլ ևս հրաշք չկայ:
Ազատած եմ, հոգ չունիմ, զաղտնիքս ես գիտեմ: Ապագան իմն է. »

Այս խորհրդածութիւններէ ետք, կամ լաւ ևս իւր խղճին հետ
իրաւախօս ըլլալէ ետք, Թիլպէր հողագործական գործիքները ժող-
վեց և զնաց իւր ընկերաց հետ ընթրել: Ուրախ, անհոգ, մինչև
անգամ կռիւն ինք ուզելու կերպարանք մ'ունեցաւ: Խղճի խայթ
ունեցեր էր, կրկին տկարութիւն՝ զոր մարդ մը, փիլիսոփայ մը
պէտք էր վանել իրմէ: Սակայն խիղճը հաշուի դրած չէր. Թիլ-
պէր չբնացաւ:

ՃԼՍԶ

ԵՐԿՈՒ ՎԻՅՑ

Ֆիլիպէր այն անձանօթին վրայ խօսելով որ պարտէզին մէջ տե-
սեր էր օրիորդ ար Ռալէրնէյի այնքան աղէտաբեր եղած դիշէրը,
ողջմտութեամբ դատած էր կացութիւնը երբ կ'ըսէր .

— Պիտի գտնեն այն անձանօթը :

Արդարեւ Փիլիպ պմնեկին չէր գիտեր ժողէֆ Պալսամօի՝ ար
Ֆէնիքս կոմսին ուր բնակիլը :

Բայց միտքն եկաւ այն պնուական տիկինը՝ այն ար Սալէրնի
մարբիզուհին, որուն տունը տարած էր Անտրէն մայիսի Յիին՝
պէտք եղած խնամքն ընդունելու համար :

Ժամանակը շատ ուշ չըլլալով կարելի էր ներկայանալ այն տիկ-
նաջ տունը, որ Սէնդ-Օնօրէ փողոցը կը բնակէր : Փիլիպ եւր
մտքին և զգայարանաց բարձր յուզմունքը զսպեց, տիկնոջ տունը
գնաց, և սենեկապան կինն առանց վարանելու, իսկոյն Պալսամօի
հասցէն ըսաւ . Սէն-Գլօս փողոցը :

Փիլիպ իսկոյն այն փողոցին ճամբան բռնեց :

Սակայն մեծ յուզմունքով մը դպաւ այն կասկածելի տան դռնա-
հարին, ուր՝ իւր կարծեայն համեմատ՝ ընդ միշտ թաղուած էին
խեղճ Անտրէի հանդստութիւնն ու պատիւը : Սակայն կամք քրաւ
և իսկոյն յաղթեց այն ցասկոտութեան և զգայնութեան, անեղծ
պահելու համար այն զօրութիւնը՝ որուն կը կարծէր թէ պէտք պի-
տի ունենայ :

Բաւական հաստատուն ձեռքով մը դրանը զարկաւ և տանը սո-
վորութեանն համեմատ դուռը բացուեցաւ :

Փիլիպ բախը մտաւ ձիուն սանձէն բռնած :

Բայց տակաւին չորս քայլ չառած, Ֆրից դաւթէն ելնելով և
սանդուխին վերը երևելով՝ եկաւ զինքը կեցընել այս հարցմամբ .

— Ի՞նչ կ'ուզէ պարոնը :

Փիլիպ սարսուեցաւ կարծես թէ դէմն անակնկալ արդելք մը
տեսնելով :

Յոնքը պուտելով Ալմանին նայեցաւ, այնպէս որ կարծեց թէ
Փիլիպ ծառայի պարզ պարտաւորութիւն մը չէր կատարածը :

— Կ'ուզեմ տան տիրոջը՝ ար Ֆէնիքս կոմսին խօսիլ, պատաս-
խանեց Փիլիպ ձիուն սանձը օղակի մ'անցընելով՝ և տանը կողմը
երթալով, ուր մտաւ :

— Պարոնը տունը չէ, ըսաւ Ֆրից, սակայն թող տուաւ որ անց-
նի . բարեկիրթ ծառայի մը քաղաքավարութիւն էր ըրածը :

Տարօրինակ բան, Փիլիպ այս պարզ պատասխանէն զատ ամեն
բան նախատեսած էր :

Պահ մը ապշած մնաց :

— Ա՛ւր կրնամ գտնել զինքը :

— Չեմ գիտեր, պարոն :

— Սակայն պէտք է գիտնաս :

— Կը ներէք, պարոնը ինձ հաշիւ չտար իւր ըրածներուն :

— Բարեկամ, ըսաւ Փիլիպ, պէտք է որ այս իրիկուն խօսի մ'
տիրոջը :

— Չեմ կարծեր որ կարելի ըլլայ այդ :

— Պէտք է . ամենակարևոր դործի մը համար է :

Ֆրից խնայրհեցաւ առանց պատասխանելու :

— Արեմն գործ ելաւ, հարցոց Փիլիպ :

— Այո՛, պարոն :

— Անշուշտ կը վերագառնայ :

— Չեմ կարծեր, պարոն :

— Ա՛հ, չեմ կարծեր :

— Ա՛յ :

— Շատ աղէկ, ըսաւ Փիլիպ զայրանալու սկսելով . հիմն գնա՛
տիրոջը ըսէ . . .

— Բայց պատիւ ունեցայ՝ ձեզի ըսելու թէ՛ պարոնը հոս չէ՛, պատասխանեց Ֆրից անխուով։

— Գիտեմ թէ տրուած հրաման մը ինչ արժէք ունի, բարեկամ, ըսաւ Փիլիպ, և քեզի տրուած հրամանն ալ յարգելի է. բայց շիտակը ինձի համար չկրնար ըլլալ, որովհետեւ տէրդ իմ այցելութիւնս չէր կրնար նախատեսել, և ես բացառութեամբ եկած եմ հոս։

— Տրուած հրամանն ամենուն համար է, պարոն, պատասխանեց Ֆրից անձարակութեամբ։

— Ուրեմն քանի որ տրուած հրաման կայ, ըսաւ Փիլիպ, տը ֆէնիքս կոմսն հոս է։

— Լաւ ուրեմն, ետքը՛, ըսաւ Ֆրից ըստ կարգի, Փիլիպի քրննութենէն համբերութիւնն հատնելով։

— Լաւ ուրեմն, կ'սպասեմ իրեն։

— Պարոնը հոս չէ, ըսի ձեզի, պատասխանեց. բուական ատեն կայ որ տունը բռնկեցաւ, և այն կրակին պատճառաւ ատուն անբնակելի եղաւ։

— Բայց և այնպէս դու կը բնակիս, ըսաւ Փիլիպ ըստ կարգի անձարակութեամբ։

— Ես իբրև պահապան կը բնակիմ։

Փիլիպ ուսերը վեր ըրաւ այնպիսի մէկու մը պէս որ ըսուածներէն մէկուն չհաւատար։

Ֆրից կ'սկսէր զայրանալ։

— Նաև, ըսաւ, Պ. կոմսը տունն ըլլայ կամ չըլլայ, թէ իւր ներկայութեանը, թէ բացակայութեանը, բունի անոր տունը մտնելու սովորութիւն չկայ. և եթէ դուք ալ տանս սովորութեանցը չհամակերպիք, պիտի ստիպուիմ, . . .

Ֆրից կեցաւ։

— Ի՞նչ բանի, հարցոց Փիլիպ ինքիրմէն ելնելով։

— Զեզ դուք հանելու, պատասխանեց Ֆրից հանդարտութեամբ։

— Գն, զոչեց Փիլիպ հրայայտ աչքով։

— Ե՛ս, պատասխանեց Ֆրից իւր ազգին վերաբերող յատկութեամբ կատարեալ անտարբերութիւն ստանալով, քանի որ բարկութիւնը կ'աւելնար։

Եւ քայլ մ'առաւ դէպ երիտասարդը, որ համբերութիւնը կորուսած՝ ինքիրմէ ելած՝ սուրը ձեռք առաւ։

Ֆրից սուրը տեսած ատեն առանց յուզուելու, առանց մարդկանչելու — թերևս առանձին ալ էր, — Ֆրից պահարանէ մը կարճ բայց սուր երկաթով զինեալ տեսակ մը ձող առաւ, և Փիլիպի վրայ վազելով սուխով քան թէ սրով կուռուղ մէկու մը պէս, առաջին հարուածով այն փոքրիկ սուրը կտոր կտոր ըրաւ։

Փիլիպ բարկութենէն ճիչ մ'արձակեց, և ինքն ալ այն պահարանին կողմը վազեց դէնք մը ձեռք անցընելու համար։

Այս միջոցին նրբանցքին դաղանի դուռը բացուեցաւ և կոմսը երևցաւ։

— Ի՞նչ կայ, Ֆրից, հարցոց։

— Ոչինչ, պարոն, պատասխանեց ծառան ձողը վար առնելով, բայց պատուարի մը պէս կենալով իւր տիրոջը դէմ, որ գողտնի սանդուխին վրայ կեցած՝ մարմնոյն կիսովը անորմէ վեր կը գտնուէր։

— Պ. տը ֆէնիքս կոմս, ըսաւ Փիլիպ, ձեր երկրին սովորութիւնն է որ ծառաները ձող ի ձեռին կ'ընդունին ազատորդի մը, կամ ձեր ազնուական տանը մէկ մանաւոր հրամանն է այս։

Ֆրից ձողը վար առաւ, և տիրոջը մէկ հրամանին վրայ գալթին մէկ անկիւնը դրաւ զայն։

— Ո՛վ էք դուք, պարոն, հարցոց կոմսը նախասնեակը լուսաւորող կանթեղին լուսովը պղէկ մը շտեմնելով Փիլիպը։

— Մէկը որ անպատճառ ձեզի խօսիլ կ'ուզէ։

— Որ կ'ուզէ։

— Այո։

— Ահա խօսք մը որ ֆրիցը կ'արդարացընէ, պարոն. վասն զի ես մէկու մը խօսիլ չեմ ուզեր, և երբ ես իմ տունս եմ, երբէք մէկը իրաւունք չունի ինձի խօսիլ ուղեւու։ Ուստի անխրատութիւն մը գործեցիք ինձ դէմ. բայց, յարեց Պալստին հառաչով մը, կը ներեմ ձե-

դի, սակայն այն պայմանաւ որ քաշուիք երթաք և այլ ևս իմ հանդիստա չվրդովէք:

— Յիրաւի շատ կը վայլէ ձեզի, գոչեց Փիլիպ, հանդստութիւն ուզել, դուք որ իմ հանդստութիւնս յափշտակեցիք:

— Ես ձեր հանդստութիւնն յափշտակեցիմ, հարցուց կոմսը:

— Ես Փիլիպ տը Գավէրնէյն եմ, գոչեց երիտասարդը կարծելով որ կոմսին խղճին համար այս խօսքը ամեն բանի կրնար պատասխանել:

— Փիլիպ տը Գավէրնէյ . . . : Պարոն, ըսաւ կոմսը, ձեր հօրը տունը լաւ ընդունելութիւն եղաւ ինձ, դուք ալ բարեաւ եկաք իմ տունս:

— Ա՛հ, ի՛նչ երջանկութիւն, մումնայ Փիլիպ:

Պալսամօ գողունի սանդուխին գուռը գոցեց, և Փիլիպի առջևէն քայլելով, զինքը տարաւ այն դահլիճը, ուր տեղի ունեցան այս պատմութեան մէկ քանի տեսարանները, մասնաւորապէս անոնցմէ ամենէն նորը, այսինքն հինգ վարպետներուն տեսարանը:

Գահլիճը լուսաւորուած էր այնպէս որ կարծես թէ մէկու մը կ'ըստատէին. սակայն յայտնի էր որ տանը պերճատէր սովորութիւններէն մին էր այն:

— Բարի իրիկուն, պարոն տը Գավէրնէյ, ըսաւ Պալսամօ քաղցր և դոց ձայնով մը, որ Փիլիպին ստիպեց աչքն անոր վրայ վերցընելու:

Բայց Պալսամօին նայած ատեն Փիլիպ քայլ մ'ընկրկեցաւ:

Կոմսն արդարև իւր անձին ստուերը մնացեր էր. իւր խորատոյզ աչքերն այլ ևս փայլ չունէին. այտերը նիհարնալով բերնին երկու ծալք բերեր էին, երեսին անկիւնը մերկ և ոսկրուտ՝ բոլոր գլուխը մեռելի մը գլխուն կը նմանեցընէր:

Փիլիպ ապշած մնաց: Պալսամօ անոր զարմանքը տեսաւ, և մասհացու տխրութեան ժպիպ մ'անցաւ գունամափ շրթանցը վրայէն:

— Պարոն, ըսաւ, ներողութիւն կը խնդրեմ ձեռն սոյսաւորիս համար, սակայն ստուգիւ իրեն տրուած հրամանին կը հետևէր, և ներեցէք ինձ ըսել որ այն հրամանը բռնաբարելով իրաւունքնիդ կորուսեր էիք:

— Պարոն, ըսաւ Փիլիպ, դիտէք որ աշխարհիս մէջ ծայրայեղ վիճակներ կան. ես ալ այնպիսի ծայրայեղ վիճակի մը մէջ կը գտնուէի:

Պալսամօ պատասխան չտուաւ:

— Կ'ուզէի ձեզ տեսնել, շարայարեց Փիլիպ, կ'ուզէի ձեզ խօսիլ. մինչև ձեր քովը դալու համար մահն անգամ առ ոչինչ պիտի համարէի:

Պալսամօ լուռութիւն պահելը կը շարունակէր, և կարծես թէ երիտասարդին ըրած խօսքերուն բացատրութեան մը կ'սպասէր, սակայն այն բացատրութիւնն ուզելու ոչ զօրութիւնն ունէր, ոչ հետաքրքրուներ:

— Գտայ ձեզ, շարայարեց Փիլիպ, վերջտպէս գտայ, և եթէ կը հաճիք, իրարու բացատրութիւն պիտի տանք, բայց նախ հաճեցէք սցս մարդը ճամբել:

Եւ Փիլիպ մատով Ֆրիցը կը ցուցընէր, որ եկեր էր դրան վարագոյրը վերցընելով գոգցես իւր տիրոջ վերջին հրամանը ինդրել գլխուցաւ այցելուին համար:

Պալսամօ սկսաւ Փիլիպի վրայ յառել աչքը անոր դիտաւորութիւնն իմանալու նպատակաւ. բայց աստիճանաւ և ազնուականութեամբ իրեն հաւասար մէկու մը դէմը գտնուելով՝ Փիլիպ իւր հանդարտութիւնն և իւր ոյժը ստացեր էր. անթափանցելի եղաւ Փիլիպ:

Եյն ատեն Պալսամօ պարզապէս գլխուն կամ լու ևս յօնքերուն մէկ շարժումով Ֆրիցը ճամբեց, և այն երկու անձինք դէմ դէմի նստան, Փիլիպ կռնակը կրակարանին դարձուցած, Պալսամօ արմուկը տշտանակի բազմոցի մը յեցուցած:

— Պարոն, եթէ կը հաճիք, շուտ և յայտնի խօսեցէք. վասն զի առ մարդասիրութեան մտիկ կ'ընեմ, և զիտցած ըլլաք որ շուտով կը տաղտկանամ:

— Ինչպէս որ պարտ է այնպէս պիտի խօսիմ, պարոն, և որչափ որ պատշաճ դատիմ, ըսաւ Փիլիպ, և եթէ կը հաճիք, հարցաքննութեամբ մը պիտի սկսիմ:

Եյս բառին վրայ Պալսամօյի յօնքը սոսկալի կերպիւ պոստեցաւ և ելեքտրական փայլակ մը ցայտեց աչքէն:

Այս բառն անոր այնպիսի յիշատակներ կը բերէր միտքը, որ Փիլիպ պիտի սարսուէր եթէ այն մարդուն սրտին խորն անյաժը գիտնար:

Սակայն սրտ մը լուռ թնէ ետք, որպէս զի իւր անձին տէր ըլլայ,

— Հարցուցէք, ըսաւ Պալսամօ:

— Պարոն, պատասխանեց Փիլիպ, դուք ինձ աղէկ չբացատրեցիք թէ ժամանակնիդ ինչպէս անցուցիք մայիսի ՅԱին նշանաւոր գիշերը, այն վայրկենէն սկսելով որ Լուի ԹԵ. հրապարակին վրայ գիղուած մեռնողներու և մեռելներու մէջէն քոյրս վերցուցիք:

— Ի՞նչ կը նշանակէ այդ, հարցուց Պալսամօ:

— Այն կը նշանակէ, պարոն կոմս, որ այն գիշերուան ձեր վարմունքը ինձ շատ կատակածելի կ'երևի:

— Կատկածելի՞:

— Այո, և շատ հաւանական է որ պատուաւոր մարդու վարմունք եղած չէ:

— Պարոն, ըսաւ Պալսամօ, չեմ հասկընար ձեր ըսածը. անշուշտ կը գիտէք որ գլուխս յոգնած տկարցած է, և այս տկարութիւնը բնականաբար ինձ անհամբերութիւն կը պատճառէ:

— Պարոն, գոչեց Փիլիպ ըստ կարգի, Պալսամօի իրեն դէմ դործածած դոռող և հանդարտ եղանակին համար զայրանալով:

— Պարոն, շարայարեց Պալսամօ մի և նոյն եղանակաւ, ձեզ տեսնելու պատիւը ունենալէս ի վեր մեծ աղէտ մ'եկաւ զլսուս. տունս մասամբ մ'այրեցաւ, և ինչ ինչ թանկագին նիւթեր, շատ թանկագին նիւթեր, կ'իմանաք, կորսուեցաւ ինձի համար. ուստի այն վիշտէն շփոթութիւն մը մնաց վրաս: Ասոր համար կ'աղաչեմ աւելի յայտնի խօսեցէք, ապա թէ ոչ անմիջապէս երթալու հրաման պիտի ուզեմ ձեռնէ:

— Ո՛հ, ո՛չ, պարոն, ո՛չ, ըսաւ Փիլիպ, ձեր ըսածին պէս զիւրութեամբ չպիտի երթաք. ես պիտի յարդեմ ձեր վիշտը՝ եթէ դուք ալ իմ վշտիս կարեկից գտնուիք. իմ գլուխս ալ մեծ աղէտ մ'եկաւ. պարոն, ձերինէն շատ մեծ աղէտ մը, վստահ եմ ըսածիս:

Պալսամօ ժպտեցաւ այն յուսահատ ժպիտով զոր արդէն Փիլիպ տեսեր էր անոր շրթանցը վրայ:

— Ես, պարոն, շարայարեց Փիլիպ, ընտանեացս պատիւը կորուսի:

— Լաւ ուրեմն, պարոն, պատասխանեց Պալսամօ, այդ աղէտին ես ի՞նչ դարման կրնամ ընել:

— Գուք ի՞նչ դարման կրնաք ընել, գոչեց Փիլիպ հրացայտ աչերով:

— Անշուշտ:

— Կորուսածս կրնաք դարձնել ինձ, պարոն:

— Ի՛հ, դուք խենդ էք, պարոն, գոչեց Պալսամօ:

Եւ ձեռքը հնչակին երկընցուց:

Սակայն այն շարժումն այնքան թույլ կերպով և քիչ զայրոյթով ըրաւ, որ Փիլիպի թե՛ն խկոյն կեցուց զայն:

— Խե՞նդ եմ մի, գոչեց Փիլիպ անշուրհ ձայնով մը: Բայց չէ՞ք հասկընար որ խնդիրը քրոջս վրայ է. քրոջս որ ձեր բազկացր մէջ մարած բռնեցիք մայիսի ՅԱին. քրոջս որ տուն մը տարիք ըստ ձեզ պատուաւոր, ըստ իս վատսնուն. միով բանիւ քրոջս՝ որուն պատիւը ձենէ կ'ուզեմ սուր ի ձեռին:

Պալսամօ ուտերը վեր ըրաւ:

— Ի՛հ, տէր Աստուած, այդ հրշափ դարձուածներ են այդչափ պարզ բանի մը հասնելու համար:

— Թշուառական, գոչեց Փիլիպ:

— Ի՞նչ ողբալի ձայն ունիք, պարոն, ըսաւ Պալսամօ նոյն տխուր անհամբերութեամբ, կը խլցընէք զիս: Ըսէք նայինք, եկած չէք ինձ ըսելու թէ ձեր քոյրը անպատուած եմ:

— Այո, վստ:

— Գարձեալ անօդուտ աղաղակ մը և նախատինք մը, պարոն. ո՞վ ըսաւ ձեզի թէ ես ձեր քոյրն անպատուած ըլլամ:

Փիլիպ վարանեցաւ. Պալսամօի այս խօսքն արտասանելու եղանակը ասպուշղարձուց զինքը: Լրբութեան յետին ծայրն էր այն, կամ մարտը խղճի տղաղակը:

— Ո՛վ ըսաւ ինձի՛, կրկնեց երիտասարդը:

— Այո՛, այդ կը հարցընեմ ձեզի:

— Քոյբս ինքը ըսաւ, պարոն:

— Լաւ ուրեմն, պարոն, ձեր քոյրը . . .

— Ի՞նչ պիտի ըսէիք, դուչեց Փիլիպ սպառնալից շարժումով մը:

— Պիտի ըսէի, պարոն, որ դուք շատ տխուր դադափար մը կու տաք ձեր և ձեր քրոջը վրայ: Շատ անպիտան շահագիտութիւն մ'է այն, գիտէք, զոր կանանցմէ ոմանք կ'ընեն իրենց անպատուութեանը վրայ: Արդ՝ դուք եկած էք սպառնալեօք, Խոտալական կատակերգութեան մօրուանի եղբայրներուն պէս, սուր ի ձեռին, որ կամամուսնանամ ձեր քրոջը հետ, որմէ կ'իմացուի թէ շատ պէտք ունի ամուսնոյ մը, կամ դրամ տամ ձեզի, վասն զի դիտէք որ ես ոսկի կը շինեմ: Լաւ ուրեմն, պարոն, երկու կէտին վրայ ալ կը սխալիք. ես դրամ չպիտի տամ ձեզի, և քոյրդ աղջիկ պիտի մնայ:

— Այն ատեն ձեր երակներուն մէջ ունեցած արիւնը պիտի տաք, դուչեց Փիլիպ, եթէ ունիք:

— Ո՛չ, այդ ալ չպիտի տամ, պարոն:

— Ինչպէս:

— Ունեցած արիւնս կը սլահեմ, և եթէ ուզէի՝ ձեր տուած առիթէն շատ աւելի լուրջ առիթ մը կար: Ուտի, պարոն, հանդարտ տեղերնիդ դարձէք, և թէ որ արմուկ հանէք, որովհետեւ զլուխս կը ցաւցընէ այն աղմուկը, Ֆրիցը կը կանչեմ. Ֆրից կու գայ, և նշան մը տալուս պէս եղէզի մը պէս քեզ երկու կտոր կ'ընէ:

Այս անգամ Պալսամօ հնչակը զարկաւ, և որովհետեւ Փիլիպ արգիլել կ'ուզէր զինքը, բազմոցին վրայ դրուած երեսոսէ արկղիկ մը բացաւ, այն արկղիկին մէջէն երկհարուածեան ատրճանակ մը հանելով զինեց:

— Լաւ ուրեմն, այդ աւելի աղէկ, դուչեց Փիլիպ, սպաննէ զիս:

— Ինչու սպաննեմ:

— Վասն զի զիս անպատուեցիք:

Երիտասարդն ըստ կարգի այս խօսքը ճշմարտութեան այնպիսի շեշտով մ'արտասանեց, որ Պալսամօ քաղցրութեաք կը նայէր:

— Միթէ կարելի է, ըսաւ Պալսամօ, որ անկեղծութեամբ վարուիք:

— Կը կասկածիք աղատորդոյ մը խօսքին վրայ:

— Եւ, շարայարեց Պալսամօ, օրիորդ ալ Դավէրնէյ այդ անարժան գաղափարն առանձին յղացած ըլլայ, ձեզ յառաջ քէ . . . : Այնպէս թող ըլլայ, ձեզի հատուցումը պիտի ընեմ ուրեմն: Պատուոյս վրայ կ'երգնում թէ մայիսի 31ի գիշերը, օրիորդ քրոջդ հետ ունեցած վարքս անըսողիւտ է. թէ ոչ պատիւ, ոչ մարդկային ասեան, ոչ երկնային արդարութիւն, բան մը չեն կրնար գտնել որ կատարեալ ուղղամտութեան հակառակ ըլլայ. կը հաւատնք ինձ:

— Պարոն, ըսաւ երիտասարդը զարմացած:

— Գիտէք որ ես մենամարտէ մը չեմ վախնար, աչքիս մէջ կը կարգացուի, այնպէս չէ: Տկարութեանս զալով մի սխալիք, միայն երեւոյթ է: Իրաւ է որ երեսս քիչարիւն կայ, բայց շեղերս բնաւ կորուսած չեն իրենց զօրութիւնը: Փորձը տեսնել կ'ուզէք: Ահա սիկ . . .

Եւ Պալսամօ առանց ձիգ ընելու մէկ ձեռքովը վերցոյց հոն դրուած պընձէ ահագին աման մը:

— Լաւ ուրեմն, այնպէս թող ըլլայ, պարոն, ըսաւ Փիլիպ, մայիսի 31ին համար կը հատատամ ըսածներուդ. բայց այդ փախուստ մի է որ կը գործածէք, ձեր խօսքը թուականի սխալի մը երաշխաւորութեանը ներքև կը զնէք: Անկէ ետք ալ քոյրս սեսաք:

Պալսամօ վարանեցաւ ըստ կարգի:

— Ճշմարիտ է, ըսաւ, տեսայ վերստին:

Եւ իւր դէմքը որ պահ մը փայլած էր՝ սոսկալի կերպով մթաղնեցաւ:

— Ա՛հ, կը տեսնէք, ըսաւ Փիլիպ:

— Լաւ ուրեմն, ձեր քոյրը սեսայ վերստին, ասով ի՞նչ կը հաստատուի ինձ դէմ:

— Այն կը հաստատէ թէ զինքը ձգած էիք այն անբայտորէլի քնոյն մէջ որուն աղգեցութիւնն արդէն երեք անգամ զգացած է իրեն մօտեցած ատեննիդ, և դուք այն անզղայութիւնը չարաչար դործածեր էք ո՞ճիրը ծածուկ սլահելու համար:

- Գարձեալ կ'ըսեմ, ո՛վ ըսաւ այդ, գոչեց Պալսամօ ըստ կարգի:
- Քոյրօ:
- Ի՞նչպէս գիտէ քանի որ կը քնանար:
- Ա՛հ, կը խոստովանի՞ք ուրեմն որ քնացած էր:
- Աւելի, պարոն. կը խոստովանիմ թէ ես զինքը քնացուցի:
- Քնացուցի՞ք:
- Այո՛:
- Ի՞նչ նպատակաւ, եթէ ոչ զինքն անպատուելու համար:
- Ի՞նչ նպատակաւ, աւաղ, ըսաւ Պալսամօ գլուխը կուրծքին վրայ ձգելով:
- Խօսեցէք, խօսեցէք ուրեմն:
- Անանքէս աւելի թանկադին դաղանիք մը երևան հանելու համար, պարոն:
- Ա՛հ, խորամանկութիւն, վախ՛ւստ:
- Եւ այն գիշերն է, շարունակեց Պալսամօ աւելի խոր մտքին հետեւելով քան թէ Փիլիպի նախատալից հարցաքննութեանը պատասխանելով, այն գիշերն է որ ձեր քոյրը . . .
- Անպատուեցաւ, այո՛, պարոն:
- Անպատուեցաւ:
- Քոյրս մնցր է:
- Պալսամօ աղաղակ մ'արձակեց:
- Ա՛հ, ճշմարիտ է, ճշմարիտ է, ըսաւ, կը յիշեմ. առանց զինքն արթնցընելու մեկնեցայ:
- Կը խոստովանի՞ք, կը խոստովանի՞ք, գոչեց Փիլիպ:
- Այո՛, և վատին մէկը, այն սոսկալի գիշերը, ո՛հ, ամենուս ալ սոսկալի, պարոն, վատին մէկն օգուտ քաղեր է անոր քունէն:
- Ա՛հ, զիս ծաղրե՛լ կ'ուզէք, պարոն:
- Ա՛չ, կ'ուզեմ ձեզ համոզել:
- Դժուար պիտի ըլլայ այդ:
- Այս միջոցին ուր է ձեր քոյրը:
- Հոն ուր որ շատ աղէկ դտեր էիք:
- Գրիանձն:

- Այո՛:
- Ձեզի հետ Գրիանձն պիտի գամ, պարոն:
- Փիլիպ զարմանքէն անշարժ մնաց:
- Սխալ մը գործեցի, պարոն, ըսաւ Պալսամօ, սակայն որ և է ոճիր մը գործած չեմ. այն աղջիկը մաքնիտական քնոյ մէջ թողեր եմ: Լաւ ուրեմն, այս սխալին փոխարէն, զոր ինձ ներելու է արդարեւ, ես ձեզի պիտի գիտցընեմ յանցաւորին անունը:
- Ըսէք, ըսէք անոր անունը:
- Ես չեմ գիտեր, ըսաւ Պալսամօ:
- Ուրեմն ո՛վ գիտէ:
- Ձեր քոյրը:
- Բայց չըսաւ ինձ:
- Արեւի է. բայց ինձ պիտի ըսէ:
- Իմ քոյրօ:
- Եթէ ձեր քոյրը մէկն ամբաստանէ, կը հաւատնօք:
- Այո՛. վասն զի քոյրս անբժութեան հրեշտակն է:
- Պալսամօ հնչակը դարկաւ:
- Գրից, կտուք մը, ըսաւ Ալմանիացւոյն դալը տեսնելով:
- Փիլիպ յիմարի մը պէս դահլճին շուրջը կը դառնար:
- Յանցաւորը, կ'ըսէր, կը խոստանաք յանցաւորը գիտցընել:
- Պարոն, ըսաւ Պալսամօ, ձեր սուրը քիչ մ'առաջ տեղի ունեցող վէճին մէջ կոտորեցաւ, կ'ուզէք որ ձեզի ուրիշ մը տամ:
- Եւ թիկնաթուի մը վրայէն ոտկեզօծ արծաթէ կոթով շքեղ սուր մը առաւ և Փիլիպի մէջըն անցուց:
- Իսկ դուք, ըսաւ երիտասարդը:
- Ես գէնքի պէտք չունիմ, պարոն, սլատասխանեց Պալսամօ. իմ պաշտպանութիւնս Գրիանձն է, և իմ պաշտպանս նոյն իսկ դուք պիտի ըլլաք՝ երբ ձեր քոյրը խօսի:
- Բաւորը ժամ մ'ետք կտուք նստան, և Գրից զանոնք Ալէքսանդրի ճանքան տարաւ երկու ընտիր ձիերու սրարջաւ վազքովը:

ՃԻՒՄԷ

ԳՐԻՆՆՈՅԻ ԺԱՐՄԱՆ

Բոլոր այն արշաւանքները և բոլոր այն բացատրութիւնը ժամանակ անցուցեր էին, այնպէս որ առաւօտեան ժամը երկուքին մօտ էր երբ Սէն-Քլօտ փողոցէն ելան :

Ժամ մը քառորդ տեսց մինչև Աէրսայլ, և տանն վայրկեան Աէրսայլէ Գրիանօն . այնպէս որ ժամը երեք ու կէսին որոշեալ տեղն հասան այն մարդիկը :

Ճանբուն երկրորդ մասին մէջ, արդէն արշաւոյսը վարդազոյն կը գունադարդեր զով անտառները և Սէվրի բլուրները : Կարծես թէ իրենց աչաց վրայէն քող մը կամաց կամաց վերցուած ըլլար . Ալլ տ'Ավրէյի և աւելի հեռուն Պիւզի լճակները հայելիներու նման լուսաւորուեր էին :

Յետոյ սկսեր էին տեսնուի Աէրսայլի սիւներն ու տանիքը, որոնք տակաւին աներն ոյթ արևին ճառագայթներէն ծիրանազարդ կը փայլէին :

Մերթ ընդ մերթ, ապակի մը որուն մէջ բոցի ճառագայթ մը կը ցօլար կը փարփէր և իւր լուսովը առաւօտեան մառախուղին մանիշակի զարնող դոյնը կը ծակէր :

Աէրսայլէն Գրիանօն տաւջնորդող ծառուղոյն ծայրն հասած առնանին, Փիլիպ կառքը կեցուցեր էր . և իւր ընկերին դառնալով, որ ճամբան շարունակ ախոր լուծիւն մը պահեր էր ,

— Պարոն, ըստ, կը վախճամ որ պիտի ստիպուիք հոս քիչ մ'առնէն կենալու : Առաւօտեան ժամը հինգին առաջ Գրիանօնի գոնները չեն բացուիր, և այս սովորութեան հակառակ վարսեալ կը վախճամ

որ մեր գալուստը կասկած կու տայ հսկողներուն և պահապաններուն :

Պալամօ պատասխան չտուաւ, բայց զլիսովը նշան մ'ըրաւ թէ կը հաւանի առաջարկութեանը :

— Ասկէ զատ, պարոն, շարայարեց Փիլիպ, այն միջոցին ժամանակ կ'ունենամ ձեզ հաղորդելու ինչ ինչ խորհրդածութիւններ զոր ճամբան ըրի :

Պալամօ տարտամ և տաշտուկով՝ ու անտարբերութեամբ լի աչքով մը Փիլիպին նայեցաւ :

— Ինչպէս որ կ'ուզէք, պարոն, ըստ . խօսեցէք, մտիկ կ'ընեմ :

— Պարոն, կրկնեց Փիլիպ, ինչ ըսիք թէ մայիսի 31ին դիշերը տիկին տը Սալէրնի մարքիզուհոյն տունը տարիք քոյրս :

— Դուք ինքնին ստուգեցիք այդ, պարոն, ըստ . Պալամօ, վասն զի շնորհակալութեան համար այցելութեան դացիք այն տիկնոջ :

— Յարեցիք նաև թէ, որովհետև թագաւորին ախտներուն ծառաներէն մէկը ձեզի կ'ուղեկցէր մարքիզուհոյն ապարանքէն մինչև մեր տունը՝ այսինքն մինչև Գօք-Էնօն փողոցը, բնաւ առանձին մնացած չէիք քրոջս հետ . ես ալ ձեր պատուոյ խօսքին հաւատցի :

— Շատ աղէկ ըրիք, պարոն :

— Բայց միտքս աւելի նոր պարագաներու վրայ դարձրնելով, տոխուեցայ ինքնին ըսել թէ ամիս մ'առաջ Գրիանօնի մէջ քրոջս խօսելու համար, այն դիշերն յորում պարտէզները սպորդելու միջոցը դատեր էք, անշուշտ անոր սենեակը մտեր էք :

— Պարոն, ես երբէք Գրիանօնի մէջ ձեր քրոջը սենեակը մտած չեմ :

— Սակայն մտիկ ըրէք . . . . Անարէի դէմ է ընելէ առաջ պէտք է որ ամեն ասոնք պարզուին :

— Պարզեցէք, պարոն ասպետ, իմ ալ ուղածս այդ է, և ուրիշ բանի համար հոս չեկանք :

— Լաւ ուրեմն, այն դիշերը — ուշադրութիւն ըրէք ձեր պատասխանին, վասն զի ըսելիքս դրական է, և նոյն իսկ քրոջս բերնէն առած եմ — այն իրիկունը, ըսի, քոյրս կանուխ պատկեր էր . անկողինն մէջ գտաք ուրեմն դիշերը :

Պալատն զլուխը շարժեց բացասական կերպով :

— Վճարանաք . զգուշացէք , ըստ Փիլիպ :

— Չեմ ուրանար , պարոն . դուք կը հարցընէք ես ալ կը պատասխանեմ :

— Լաւ ուրեմն , ես ալ հարցընելը կը շարունակեմ , դուք ալ պատասխանելը շարունակեցէք :

Պալատն չզայրացաւ , այլ ընդհակառակն՝ նշան ըրաւ Փիլիպի որ կ'ըստատար :

— Երբ քրոջ սենեակն ելաք , շարայարեց Փիլիպ հետզհետէ բռնկելով , երբ ձեր զգոխային զօրութեամբը զինքը գտաք ու քնացուցիք , Անտրէ պառկած էր . զիրք կը կարդար . զգացեր է այն թմբուրութեան աղղկեղութիւնը զոր միշտ ձեր ներկայութեանը կը կրէ . և ճանաչողութիւնը կորուսեր է : Արդ՝ դուք կ'ըսէք որ միայն բան հարցուցեր էք իրեն . միայն թէ , կը յաւելուք , զինքն արթնցընել մտնալով մեկներ էք , և սակայն , յարեց Փիլիպ Պալատնի բռուր բռնելով և շլաձիգ կերպով զայն սեղմելով , սակայն , երբ խելքը գլուխը եկեր է՝ հետեւեալ օրը՝ անկողնին մէջ չէ եղեր , այլ բաղմոցին վարը՝ կիսամերկ . . . : Պատասխանեցէք այս ամբաստանութեան , պարոն , և մի խոյս տար :

Այս հարցման միջոցին , Պալատն , այնպիսի մարդու մը նման որ կ'արթնցընեն , մտքին վրայ ծանրացող սև զաղափարները կը վաճէր :

— Շիտակը , պարոն , ըստ , պէտք չէր որ այս նիւթին դառնալիք վերստին և ինձի հետ մշտնջենաւոր կուխ մ'ընէիք : Ես հոս եկայ ձեզի զիջանելով և ձեր օղտին համար , կ'երևի թէ կը մտնաք այս : Գուք երիտասարդ էք , դուք տղայ էք , դուք սովորութիւն ունիք բարձր խօսելու . ձեռքերնիդ սուրի կոթին վրայ դնելով : Բոլոր ատոնք սխալ տրամաբանել կու տան ձեզ ծանր պարագաներու մէջ : Հոն իմ տունս՝ իմ պարտաւորութենէս աւելին ըրի ձեզ համոզելու և հանգստութիւն գտնելու համար : Գուք նորէն կ'ըստիք , զգուշացէք , վասնզի եթէ զիս յողնեցընէք՝ իմ վիշտերուս մէջ թաղուած կը քնանամ , վիշտեր՝ որոց քով ձերինները , կ'երդնում , զուարթ գրո՞

սանքներ են . և երբ ես այնպէս կը քնանամ , պարոն , վայ անոր որ զիս կ'արթնցընէ : — Ես բնաւ ձեր քրոջը սենեակը չմտայ , ահա բոլոր ըսելիքս այս է . ձեր քոյրն է որ ինքն իր կամօքը , որուն մէջ կը խոստովանիմ թէ իմ կամքս ալ մեծ մաս մ'ունէր , ձեր քոյրն է որ եկաւ պարտէզը զիս գտաւ :

Փիլիպ շարժում մ'ըրաւ , բայց Պալատն զինքը կեցուց :

— Ես ձեզի փորձ մը խոստացայ , շարայարեց , պիտի տամ ձեզի այդ փորձը : Անմիջապէս կ'ուզէք : Անպէս թող ըլլայ : Գրիանձն մտնենք և ոչինչ բաներով հոս ժամանակնիս չանցընենք : Սպասելը նախամեծար կը համարիք : Սպասենք , բայց լուս և անշարժ , եթէ կը հաճիք :

Այս ըսելով , այն կերպով որ մեր ընթերցողները գիտեն , Պալատն իւր նայուածքին անցաւոր վայելիք մարեց և իւր խորհրդածութեանը մէջ թաղուեցաւ :

Փիլիպ խալ մտնելու մ'արձակեց , ինչպէս որ խաճանելու սրտաբաստող վայրենի դազան մը կ'ընէ . յետոյ յանկարծ զիրք ու միտք փոխելով ,

— Այս մարդը , ըստ մտքէն , կամ համոզելու է կամ որ և է առաւելութեամբ մը վրան տիրելու է : Առայժմ ոչ տիրելու և ոչ համոզելու միջոց մը ունիմ . համբերենք :

Բայց որովհետեւ անկարելի էր իրեն Պալատնի քով կենալով համբերել , կառքէն վար իջաւ և սկսաւ կանաչադարգ ճամբուն մէջ շրջիլ , ուր կառքը կեցեր էր :

Տասն վայրկեան անցած էր , Փիլիպ զգաց որ անկարելի էր իրեն աւելի երկայն ատեն սպասել :

Ուստի նախամեծար համարեց ժամանակէն առաջ վանդակապատ գուռը բանալ տալ՝ կասկած հրաւիրելն աչքը առնելով :

— Սակէ դատ , կը մրմնջէր Փիլիպ շօշափելով զաղափար մը որ քանիցս իւր մտքին ներկայացեր էր , ինչ կասկած կրնայ ունենալ պահապանը եթէ իրեն ըսեմ թէ քրոջս հիւանդութիւնն այն աստիճան ինձ հոգ տուաւ որ զայն Բարիէն բժիշկ գտայ և արչալուսոյն ստիբերի :

Այս գաղափարն ընդունելով, որ գրեթէ բոլոր վտանգները կորուստեր էր, զայն ի դորձ գնելու շատ փափաք ունենալով Փիլիպ, կառքս վաղեց :

— Այո, պարոն, ըսաւ, իրաւունք ունէիք, հարկ չկայ աւելի երկայն ատեն սպասելու : Եկէք, եկէք . . . :

Բայց պէտք եղաւ այս ազգարարութիւնը կրկնել. երկրորդ անգամուն միայն Պալսամօ վերարկուն հանեց որուն մէջ փաթթուեր էր, թխացած պողպատէ կոճակներով մթազոյն թիկնոցը գոյեց, և կառքէն դուրս ելաւ :

Փիլիպ շաւիղ մը բռնեց որ պարտիղին դուռը տարաւ շիտակ առանց այս կամ այն կողմ շեղելու :

— Հուտ քայլենք, ըսաւ Պալսամօի :

Եւ սկսաւ այնքան արագ քայլել որ Պալսամօ դժուարաւ իրեն կը հետեւէր :

Վանդակապատ դուռը բացուեցաւ, Փիլիպ պէտք եղած բացատրութիւնը տուաւ պահագանին և անցան :

Երբ դուռը գոցուեցաւ իրենց վրայէն, Փիլիպ անդամ մ'ալ կեցաւ :

— Պարոն, ըսաւ, վերջին խօսք մ'ալ . . . : Ահա վախճանին հասանք. չեմ դիտեր ինչ հարցումներ պիտի ընէք քրոջս. գոնէ խնայեցէք իրեն քունին մէջ անցած սոսկալի տեսարանին մանրամասնութիւնը : Խնայեցէք հոգւոյն անբժութեանը, վասն զի մարմնոյն ամբժութիւնը լմընցեր դացեր է :

— Պարոն, պատասխանեց Պալսամօ, աղէկ մտիկ ըրէք ըսածս. ես երբէք պարտեղին մէջ հոն վարը տեսնուած բարձր ծառերէն անդին չանցայ, այն շէնքերուն դեմ ուր ձեր քոյրը կը բնակի : Հետեւաբար, երբէք օրիորդ տը Գալիլէոսի սենեակը չմտայ, ինչպէս որ արդէն պատիւ ունեցայ ըսելու : Իսկ այն տեսարանին աղբեցութեան գալով, զոր կը վախնաք որ ձեր օրիորդ քրոջ վիտքը պիտի կրէ, այն աղբեցութիւնը միայն ձեզի և քնացող անձի մը վրայ պիտի ըլլայ, վասն զի այս վայրկենէս սկսելով, այս առած քայլէս սկսելով ձեր օրիորդ քրոջը պիտի հրամայեմ որ մագնիսական քնոյ մէջ իյնայ :

Պալսամօ դադար մ'առաւ, թևերը խաչաձև ըրաւ, Անտրէի բնակարանին կողմը դարձաւ, և պահ մը անշարժ մնաց, յօնքերը պոստած և դէմքին վրայ ամենակարող կամքի մը արմայայտութեամբ :

— Ահաւասիկ, ըսաւ թևերը վար առնելով, օրիորդ Անտրէ հիմա քնացած ըլլալու է :

Փիլիպի դէմքը կասկած ցոյց տուաւ :

— Ահ, չէք հաւատար ըսածին, կրկնեց Պալսամօ : Լաւ ուժ բեմն, կեցէք : Ձեզի լաւ ապացոյցանելու համար թէ պէտք չունեցայ անոր սենեակը մտնել, իրեն պիտի հրամայեմ հիմա, որ չափ որ քուն ալ է, որ դայ մեզ դռնէ սանդուխին վարը, այն տեղն իսկ ուր իրեն խօսեցայ մեր վերջին տեսակցութեան ատեն :

— Լաւ, ըսաւ Փիլիպ, երբ տեսնեմ կը հաւատամ :

— Մինչև այն ճամբուն մէջ յառաջանանք, և հովանոցին ետև սպասենք :

Փիլիպ և Պալսամօ նոյն տեղը դացին :

Պալսամօ Անտրէի բնակարանին կողմն երկրնցոց ձեռքը :

Բայց հաղիւ թէ այն դիրքին մէջն էր որ մերձակայ հովանոցին մէջ թեթև ձայն մը լսուեցաւ :

— Մտրդ մը, ըսաւ Պալսամօ : Զգուշանանք :

— Կ'ը, հարցոյց Փիլիպ աչքովը կոմսին ցուցուցածը փնտռելով :

— Հոն, ձախ կողմի անտառին մէջ, ըսաւ Պալսամօ :

— Ահ, այն, ըսաւ Փիլիպ, թիլպերն է, մեր մէկ վաղեմի ծառան :

— Այն տղէն վախ մ'ունիք :

— Այ, չեմ կարծեր. բայց փոյթ չէ, կեցուցէք, պարոն. եթէ թիլպեր ելած է, ուրիշներ ալ անոր պէս ելած կրնան ըլլալ :

Նոյն միջոցին թիլպեր զարհուրած խոյս կու տար. վասն զի Փիլիպն ու Պալսամօն միասին տեսնելով, բնազդմամբ կ'իմանար թէ կորուսած էր :

— Լաւ ուրեմն, պարոն, հարցոյց Պալսամօ, ինչ կ'որոշէր :

— Պարոն, ըսաւ Փիլիպ այն մարդուն իւր շուրջը սիրած մազ-
նիտական տեսակ մը հմայքն ինքն ևս գշալով ակամայ, պարոն, եթէ
իրօք օրիորդ տը Գավէրնէյը մինչև հոս բերելու չափ մեծ է ձեր
զօրութիւնը, որ և է նշանով մը յայտնէիք այդ զօրութիւնը, բայց
քոյրս մի բերէք այսպիսի բայ տեղ մը, ուր դէմերնիս երնող մէկը
ձեր ընելիք հարցումները և անոր պատասխանները կարենայ լսել:

— Թամանակն էր, ըսաւ Պալլամո երիտասարդին թևը բռնելով
և նրբանցքին պատահանէն ցոյց տալով Անտրէն, որ ձերմակ և
խիստ կերպարանքով սենեկէն դուրս կ'ելնէր, և Պալլամոյի հրամա-
նին հետևելով կը պատրաստուէր սանդուխէն վար իջնել:

— Անցուցէք զինքը, կեցուցէք զինքը, ըսաւ Փիլիպ ուժամբափ և
ապուշ գարձած:

— Լաւ, ըսաւ Պալլամո:

Կոմսը ձեռքն երկրնցուց օրիորդ տը Գավէրնէյի կողմը և նէ խ-
կոյն կիցս:

Յետոյ վայրկեան մը դպար առնելէն ետք, ինքն իւր վրայ դար-
ձաւ և սենեակը մտաւ վերստին:

Փիլիպ ետեէն խոյացաւ. Պալլամո ալ Փիլիպի հետևեցաւ:

Փիլիպ գրեթէ Անտրէի հետ մտաւ սենեակը. և նորատի աղջիկը
բաղկացը մէջն առնելով նստեցուց:

Փիլիպէն քանի մը վայրկեան ետք Պալլամո մտաւ և դուռը վրայէն
զոցեց:

Այն երկու անձանց ներս մտնելուն միջոցը որչափ կարճատև ալ
էր, երրորդ անձ մը ժամանակ ունեցեր էր այն երկու անձանց մէջէն
սպրդելու և Նիզօլի սենեակը մտնելու, ուր պահուեր էր, հասկը-
նալով որ իւր կեանքը այն խօսակցութենէն կախում պիտի ունենար:

Այն երրորդ անձը ժիլպէրն էր:

ՃԼԵՐ

ՅԱՅՏՆՈՒԹԻՒՆ

Պալլամո դուռը վրայէն զոցելով, և երբ Փիլիպ հետաքրքրու-
թեամբ խառն սոսկումով մը իւր քոյրը կընկատէր, շեմին վրայ երև-
ցաւ:

— Պատրանտ էք, ասպետ, հարցուց:

— Այո, պարոն, այո, կակաղեց Փիլիպ գողգողալով:

— Ուրեմն կրնանք քոյրդ հարցաքննելու սկսիլ:

— Եթէ կը հաճիք, ըսաւ Փիլիպ կուրծքն ընկձող ծանրութիւնը
շնչով վեր վերցընելու ջանալով:

— Բայց ամեն բանէ առաջ, ըսաւ Պալլամո, ձեր քրոջը նայեցէք:

— Կը նայիմ, պարոն:

— Կը հաւատաք որ կը քնանայ, այնպէս չէ:

— Այո:

— Եւ թէ հետևաբար շուրջն անցածէն ընաւ ծանօթութիւն
չունի:

Փիլիպ պատասխան չտուաւ, միայն կասկած յայտնող շարժում
մ'ըրաւ:

Այն ատեն Պալլամո կրակարանէն ճրագ մը վառեց, Անտրէի
աչքին առջևէն անցուց, բայց անոր արտևանուկքը չխոնարհեցաւ:

— Այո, այո, կը քնանայ, յայտնի է, ըսաւ Փիլիպ, բայց
ինչ տարօրինակ քուն, տէր Աստուած:

— Հիմա պիտի հարցաքննեմ զինքը, շարայարեց Պալլամո. կամ
լաւ ևս, դուք վախցաք որ անխորհուրդ հարցում մը կ'ուղղեմ ձեր
քրոջ, դուք հարցուցէք, ասպետ:

— Բայց իրեն խօսեցայ, իրեն դպայ քիչ մ'առաջ. ինձ այն-
պէս թուեցաւ թէ զիս շուրջ, զիս չզոցաց:

— Ասան զի հաղորդակցութիւն չունէիք հետը . հիմա ձեր մէջ հաղորդակցութիւն պիտի հաստատեմ :

Եւ Պալսամօ Փիլիպի ձեռքն առաւ ու Անտրէի ձեռքին մէջ դրաւ :

Իսկայն նորատի աղջիկը ժպտեցաւ և մտնջեց :

— Ա՛հ , դու ես , եղբայր իմ :

— Կը տեսնէ՞ք , ըսաւ Պալսամօ , հիմա կը ճանչնայ ձեզ :

— Այո՛ , տարօրինակ բան :

— Հարցուցէ՞ք , պիտի պատասխանէ :

— Բայց քանի որ արթուն եղած աստենը չկրնար յիշել , քունի մէջ ինչպէս պիտի յիշէ :

— Գիտութեան մէկ գաղտնիքն է այն :

Եւ Պալսամօ հառաչ մը հանելով , գնաց անկիւն մը թիկնաթոռի մը վրայ նստաւ :

Փիլիպ անշարժ կեցեր էր , ձեռքը Անտրէի ձեռքին մէջ : Ինչպէս սկսէր հարցումները , որոց արդիւնքը պիտի ըլլար իւր անպատուութեան ստուգութիւնը , որուն թերեւ իւր վրէժը չպիտի կրնար հասնիլ :

Անտրէի գալով , մտային յափշտակութեան մօտ հանդարտութեան մը մէջ կը գտնուէր , և իւր դէմքն աւելի երանութիւն՝ քան թէ ուրիշ կասկած մը կը յայտնէր :

Սակայն և այնպէս Փիլիպ դողդողալով հնազանդեցաւ Պալսամօի մէկ ակնարկին որ իրեն կ'ըսէր որ պատրաստուի :

Բայց քանի որ իւր թշուառութեան վրայ կը մտածէր , քանի որ իւր դէմքը կը տխրէր , Անտրէի դէմքն ալ կը մթաղնէր , և Անտրէն սկսաւ ըսելով .

— Այո՛ , իրաւունք ունիս , եղբայր իմ , մեծ աղէտ մ'է այս մեր ընտանեաց համար :

Անտրէ եղբոր մտքէն անցածը այսպէս թարգմանեց .

Փիլիպ այս սկզբնաւորութեան չէր օպասեր . սարսուեցաւ :

— Ի՞նչ աղէտ , հարցուց Փիլիպ առանց ինչ պատասխանելու գիտնալու :

— Ա՛հ , աղէկ դիտես դու , եղբայր իմ :

— Պարոն , ստիպեցէ՛ք զինքը որ խօսի , և պիտի խօսի :

— Ի՞նչպէս կրնամ ստիպել :

— Ուղեցէ՛ք որ խօսի . ահա այնչափ :

Փիլիպ քրոջը նայեցաւ ներքին կամք մը կազմելով :

Անտրէ կարմրեցաւ :

— Ա՛հ , ըսաւ նորատի աղջիկը , ինչպէս ալ կարծեր ես , Փիլիպ , որ Անտրէ քեզ խաբէր է :

— Ուրեմն մէկը չես սիրեր , հարցուց Փիլիպ :

— Ոչ որ :

— Ուրեմն մեղակից մը չէ՞ , այլ յանցաւոր մ'է զոր պէտք է պատժել :

— Ըսածդ չեմ հասկընար , եղբայր իմ :

Փիլիպ կոմսին նայեցաւ զոգցես ազգաբարձութիւն խնդրելու համար :

— Ստիպեցէ՛ք զինքն , ըսաւ Պալսամօ :

— Ստիպեմ :

— Այո՛ , համարձակ հարցուցէ՛ք :

— Այս աղջկան ամօթխածութիւնը չարագելով :

— Ա՛հ , անհող եղիք , արթնցած ատեն քան մը չպիտի յիշէ :

— Բայց պիտի կրնայ հարցումներուս պատասխանել :

— Աղէկ կը տեսնէ՞ք , հարցուց Պալսամօ Անտրէի :

Անտրէ այն ձայնն առնելով սարսուեցաւ . Պալսամօի կողմը դարձուց ճառագայթէ զուրկ աչքը :

— Ձեր հարցընելու ատենին չափ լաւ չէ , բայց և այնպէս կը տեսնեմ , ըսաւ Անտրէ :

— Լաւ ուրեմն , հարցուց Փիլիպ , եթէ կը անտես , քոյր իմ , մարած գիշերը մանրամասնաբար պատմէ ինձ :

— Պարոն , մայիսի 31-ի գիշերէն չէ՞ք սկսիր : Կարծեմ ձեր կասկածները այն գիշերէն կ'սկսէին : Ամենը մէկէն յայտնելու ժամանակը եկած է :

— Ա՛հ , սարոն , պատասխանեց Փիլիպ , հարկ չկայ , և կ'աճէ

մ'ի վեր ձեր խօսքին կը հաւատամ : Ձեր զօրութեան պէս զօրութիւն ունեցող մէկը չարաչար չգործածեր զայն զձուձ նպատակի մը հասնելու համար : Քոյր իմ, կրկնեց Փիլիպ, մարած գիշերդ ինչ որ անցած է պատմէ ինձ :

— Ձեմ յիշեր, ըսաւ Անտրէ :

— Կ'իմանա՞ք, պարոն կոմս :

— Պէտք է որ յիշէ, պէտք է որ խօսի, հրաման ըրէք իրեն :

— Բայց թէ որ քունի մէջ էր . . .

— Հոգին կը հսկէր :

Այն ատեն ոտք ելաւ Պալլամօ, ձեռքը Անտրէի կողմը երկրնցուց, և յօնքերը պոստելով, որմէ կ'իմացուէր թէ կամքը և գործողութիւնը կը կրկնապատկէր,

— Յիշեցէք, ըսաւ, անպէս կ'ուզեմ :

— Կը յիշեմ, ըսաւ Անտրէ :

— Ո՛հ, ըրաւ Փիլիպ ճակատը սրբելով :

— Ի՞նչ կ'ուզէք զիտնալ :

— Ամեն բան :

— Ո՞ր ատենէն սկսելով :

— Ձեր պառկած ատենէն սկսելով :

— Կը տեսնէ՞ք ինքզինքնիդ, հարցուց Պալլամօ :

— Այո, կը տեսնեմ ինքզինքս. ձեռքս բռնած եմ Նիզօլի պատրաստած դաւաթը. եթէ խմեմ կորսուած եմ :

— Պատրաստուած խմելք մը, գոչեց Փիլիպ, ի՞նչնպատակաւ :

— Կեցի՛ր, կեցի՛ր :

— Առաջ խմելքը ըսէ :

— Բերանս պիտի տանէի. բայց . . . նոյն միջոցին . . .

— Լաւ, ուրե՛մն :

— Կոմսը զիս կանչեց :

— Ո՞ր կոմսը :

— Նա, ըսաւ Անտրէ ձեռքը Պալլամօի կողմը երկնցընելով :

— Այն ատեն :

— Այն ատեն զաւաթը վար դրի և քնացայ :

— Ետքը, ետքը, հարցուց Փիլիպ :

— Ոտք ելայ և գացի զինքը գտայ :

— Ո՛ր էր կոմսը :

— Պատուհանիս դէմ, թմրիներուն ներքե :

— Կոմսը երբէք սենեակի չմասն, քոյր իմ :

— Երբէք :

Պալլամօի առ Փիլիպ ուղղած մէկ նայուածքը յայտնապէս ըսել կ'ուզէր.

— Կը տեսնէք թէ կը խաբէի՞ ձեզ, պարոն :

— Ըսիր թէ գացիր կոմսը գտար :

— Այո, ես անոր կը հնազանդիմ՝ երբ զիս կը կոչէ :

— Կոմսն ի՞նչ կ'ուզէր քե՛րէ :

Անտրէ վարանեցաւ :

— Ըսէք, ըսէք, գոչեց Պալլամօ. — ես մտիկ չեմ ընէր :

Եւ թիկնաթոռին վրայ ծռեցաւ զլուխը ձեռացը մէջ թաղելով, գողցես Անտրէի խօսքը չլեւու համար :

— Ըսէ, կոմսն ի՞նչ կ'ուզէր քե՛նէ, կրկնեց Փիլիպ :

— Լուր կ'ուզէր ինէ . . .

Նորէն կեցաւ Անտրէ. կարծես թէ կը վախնար որ կոմսին սիրտը չկուտրի :

— Շարունակէ, քոյր իմ, շարունակէ, ըսաւ Փիլիպ :

— Մէկ անձի մը վրայ որ խոյս տուեր էր տունէն, և — Անտրէ ձայնը ցածցուց — և հիմա մեռած է այն անձը :

Անտրէ որչափ ցած ձայնով ալ արտասանեց այս խօսքը, Պալլամօ լսեց կամ զուշակեց, վասն զի թախծալից մեռչիւն մ'արձակեց :

Փիլիպ կեցաւ. պահ մը լուծիւն տիրեց :

— Շարունակեցէք, շարունակեցէք, ըսաւ Պալլամօ, ձեր եղբայրն ամեն բան զիտնալ կ'ուզէ, պէտք է որ ամենքն ալ զիտնայ : Այն մարդը փափաքած տեղեկութիւններն առնելէ ետք ի՞նչ ըրաւ :

— Խոյս տուաւ, ըսաւ Անտրէ :

- Բեղ պարտեզին մէջ թողլով, հարցոց Փիլիպ :
- Այո :
- Ի՞նչ ըրիր այն ատեն :
- Որովհետեւ ինչ կը հեռանար, որովհետեւ զիս բռնող զօրու թիւնն ալ անոր հետ կը հեռանար, ինկայ :
- Մարտի :
- Ա՛յ, միշտ քունի մէջ, բայց ծանր քուն մը :
- Արնաս յիշել թէ ինչ պատահեցաւ այն քունիդ միջոցին :
- Կը ջանամ :
- Լաւ ուրեմն, ի՞նչ պատահեցաւ : Ըսէ :
- Մարդ մ'եղաւ մայառէ մը, զիս բազկացը մէջն առաւ և սա-
ղաւ :
- Ո՞ր :
- Հոս, իմ սենեակս :
- Ա՛հ . . . կը տեսնես այն մարդը :
- Կեցիր . . . այո . . . այո . . . : Ո՛հ, շարայարեց Ան-
տրէ : զոտանօք, ո՛հ, դարձեալ այն փոքրիկ ժիլպէրն է :
- Ժիլպէր :
- Այո :
- Ի՞նչ ըրաւ :
- Բաղմոցի մը վրայ դրաւ զիս :
- Ետքը :
- Կեցիր :
- Նայեցէք, նայեցէք, ըսաւ Պալսամօ, կ'ուզեմ որ նայիք :
- Մտիկ կ'ընէ . . . միւս սենեակը կ'երթայ . . . գողցես ա-
հարեկ կ'ընիրի . . . Նիդօլի սենեակը կը մտնէ . . . : Տէր Աս-
տուած, տէր Աստուած :
- Ի՞նչ կայ :
- Մարդ մը կը հետեւի անոր. ես, ես որ չեմ կրնար ոտք ել-
նել, ինքզինքս պաշտպանել, գոչել, ես որ կը քնանամ :
- Ո՞վ է այն մարդը :
- Եղբայր իմ, եղբայր իմ :

- Եւ Անտրէի դէմքը մեծ վեշտ մը յայտնեց :
- Ըսէք, ո՞վ է այն մարդը, հրամայեց Պալսամօ, այնպէս
կ'ուզեմ :
- Թաղաւորը, մրմնջեց Անտրէ, թաղաւորն է :
- Փիլիպ սարսուեցաւ :
- Ա՛հ, մրմնջեց Պալսամօ, կը կասկածէի :
- Ինչ կը մօտենայ, շարայարեց Անտրէ, ինչ կը խօսի, բազ-
կացը մէջ կ'առնէ, զիս կը համբուրէ : Ո՛հ, եղբայր իմ, եղբայր
իմ :
- Խօսեցէք, խօսեցէք, շարունակեց կոմսը հետզհետէ հրամա-
յական եղանակաւ մը :
- Ո՛հ, ի՞նչ բաղդ. կը խօսվի . . . կը կենայ . . . ինչ կը
նայի . . . խոյս կու տայ . . . Անտրէ ազատեցաւ :
- Փիլիպ շնչասպառ՝ քրոջը բերնէն ելած իւրաքանչիւր խօսքը
կուլ կու տար :
- Ազատեցաւ, Անտրէ ազատեցաւ, կրկնեց մեքենայէս :
- Կեցիր, եղբայր իմ, կեցիր :
- Եւ նորատի աղջիկը գողցես ինքզինքը բռնելու համար եղբորը
թեր նեցուկ կ'ուզէր :
- Ետքը, ետքը, հարցոց Փիլիպ :
- Մտցեր էի :
- Ի՞նչ :
- Հոն, հոն, Նիդօլի սենեակին մէջ, ձեռքը դանակ մը . . .
- Ձեռքը դանակ մը :
- Կը տեսնեմ, մահու նման գեղնած է :
- Ո՞վ :
- Ժիլպէր :
- Փիլիպ շունչը կը բռնէր :
- Թաղաւորին կը հետեւի, շարայարեց Անտրէ, վրայէն գուռը
կը գոցէ, գորպն այրող ճրարին վրայ կը գնէ ոտքը, իմ կողմն
կու գայ : Ո՛հ . . .
- Նորատի աղջիկը եղբորը բազկացը մէջ ելաւ կանոնեցաւ : Մար-

մնոյն իւրաքանչիւր ջիղը սկսաւ այնպէս քաշուիլ որ կարծես թէ պիտի կտրէր :

— Ո՛Տ , թշուառականը , ըսաւ վերջապէս :

Եւ ուժամօք ինկաւ :

— Տէր Աստուած , ըսաւ Փիլիպ չհամարձակելով ընդմիջել :

— Նա է , նա է , մրմնջեց նորատի աղջիկը :

Յետոյ մինչև եղբօրն ականջին երկնալով , հրացայտ աչերով և դողդօջ ձայնով ըսաւ .

— Պիտի սպաննես զինքը , այնպէս չէ՛ , Փիլիպ :

— Ո՛Տ , այո՛ , դոչեց երիտասարդը ոտելով :

Եւ ետեւը բաղմոյցի մը սպտահեցաւ վրան յախճապակեայ ամաններ դրած և տապալեց :

Ամանները կտորտեցան :

Այն տեղիւնն ձայնին խառնուեցաւ խուլ ձայն մը և միջնորմներու յանկարծական մէկ ցնցումը , յետոյ Անտրէի մէկ աղաղակը որ այս ամենուն վրայ տիրեց :

— Ի՞նչ է այն , ըսաւ Պալսամօ : Գուռ մը բացուեցաւ :

— Մեղ մտիկ կ'ընեն , դոչեց Փիլիպ սուրը ձեռք առնելով :

— Նա է , ըսաւ Անտրէ . դարձեալ նա է :

— Բայց ո՞վ , ո՞վ է :

— Թիլպէր , Թիլպէր , միշտ : Ա՛Տ , պիտի սպաննես զինքն , այնպէս չէ՛ , Փիլիպ , պիտի սպաննես զինքը :

— Ո՛Տ , այո՛ , այո՛ , այո՛ , դոչեց երիտասարդը :

Եւ նախասենեակը խոյացաւ , սուրը ձեռքը , մինչդեռ Անտրէ բաղմոցին վրայ ինկեր էր :

Պալսամօ երիտասարդին ետեէն վազեց և թեէն բռնեց :

— Ձգուշացէ՛ք , պարոն , ըսաւ . դաղտնիքն ամենուն բերանը կ'իյնայ . լուսցած է , և թաղաւորաց տուներուն արձադանքը շատ ձայն ունի :

— Ո՛Տ , Թիլպէր , Թիլպէր , կը մումուար Փիլիպ . և հոն պարհուած էր , մեզ մտիկ կ'ընէր , կրնայի զինքն սպաննել : Ո՛Տ , վա՛յ այն թշուառականին :

— Այո՛ , բայց լուռ թիւն . այն տղան ձեռքերնիդ կ'անցնի . հիմա պէտք է որ ձեր քրոջն հոգ տանիք , պարոն : Կը տեսնէք որ շատ մը յուզմունքներու պատճառաւ կ'սկսի յողմիլ :

— Ո՛Տ , այո՛ , իմ վիշտէս կը հասկընամ անոր վիշտը . այս անգիտն այնքան սոսկալի է , այնքան անդարմանելի է : Ո՛Տ , պարոն , պարոն , պիտի մեռնիմ՝ ես ասոր համար :

— Ընդ հակառակը՝ պիտի ապրիք ձեր քրոջն համար , ասպետ . վասն զի ձեզի պէտք ունի , ձեռէ ուրիշ մէկը չունենալով : — Իսկ հիմա , շարայարեց քանի մը բոպէ լուռ կենալէ ետք , սլ ինձ պէտք չունիք , այնպէս չէ՛ :

— Ո՛Տ , պարոն . ներեցէ՛ք իմ կասկածներուս , ներեցէ՛ք իմ նախատինքներուս . և սակայն բոլոր շարիքը ձեռէ եկեր է , պարոն :

— Ինքզինքս չեմ՝ շատագովեր , ասպետ . բայց մուցսք ձեր քրոջն ըսածը . . . :

— Ի՞նչ ըսաւ : Միտքս մուրած է :

— Եթէ ես եկած չըլլայի , նիզօլին պատրաստած ըմպելին պիտի խմէր , և այն ատեն թաղաւորը պիտի ըլլար : Այն ատեն անգիտը նուազ մեծ պիտի ըլլար :

— Ո՛Տ , պարոն , միենոյնը պիտի ըլլար . լաւ կը տեսնամ որ դատապարտուած ենք եղիր : — Արթնցուցէ՛ք քոյրս , պարոն :

— Բայց զիս պիտի տեսնէ , թերևս եղածը պիտի հասկընայ . անելի աղէկ է որ քնացուցածիս պէս արթնցընեմ , այսինքն հեռուէն :

— Շնորհակալ եմ , շնորհակալ եմ :

— Ուրեմն , մնաք բարեաւ , պարոն :

— Ի՞նչք մ'ալ , կ'ոմն : Գուք պատուոյ անէր մարդ էք :

— Ո՛Տ , դաղտնիքն , ըսել կ'ուզէք :

— Կ'ոմն . . . :

— Աւերոյդ պատուէր մ'է այդ , պարոն . նախ , վասն զի պատիւ ճանչցող մարդ մ'եմ . յետոյ , վասն զի որոշած ըլլալով մարդոց հետ բնաւ դործ մը չունենալ , մարդիկն ու անոնց դաղտնիքները պիտի մոռնամ . բայց և այնպէս , պարոն , զիս մի մոռնաք՝ եթէ երբէք ձեզի օգտակար կընամ՝ ըլլալ : Բայց , ո՛չ , ո՛չ , սլ ես բանի

մը օգուտ չունիմ, ալ ես բան մը չեմ արժեր աշխարհիս վրայ :
Մնաք բարեաւ, սպարոն, մնաք բարեաւ :

Եւ Փիլիպի առջև խոնարհելով, Պալսամօ անգամ մ'ալ նայեցաւ Անտրէի, որուն գլուխը ետևը ծուեր էր կրած ցաւէն և յոգնութենէն :

— Ո՛վ զիտութիւն, մեմուաց, որչափ զոհ անօրուտ արգիւնքի մը համար :

Եւ աներևոյթ եղու :

Մինչդեռ նա կը հեռանար, Անտրէ կենդանութիւն առաւ, զլուխը վեր առաւ որ կատարի պէս ծանրացեր էր, և զարմացած աչքերով Փիլիպի նայելով :

— Ո՛հ, Փիլիպ, մըմնջեց, ինչ եղաւ :

Փիլիպ զենքը խեղդող հեծկլաանքը զսպելով և դիւցազնաբար ժպտելով,

— Ոչինչ, քոյր իմ, ըսաւ :

— Ոչինչ :

— Ո՛չ :

— Սակայն կարծեմ իէ խենդ երազներ տեսայ :

— Երազ տեսար, սիրելիդ իմ Անտրէ, ինչ երազ տեսար :

— Ո՛հ, սօքթէօս Լուին, սօքթէօս Լուին, եղաւք իմ :

— Անտրէ, գոչեց Փիլիպ անոր ձեռքը սեղմելով, Անտրէ, դու օրուան լուսոյն պէս անքիծ ես. բայց ամեն ինչ քեզ կ'ամրաստանէ, ամեն ինչ քեզ կը կորսնցընէ. սոսկալի զաղտնիք մը տրուած է մեր երկուքին : Հիմա սիտի երթամ սօքթէօս Լուին գտնեմ, որպէս զի տիկին իշխանուհւոյն ըսէ որ հայրենեաց կարօտը քեզ հիւանդացուցեր է, թէ միայն Գավէրնէյ երթալով կրնաս բժշկուիլ, և յետոյ կը մեկնինք, Գավէրնէյ երթալու համար ըլլայ, աշխարհիս ուրիշ մէկ կողմը երթալու համար ըլլայ. հոն երկուքնիս առանձին մնացած, իրար կը սիրենք, իրար կը մտիթարենք . . . :

— Սակայն, եղբայր իմ, ըսաւ Անտրէ, եթէ ըսածիդ պէս անքիծ եմ . . .

— Սիրելի Անտրէ, այդ ամենը կը բացատրեմ քեզի. այժմ դու մեկնելու պատրաստուէ :

— Բայց հայրս :

— Հայրս, ըսաւ Փիլիպ տխուր դէմքով մը, հայրս, այդ իմ դիանալու բանս է, ես կը պատրաստեմ զինքը :

— Մեղի հետ սիտի դայ ուրեմն :

— Հայրս, ո՛հ, անկարելի է, անկարելի է. մենք երկուքս, առանձին մենք երկուքս, կ'ըսեմ քեզի :

— Ո՛հ, որչափ կը վախցընես զիս, բարեկամ. որչափ կը սոսկայընես զիս, եղբայր. որչափ կը տառապիմ, Փիլիպ :

— Աստուած ամեն բանին ծայրն է, Անտրէ, ըսաւ երիտասարդը. ուստի սիրտ առ : Ես կ'երթամ բժիշկը կը տեսնեմ. քեզ հիւանդ ընողը, Անտրէ, Գավէրնէյը թողելուդ ցաւն է, ցաւ մը որ տիկին իշխանուհիէն պահեր էիր : Օ՛ն, ծն, ուժ առ, քոյր իմ. մեր երկուքին ալ պատիւը կայ այս գործին մէջ :

Եւ Փիլիպ փութաց քոյրը գրկել, վասն զի սիրաբ կը գոցուէր : Յետոյ առաւ սուրը որ պետինը ձգեր էր, դողդոջուն ձեռքով պատեանը դրաւ և սանդուխէն վար խոյացաւ :

Քառորդ մը ետք, սօքթէօս Լուիի դրանը կը զարնէր. սօքթէօսը ձէրսայլ կը բնակէր որչափ ատեն որ արքունիքը Գրիանօս ըլլար :

ճԻՒԹ

ՏՕՔԹԷՕՒ ԼՈՒԻ ԳՈՒՐԻՆԿ ՊԵՐՏԵՂ

Տօքթէօս Լուի, որուն դուռը թողուցինք Փիլիպը, չորս պատի մէջ պզտիկ պարտեղ մը կը շրջադայէր, որ Իւրսիւլեանց հին վանքի մը մասը կը կազմէր. այն վանքը յարդի շտեմարանի մը փոխեր էին թաղաւորին տան Գ Պ. Թիկնապահներուն համար :

Տօքթէօս Լուի, քայլելու ատեն, նոր երկասիրութեան մը փորձերը կը կարգար զօր տպել տալու վրայ էր, և մերթ ընդ մերթ կը ծռէր շրջած ճամբաներուն մէջ կամ աջ ու ձախ կողմը երկրնցող ածուներուն եղբրքներէն կը խլէր զէշ խոտերը, որոնք զուգաշափութեան կամ կարգի հակառակ կը թուէին իրեն:

Բժշկին տունը կը ծառայէր միակ սպասուհի մը քիչ մը նեղսիրտ: Գունաշարին ձայնն իմանալուն պէս զբանը մտնեցաւ և կէս մը բացաւ:

Բայց երիտասարդը, փոխանակ սպասուհւոյն հետ բանակցելու, դուռը մղեց և ներս մտաւ: Անդամ մ'որ ներս մտաւ, պարտէզը տեսաւ և պարտէզին մէջ բժիշկը:

Այն ատեն սպասուհւոյն խօսքերն ու աղաչակները մտիկ չընելով, պարտէզը խոյացաւ:

Անոր ոտքի ձայնէն բժիշկը աչքը վեր առաւ:

— Ա՛հ, դո՛ք էք, ըսաւ:

— Ներեցէք ինձ այսպէս բռնի մտնելուս և ձեր առանձնութիւնը վրդովելուս համար. բայց ձեր նախատեսած ժամանակն հասած է. ձեզի պէտք ունիմ և եկած եմ ձեր օդնութիւնը խնդրելու:

— Խոստացայ ձեզի օդնել, պարոն, ըսաւ բժիշկը, և դարձեալ կը խոստանամ:

Փիլիպ խոնարհեցաւ, և շատ յուզուած ըլլալով չէր կրնար ինքն սկսիլ խօսակցութիւնը:

Տօքթէօս Լուի հասկըցաւ անոր վարանումը:

— Ի՞նչպէս է հիւանդը, հարցուց Փիլիպի այն դուռնապաններէն թունդ ելնելով և վախնալով որ դէպքին ծայրը աղէտ մ'ալ տեղի ունեցեր է:

— Շատ աղէկ է, փառք Աստուծոյ, տօքթէօս, և քոյրս այնքան արժանաւոր և համեստ աղջիկ մ'է որ Աստուած արդար եղած չէր ըլլար՝ եթէ անոր ցաւ և վտանգ ուղարկէր:

Բժիշկը Փիլիպի նայեցաւ գոդցես իրեն հարցընելու մտօք. անոր խօսքերը առջև օրուան ուրացութեանց շարունակութիւնը կը թուէին իրեն:

— Արեւն, ըսաւ, բռնութեան մը կամ որոպայթի՞ մը զոհ գացեր է:

— Այո՛, տօքթէօս, անլուր բռնութեան մը զոհ, վատ որոպայթի մը զոհ:

Բժիշկը ձեռներն իրար կցեց և աչքը երկինք վերցոյց:

— Աւանդ, ըսաւ, այս մասին սոսկալի ժամանակի ժը մէջ կ'ապրինք, և կարծեմ թէ հարկ է որ աղպաց բժիշկներն ալ զան ըստ կարգի, ինչպէս որ անհասանելու բժիշկները շատ ատենէ ՚ի վեր եկած են:

— Այո՛, ըսաւ Փիլիպ, այո՛, թող զան. ինէ աւելի տրախութեամբ զանոնք ընդունող չլիտի գտնուի. սակայն առ այժմ. . . Եւ Փիլիպ սպասնական շարժում մ'ըրաւ:

— Ա՛հ, ըսաւ տօքթէօսը, կը տեսնեմ որ, պարոն, դուք անոնցմէ էք որոնք յանցանքին գարմանը բռնութեան և սպանութեան վրայ կը հիմնեն:

— Այո՛, տօքթէօս, պատասխանեց Փիլիպ հանդարտութեամբ, այո՛, անոնցմէ եմ:

— Մենամարտ մը, հառաչեց բժիշկը. մենամարտ մը որ քրքրեցարտիւն իրեն չլիտի դարձընէ՛ եթէ յանցաւորը սպաննէք, և ձեր քոյրը յուսահատութեան մէջ պիտի թաղէք՝ եթէ սպաննուիք: Ես կը կարծէի որ դուք ուղիղ միտք մ'ունիք, ես կը կարծէի որ զոյսուն սիրտ մ'ունիք, կարծեմ դուք փախաք յայտնեցիք որ այս գործը գաղտնի մնայ:

Փիլիպ ձեռքը բժշկին թևին վրայ դրաւ:

— Պարոն, ըսաւ, շատ կը սխալիք իմ մասին. բուսական հաստատ դատողութիւն մ'ունիմ, որ խորին համոզումէ մը և անբիծ խղճէ մը կը ծնի. ես ինձի համար արդարութիւն չլիտի պահանջեմ՝ այլ արդարութիւնը ես պիտի կատարեմ. ես զիս սպաննել տալով չեմ ուզեր քոյրս երեսի վրայ մնալու և մեռնելու ենթարկել, այլ անոր վրէժն հանել յանցաւորը սպաննելով:

— Պիտի սպաննէք զինքը, դո՛ք, աղատորդի մը. մարդասպանութիւն մը պիտի ընէք:

— Պարոն, եթէ այն ոճիրէն տասը վայրկեան առաջ, տեսնէի որ դուք մը պէս կը մտնէ այն սենեակը, ուր ոտք դնելու բնաւ իրաւունք չտար իրեն իւր թշուառ վիճակը, և եթէ սպաննէի զինքը՝ ամեն մարդ պիտի ըսէր թէ աղէկ ըրեր եմ. ինչո՞ւ հիմա խնայեմ իրեն : Եթէ ոճիրը նուիրակա՞ն ըրաւ զինքը :

— Աստի այդ արիւնուշտ դիտաւորութիւնը մտքիդ մէջ դրեր նա, սրտիդ մէջ որոշե՞ր ես :

— Գրեր եմ, որոշեր եմ : Անշուշտ օր մը պիտի գտնեմ զինքը, թէև կը պահուի. և այն օրը, կ'ըսեմ ձեզի, պարոն, անխնայ առանց խղճիս դպչելու՝ շան մը պէս պիտի սպաննեմ զան :

— Այն ատեն, ըսաւ տօբթէօն Լուի, դուք ալ արդէն դործուած ոճրին պէս ոճիր մը պիտի գործէք, թերևս աւելի քստմանելի ոճիր մը. վասն զի դիտէք թէ անխոհեմ խօսք մը, կ'սոջ մը մէկ քծնի շարժումը ո՞ր կրնան տանիլ ձեզ մեարդու մը փափաքը և հակամիտութիւնը. սպաննել. մինչդեռ ուրիշ կարելի դարմաններ կան, մինչդեռ ամուսնութիւն մը . . .

Փիլիպ գլուխը վեր առաւ :

— Ձէք դիտեր ուրեմն, պարոն, որ Գավէրնէյ-Մէզօն-Ռուծներու ընտանիքը Խաչակիրներուն ժամանակէն կը սերի, և թէ իմ քոյրս արքայադստեր մը կամ արշիկ քսուհւոյ մը պէս ազնուական է :

— Այո, կը հասկընամ, յանցաւորն այնպէս չէ. շինականին մէկն է, ինչպէս որ դուք ազնուականքդ կ'ըսէք : Այո, այո, շարայարեց դառն ժպիտով մը, այո, ճշմարիտ է, Աստուած տեսակ մը ստորին կաւէ մարդիկ շինեց որպէս զի սպաննուին այն մարդոյ մէ՛ որոնք աւելի փափուկ կաւէ մը շինուած են. ո՛հ, այո, իրաւունք ունիք, սպաննեցէք, պարոն, սպաննեցէք :

Եւ բծիշկը կունակը Փիլիպի դարձուց և սկսաւ հոս ու հոն իր սրբաւզին գէշ խոտերը խլել :

Փիլիպ թեկը կուրծքին վրայ կապեց :

— Տօբթէօն, մտիկ ըրէք զիս, ըսաւ, խնդիրն այնպիսի պղծիչի մը վրայ չէ որուն քիչ շատ քաջութիւն տուած ըլլայ քծնող աղջիկ մը. վերջապէս խնդիրը դրդուած մարդու մը վրայ չէ, ինչ-

պէս որ կ'ըսէիք, խնդիրը այնպիսի թշուառականի մը վրայ է որ մեր տունը մեծցուցեր ենք, որ իւր թշուառութեան պատճառաւ մեր հայն ուտելէն ետք, այն զիշերը՝ կեղծ քունէ մը, մարելիքէ մը, գրեթէ մահէ մը օդուտ քաղելով, ցածու թեամբ, վատ թեամբ պղծեր է կանանց ամենէն սուրբը, ամենէն անբիծը, որուն երեսն անգամ չէր համարձակեր նայիլ ցորեկը : Գատաստանական ատենի մ'առջև այն ոճրագործն ստուգիւ մահուան կը դատասպարտուի. լաւ ուրեմն, ես ալ դատաստանական ատենի մը չափ անկողնակալ կերպով կը դատեմ զինքը, և կ'սպաննեմ : Հիմա, տօբթէօն, դուք որ այնքան վեհանձն և մեծ կը կարծեմ, խնդրած ծառայութիւնս կատարած ատենիդ գնել պիտի տաք ինձ այդ ծառայութիւնը կամ պայման մը պիտի գնէք, անոնց պէս պիտի ընէք որոնք մէկու մը բարիք մ'ըրած ատեննին կը նային որ այն միջոցին իրենց ուղածն ալ ըլլայ : Եթէ այնպէս է, տօբթէօն, դուք այն իմաստունը չէք որուն վրայ ես հիացայ, դուք միայն սովորական մարդ մ'էք, և քիչ մ'առաջ ձեր ինձ ցոյց տուած ալ համարհանքին հակառակ, ես ձենէ մեծ մարդ եմ, ես որ առանց մտքիս մէջ ջնը պահելու գաղտնիքս ամբողջ ձեզի վստահեցայ :

— Յանցաւորը խոյս տուաւ ըսիք, պատասխանեց բծիշկը մտածելով :

— Այո, տօբթէօն. անշուշտ գուշակեր էր որ եղբւր թիւնը պիտի յայտնուէր. լսեց որ զինքը կ'ամբաստանեն, իսկոյն խոյս տուաւ :

— Լաւ : Հիմա ի՞նչ կը բաղձաք, պարոն, հարցուց բծիշկը :

— Ձեր օղիութիւնը քոյրս Ալբրայլէն հանելու համար, աւելի թանձր և աւելի անխօս ստուերի մը մէջ թաւելու համար այն ստակալի գաղտնիքը որ մեզ կ'անպատուէ՝ եթէ յայտնուի :

— Միայն հարցում մը պիտի ընեմ ձեզի :

Փիլիպ անհամբերութիւն ցոցոց :

— Իս մտիկ ըրէք, շարայարեց բծիշկը շարժումով մը որ հանգարտութիւն կը հրամայէր, իս մտիկ ըրէք : Քրիստոնեայ փիլիսոփայ մը զոր ձեզի խոտտմանահայր ըրէք, ձեզի պայման կը գնէ՞

չէ թէ մատուցուած ծառայութեան մը համար, այլ խղճի իրաւանց համար: Պարոն, մարդասիրութիւնը պաշտօն մ'է, առաքինութիւն չէ: Գուք ինձ կ'ըսէք որ մէկը պիտի սպաննէք. ես պէտք է որ զձեզ արդիւնէմ, ինչպէս որ ձեռքէս եկածին չափ, մինչև անդամ բռնի պիտի արդիւնի ձեր քրոջը վրայ ՚ի դործ դրուած ոճիրը: Ուստի, պարոն, երդում մը պիտի ընէք:

— Ո՛հ, երբէք, երբէք:

— Պիտի ընէք, գոչեց տօքթէօս Լուի սաստկութեամբ, պիտի ընէք, անդուժ սիրա. ճանչցէք Աստուծոյ մատն ամեն տեղ և ոչ անոր հարուածը և ոչ անոր ըրածը մի եղծանէք: Ա՛րտէք թէ ոճրադործը ձեռքերնուդ տակն էր:

— Ա՛յո, տօքթէօս, եթէ դուր բանայի, եթէ դուշակէի թէ հոն է՝ դէմ առ դէմ պիտի գտնուէի անոր հետ:

— Լաւ ուրեմն, խոյս տուեր է, կը դողայ, անոր պատիժը կ'ըսկսի: Ա՛հ, կը ժպտիք, Աստուծոյ ըրածը ձեզի թէթեւ կ'երևի. խղճի խայթը անբաւական կը թուի ձեզ, կեցէք, կեցէք ուրեմն: Ձեր քրոջը քով կը կենաք դուք և ինձ խօսք կու տաք որ երբէք ոճրադործին ետեկն չպիտի իյնաք: Եթէ անոր պատահիք, այսինքն եթէ Աստուած ձեր ձեռքն յանձնէ զան, լաւ ուրեմն, ես ալ մարդ եմ, այն ատեն դուք գիտէք:

— Կը հեղինէք, պարոն. միթէ միշտ խոյս չ'պիտի տայ ինէ:

— Ո՛վ գիտէ, է՛հ, տէր Աստուած. մարդասպանը խոյս կու տայ, մարդասպանն ապաստանարան մը կը փնտռէ, մարդասպանը կառափնատէն կը վախնայ, և սակայն, կարծես թէ մագիստուած է՝ արդարութեան երկամբը կը քաշէ այն ոճրադործը, որ ձախող ճակատագրով մը կու գայ դահճին ձեռաց ներքև գլուխը կը ծռէ: Ասկէ զառ, այնքան դժուարաւ կարդադրածնիդ հիմա պիտի արէք: Ի՞նչ որ այն մարդոց համար որոց մէջ կ'ապրիք և որոց չէք կրնար բացատրել ձեր քրոջ անմեղութիւնը, բոլոր այն դատարկագորտ հետաքրքիրներուն համար է որ այն մարդը պիտի սպաննէք, և անոնց հետաքրքրութեան կրկին ճարակ պիտի հայթայթէք՝ նախ ոճրին խոստովանութեամբը՝ յետոյ պատժին առ թած աղմուկովը: Ո՛հ,

է՛չ, հաւատացէք ինձ, լուսթիւն պահեցէք, աղէանիդ ձեր ներսը պահեցէք:

— Ո՛հ, եթէ այն թշուառականն սպաննեմ, ո՞վ պիտի դիմանայ թէ քրոջս համար սպաննած եմ:

— Սակայն այն սպանութեան պատճառ մը գտնելու է:

— Լաւ ուրեմն, թող այնպէս ըլլայ, տօքթէօս, պիտի հնազանդիմ, չպիտի հալածեմ ոճրադործը, բայց Աստուած արդար է. ո՛հ, Աստուած երբ անպատահաս կը թողու՝ հրապուրելու համար է, Աստուած իմ դէմն պիտի հանէ ոճրագործը:

— Այն պտեն՝ ըսել է որ Աստուած զան դատապարտած ըլլալու է: Ձեռքերնիդ տուէք, պարոն:

— Ահաւասիկ:

— Օրիորդ տը Գալիէրնէյին համար ինչ ընելու է. ըսէք:

— Յիրեւի տօքթէօս, տիկին իշխանուհոյն քով պատրուակ մը գտնելու է ատեն մը քոյրս հեռացրնելու համար. հայրենի երկրին յիշատակը, օգը, ապրելու եղանակը . . .

— Այդ գիւրին է:

— Այո, այդ ձեզի կը վերաբերի, ձեզի կը թողում: Այն ատեն քոյրս Գաղղիոյ մէկ տնկիւնը կը տանիմ, օրինակի համար Գալիէրնէյ, ամենուն աչքէն, ամենուն կասկածէն հեռի:

— Ո՛հ, ո՛չ, պարոն, այդ անկարելի է. խեղճ աղջիկը յարատե ինամոց, յարաջան միութարութեան պէտք ունի. գիտութեան բոլոր ձեռնտուութեանց կարօտ պիտի ըլլայ: Ուստի թողէք որ հոս մօտը, իմ դիտցած մէկ թողիս մէջ, ձեր տանելիք ամենէն վայրենի երկրէն աւելի ծածուկ, աւելի ապահով ապաստանարան մը գտնեմ:

— Ո՛հ, տօքթէօս, այնպէս կը կարծէք:

— Այո, այնպէս կը կարծեմ, և իրաւամբ: Ասկածը միշտ կեդրոններէն հեռանալու կը նկրտի, ինչպէս որ կ'ըլլան ջուրին մէջ ինկող քարին առ թած շրջանաձևերն որ կը մեծնան. սակայն քարը չհեռանար, և երբ ծածանումները դադրին, և ոչ մէկ նայուածք անոր պատճառը չկրնար գտնել, որովհետեւ ջուրին տակ ծածկուած է:

- Աւրեմն, տօբթէօւ, գործի սկսեցէք :
- Այս օրէն, պարոն :
- Իմաց տուէք տիկին իշխանուհւոյն :
- Նոյն իսկ այս առտու :
- Իսկ մնացածը . . .
- Քոանըչորս ժամէն պատասխանս կ'առնէք :
- Ո՛հ, շնորհակալ եմ, տօբթէօւ, դուք Աստուած մ'էք ինձի համար :
- Լաւ ուրեմն, երիտասարդ, հիմա մեր մէջ ամեն բան որոշուած է, կատարեցէք ձեր պաշտօնը, դարձէք ձեր քրոջը քով, մի իթարեցէք զինքը, պաշտպանեցէք զինքը :
- Մնաք բարեալ, տօբթէօւ, մնաք բարեալ :
- Եւ մինչև որ Փիլիպ աներևոյթ եղաւ, բժիշկը ետևէն նայեցաւ . յետոյ վերստին սկսաւ շրջադայիլ, փորձերն աչքէ անցընել և անպիտան խոտերը մաքրել :

ՀԱՅՐ ԵՒ ՈՐԳԻ

Երբ Փիլիպ քրոջը քով վերադարձաւ, շատ յուզուած, շատ անհանդիստ դտաւ :

- Սիրելիս, ըսաւ, քանի մ'ատենէ 'ի վեր զլիուս եկածները մտածեցի բացակայութեանդ ատեն : Անդունդ մ'է ուր պիտի թաղուի մնացած քիչ մը խելքս : Ըսէ նայինք, տօբթէօւ Լուին տեսա՞ր :
- Հիմա տեսայ զինքը, Անտրէ :
- Այն մարդը սոսկալի ամբաստանութիւն մ'ըբաւ ինձի գէմ : արդար է ըրած ամբաստանութիւնը :

- Սխալած չէ, քոյր իմ :
- Անտրէ դեղնեցաւ և իւր նուրբ ու սպիտակ մատները կարկամեցան :
- Աւրեմն զիս կորստեան մատնող վատին անունը :
- Քոյր իմ, պէտք է որ յախտեան չլիանաս այն անունը :
- Ո՛հ, Փիլիպ, ճշմարիտը չես ըսեր . Փիլիպ, դու նոյն իսկ քու խղճիդ կը սսես . . . : Ես պէտք է որ գիտնամ այն անունը, որպէս-զի՞ որչափ որ տկար ալ եմ և աղօթքէ ուրիշ բան չունիմ՝ աղօթելու ատենս Աստուծոյ բարկութիւնը զինեմ ճարագորգործին գէմ . . . : Այն մարդուն անունը, Փիլիպ . . . :
- Քոյր իմ, երբէք չլսօսինք անոր վրայ :
- Անտրէ անոր ձեռքը բռնեց և երեսը նայեցաւ :
- Ո՛հ, այս կը պատասխանես ինձ, դու որ սուր մ'ունիս մէջքդ :
- Փիլիպ այն բարկացայտ շարժումը տեսնելով՝ գունատեցաւ, և իսկոյն իւր կատաղութիւնն ալ զսպելով,
- Անտրէ, ըսաւ, չեմ կրնար իմաց տալ քեզի բան մը որ ես ալ չեմ գիտեր : Մեզ ճնշող ճակատադրին կողմէ պատուիրուած է ինձ զազտնիքը պահել . այս՝ որ յայտնուած ատեն մեր ընտանեաց պատիւը վտանդի կ'ենթարկէ՝ Աստուծոյ յետին մէկ շնորհիւն ամենուն համար անբռնաբարելի է :
- Բաց 'ի մէկ մարդու մը համար, Փիլիպ . . . մէկ մարդու մը համար որ կը խնդայ, մարդու մը համար որ մեզ առ ոչինչ կը համարի . . . ո՛հ, տէր Աստուած, մարդու մը համար որ թերևս իւր խաւարին թաղստոյին մէջ դժոխային ծիծաղով մը կը ծիծաղի մեր վրայ :
- Փիլիպ բուռերը սեղմեց, երկինք նայեցաւ և պատասխան չտուաւ :
- Այն մարդը, զոչեց Անտրէ բարկութիւնն ու զայրոյթը կրկնապատկելով, թերևս կը ճանչնամ ես այն մարդը . . . : Աերջապէս, Փիլիպ, լոյլ տուր որ ցոյց տամ քեզ . արդէն անոր իմ վրայ ըրած տարօրինակ ներդործութիւնները քեզի ըսէ . կարծեմ թէ քեզ անոր ուղարկեցի :

— Այն մարդն անմեղ է. տեսայ զինքը, ապացոյցն ունիմ . . . :
Ուստի, ալ մի փնտուեր, Անտրէ, ալ մի փնտուեր . . . :

— Փիլիպ, այն մարդէն աւելի անդին երթանք, կ'ուզեն . . . :
Տէրութեան մեծամեծաց առաջին կարգերուն երթանք . . . : Մինչև թագաւորին :

Փիլիպ բազկացը մէջն առաւ այն խեղճ աղջիկը՝ վեճ իւր ան-
զիտութեանը և ցասմանը մէջ :

— Է՛հ, ըսաւ, որոյ անուններն որ տուիր արթուն եղած ա-
տենդ, քնոյդ մէջ ալ զանոնք անուանեցիր. ամեն անոնք որ կ'ամ-
բաստանես առաքինութեան խտուրտեամբ, անոնց ամենքն ալ դու
արգարացոցիր քնոյդ մէջ՝ երբ զրեթէ յանցանքը գործուիլը կը
տեսնէիր :

— Ուրեմն յանցաւորին ալ անունը տուի, ըսաւ բոցավառ ա-
չերով :

— Ո՛չ, պատասխանեց Փիլիպ, ո՛չ : Ա՛լ մի հարցըներ ինձ .
ինձ նմանէ, ճակատադրին առջև զլուխդ ծռէ. վնասն անդամա-
նելի է. քեզի համար աւելի ծանր է, վասն զի յանցաւորն ան-
պատիժ կը մնայ : Բայց յուսա՛, յուսա՛ . . . Աստուած ամեն բա-
նին վերեն է. ընկճուող թշուառներուն Աստուած արտուր ուրա-
խութիւն մը կը պահէ, որ վրէժ կը կոչուի :

— Արէժ . . . մըմնջեց Անտրէ Փիլիպի այն բառն ըսած ատեն
գործածած սոսկալի արտասանութենէն զարհուրելով :

— Իսկ այժմ, քոյր իմ, իմ խօլ հետաքրքրութեանս պատճա-
ռած վիշտերն և ամսթը մէկզի վանէ : Եթէ դիւանայի, ո՛չ, ելէ
զիտնայի . . .

Եւ սոսկալի վճատութեամբ մը զլուխը ձեռացը մէջ պահեց :
Յետոյ յանկարծ կանգնելով,

— Ի՞նչ զանգատ ունիմ ես, ըսաւ ժպտով մը : Բոյրս անրիժ
է, զին կը սիրէ. երբէք ոչ վստահութիւն և ոչ բարեկամութիւն
մատնեց : Բոյրս ինձի պէս դեռահաս է, ինձի պէս բարեխրատ է,
միասին կ'ապրինք, միասին կը ծերանանք . . . : Երկուքս միասին
ըլլալով՝ բոլոր աշխարհքէն աւելի զօրաւոր կ'ըլլանք . . . :

Քանի որ երիտասարդը միջթառութեան խօսքեր կ'ընէր՝ Անտրէ
կը արեւեր : դունատ ճակատը վար կը ծռէր, այն արտուր վճա-
տութեան կերպարանն ու նայուածքը կ'առնէր, զոր Փիլիպ այն-
քան արիաբար իւր վրայէն թօթափէր էր :

— Միայն մեր երկուքին վրայ կը խօսիս, ըսաւ իւր թափանցիկ
կատոյցտ աչքը եղբորն երեսը յառելով :

— Արուն վրայ խօսիմ, Անտրէ, ըսաւ երիտասարդը այն նայ-
ուածքին դէմ դնելով :

— Բայց . . . հայր մ'ունիմք . . . : Ի՞նչպէս պիտի վարուի
իւր աղջկանը հետ :

— Երէկ ըսի, պատասխանեց Փիլիպ պազտութեամբ, որ ամեն
վիշտ, ամեն կասկած մտնատ և վանեա՛ ինչպէս որ հոմն առատա-
եան շողի մը կը վանէ : ամեն յիշատակ և ամեն սէր որ իմ սէրս
ու իմ յիշատակս չըլլան . . . : Արդարեւ, սիրելիդ իմ Անտրէ,
ինէ ուրիշ մէկը չունիս այս աշխարհիս մէջ քեզ սիրող. ես ալ
միայն քեզ ունիմ իս սիրող : Իե՛ղճ լքեալ որբեր, ինչո՞ւ երախ-
տագիտութեան կամ ծնողասիրութեան լուծը կրենք. բարիք մը
վայելած ենք, հօր մը սպառնալովութիւնը անամժ ենք . . . : Ո՛չ,
յարեց դառն ժպտով մը, դու իմ պաշտպաններս շատ լաւ պի-
տես, դու իմ սիրսս կը ճանչնաս . . . : Եթէ հարկ ըլլար սի-
րել այն մարդը որուն վրայ կը խօսիս՝ քեզի պիտի բռնի. «Սիւէ
զինքը»՝ կը լռեմ, Անտրէ. ուստի հեռի կեցիր անորմէ :

— Ուրեմն, եղբայր իմ . . . պէտք է կարծեմ թէ . . .

— Բոյր իմ, մեծ ձախողութեանց մէջ մարդ ակամայ կը լսէ
այն խօսքերը որ աղայ եղած ատեն քիչ կը հասկընայ. «Աւախցիր
Աստուծմէ . . . » Ո՛չ, այո՛ : Աստուած բուռն կերպով մեր միտքն
ինկաւ . . . : «Յարգէ հայրդ . . . » քոյր իմ, քու հօրդ ցոյց
առլիք ամենէն մեծ յարգանքդ՝ զինքը մտնալով պիտի ըլլայ :

— Ճշմարիտ է, մըմնջեց Անտրէ, արտուր կերպարանքով մը
թիկնաթոռին մէջ լինալով :

— Սիրելիդ իմ, ունայն խօսքերով ժամանակնիս չկորսնցնենք.
քեզի վերաբերող բոլոր բաները ժողովէ տօթթեօռ. Առի հիմա

պիտի երթայ անսնէ տիկին իշխանուհին և անոր խմաց պիտի տայ
քու երթիդ : Յոյց տալիք պատճառները պիտի ըլլան . . . օղա-
փոխութեան մը պէտքը , անբացատրելի վիշտ մը . . . : Մեկնու-
լու համար ամեն բան պատրաստէ :

Անորէ ոտք ելաւ :

— Ատրտախներն , ըսաւ :

— Ո՛հ , ո՛չ . ճերմակեղէն , հաղուստ , զոհար :

Անորէ հնազանդեցաւ :

Նախ կարգի զրաւ սնտուկները և այն զղեստներն ու զղեստա-
րանը ուր ծիլլէր պահուեր էր . յետոյ քանի մը զոհարի արկ-
զիկներ առաւ , զոր մեծ սնտուկին մէջ պիտի գնէր :

— Ի՞նչ է այդ . . . ըսաւ Փիլիպ :

— Այն զարդին արկիկին է , զոր Նորին Աւհագառութիւնն հա-
ճեցաւ ինձ ուղարկել Գրիանոն ներկայացուած աստեա :

Փիլիպ պարզեցին ճոխութիւնը անսնելով դունտեցաւ :

— Միայն այս զոհարներով , ըսաւ Անորէ , պատուաւոր կեր-
պով կրնանք ապրիլ ամեն տեղ : Լսած եմ որ միայն մարդարևու-
ները հարկեր հազար ֆրանք կ'արժեն :

Փիլիպ արկիկիը դոցեց :

— Արդարեւ շատ թանկագին են , ըսաւ :

Եւ արկիկին Անորէի ձեռքէն առնելով ,

— Քոյր իմ , ըսաւ , կարծեմ ուրիշ աղամանդներ ալ կան :

— Ո՛հ , սիրելիդ իմ , անոնք ասոնց հետ չեն կրնար բաղլա-
տուիլ . սակայն տանըհինգ տարի առաջ մեր բարի մօր զարդա-
բանքն էին . . . : Ժամացոյցը , տպարանջանները , օղերը ականա-
կուտ են : Անդամագիրն ալ կայ : Հայրս կ'ուզէր այս ամենը ծա-
խել , վասն զի , կ'ըսէր , անոնց նորութիւնն անցած էր :

— Սակայն ահա մեզի մնացածը , ըսաւ Փիլիպ , մեր միակ ա-
պաւէնը : Քոյր իմ , ոսկեղէնները հալեցընել կու տանք , կենդա-
նադրին աղամանդներն ալ կը ծախենք . ասով քսան հազար ֆրանք
կ'ունենանք , որ բաւական գումար մ'է թշուառներու համար :

— Բայց . . . այն մարդարտահին զարդն ալ իմն է : ըսաւ Անորէ :

— Էրբէք այն մարդարտահներուն մի գոչէր , Անորէ , կ'այրեն
քեզ : Այն մարդարտահներէն իւրաքանչիւրը տարօրինակ յատկու-
թիւն մ'ունի , քոյր իմ . . . գոյած ճակատանու վրայ բիծեր կ'ը-
նեն :

Անորէ սարսուցաւ :

— Քոյր իմ , այս զարդը կը պահեմ որպէս զի որու որ հարկ
է՛ անոր ամա : Այս մեր ինչքը չէ , ո՛չ , և մենք փափաք ալ չու-
նինք անոր , այնպէս չէ :

— Ինչպէս որ կ'ուզես , եղբայր իմ , պատասխանեց Անորէ ա-
մեթէն գողալով :

— Քոյր իմ , վերջին անգամ մ'ալ տիկին արքայորդոյն այցե-
լութիւն սալու համար հաղուէ . հանդարտ եղիւր , յարգանք ցոյց
տուր , այնպիսի աղնիւ պաշտպանէ մը զատուելով համար ցաւէ :

— Ո՛հ , այն , շատ կը ցաւիմ , մըմեջեց Անորէ յազմամբ . իմ
թշուառութեանս մէջ մեծ ցաւ մ'ալ այս է :

— Ես Բարիդ կ'երթամ , քոյր իմ , և իրիկուան դէմ կը դա-
նամ . զալուստ պէս քեզ կ'առնեմ կը ասանիմ . վճարէ հոս ինչ
պարտք որ ունիս :

— Ոչինչ , ոչինչ . 'նիդօլն ունէի' խոյս տուաւ . . . : Ո՛հ ,
ծիլլէրը պիտի մոռնայի :

Փիլիպ սարսուցաւ . աչերն սկսան փայլել :

— Ծիլլէրին պարտք ունիս , դոցեց Փիլիպ :

— Այո՛ , ըսաւ Անորէ . բնական կերպով , եղանակիս սկիզբն
'ի վեր ծաղկի կը բերէ ինձ : Արդ , ինչպէս որ դու ալ ըսած ես ,
երբեմն անիրաւութեամբ և խստութեամբ վարուեցայ այն աղուն
հետ , որ վերջապէս քաղաքավար աղայ մ'էր . . . : Աւրիշ կեր-
պով պիտի վարձատրեմ զիքը :

— Ծիլլէրը մի վնասեր , մոմուաց Փիլիպ :

— Ինչու . . . պարտեզն ըլլալու է . նաև հոս բերել կու տամ :

— Ո՛չ , ո՛չ , անդին ժամանակ մը կը կորսնցընես . . . : Ես
պարտեզէն անցած աստեա անոր կը պատահիմ . . . անոր կը խա-
սիմ . . . կը վճարեմ . . . :

— Այնպէս թող ըլլայ :

— Այո՛ , միաս բարեա . իրիկուան :

Փիլիպ քոջը ձեռքը պահաւ , որ անոր զիրկը նետուեցաւ : Այն թոյլ ճնշման մէջ Փիլիպ իւր սրտին բախիւններն անդամ զսպեց , և առանց ուշանալու ճամբայ ելաւ . Բարիզ երթալու համար , ուր Գօք-Հէոսն փողոցի փոքրիկ ապարանքը տարաւ զինքը կառքը :

Փիլիպ գիտէր որ հայրն հոն կը գտնէ : Ծերը Աիշլիէօին հետ աւրուելէն ՚ի վեր , Վէրսայլի մէջ կեանք անցընելն անտանելի թուեր էր իրեն , և ըստ շտիկէն աւելի գործունեայ մտքերուն պէս , բարոյականին թմբբու թիւնը տեղափոխութեան շարժումներով կ'ուզէր խաբել :

Արդ , երբ Փիլիպ դուռը զարկաւ , սեպուհը ապարանքին փոքրիկ պարտէզը և անոր կից բակը կը շրջադայէր սոսկալի հայհոյութիւններ ընելով :

Հնչակին ձայնն առնելով սարսուեցաւ և գնաց ինքը բացաւ դուռը :

Որովհետեւ մէկու մը չէր սպասեր , այս անակնկալ այցելութիւնը յոյս կը բերէր իրեն . թշուառն իյնալու ատեն ճիւղերու կը պլլուէր :

Փիլիպն ընդունեց անըմբռնելի զայրոյթի և հետաքրքրութեան զղացումով :

Բայց իւր խօսակցին երեսը նայեցաւ չնայեցաւ , անոր դունատութիւնը , անոր զիմաց գծերուն պրկումը և բերնին կարկատուութիւնը բերանը թողոցին այն խել մը հարցումները զոր կը պատրաստուէր ընել :

— Գո՛ւ , ըսաւ միայն , և ի՛նչ զիպուածով :

— Պարոն , ըսաւ Փիլիպ , պատիւ պիտի ունենամ զայն բացատրելու :

— Ա՛յ . ծանր բան է :

— Բաւական ծանր , այո՛ , պարոն :

— Այս սղան միշտ հանդիսաւոր կերպեր ունի որ մարդը թուրք կը հանէ . . . : Իմացելիքդ աղէտ մ'է թէ երջանկութիւն մը :

— Աղէտ մ'է , ըսաւ Փիլիպ ծանր կերպով :

Սեպուհը գողցողից :

— Առանձին ենք , հարցուց Փիլիպ :

— Այո՛ :

— Վուզէք որ տուն մանենք , պարոն :

— Բայ սեղը չըլլար , այն ծառերուն տակ :

— Վասն զի կան այնպիսի բաներ որ բայցօրեայ չեն ըստ իր :

Սեպուհը աղուն նայեցաւ , անոր համը շարժումին հնազանդեցաւ , և , անսարբերութիւն՝ մինչև անդամ ժպիտ կեղծելով , ստորին սրահը դուայ անոր ետեւէն , որուն դուռն արդէն բացեր էր Փիլիպ :

Երբ դռները լաւ մը գոցուեցան , Փիլիպ իւր հօրը մէկ շարժումէն սպասեց որ խօսակցութիւնն սկսի , և երբ սեպուհը սրահին լաւագոյն մէկ թիկնաթուր նստաւ հանդիստ կերպով ,

— Պարոն , ըսաւ Փիլիպ , քոյրս և ես մեկնելու հրաման պիտի ուզենք քե՛նէ :

— Ի՛նչպէս , ըսաւ սեպուհը շատ զարմանալով . Գու . . . դու կը հեռանաս . . . : Հապա պաշտմնդ :

— Ա՛յ ինձի համար պաշտօն չկայ . զիտես որ թագաւորին ըրած խոստումները իրականութիւն չտայան . . . բարեբաղդարար :

— Այդ քարէքողութեամբ չեմ հասկընար :

— Պարոն . . .

— Բայտարէ այդ . ի՛նչպէս կ'ըլլայ որ երջանիկ կ'ըլլաս գեղեցիկ գնդի մը զնդապետ չըլլալով : Փիլիսոփայութիւնը շատ հեռուն տարած կ'ըլլաս :

— Անպատուութիւնը հարստութենէ աւելի նախամեծար չտեսելու չափ հեռուն կը տանիմ փիլիսոփայութիւնը , ահա այս է ըրածս . Բայց , պարոն , այս կարգի զիտողութեանց մէջ չմտնենք , եթէ կը հաճիք :

— Ընդհակառակն , ինչո՞ւ չմտնենք :

— Շատ կ'աղաչեմ . . . պատասխանեց Փիլիպ այնպիսի հաստատութեամբ մը որ կը նշանակէր . « Ձե՛մ ուզեր » :

Սեպուհը յօնքը պառսեց :

— Իսկ քոյրդ . . . նէ ալ իւր պարտաւորութիւնները կը մոռնայ տիկին արքայորդոյն քով ունեցած պաշտօնը . . .

— Այդ պարտաւորութիւններէն աւելի ուրիշ մեծ պարտաւորութիւններ ունի , պարոն :

— Ի՞նչ տեսակ պարտաւորութիւններ :

— Կարի անհրաժեշտ :

Սեպուհը ոտք ելաւ :

— Ի՞նչ անպիտան բան է հանելուկներով խօսիլը , մումուայ :

— Ըսածներս քեզի համար հանելուկ մ'են :

— Բոլորովին , պատասխանեց սեպուհն այնպիսի համարձակութեամբ մը որ զարմանք պատճառեց Փիլիպի :

— Ուրեմն պիտի բացատրեմ ըսածս . քոյրս կը մեկնի , վասն զի ստիպուած է խոյս տալ անպատուութենէ մ'ազատելու համար :

Սեպուհը խնդալէն մարեցաւ :

— Կ՛հ , օրինակ ըլլալու զաւակներ ունիմ , դռնեց . տղան զնզի մը յոյսը կը թողու՝ վասն զի անպատուութենէ մը կը վախնայ . աղջիկը ստացուած պաշտօն մը կը թողու՝ վասն զի անպատուութենէ կ'երկնչի : Յիրաւի , Պրիւզիսի և Լիւքրէսի ժամանակներուն դարձեր ենք : Իմ ժամանակս , անշուշտ դէշ ժամանակ , և փիլիսոփայութեան գեղեցիկ օրերուն ամենեւին չէր նմաներ , երբ մէկը հեռուէն կը տեսնէր որ անպատուութիւն մը կու գայ , և երբ մէջքը քեզի պէս սուր մը ունէր , և երբ քեզի պէս երկու վարպետէ և երեք վարպետի օգնականէ դաս առած էր , դէմն ելած անպատուութիւնը սուրին ծայրը կ'անցընէր :

Փիլիպ ուտերը վեր ըրաւ :

— Այո , ըսածս բաւական խեղճ բան մ'է մարդասիրի մը համար որ արիւն թափուիլը տեսնել չուզեր : Բայց վերջապէս , զինուորականները մարդասէր ըլլալու համար ծնած չեն :

— Պարոն , պատուոյ կէտի մը դրած հարկերը քեզի չափ ես ալ զիտեմ . բայց արիւն թափելով չէ որ ձեռք կ'անցնի . . .

— Խօսք . . . փիլիսոփայի խօսք , դռնեց ծերը վեհափառ կերպարանք մ'առնելու չափ զայրանալով : Կարծեմ թէ երկչոտի խօսք պիտի ըսէի :

— Շատ աղէկ ըրեր չըսելով , պատասխանեց Փիլիպ գունատ և գողալով :

Սեպուհը տղուն անողորք և սպառնալից նայուածքին դէմ գրաւ :

— Ա՛րթի թէ , կրկնեց , և իմ տրամաբանութիւնս ինձ հաւտայրցընել ուղածնուն չափ դէշ չէ , կ'ըսէի թէ աշխարհիս մէջ որ և է անպատուութիւն չէ թէ գործէ մը՝ այլ խօսքէ մը յառաջ կու գայ : Ա՛հ , այս այսպէս է . . . : Խուլերու , կոյրերու կամ համբերու առջև յանցանք գործէ , անպատուութիւն կը բերէ քեզի այն յանցանքը : Սակայն դու ինձ պիտի պատասխանես այս անմիտ ոտանաւորով :

Ոճիւրն ամօթ կը ծնի եւ . ոչ կատարմատ :

Այս խօսքը տղոց կամ կանանց ըսելու է . բայց մարդու մը , նզովից արմատ , ուրիշ լեզուով կը խօսին . . . : Արդ՝ ես կը կարծէի թէ մարդ մը ստեղծած եմ . . . : Հիմա որ կոյրը կը տեսնէ , խուլը կրնայ լսել , համրը կը խօսի , և դու ձեռք սրոյդ երախակալին վըրայ կը դնես , մէկուն աչքը կը փորես , միւսին ակննջին թմբուկը կը պատուես , վերջինին ալ լեզուն կը կտրես . ահա անպատուութեան յարձակման մը այսպէս կը պատասխանէ Գավէրնէյ-Մէզօն-Ռուժ անունը կրող ազատորդի մը :

— Պարոն , այդ անունը կրող ազատորդի մը զիտէ միշտ , թէ իւր ընելիք բաներուն ամենէն առաջինը անպատու գործ մը չգործենէ , ահա ասոր համար ձեր ձեռնարկութեանց (argument) չպիտի պատասխանեմ : Միայն թէ երբեմն կը պատահի որ նախատինքն անխուսելի աղէտէ մը կը ծնի . այս պարագային մէջ կը դտնուինք քոյրս և ես :

— Գանք քրոջ : Եթէ , իմ գրութեանս համեմատ , մարդը երբեք խոյս տալու չէ այնպիսի բանէ մը զոր կրնայ զարնել և յաղթել , կինն ալ բոլոր ուժովը դէմ դնելու է : Պարոն փիլիսոփայ , ինչ բանի կը ծառայէ առաքինութիւնը , եթէ ոչ մոլութեան յարձակումները վանելու : Ռւր է այս առաքինութեան յաղթանակը , եթէ ոչ մոլութեան պարտութեանը մէջ :

Եւ Գավէրնէյ սկսաւ վերստին խնդալ :

— Օրիորդ տը Գավէրնէյ շատ վախցեր է . . . այնպէս չէ . . . : Ուրեմն սկար կ'զգայ ինքզինքը . . . : Ուրեմն . . . :

Փիլիպ յանկարծ մտքեղալով :

— Պարոն , ըսաւ . օրիորդ տը Պավէրնէյ տկար դսնուած չէ , յաղթուեր է , որոգայթի մը մէջ ինկեր է :

— Որոգայթի մը մէջ :

— Այո : Ա՛ղաչեմ , քիչ մ'առաջ ցոյց տուած եռանդդ պահէ որ քնաջինջ ընես այն թշուառականները որ այն անբիծ պատիւը մեռցընելու համար վատարար դաւաճանեցին :

— Չեմ հասկընար . . . :

— Հիմա կը հասկընաս . . . : Վատ մը , կ'ըսեմ , օրիորդ տը Պավէրնէյի սենեակը մէկը մտցուցեր է . . . :

Սեպուհը դունատեցաւ :

— Վատ մը , շարայարեց Փիլիպ , ուզեր է որ Պավէրնէյի անուներ . . . իմ անունս . . . քու անունդ անջինջ կերտում մ'արատի . . . : Է՛ նայինք , ո՞ր է երկտասարդի սուրդ որ քիչ մ'արին թափես : Ե՛ղածը կ'արժէ :

— Պարոն Փիլիպ . . . :

— Ահ , մի վախնար , ես մէկը չեմ մտաւորներ , մէկը չեմ ճանաչեր . . . : Ո՞րքը մութին մէջ նիւթուեր , մութին մէջ գործուեր է . . . արդիւնքն ալ մութին մէջ պիտի կորսուի , ես այնպէս կ'ուզեմ , ես որ մեր տան փառքն իմ կերպովս կը հասկընամ :

— Բայց ի՞նչպէս գիտես . . . : զոչեց սեպուհը վատ փառասիրութեան մը հրապոյրով իւր ազշութենէն սթափելով , ի՞նչ նշան կայ այդ մասին . . . :

— Այդ բանը չպիտի հարցընեն անոնք որ քանի մ'ամիս ետք քոյրս՝ ձեր աղջիկը տեսնեն , պարոն սեպուհ :

— Բայց այն ատեն , Փիլիպ , զոչեց ծերը ուրախութեամբ լի աչերով , այն ատեն մեր տան բաղքն ու փառքը մարած չեն . ուրեմն մենք կը յաղթանակենք :

— Ուրեմն . . . : իրօք դու այն մարդն ես որ ես կը մտածէի , ըսաւ Փիլիպ ստատիկ զրոհանօք . դու քեզ մատնեցիր , և դու անխելք վարուեցար դատարարի մ'առջև՝ տղուդ առջև անսիրտ վարուելէ ետք :

— Ի՛նչ :

— Բնու է , պատասխանեց Փիլիպ : Այդչափ բարձր խօսելով վախ-

յիւր որ մօրս ուրուականը կ'արթնցընես . ա՛նղ . այն անղղայ ուրուականը . իմ մօրս՝ որ եթէ ողջ ըլլար՝ իւր աղջկանը վրայ պիտի հսկեր :

Սեպուհը իւր տղուն աչերէն ցայտած շլացուցիչ լուսոյն առջև արտևանունքը վար տուաւ :

— Վղջիկս , կրկնեց պահ մը ետք , առանց իմ կամայ դիտ չպիտի թողու :

— Քոյրս երբէք քեզ չպիտի տեսնէ , հայր :

— Նէ կ'ըսէ այդ :

— Նէ դիտ քեզի ուղարկեց որ իմաց տամ :

Սեպուհը ձերմկած և տամուկ շրթերը դողացող ձեռքով մը սրբեց :

— Այնպէս թող ըլլայ , ըսաւ :

Յետոյ ուտեբը վեր ընելով ,

— Չաւակներու վրայ բաղդ չունեցայ , զոչեց . անմիտ տղայ մի , անբան աղջիկ մը :

Փիլիպ պատասխան չտուաւ :

— Լաւ , լաւ , շարայարեց Պավէրնէյ . ա՛լ պէտք չունիմ ձեզի . դնա . . . եթէ բսկիք լմրնցաւ :

— Տակաւին երկու ըսելիք ունէի քեզի , պարոն :

— Ըսէ :

— Առաջինն այս է . թաղաւորը մարդարտահիս զարդ մը տուեր է քեզի . . . :

— Քրոջդ , պարոն . . . :

— Քեզի , պարոն . . . : Ասիկ զատ , ինչ որ է . . . : Քոյրս այնպիսի զարդեր չցործածեր . . . : Օրիորդ տը Պավէրնէյը բող չէ . կ'աղաչէ որ այն զարդը տուողին տաս . կամ , որովհետեւ կը վախնաս որ նորին վեհափառութիւնը կը սրբուի , որ մեր ընտանեաց այնչափ բան ըրաւ , այն զարդը քովդ պահես :

Փիլիպ հօրն երկրնցուց արկղիկը : Հայրն առաւ բացաւ , մարդարխաներուն նայեցաւ . և սեղանի մը վրայ նստեց :

— Նտրը , ըսաւ :

— Ետքը, պարոն, քանի որ հարուստ չենք, վասն զի մեր մօրն
ինչքն անգամ վատնեցիր, որուն համար քեզ չեմ մեղադրեր, Աս-
տուած չընէ . . . :

— Մեղադրես աւելի աղէկ կ'ըլլայ, ըսաւ սեպուհը ահուաները
կ'ճրատելով :

— Բայց վերջապէս, որովհետեւ միայն Գավէրնէյը մնացած է
մեզայն դոյզն ժտուանդու թենէն, կ'աղաչենք որ Գավէրնէյը կամայս
փոքրիկ ապարանքը ընտրես : Մին դու բնակէ, միւսն ալ մենք կը
բնակինք :

Սեպուհը շապիկին եղբոր ծոպերը ճմլեց այնպիսի կատաղու-
թեամբ մը՝ որ միայն անոր մատներուն շարժումէն, ճակտին տամ-
կու թենէն և շրթերուն դողէն յայտնուեցաւ . Փիլիպ անգամ չգիտեց .
գլուխն անդին դարձուցեր էր :

— Ես աւելի Գավէրնէյը կ'ուզեմ, ըսաւ սեպուհը :

— Ուրեմն մենք ալ ապարանքը կը կենանք :

— Ինչպէս որ կ'ուզէք :

— Երբ պիտի մեկնիս :

— Այս իրիկուն . . . : Ոչ, հիմա :

Փիլիպ խոնարհեցաւ :

— Գավէրնէյի մէջ, շարայարեց սեպուհը, երեք հազար Փրանքի
եկամուտով թաղաւորի մը կընմանի . . . : Երկու անգամ թաղաւոր
մարդ պիտի ըլլամ :

Ձեռքն երկընցընելով, ականակապ դարդն առաւ :

Յետոյ դրան կողմը դնաց :

Յանկարծ ետ դառնալով, անադորոյն ժպիտով մը,

— Փիլիպ, ըսաւ, քեզի թոյլ կու տամ որ հրատարակելէք առա-
ջին փիլիսոփայութեան վարդապետութիւնդ մեր անունով ստորա-
դրես : Անորէի դալով . . . իւր առաջին երկասիրութեան համար
խրատ տուր որ Ղուի կամ Ղուիդ անուանէ . երջանկութիւն բերող ա-
նուն մ'է այս :

Եւ սենեկէն դուրս ելաւ ծիծաղելով : Փիլիպ աչքն արիւն-
ուռ շտ, ճակատն հրատապ, երախակալը սեղմեց մութալով :

— Տէր Աստուած, համբերութիւն տուր ինձ, մտայնել տուր
ինձ :

ՃԻՍ

ԱՐՓԱՆԱԻՐ ԹԷ ԱՆԱՐՔԱՆ ԳՈՐԾ Մ'ԷՐ

Իւր Անուշիկ Բնաշիկի որոնք անուն գրքին քանի մ'երեսները, ի-
րեն յատուկ եղող երկրագած խնամքով մը ընդօրինակելէ ետք՝ Ռուսո
իւր անպաճոյճ ճաշը նոր աւարտեր էր :

Թէև Պ. տը ժիրարտէն էր մնծովիլի սքանչելի սպարտէզներուն
մէջ անդտուեր էր Ռուսօի, սակայն սա չուզելով մտերուն դերի ըլ-
լալ, ինչպէս իւր մարդատեսց մնամուլութեանը մէջ կ'ըսէր, տակա-
ւին Բլադրիէր փողոցին փոքրիկ բնակարանը կը բնակէր զօր գի-
տենք :

Թէրէզ ալ փոքրիկ բնակարանը կարգի դրած ըլլալով, սակաւն
աւեր էր որ երթայ ուտելիք գնէ :

Առաւօտեան ժամը ինն էր :

Թէրէզ իւր սովորութեանն համեմատ եկաւ Ռուսօին հարցուց թէ
ինչ կ'ուզէր ցերեկուան ճաշին համար :

— Ինչ որ կ'ուզես, ըսաւ Ռուսօ, միայն թէ կեռաս և ծաղիկ
դանուի :

— Նայինք, ըսաւ Թէրէզ, եթէ ըսածներդ սուղ չեն :

— Անշուշտ, ըսաւ Ռուսօ :

— Ասան զի, շարայարեց Թէրէզ, չգիտեմ թէ ըրածդ արժէք
մը չունի, բայց կարծեմ թէ առաջուան պէս չեն վճարեր քեզի :

— Կը սխալիս, Թէրէզ, նոյն գինը կու տան ինձ դարձեալ, բայց
հիմա կը լողնիմ և քիչ կ'աշխատիմ, և իմ դրավաճառս կէս հատուր
ուշացուց :

- Պիտի տեսնես որ այն մարդն ստակդ պիտի ուտէ :
- Չեմ կարծեր , պատուաւոր մարդ մ'է :
- Պատուաւոր մարդ մը , պատուաւոր մարդ մը : Անդամ մ'որ այս կ'ըսես , կարծես թէ ամեն բան ըսած կ'ըլլաս :
- Գէթ շատ ըսի , պատասխանեց Ռուսո ժպտելով . վասն զի ամեն մարդու համար այնպէս չեմ ըսեր :
- Ջարմանալի բան չէ այդ , այնչափ անշնորհ մէկն ես դու :
- Թէրէզ , խնդրէն կը հեռանանք :
- Այո , դու կեռասօղ կ'ուզես , որկրամով . դու ծաղիկներդ կ'ուզես , թուլամորթ :
- Ի՞նչ ընեմ , սիրելիդ իմ , պատասխանեց Ռուսո հրեշտակի մը համբերութեամբ , սիրտս ու գլուխս այնքան հիւանդ են , որ չկարենալով գուրս ելնել՝ Աստուծոյ արտերուն մէջ լիարուն ցանածները քիչ մը տեսնելով կը զուարճանամ :
- Արդարեւ Ռուսո դունատ և ընդարմացած էր , և իր ծուռ ձեռները գիրք մը կը լծովթառէին զոր չէր կարդար :
- Թէրէզ գլուխը շարժեց :
- Լաւ , լաւ , ըսաւ , մէկ ժամուան համար դուրս կ'ելնեմ . մի մոռնար որ բանալին փսիւթին ներքե կը դնեմ , և եթէ պէտք ունենաս :
- Ա՛հ , դուրս չեմ ելներ , ըսաւ Ռուսո :
- Գիտեմ որ դուրս չես ելներ , վասն զի ոտքի վրայ չես կրնար կենալ . ըսելն անոր համար է որ եկողներուն ուղարկութիւն ընես , և եթէ գուրը զարնեն՝ բանաս , վասն զի եթէ դուռը զարնեն՝ կրնաս վտահ ըլլալ որ ես չեմ :
- Հնորհակալ եմ , բարեսիրտ Թէրէզ , շնորհակալ եմ . դնա :
- Թէրէզ գուրս ելաւ սովորականին պէս մոմուալով . բայց ոտքին ձայնը երկայն առեն լուսեցաւ սանդուխին վրայ :
- Բայց դուրը զոցուելուն պէս , Ռուսո առանձնութենէն օդուտ քաղելով՝ աթուղի վրայ տարածուեցաւ հրճուանօք , թուչուններուն նայեցաւ որ պատու հանին առջև հայի փշուր մը կը կայէին , և մերձակայ տուններուն ծինելոյն երուն մէջէն ցոլացող արեւը վայելեց :

- Իւր մտքը լմարմ և արադ՝ աղատութիւն գտնելուն պէս , թեւերը բացու նման այն ճնճողուկներուն՝ որ այնպէս կ'ընէին իրենց զուարթ ճաշէն ետք :
- Յանկարծ դուռը ծղխնիններուն վրայ ճունչեց և փլիխոփան իւր միափէն սթափեց :
- Է՛հ , ըսաւ մտքէն , ի՞նչ շուտ դարձաւ . . . արդեօք քնացեր եմ մինչդեռ կը կարծէի թէ մտախոհութեան մէջ էի միայն :
- Իւր խուցին դուռն ալ բացուեցաւ ըստ կարգի :
- Ռուսո կունակը դրանը դարձուցած էր . համազուած ըլլալով որ եկողը Թէրէզն էր՝ տեղէն չթնդաց :
- Պահ մը լուծիւն տիրեց :
- Յետոյ , այն լուծեան մէջ ,
- Ներեցէք , պարոն , ըսաւ ձայն մը որ փլիխոփային սարսուռ ազդեց :
- Ռուսո ետեւ դարձաւ աշխուժիւ :
- Թիլպէր , ըսաւ :
- Այո , Թիլպէր . դարձեալ ներողութիւն կը խնդրեմ , պարոն Ռուսո :
- Արդարեւ Թիլպէրն էր :
- Բայց Թիլպէր գունատ և մազերը ցանուցիր , իհիհարցած և գողգողուն անդամները անկարգ զգեստներուն ներքե գէշ ծածկելով . միով բանիւ Թիլպէր որ սարսուռ տուաւ Ռուսօի , և անորմէ խնց կարեկցութեան բացաղանջութիւն մը որ կասկածի կը նմանէր :
- Թիլպէրի աչքը սովալլուկ գիշակեր թուչուններու աչքին պէս տնկուած և փայլուն էր . կեղծ երկչոտութեան ժպիտ մը հակապատկեր կ'ընծայէր այն նայուածքին հետ , ինչպէս որ պիտի ըլլար՝ վերի մասը արծուի լուրջ գլուխ մը և ստօրին մասը գայլի կամ աղուէսի հեղնող դէմք մը :
- Հոս ի՞նչ ընելու եկեր ես , գոչեց Ռուսո սաստիկ , որ անկարգութիւն չէր սիրեր , և զայն ուրիշի վրայ տեսած ատեն գէշ պատուորութեան մը նշան կը համարէր :
- Պարոն , ըսաւ Թիլպէր , անօթի եմ :

Ռուսո սարսուղացաւ այն ձայնն առնելով որ մարդկային լեզուին աննէն սոսկալի խօսքը կ'արտասանէր :

— Ինչպէս մտար հոս , հարցուց . դուռը դոց էր :

— Պարոն , զիտեմ որ տիկին Թէրէզ սովորաբար փսիաթին ներքեկը դնէ բանալին . սպասեցի որ տիկին Թէրէզ դուրս ելնէ , վասն զի ինէ չախորժիք և թերևս պիտի մերժէր զիս ընդունիլ կամ ձեր քով բերել . այն առոն գիտնալով որ դուք առանձին էք , վեր ելայ , բանալին իւր տեղէն առի և հոս եկայ :

Ռուսո թիկնաթոռին երկու թևերը բռնելով կանգնեցաւ :

— Իս մտիկ ըրէք , ըսաւ Թիլպէր , վայրկեան մը , միայն մէկ վայրկեան , և կ'երդնում , պարոն Ռուսո , թէ արժանի եմ լուսելու :

— Ըսէ նայինք , պատասխանեց Ռուսո ապշած մնալով այն կերպարանքին առջև , որ մարդոց ընդհանրութեան վերաբերող զգացումներ չէր յայտներ :

— Պէտք էի նախ ձեզի ըսել թէ այնպիսի ծայրայեղ վիճակի մը հասած եմ որ չեմ գիտեր թէ պէտք է դողութիւն ընեմ , ինքզինքս սպաննեմ թէ աւելի գէշ բան մը . . . : Ո՛հ , մի վախաք , իմ վարպետս և պաշտպանս , ըսաւ Թիլպէր մեղրալից ձայնով մը . վասն զի երբ կը մտածեմ՝ կըտեսնեմ որ ինքզինքս սպաննելու պէտք չունիմ և ինքնին կրնամ մեռնիլ . . . : Ութ օրէ հետէ որ Գրիանօնէն խոյս տուած եմ , անտառներն ու գաշտերը կը շրջիմ միայն կանաչ բանջարեղէն և վայրի պտուղներ ուտելով : Այժմ չմնաց : Յոգնութեան և տկարութեանէս ոտքի վրայ չեմ կրնար կենալ : Իսկ գողութիւն ընելու գալով՝ ձեր տունը չէ որ կրնամ փորձել այդ . ես շատ կը սիրեմ ձեր տունը , պարոն Ռուսո : Իսկ այն երբորդ բանին դալով , ո՛հ , գայնի գործ գնելու համար . . . :

— Ծորք , ըսաւ Ռուսո :

— Պէտք է որ որոշում մ'ընեմ , զոր հոս փնտտելու եկած եմ :

— Խեղդ ես , դու չեց Ռուսո :

— Ո՛հ , պարոն , բայց շատ թշուառ եմ , շատ յուսահատ եմ , և այս առտու ինքզինքս Սէն գետը կը նետեի՝ եթէ միտքս չգար :

— Ի՛նչ :

— Թէ դուք դրամ էք . Վինքնասպանութիւնը գողութիւն մ'ընել է մարդկային ազգէն :

Ռուսո պատանուոյն նայեցաւ գողցես ըսելու համար . . .

— Անձնասիրութիւնդ քեզ այնպէս կարծել կու տայ թէ դայն դրելու ատեսս քու վրադ կը մտածէի :

— Ո՛հ , կը հասկընամ , մըմնջեց Թիլպէր :

— Ձեմ կարծեր , ըսաւ Ռուսո :

— Ըսել կ'ուզէք . Վիթէ քու մահդ , դու որ թշուառական մի ես , բանի մը տէր չես , բանի մը կապուած չես , մե՞ծ բան մը եղած կ'ըլլար :

— Խնդիրն ասոր վրայ չէ , ըսաւ Ռուսո ամաչելով որ միտքէն անցածը գուշակուեցաւ . բայց կարծեմ թէ անօթի ես :

— Այո , այնպէս ըսի :

— Լաւ ուրեմն , քանի որ զիտես թէ ուր է դուռը , հացին ուր ըլլան ալ գիտես . դնա , հաց առ և մեկնէ :

Թիլպէր բնաւ չերերայ :

— Եթէ հացի պէտք չունիս , դրամի պէտք ունիս , ես քեզ այնչափ չար չեմ կարծեր որ քու պաշտպանդ եղող ծերի մը հետ գէշ վարուիս նոյն իսկ այն տան մէջ որ քեզի ապաստանարան եղած է : Աստի այս քիչով բաւականացիր . . . : Առ :

Եւ գրպանը խառնելով , քանի մը մանրուք դրամ երկնցուց անոր :

— Թիլպէր անոր ձեռքը կեցուց :

— Ո՛հ , ըսաւ սաստիկցաւելով , ինդիրը ոչ դրամի և ոչ հացի վրայ է . չհասկըցար ինչ ըսել ուզելու երբ ինքզինքս սպաննելու վրայ խօսեցայ : Եթէ ինքզինքս չեմ սպաններ , պատճառն այն է որ իմ կեանքս այժմ մէկու օգտակար կրնայ ըլլալ , պատճառն այն է որ իմ մահս մէկը կը գողնայ , պարոն : Դուք որ բոլոր ընկերային օրէնքները , բոլոր բնական պարտաւորութիւնները գիտէք , կոյ աշխարհիս մէջ կապ մը որ կեանքին կապէ մարդ մը որ մեռնիլ կ'ուզէ :

— Շատ կայ , ըսաւ Ռուսո :

— Հոսը ըլլալը , մըմնջեց Թիլպէր , այն կապերէն մին է :

տախանած ատեննիդ երեսո նայեցէք, պարոն Ռուսո, որպէս զի պատասխանը ձեր աչաց մէջ տեսնեմ:

— Այն, կախալեց Ռուսո. այն, ստուղիւ: Ինչո՞ւ կ'ընես դու այդ հարցումը:

— Պարոն, ձեր խօսքերը վճիռ մը պիտի ըլլան ինձի համար, ըսաւ Թիլպէր. ուստի, երդում կու տամ ձեզի, լաւ կ'ընեցէք զանոնք. այնքան թշուառ եմ որ ինքզինքս սպաննել կ'ուզէի. . . բայց, զաւակ մ'ունիմ:

Ռուսո զարմանքէն սստեց թիկնաթուղին վրայ:

— Ո՛հ, մի ծաղրէք զիս, պարոն, ըսաւ Թիլպէր խոնարհութեամբ. դուք կը կարծէք որ պղտիկ ճանկ մը կու տաք իմ սրտիս, և սրով մը կը բանաք. դարձեալ կ'ըսեմ, զաւակ մ'ունիմ:

Ռուսո անոր նայեցաւ առանց պատասխանելու:

— Առանց այս պարզային արդէն մեռած պիտի ըլլայի, շարայարեց Թիլպէր. այս ընտրութեան մէջ, ինքնին ըսի թէ դուք լաւ խրատ մը կրնաք տալ ինձ, ուստի եկայ:

— Բայց, հարցոց Ռուսո, ես ինչո՞ւ խրատ տամ քեզի հիմա, սխալը դորձած ատենդ ինձ խորհուրդ հարցոցի՞ր:

— Պարոն, այն սխալը . . .

Եւ Թիլպէր տարօրինակ արտայայտութեամբ մը Ռուսոօր մօտեցաւ:

— Լաւ, ուրե՛մն, ըսաւ Ռուսո:

— Այն սխալը, կրկնեց Թիլպէր, մարդիկ կան որ ոճիր կ'անուանեն:

— Ոճիր. ուրե՛մն այդ աւելի պատճառ մ'է որ չխօսիս ինձ անոր վրայ: Ես ալ քեզի պէս մարդ մ'եմ, և ոչ թէ խոստովանահայր մը. նաև ըսածդ զիս չզարմացընեք. ես միշտ նախատեսեր էի որ գէշի պիտի դառնայիր: դու չար բնութիւն ունիս:

— Ո՛չ, պարոն, պատասխանեց Թիլպէր մեղմաղճութեամբ գլուխը շարժելով: Ո՛չ, պարոն, կը սխալիք. միտքս կը սխալի կամ մահաւանդ ծուած է. ես շատ դիւբեր կարգացի որ ինձ մարդոց հաւատարութիւնը, մտքին հպարտութիւնը, բնագոյրուն ազնուութիւնը

քարոզեցին. պարոն, այն գրքերն այնպիսի ականաւոր անուններով ստորագրուած էին՝ որ ինձի պէս շինական մը դիւբաւ մոլորեցաւ. . . Կորսուեցայ:

— Ա՛հ, ա՛հ, կը տեսնեմ թէ ո՞ր համիլ կ'ուզես, պարոն Թիլպէր:

— Ե՛ս:

— Այո՛. իմ վարդապետութիւնս կ'ամբաստանես. անձնիշխան կալքը չկարգացիր:

— Չեմ ամբաստաներ, պարոն, կարդացածս կ'ըսեմ. իմ ամբաստանածս դիւրահաւանութիւնս է. հաստացի և սխալեցայ. իմ գործած ոճրիս երկու պատճառ կան, առաջին պատճառը դուք էք, և նախ ձեզի կու գամ. յետոյ երկրորդին պիտի երթամ, բայց կարգը և ժամանակը եկած ատեն:

— Ա երջպէս, ըսէ նայինք, ի՞նչ կ'ուզես ինէ:

— Ոչ բարիք, ոչ ապաստանարան, ոչ իսկ հաց, թէ և լքեալ և կարի անօթի եմ. ոչ, ես ձեռն բարոյական նեցուկ մը կը փնտռեմ, ձեր վարդապետութեան վաւերացումը կ'ուզեմ ձեռնէ, ձեռնէ կ'ուզեմ որ խօսքով մ'ինձ դարձնէք բոլոր իմ ոյժս որ կտրուի՝ չէ թէ թեւորուս և սրունքներուս մէջ տկարութիւն մտնելով, այլ դիտուս և սրտիս մէջ կասկած մտնելով: Պարոն Ռուսո, երդում կու տամ ձեզ ինձ ըսել թէ ութ օրէ ի վեր զգացածս անօթութեան ցան է ստամոքսիս դնդերներուն մէջ, թէ խղճի խայթին տանջանքն է մտքիս գործարաններուն մէջ: Պարոն, տղայ մը ծնայ ոճիր մը գործելով. զաւ ուրե՛մն, հիմա ըսէք ինձ, պէտք է որ դառնյուսահատութեամբ մազերս խլեմ և աւազին մէջ գլորեմ գոչելով. «Ներողութիւն» կամ Ս. Գրքին կնոջ պէս գոչելով ըսեմ. «Ես ալ ամենուր պէս ըրի. եթէ մարդոց մէջ ինչ լաւագոյն մը կայ՝ թող զիս քարկոծէ:» Միով բանի, պարոն Ռուսո, դուք որ իմ զգացածս զգացած ըլլալու էք, պատասխանեցէք այս հարցման: Ըսէք, ըսէք, մի՞թէ բնական է որ հայր մը իւր զաւակը երեսի վրայ թողու:

— Ի՞նչ իրաւամբ ինձ այդպէս կը խօսիս, կախալեց:

— Աւան դի, պարոն Ռուսո, ձեր տունն ըլլալով, այն վերստ-

յարկն որ զիս հիւրընկալեցիք, այս մասին գրածնիւ կարգացի. վասն զի դուք ըսիք թէ թշուառութեան մէջ ծնող տղայքը Տէրու լեան կը վերաբերին, որ անոնց խնամք տանելու է. վասն զի վերջացէս դուք միշտ համատ մարդ մը նկատած էք զձեզ, թէ և ձենէ ծնող տղայքը երեսի վրայ թողլու չէք վարանած:

— Թշուառական, ըսաւ Ռուսո, դու իմ գիրքս կարգացեր ես եղեր, և եկեր ինձ այդ լեզուն կը գործածես:

— Լաւ, ուրեմն, ըսաւ Թիլպէր:

— Աւրեմն, դու յուր միտք մը և յուր սիրտ մ'ունիս:

— Պարոն Ռուսո:

— Գու ալէկ չես կարգացեր իմ գիրքերս, ինչպէս որ աղէկ չես կարգար մարդկային կեանքը. դու թղթերուն միայն երեսը տեսեր ես, ինչպէս որ դէմքին միայն արտաքին կողմը կը տեսնես: Ա՛հ, դու կը կարծես որ զիս քու ոճիկ համերաշխ կ'ընես. գրած գիրքերս ինձ յիշելով և բտելով: Ե՛րբ կը խոստովանիք թէ այն ինչ բանն ըրած էք. ուստի ես ալ կրնամ ընել: Ե՛րբայ, թշուառական, ինչ որ դու չգիտես, ինչ որ իմ գրքերուս մէջ չես կարգացեր, ինչ որ բնաւ չես գուշակեր, այն է թէ օրինակ առած մարդուդ բոլոր կեանքը, այն թշուառ և վշտալից կեանքը՝ փայլուն, հեշտալից, ճոխութեամբ և զուարթութեամբ լի կեանքի մը հետ կրնայի փոխանակել: Ես Պ. տը Վօլգէրէն նուազ տաղանդ ունիմ, և անոր չափ չեմ կրնար երկասիրել: Ասելի քիչ վրայ խնայով, չէի կրնար իմ գիրքերս անորիններուն չափ սուղ ծախել, և ստիպել գրամը որ գայ իմ արկղիս մէջ լինայ, միշտ սնտուկիս կէսը լեցուն՝ գրալաճառներուս տրամադրութեանը պահելով: Ասկին ոսկի կը քաշէ, չե՞ս գիտեր: Ատաք մը կրնայի ունենալ դեռահաս և գեղեցիկ տարփուհի մը պարտքընելու համար, և հաւատա ըսածիս, այս պերճանքը բնաւ չախտի ցամքեցընէր յիս անսպառ բանաստեղծութեան մ'աղբիւրները: Այլ ևս կիրք չունիմ ես: Լաւ նայէ աչքերուս, որ վաթսուն տարուան ըլլալով, երիտասարդութեան և փափաքի հուրով կը փայլին: Գու որ իմ գիրքերս կարգացեր կամ օրինակեր ես, ըսէ նայինք, չես լիջեր, որ տարիններուն հօլովմանն հակառակ, ինչտ իրական և ծանր ցաւերու

հակառակ, սիրտս միշտ թարմ, աւելի վիշտ կրէլու համար, կարծես թէ իմ վրայ մնացած բոլոր ոյժը նա ժառանգեր է: Խօթութեանց ներքեւ ճնշուած՝ որ ինձ կ'արդիւն քայլել, աւելի կորով և կեանք կ'զգամ կուտալու համար ցաւը, մինչդեռ իմ ծաղիկ հասակիս մէջ Աստուծամ ինձ եկած հագուադէպ երջանկութիւնները վայելելու համար այսչափ կորով ունեցած չեմ:

— Բոլոր ասոնք գիտեմ, պարոն, ըսաւ Թիլպէր: Ձեզ մօտէն տեսեր և ձեզ հասկըցեր եմ:

— Աւրեմն եթէ զիս մօտէն տեսեր ես, եթէ զիս հասկըցեր ես, իմ կեանքս չունի՞ քեզի համար այնպիսի նշանակութիւն մը որ ուրիշներու համար չունի: Այս տարօրինակ անձնուրացութիւնը որ իմ բնութեանս մէջ չկայ, քեզի շրտեր որ քաւել ուղեր եմ:

— Քաւել, մեմուաց Թիլպէր:

— Չհասկըցար, շարայարեց փիլիսոփան, թէ այն թշուառութիւնը զիս ստիպելով նախ ծայրայեղ որոշում մ'ընել. ետքէն այն որոշման ուրիշ շատադուլութիւն չգտայ՝ եթէ ոչ անշահախնդրութիւն և թշուառութեան մէջ յարստութիւն: Չհասկըցար որ իմ միտքս խոնարհութեամբ պատժեցի: Աստի զի իմ միտքս էր յանցաւորը, իմ միտքս որ ինքզինքն անբասիր ընելու համար ընդհանուրին կարծիքէն դուրս վճիռներու գիմը էր, մինչդեռ միս կողմէն, սիրտս կը պատժէի շարունակ խղճիս խոյթէն տանջուելով:

— Ա՛հ, գոչեց Թիլպէր, այսպէս կը պատասխանէք, այսպէս է որ դուք փիլիսոփայք որ գրուած սկզբունքներ կը նետէք մարդկային ազդին, մեղ յուսահատութեան մէջ կը թաղէք դատապարտելով զմեզ եթէ զայրանանք: Ե՛հ, իմ ինչ փոյթս է ձեր խոնարհութիւնը՝ քանի որ գաղտնի է, ձեր խղճի խոյթը՝ քանի որ ծածուկ է: Ա՛հ, վէյ, վէյ ձեզի, վէյ, և ձեր անուամբը դերձուած ոճիւրները ձեր գլուխն իշնան:

— Գլուխս, կ'ընես. անէ՞ծք և պատիժ միտսին, վասն զի պատիժը կը մոռնաս. ո՛հ, շնա կ'ըլլայ այդ: Գու որ ինձի պէս մեղանչեցիր, ինձի պէս անաչառութեամբ կը դատապարտես զքեզ:

— Ասելի անաչառութեամբ, ըսաւ Թիլպէր, վասն զի իմ պատիժս

տողալի պիտի ըլլայ . վասն զի հիմա որ ալ բանի մը վրայ հաւատք
չունիմ, թոյլ պիտի տամ որ հակառակորդս, կամ մանաւանդ թշնա-
միս զիս սպաննէ . ինքնասպանութիւն մը որ թշուառութիւնս ինձ կը
խրատէ, որ իմ խիղճս ինձ կընեռէ . վասն զի հիմա, իմ մահս մարդ-
կային ազդէն եղած գողութիւն մը չէ, և դուք այդ պարբերութիւնը
չ'մտածելով գրեթէ :

— Արցիկ, թշուառական, ըսաւ Ռուսո, կեցիր . միթէ անմիտ
դիւրահաւանութեամբ քիչ չարիք գործեցիր, հիմա ալ անելի՛ չարիք
պիտի գործես ապուշ սկեպտիկութեամբ : Տղու մը խօսք ըրիր ինձ, ըս-
տիր որ հայր ես կամ պիտի ըլլաս :

— Այնպէս ըսի, կրկնեց ծիւլակեր :

— Գիտես ինչ է, մըմիջեց Ռուսո ցած ձայնով, հետը տանիլ
չէ թէ մահուան մէջ, այլ ամօթոյ մէջ, այնպիսի արարածներ-որք
ծնած են ազատօրէն և մաքուր կերպով ծծելու առաքինութեան
այն մեծ օղբ՝ որ Աստուած իբր օժիտ կու տայ մօրն արգանդէն
եղնող ամեն մարդու : Մտիկ ըրէ սակայն թէ սրբան սոսկալի է
իմ վիճակս . երբ ես իմ տղաքս երեսի վրայ թողուցի, ես հաս-
կըցայ որ ընկերութիւնը՝ որ ամեն մեծութենէ կը վերաւորուի՝ այս
նախատինքն երեսիս պիտի զարնէր իբրև վատահամբաւիչ կշտամ-
բանք . այն ատեն ընդհանուրին կարծիքէն դուրս վճիռներով ինք
զինքս արդարացուցի . այն ատեն իմ կենացս տասը տարին գործ-
ածեցի մարց խորհուրդ տալու համար իրենց զաւակաց դաստիա-
րակութեան մասին, ես որ չէի գիտցած հայր ըլլալ . հայրենեաց՝
զօրաւոր և համեստ քաղաքացիներ պատրաստելու համար, ես որ
տկար և վատթար եղայ : Բետոյ օր մը, դահիճը՝ որ ընկերու-
թեան, հայրենեաց և որբին վրէժը կը հանէ, դահիճը չկրնալով
ինձ բան մ'ընել՝ գիրքս առաւ և զայն այրեց իբրև կենդանի ամօթ
երկրին համար՝ որուն օղբ թունաւորեր էր այս զիբըր : Ընտրէ .
գուշակէ, դատէ . աղէկ ըրի՛ գործողութեանս մէջ, գէշ գործեցի
սկզբունքներուս մէջ : Չեն պատասխաներ . Աստուած անգամ պի-
տի շփոթէր . Աստուած որ ձեռքը բռնած է իրախն և անիրաւին
անողք կշիւր : Լաւ ուրեմն, ես սիրտ մ'ունիմ որ խնդրը կը

լուծէ, և այս սիրտը կուրծքիս խորէն ինձ կ'ըսէ . «Վայ քեզ,
անողորմ հայր, որ զաւակներդ երեսի վրայ թողուցիր : վայ քեզի
եթէ պատահիս դեռահաս բողին որ իրիկունը քառուղոյն անկիւնը
անաւօթաքար կը խնդայ, վասն զի թերևս քու լքած աղջիկդ է
որ անօթութենէ ստիպուեր է վատ գործեր գործելու . վայ քեզի
եթէ փողոցը պատահիս գուլը որ կը ձերբակալեն, վասն զի թերևս
նա քու լքած տղադ է, որ անօթութենէն այն շահիքը գործելու
ստիպուեր է :»

Այս խօսքին վրայ, Ռուսո, որ ելեր կանգնեց էր, թիկնաթու-
սին մէջ ինկաւ :

— Եւ սակայն, շարայարեց մարած ձայնով մը որ աղաչանքի մը
հնչումն ունէր, ես կարծուածին չափ յանցաւոր եղած չեմ . ես
չատ անգութ մայր մը տեսայ, կիսովին ինձ մեղսակից, որ անասուն-
ներուն պէս մոռցաւ, և ինքնին ըսի . «Աստուած թոյլ տուաւ որ
մայրը մոռնայ, ուրեմն պէտք է որ մոռնայ :» Լաւ ուրեմն, այն
առեւ ես սխալեցայ, և այսօր որ ես բնաւ ուրիշին չըսածներս քե-
զի ըսի, այսօր ալ իրաւունք չունիս ծուռ գործելու :

— Ուրեմն, հարցոց երիտասարդը յօ՛քը պոստելով, երբէք
չ'պիտի լքէ՛իք ձեր զաւակները, եթէ զանոնք մոռցանելու համար
զբամ ունենայիք :

— Եթէ միայն անհրաժեշտ պետքերն ալ ունենայի, կ'երդնում
որ երբէք զանոնք չէի լքեր :

Եւ Ռուսո ձեռքը երկինք երկնցոց հանդիսաւոր կերպով .

— Տղայ մը մոռցանելու համար քսան հազար ֆրանք կը բա-
ւէ՞, հարցոց ծիւլակեր :

— Այո, բաւական է, ըսաւ Ռուսո :

— Լաւ, ըսաւ ծիւլակեր, շնորհակալ եմ, պարան, հիմա գի-
տեմ ընելիքս :

— Եւ ինչ որ ալ ըլլայ, որովհետեւ նորահաս ես, քու աշխա-
տանքովդ կրնաս մոռցանել զաւակդ, ըսաւ Ռուսո : Բայց ո՞՞՞րիք
խօսք ըրիր . քեզ կը սիրտունս, թերևս քու ետեկդ ինկած են :

— Այո, պարան :

— Լաւ ուրեմն : հոս պահուէ , տղաս . փոքրիկ շտեմարանը միտ պարապ է :

— Գուք սիրած մարդս էք , իմ վարպետս , գոչեց Թիլպէր , և ձեր առաջարկութիւնն ինձ մեծ ուրախութիւն կը պատճառէ . արդարև միայն ապաստանարան մը կը խնդրեմ ձեռնէ . իսկ հասցիս դատվ էս կը վաստկիմ զայն . զիտէք որ ծոյլ չեմ :

— Լաւ ուրեմն , ըսաւ Ռուսօ թունդ կերպարանքով մը , եթէ այսպէս որոշեցինք , ել վեր . նայէ որ Թէրէզ քեզ շտեմնէ . ալ հիմա շտեմարանը չեներ , վասն զի քու երթալէդ 'ի վեր հոն բան մը պահած չունինք . քու յարդէ անկողինդ հոն է , կարելի եղածին չափ հանդիստ ըրէ :

— Հնորհակալ եմ , պարոն . այսպէս եղած ատեն , արժանի եղածէս աւելի երջանիկ պիտի ըլլամ :

— Հիմա բոլոր ուզածդ այս է , ըսաւ Ռուսօ նայուածքովը սենեկէն դուրս հանելով Թիլպէրը :

— Ա՛չ , պարոն . բայց խօսք մ'ալ՝ եթէ կը հաճիր :

— Ըսէ :

— Լիւսիէնի մէջ օր մը զիս ամբաստանեցիք թէ ձեզ կը մատուցեմ . ես ոչ զոք կը մատուցի , պարոն , ես իմ սիրոյս կը հետեւի :

— Ա՛լ այդ խօսքը չընենք : Ուրիշ խօսք ունին :

— Այո՛ . հիմա , Պարոն Ռուսօ , երբ մարդ Բարիզի մէջ մէկու մը հասցէն չգիտէ , կարելի է իմանայ զայն :

— Անշուշտ , եթէ այն անձը ծանօթ է :

— Իմ ըսած անձս շատ ծանօթ է :

— Անունը՞ :

— Պ . կոմս Թօղէֆ Պալսամօ :

Ռուսօ սարսուեցաւ . Բլադրիէր փողոցին նիտար մտցած չէր :

— Ի՞նչ կ'ուզես այն մարդէն , հարցուց :

— Պարզ բան մը : Ձեզ ամբաստանեցի , ձեզ իմ վարպետս . թէ իմ ոճրիս պատճառն եղաք բարոյապէս , վասն զի ես կը կարծէի թէ բնական օրինաց կը հնազանդէի :

— Եւ ես սխալդ ուզեցի , գոչեց Ռուսօ այն պատասխանատու քթեան վրայ մտածած ատեն գողալով :

— Գէթ լուսաւորեցիք զիս :

— Լաւ , ինչ ըսել կ'ուզես :

— Իմ ոճիրս ոչ միայն բարոյական պատճառ մ'ունեցաւ՝ այլ և ֆիզիքական պատճառ մը :

— Եւ այն Պալսամօ կոմսը ֆիզիքական պատճառն է , այնպէս չէ՞ :

— Այո՛ . Այլոց օրինակին հետեւեցայ , առիթ մը ձեռք ձգեցի , և ասոր մէջ , հիմա գիտեմ , վայրենի անասունի մը պէս գործեցի և ոչ թէ մարդու մը պէս : Օրինակը դուք էք . առիթը Պ . տը Պալսամօ կոմսն է . ուր կը բնակի , դիտէք :

— Այո՛ :

— Ուրեմն ըսէք ինձ իւր հասցէն :

— Մարէի թաղը , Սէն-Գլօս փողոցը :

— Հնորհակալ եմ , շիտակ հոն կ'երթամ :

— Զգուշացիր , տղաս , գոչեց Ռուսօ զինքը բռնելով , զօրաւոր և խորագէտ մարդ մ'է :

— Մի վախնաք , Պարոն Ռուսօ , ես որոշումս ըրած եմ , և դուք ինձ սովորեցուցիք աէր ըլլալ անձիս :

— Հուտ , շուտ , վեր ել , գոչեց Ռուսօ . դուրսի դուռը գոցուեցաւ . անշուշտ Թէրէզն է որ կը վերադառնայ . շտեմարանին մէջ պահուէ մինչև որ հոս գայ . ետքը դուրս կ'եննես :

— Բանալին :

— Խոհանոցը բեռնին վրայ է , սովորականին պէս :

— Մնաք բարեաւ , պարոն , մնաք բարեաւ :

— Հաց ան , այս զիշերուան համար աշխատութիւն պիտի պատրաստեմ քեզի :

— Հնորհակալ եմ :

Եւ Թիլպէր այնպէս թեթեւաբայլ խոյս տուաւ որ շտեմարանն հասաւ տակաւին Թէրէզ առաջին յարկը չելած :

Ռուսօի տուած անդին տեղեկութիւնն ստանալով , Թիլպէր շատ ծամանակ չանցուց իւր դիտաւորութիւնն 'ի գործ դնելու համար :

Երգարև Թէրէզ սենեկին դուռը դոցելուն պէս , երեսասարկը

որ վերնայարկին դռնէն անոր ամեն շարժումները զիստ Է. ր. սան-
դուխէն այնպէս արագ իջաւ որ կարծես թէ բնաւ այնչափ ատեն
անօթի մնացած չէր: Գլուխը լի էր յուսալից զաղափարներով,
ոխով, և այս ամենուն ետև վրէժխնդիր ստուեր մը կը սաւառնէր
որ իւր տրտունջներովը և ամբաստանութիւններովը զինքը կը խօսէր:
Սէն-Գլոտ փողոյն հասաւ այնպիսի վիճակի մը մէջ որ դժուար
է նկարագրել:

Երբ ասպարանքին բակը կը մտնէր, Պալսամօ մինչև գուռը կ'ա-
ռաջնորդէր տը Ռօհան իշխանը, որ քաղաքավարական պարտաւո-
րութեամբ մը իւր վեհանձն քիմիագէտին (alchimiste) տունն ե-
կեր էր:

Արդ, երբ իշխանը դուրս կ'ելնէր և կայ առած էր որպէս զի
վերջին անգամ մ'ալ իւր շնորհակալութիւնները կրկնէ Պալսա-
մօի, խեղճ տղան պատառատուն զղեստներով շան մը պէս հոն կը
սպրդէր, և չէր համարձակեր շուրջը նայիլ վախնալով որ զլուխը
կը դառնայ:

Ըուի իշխանին կառքն իրեն կ'սպասէր պողոտան. եկելիցականը
թեթեաքայլ հասաւ կառքը՝ որ արագընթայ մկնեցաւ դուռը վրա-
յէն դոցուելուն պէս:

Պալսամօ մելամաղձոտ նայուածքով մ'անոր հետեւ էր, և երբ
կառքն աներեւոյթ եղաւ, զբան սանդուխին կողմը դարձաւ:

Հոն տեսակ մը մուրացկան կար աղերսարկու կերպարանքով մը:

Պալսամօ անոր կողմը գնաց. թէև բերանը չսացաւ, սակայն
նայուածքովը կը հարցընէր:

— Քառորդ մը ունկնդրութիւն, եթէ կը հաճիր, պարոն կոմս,
ըսաւ պատուտած զղեստներով երիտաւարը:

— Ո՛վ ես դու, բարեկամ, հարցուց Պալսամօ վեհ քաղցրու-
թեամբ մը:

— Չէք յիշեր զիս, հարցուց Թիլպէր:

— Ո՛չ. բայց հող չէ, եկուր, պատասխանեց Պալսամօ խնդրա-
կուին տարօրինակ կերպարանք բանի տեղ չընելով, ինչպէս նաև
անոր զղեստները և թախանձութիւնը:

Եւ անոր առջևէն քայլելով, առաջին սենեակը տարաւ զինքը,
ուր նստելով՝ առանց եղանակ և կերպարանք փոխելու,

— Կը հարցընէիր թէ քեզ կը յիշե՞մ, ըսաւ:

— Այո՛, պարոն կոմս:

— Արդարև, կարծեմ թէ քեզ տեղ մը տեսած եմ:

— Դավէրնէյ, պարոն, երբ հոն եկաք՝ իշխանուհւոյն հանկէ-
անցած օրուան առջև օրը:

— Ի՞նչ կ'ընէիր Դավէրնէյ:

— Հոն էի:

— Իբրև ծառայ նոյն ընտանեացի:

— Ո՛չ. իբրև սեղանակից:

— Դավէրնէյը թողուցիր:

— Այո՛, պարոն, երեք տարի է:

— Եւ եկաք . . .

— Բարիդ, ուր նախ Պ. Ռուսօի քով հասայ. յետոյ, Գրիա-
նօնի պարտէզները մտայ իբրև օգնական ծաղկադարման պարտիզպա-
նի՝ Պ. տը Թիւսինօի պաշտպանութեամբ:

— Գեղեցիկ անուններ կ'արտասանես, բարեկամ: Ի՞նչ կ'ուզես
ինչ:

— Հիմա պիտի ըսեմ:

Եւ դադար մ'առնելով, Պալսամօի վրայ նայուածք մը յառեց
որ հաստատութենէ զուրկ չէր:

— Կը յիշե՞ք, շարայարեց, ձեր Գրիանօն գալը մեծ մըրկին զի-
շերը, ուրբաթ՝ վեց շաբաթ պիտի ըլլայ:

Պալսամօի լըջութիւնը տխրութեան փոխուեցաւ:

— Այո՛, կը յիշեմ, ըսաւ. միթէ զիս տեսար:

— Տեսայ:

— Ուրեմն եկած ես զաղտնիքին փոխարէն զրամ ուզելու, ըսաւ
Պալսամօ սպառնալից եղանակաւ մը:

— Ո՛չ, պարոն, վասն զի ես ձեռնէ աւելի պէտք ունիմ այն
դաղանիքը պահելու:

— Ուրեմն Թիլպէր ըսածնին դու ես, ըսաւ Պալսամօ:

— Այս, պարոն կամս :

Պալատն խորադէտ և սուր նայուածքովը երիտասարդը սլատեց որուն անունն այնքան սուկալի ամբաստանութիւն մը կը կրէր իւր հետը :

Նա որ մարդիկը կը ճանչնար՝ զարմացաւ անոր վստահ կերպարանքը և խօսքին վեհութիւնը տեսնելով :

Թիւլէր սեղանի մ'առջև կեցեր էր որուն չէր կրթնէր . իւր նուրբ ձեռներէն մին՝ որ գեղջուկ աշխատութեանց հակառակ սպիտակ էր անգամ՝ կուրծքին մէջ պահեր էր , իսկ միւսը շնորհալի ձևով մը վար կախեր էր :

— Բու կերպարանքէդ կը տեսնեմ թէ ինչո՞ւ համար եկեր ես հոս , ըսաւ Պալատն . գիտես որ օրիորդ աը Գավէրնէյի կողմէն տոսկալի յայտնութիւն մը եղած է քեզի դէմ . օրիորդ աը Գավէրնէյի՝ զոր ես գիտութեան օգնութեամբ ստիպեցի ճշմարտութիւնն ըսել . այս վկայութիւնն իմ երեսին տալու եկեր ես , այնպէս չէ՛ , այս գաղտնիքին յայտնութիւնն , որ առանց ինձի իբրև ՚ի գերեզման մութին մէջ պիտի մնար :

Թիւլէր բաւական համարեց գլուխը շարժել :

— Սակայն շատ անիրաւ եղած կ'ըլլայիր , շարայարեց Պալատն . վասն զի ենթադրելով որ քեզ յայտնէի առանց իմ շահէս ասիպուելու , քանի որ զիս կ'ամբաստանէին , ենթադրելով որ քեզի հետ թշնամիի մը պէս կը վարուէի , քեզի կը փնտռէի մինչդեռ ես բաւական կը համարէի զիս պաշտպանել , այս ամենն ենթադրելով , կ'ըսեմ , բան մ'ըսելու իրաւունք չունիս , վասն զի ճշմարտութեամբ դործ մը գործեցիր :

Թիւլէր եղունգներովը կուրծքը սաստիկ ճմլեց , բայց տակալին պատասխան չտուաւ :

— Եղբայրը քեզ պիտի հալածէ և քոյրը քեզ սպաննել պիտի տայ , կրկնեց Պալատն , եթէ այսպէս Բարիզի փողոցներուն մէջ անխոհեմութեամբ շրջիս :

— Ո՛հ , այդ բնաւ հողս չէ , ըսաւ Թիւլէր :

— Ի՞նչ , հողը չէ՞ մի :

— Այո . օրիորդ Անտրէն կը սիրէի . զինքն այնպէս կը սիրէի որ ոչ ոք զինքն այնպէս պիտի սիրէ . բայց նէ զիս արհամարհեց , ես որ անոր այնքան յարգական զգացումներ ունէի . նէ զիս արհամարհեց , ես որ արդէն երկու անգամ զինքն իմ բազկացս մէջ բռնած էի՝ շրթունքս զգեստին քղանցքին անգամ դասընել չհամարձակելով :

— Այնպէս է , և աղէկ հատուցում ստացեր ես այն յարգանքին փոխարէն . իւր արհամարհանքին վրէժն հաներ ես , ինչո՞վ . որոգայթով մը :

— Ո՛հ , ո՛չ , ո՛չ . որոգայթն իմն չէ . ո՞՞րքը գործելու յարմար առիթ մը հայթայթեցին ինձ :

— Ո՞վ :

— Գո՛ւք :

Պալատն կանգնեցաւ այնպէս որ կարծես թէ ո՞՞ մը զինքը խայթեց :

— Ե՛ս , գոչեց :

— Գուք , այո՛ , պարոն , գուք , կրկնեց Թիւլէր . սլարոն , օրիորդ Անտրէն քնացուցլք . յետոյ խոյս տուիք . քանի որ գուք կը հեռանայիք , անոր ոտքերը չէին բռներ , վերջապէս ինչու : Այն ատեն բազկացս մէջն առի զինքը որպէս զի իւր սենեակը տանիմ . անոր միտն իմ մտիս դպած զգացի . մարմարին մը կենդանութիւն կ'աւնէր . . . ես որ կը սիրէի՝ յսոթութեցայ իմ սէրէս : Ո՛րքն ըսածուս չափ յանցաւոր եմ , սլարոն : Չեզի կը հարցընեմ , գուք որ իմ թշուառութեանս պատճառն եղաք :

Պալատն տխրութեամբ և կարեկցութեամբ լի աչքը Թիւլէրի վրայ դարձուց :

— Իրաւունք ունիս , տղայ , ըսաւ , ես պատճառ եղեր եմ քու ո՞՞րքը և այն աղջկան անբաղգութեանը :

— Եւ փոխանակ դարման տանելու , գուք որ այնքան զորաւոր մէկն էք և շատ բարեսիրտ ըլլալու էք , նորատի աղջկան թշուառութիւնը ծանրացուցիք , յանցաւորին զլխուն վրայ մահը կախեցիք :

— Ճշմարիտ է, պատասխանեց Պալսամօ, և դու իմաստութեամբ կը խօսիս: Ատենէ մ'ի վեր, երիտասարդ, անիծուած մէկն եմ եղեր, և իմ ամեն դիտաօրոյթիւններս՝ ուղեղէս դուրս ելնելով՝ սպառնալից և վնասակար ձևեր կ'առնեն. ասոր պատճառն այնպիսի աղէտներ են զոր ես ալ կրեցի և զբոս դու չես հասկընար: Սակայն այս պատճառ մը չկրնար ըլլալ որ ես ալ ուրիշները վշտացընեմ. ի՞նչ կ'ուզես, ըսէ նայիմ:

— Չենէ կը խնդրեմ որ ասոնց ամենուն դարման տանիք, պարոն կոմս, թէ ոճրին թէ աշէաքն:

— Կը սիրեմ այն աղջկիկը:

— Ո՛հ, այո՛:

— Շատ տեսակ սէր կայ: Ի՞նչ սիրով կը սիրես զինքը:

— Իմն ըլլալէ առաջ՝ զառանցանօք կը սիրէի զինքը. հիմա կատալութեամբ կը սիրեմ: Յաւէս կը մեռնիմ՝ եթէ բարկութեամբ ընդունի զիս. ուրախութենէս կը մեռնիմ՝ եթէ ինձ ներէ իւր ոտքն հարուրել:

— Ազնուական աղջիկ է՝ բայց աղքատ է, ըսաւ Պալսամօ մտածելով:

— Այո՛:

— Սակայն եղբայրը սիրտ ունեցող մէկն է, որ կարծեմ թէ ազնուականութեան ունայն առանձնաշնորհով ասպականած մէկը չէ: Ի՞նչ կը պատահի եթէ եղբորմէն խնդրես իւր քրոջն հետ ամուսնանալ:

— Չիս կ'սպաննէ, պատասխանեց Թիւլլըր անտարբեր կերպով. սակայն որովհետեւ ես աւելի մահուան կը բաղձամ քան թէ անկէ կը վախնամ, եթէ ինձ խորհուրդ կու տար այն խնդիրն ընել՝ կ'ընեմ:

Պալսամօ մտածեց:

— Դու խելացի տղայ մ'ես, ըսաւ, և մարդ կրնայ ըսել թէ սիրո ալ ունիս՝ թէ և իրօք քու գործերդ յանցաւոր են, ի բաց առեալ իմ մեղսակցութիւնս: Լաւ ուրեմն, զնա գտիք, չէ թէ Պ. տը Գավէրնէյի տղան՝ այլ տը Գավէրնէյ սեպուհը, անոր

հայրը, և ըսէ անոր, անոր ըսէ, կ'իմանաս, թէ այն օրը որ հաւանի իւր աղջկան հետ ամուսնանալք՝ օրիորդ Անտրէի օժիտ մը պիտի տանիս:

— Այդ չեմ կրնար ըսել, պարոն կոմս, ես բան մը չունիմ:

— Իսկ ես կ'ընեմ թէ դու անոր օժիտ պիտի տանիս հարիւր հազար սիլուտ, զոր ես քեզի պիտի տամ աղէտին ու ոճրին դարման տանելու համար՝ ինչպէս որ քիչ մ'առաջ կ'ըսէիր:

— Չպիտի հաւատայ ըսածիս, գիտէ որ աղքատ եմ:

— Լաւ ուրեմն, եթէ չպիտի հաւատայ քեզի, դու անոր կը ցուցընես այս արկղատոմսերը, և տեսած ատեն այլ ևս չպիտի կասկածի:

Այս ըսելով, Պալսամօ սեղանի մը դարակը բացաւ և երեսուն դրամատոմս համրեց իւրաքանչիւրը տասն հազար ֆրանքոնց:

Յետոյ զանոնք Թիւլլերի տուաւ:

— Եւ այս գրամ է, հարցուց երիտասարդը:

— Կարգա՛:

Թիւլլեր անյադ նայուածք մը նետեց ձեռքը բռնած թղթերուն վրայ, և Պալսամօի ըսածին ճշմարիտ ըլլալը տեսաւ:

Ուրախութեան փայլակ մը տեսնուեցաւ աչերուն մէջ:

— Միթէ կարելի է, գոչեց: Բայց ո՛չ, այսպիսի վեհանձնութիւն մը չափէն աւելի վեհ է:

— Դու կասկածոտ ես, ըսաւ Պալսամօ. իրաւունք ունիս. բայց վարժուէ կասկածի նիւթերդ ընտրել: Ա՛ռ այս հարիւր հազար սիլուտը և Պ. տը Գավէրնէյի տունը զնա:

— Պարոն, ըսաւ Թիւլլեր, քանի որ այսպիսի դումար մը միայն խօսքով մը կը տրուի ինձ, այս նուէրին իրականութեանը չեմ կրնար հաւատալ:

Պալսամօ զրիչ մ'առաւ և գրեց,

«Թիւլլերի օժիտ կու տամ, օրիորդ Անտրէ տը Գավէրնէյի հետ ամուսնութեան դաշնադիրը ստորագրած օրը, հարիւր հազար սիլուտ զոր իրեն յանձնեցի կանխաւ, բարեյաջող բանադնացութեան մը յուսալով:»

— Ա՛ռ այս թուղթը , զնա՛ , և ա՛լ մի կասկածիր ։

Ժիլպէր ձեռքը դողալով թուղթն առաւ ։

— Պարոն՛ , ըսաւ , եթէ այսպիսի երջանկութիւն մը ձեզի պարտիմ , դուք պիտի ըլլաք այն աստուածը որ երկրիս վրայ պիտի պաշտեմ ։

— Միայն մէկ Աստուած կայ զոր պաշտելու է , պատասխանեց Պալլասմօ ծանրութեամբ , և այն ալ ես չեմ ։ Գնա՛ , բարեկամ ։

— Յետին շնորհ մը , պարոն ։

— Ո՛րն է ։

— Յիսուն ֆրանք տուէք ինձ ։

— Ինէ՛ յիսուն ֆրանք կ'ուզես երբ ձեռքդ երեք հարիւր հազար ֆրանք ունիս ։

— Այս երեք հարիւր հազար ֆրանքը , ըսաւ Ժիլպէր , միայն այն օրն իմս պիտի ըլլայ որ օրիորդ Անտրէ պիտի հաւանի ինձի հետ ամուսնանալ ։

— Ի՞նչ պիտի ընես յիսուն ֆրանքը ։

— Վայելուչ զղեստ մը պիտի գնեմ որով կարենամ սեպուհին տունը ներկայանալ ։

— Ա՛ռ , բարեկամ , ահաւասիկ , ըսաւ Պալլասմօ ։

Եւ անոր ուզած յիսուն ֆրանքը տուաւ ։

Ասոր վրայ , Պալլասմօ զլիտու նշանով մը Ժիլպէրը ճամբեց , և նայն ծանր ու տխուր քայլով իւր սենեակը դարձաւ ։

ՃՆՏԻ

ԺԻԼՊԷՐԻ ԳԻՏԱՆՈՐԱԹԻՐՆՆԵՐԸ

Ժիլպէր փողոցն հասնելուն պէս՝ թողուց որ պաղի այն տենդաւոր երևակայութիւնը , որ կոմսին վերջին խօսքերուն վրայ ոչ մի-

այն հաւանականէն՝ այլ և կարելիէն անդին տարած էր զինքը ։

Բասդուրէլ փողոցն հասած ատեն սահմանաքարի մը վրայ նըստաւ , և աչքը բոլորովէր դարձնելով որպէս զի տեսնէ թէ մէկը զինքը կը դիտէ , զրպանէն դուրս հանեց արկղատոմսերը , որոնք անոր ձեռաց ներքև ճմլուեր էին ։

Վասն զի սոսկալի գաղափար մը մտքէն անցեր էր և քրտինքը ճակասն հաներ էր ։

— Նայինք , ըսաւ տոմսերն աչքէ անցընելով , արդեօք այն մարդը զիս խաբած չէ՞ . նայինք թէ ինձ որոգայթ մը լարած չէ՞ . նա յինք թէ արդեօք իրօք զիս մեռնելու չա՛ղարկեր զիս երջանիկ ընելու պատրուակաւ . տեսնեք թէ ինձ ալ նոյն բանը չընէր ինչ որ կ'ընեն սպանդանոցը տարուած ոչխարի մը ափ մը կանաչ խոտ ցոյց տալով ։ Ասածիս նայելով շրջադայտ թեան մէջ խել մը կեղծ արկղատոմսեր կան եղեր , որոց միջոցաւ խառնադնաց արքունականները Օրէրաի աղջիկները կը խաբեն եղեր ։ Նայինք թէ կոմսն ալ զիս խաբած չըլլայ ։

Եւ այն տասն հազարոց արկղատոմսերէն հատ մը հանեց ծրարէն , յետոյ զրպակ մը մտնելով և տոմսը ցոյց տալով սեղանաւորի մը հասցէն հարցուց որպէս զի զայն փոխէ , ինչպէս որ իւր տէրն իրեն պատուիրած էր , կ'ըսէր ։

Վաճառականը տոմսն առաւ , ասդին դարձուց անդին դարձուց սաստիկ հիանալով , վասն զի դումարը փառաւոր էր և իւր զրպակը շատ համեստ . յետոյ Սէնդ-Սվուա փողոցը սեղանաւոր մը ըսաւ որուն պէտք ունէր Ժիլպէր ։

Ուրեմն տոմսը լաւ էր ։

Ժիլպէր ուրախութենէն ուռելով , իսկոյն իւր երևակայութեան օանձը թող տուաւ , ծրարն աւելի մեծ ինամբով սեղմեց թաշկինակին մէջ , և , Սէնդ-Սվուա փողոցը հնամաճառ մը նշմարելով որուն վաճառքը զինքն հրապուրեց , քսանհինգ ֆրանքի առաւ շաղանակադոյն ստորին չուխայէ ձեռք մը զղեստ , որուն մարբութեանը շատ հաւանեցաւ , զոյգ մը սև մետաքսէ դուլլայ քիչ մը գայիլ նետած , և փայլուն ճարմանդներով կօշիկներ , բաւական նուրբ

կտաւէ շապիկ մ'ամբողջացուց զղեսաները, որ աւելի վայելուչ էին քան ճոխ, և որոց մէջ իւր վրայ հիացաւ Ժիլպէր հնաժամաւորին հայելոյն մէջ անգամ մը նայելով:

Յետոյ քսանըհինգ ֆրանքէն ետք մնացած պարտքին համար հին լաթերը թողլով, անդին թաշկինակը գրպանին մէջ դրաւ, և հնաժամաւորին գրպակէն վարսավերային անցաւ: սա՛ մէկ քառորդի մէջ վայելուչ և մինչև անգամ՝ դեղեցիկ ըրաւ Պալամոսի պաշտպանելոյն այն նշանաւոր գլուխը:

Վերջապէս, երբ բոլոր այս գործողութիւնները լրացան, Ժիլպէր հացագործի մը գրպակը մտաւ որ Լուի ԺԵ հրապարակին մօտ կը բնակէր, և անորմէ երկու սուի հաց առաւ զոր արագօրէն կեօբաւ Վէրսայի ճամբան բռնելով:

Գօնֆէրանսի աղբիւրին առջև կեցաւ շուր խմելու համար:

Յետոյ իւր ճամբան բռնեց՝ ականջ չզննելով կառավարներուն առաջարկութեանցը, որ չէին հասկընար թէ ինչպէս այնչափ մաքուր հագուած երիտասարդ մը տասնըհինգ սուի խնայողութիւն կ'ընէր կօշիկներուն փայլը վրայ տալով:

Ի՞նչ պիտի ըսէին եթէ գիտնային, թէ այն երիտասարդը որ հետի կ'երթար՝ երեք հարիւր հազար ֆրանք ունէր գրպանը:

Բայց Ժիլպէր հետի երթալու պատճառ ունէր: Նախ՝ այն հաստատ որոշման պատճառաւ որ ըրած էր անհրաժեշտ պիտոյքէն աւելի բնիոն մը ծախք չընել: յետոյ, առանձին մնալ կ'ուզէր, որպէս զի աւելի հանդիստ կերպով ինքզինքը մնջկատակի և մենախօսութեանց տայ:

Աստուած միայն գիտէ՝ թէ որքան բարեյակող եղբակացութիւններ տեղի ունեցան երիտասարդին գլխուն մէջ՝ երկու ժամ ու կէս քայլած միջոցին:

Երկուք ու կէս ժամուան մէջ չորս փարսախէն աւելի ճամբայ առեր էր՝ առանց հեռաւորութիւնը նշմարելու, առանց ամենափոքր յողնութիւն մը գգալու, այնչափ զօրաւոր կազմուածք մը ունէր այն երիտասարդը:

Բոլոր իւր յատակադիճները շինուած էին, և որոշած էր խընդիրն այսպէս ընել:

Փառաւոր խօսքերով Գալէրնէյին հօրը մօտենալ: յետոյ, երբ սեպուհին հրամանն ստանար, օրիորդ Անտրէի մօտենալ այնպիսի պերճարան խօսքերով, որ ոչ միայն ներքէ՛ այլ և յարդանք և սէր յղանայ պատրաստած աղբու ճառին հեղինակին համար:

Շատ մտածելով, յոյսը կասկածին յաղթեր էր, և անկարելի կը թուէր Ժիլպէրի թէ Անտրէի դիրքին մէջ գտնուած աղջիկ մը, սիրով ընծայուած հաստցում մը մերժէ, երբ այն սէրը երեք հարիւր հազար ֆրանքի գումարով մը կը ներկայանայ:

Ժիլպէր այսպէս օղին մէջ շէնքեր շինելով՝ նահապետներուն ամենէն պարզ մէկ տղուն պէս միամիտ և համեստ էր: Բոլոր ըրած չարիքը կը մոռնար, թերևս կարծուածէն շատ աւելի համեստ սրտի մ'արդիւնքն էր այս:

Բոլոր իւր մարտկոցները պատրաստելով, սիրտը սաստիկ սեղմուած Գրիանոն հասաւ: Անգամ մ'որ հոն հասաւ՝ ամեն բանի պատրաստ էր: Փիլիպի առաջին բարկութեան կրակին՝ զոր իւր վեհանաճ ընթացքը, ըստ իրեն, պիտի մարէր: Անտրէի առաջին արհամարհանքին՝ որ իւր սէրէն պիտի յաղթուէր. սեպուհին առաջին նախատինքներուն՝ որ իւր ոսկիէն պիտի մեղմանար:

Արդարև Ժիլպէր, հեռի այն ընկերութեան յորում ապրած էր, բնագումամբ կը գուշակէր թէ գրպանին մէջ երեք հարիւր հազար ֆրանք աներկեան զրահ մ'էր. ամենէն աւելի վախցածը Անտրէի վիշտը տեսնելն էր: միայն այս աղէտին դէմ կը վախնար որ տկար կը գտնուի, տկարութիւն մը որ կրնար իւր գատին յաջողութեանը համար պէտք եղած կարևոր միջոցներուն մէկ մասը ջնջել:

Ուստի պարտէզները մտաւ՝ նայելով հպարտութեամբ մը որ իւր դէմքին կը յարմարէր, այն ամեն գործաւորներուն՝ որ երէկ իւր ընկերներն էին և այսօր իրմէ ստորիններ:

Առջի հարցումը սըր Գալէրնէյ սեպուհին համար եղաւ: Բնականաբար աստուներուն մէջ ծառայութեան կարգն ունեցող մանչուն հարցուց:

— Սեպուհը Գրիանոն չէ, պատասխանեց սա:

Թիլպէր պահ մը վարանեցաւ :

— Իսկ Պ. Փիլիպը, հարցուց :

— Ո՛հ, Պ. Փիլիպ օրիորդ Անտրէի հետ մեկնեցաւ :

— Մեկնեցաւ, գոչեց Թիլպէր ահաբեկ :

— Այո՛ :

— Ուրեմն օրիորդ Անտրէ գնաց :

— Հինգ օրէ ՚ի վեր :

— Բարի՛ղ :

Մանչը շարժում մ՛ըրաւ որ ըսել կ'ուզէր. «Չեմ գիտեր» :

— Ի՞նչ, չե՞ս գիտեր, գոչեց Թիլպէր : Օրիորդ Անտրէ դացեր է և ուր երթալը չե՞ս գիտեր : Սակայն անշուշտ առանց պատճառի մեկնած չէ :

— Տես, ի՞նչ անմտութիւն, պատասխանեց մանչը Թիլպէրի շահանկազոյն դգեստէն չախնածելով. հարկաւ առանց պատճառի մեկնած չէ :

— Եւ ի՞նչ պատճառի համար մեկնած է :

— Օդափոխութեան համար :

— Օդափոխութեան համար, կրկնեց Թիլպէր :

— Այո՛, կ'երևի թէ Գրիանօնի օդն անոր առողջութեանը կը դպչէր, և բժշկին հրամանովը Գրիանօնէն ելաւ :

Ասկէ աւելին հարցընելը անօրուտ էր. յայտնի էր որ ախտանքուն մանչը օրիորդ տը Գալէրնէյի մասին բոլոր գիտցածը ըսեր էր :

Եւ սակայն Թիլպէր այսուշ դարձած՝ չէր կրնար հաւատալ լսածին : Անտրէի սենեակը վազեց և դուռը գոց դատաւ :

Ազակիի կտորտութեան, յարդի շիղեր, նրբանցքին մէջ տարածուած փսիաթի թելեր ցոյց կու տային իրեն թէ տնէն ելած էն :

Թիլպէր իւր վաղեմի սենեակը մտաւ զոր թողածին պէս դատաւ :

Անտրէի սենեակին պատուհանը բաց էր օդ տալու համար. Թիլպէր կրցաւ աչքը մինչև նախասենեակը սուղել :

Բոլոր սենեակները թափուր էին :

Թիլպէր այն ատին անհեղեղ ցաւի մը մէջ ինկաւ. դուրը պատերուն դարկաւ, թևերը գալարեց, տախտակամածին վրայ զուրեցաւ :

Յետոյ, յիմարի մը պէս վերնայարկէն դուրս խոյացաւ, սանդուխէն թուռնի մը պէս իջաւ, անտառին մէջ մտաւ ձեռները մաղերուն մէջ միսած, և աղաղակներով ու անէծքներով թաւուտներուն մէջ ինկաւ, անիծելով կեանքն ու զայն իրեն տուողները :

— Ո՛հ, լմնցաւ, բոլորովին լմնցաւ, մումաջ : Աստուած չուզեր որ գտնեմ Անտրէն. Աստուած կ'ուզէ որ խղճիս խայթէն՝ յուսահատութենէս և սէրէս մեռնիմ. այսպէս պիտի քաւեմ իմ յանցանքս, այսպէս վրէժխնդիր պիտի ըլլամ անոր որուն մնասեցի. . . : Ուր կրնայ ըլլալ. . . : Դավէրնէյ : Ո՛հ, կ'երթամ, կ'երթամ, աշխարհին մինչև ծայրը կ'երթամ. եթէ հարկ ըլլայ՝ մինչև ամպերն ալ կ'երնեմ : Ո՛հ, անոր հետքը պիտի գտնեմ և այն հետքին պիտի հետևիմ, մինչև անդամ եթէ քաղցէս և յոգնութենէս կէս ճամբան իյնամ :

Սակայն ցաւին պայթմամբը տակաւ առ տակաւ սփոփուելով՝ Թիլպէր ոտք ելաւ, աւելի աղատօրէն շնչեց, նուազ դաժանութեամբ շուրջը նայեցաւ, և ծանր քայլերով Բարիզի ճամբան բռնեց :

Այս անդամ հինգ ժամ տևեց ճամբան :

— Սեպուհը, կ'ըսէր ինքնին քիչ մը իրաւամբ, սեպուհը թերևս Բարիզէն մեկնած չէ. անոր կը խօսիմ : Օրիորդ Անտրէ խոյս տուեր է : Արգարե չէր կրնար Գրիանօն մնալ. բայց ուր որ ալ գացած ըլլայ՝ հայրը գիտէ. անոր մէկ խօսքը ցոյց պիտի տայ ինձ հետքը, և, ասկէ զատ, իւր աղջիկը ետ պիտի կանչէ՝ եթէ յաջողիմ անոր ազահութիւնն համոզել :

Թիլպէր այս խորհրդով զօրանալով՝ ժամը եօթնին ատենները Բարիզ վերադարձաւ, այսինքն այն ատեն՝ երբ երեկոյեան զովք Շանդ-Էլիզէ կը բերէր շրջադայողները, երբ Բարիզ երեկոյեան առաջին մառախուղներուն և այն շինծու օրուան առաջին հուրերուն մէջ կը ծփար որ անոր քսանըչորս ժամուան օր մը կը շինէ :

Երևանասարդն՝ ըրած որոշմանն համեմատ, Գօք-Հէոնն փողոցին փոքրիկ ապարանքին դուռը զնայ շիտակ, և առանց պահ մը վարանելու դրան զարկաւ :

Միայն լուսթիւնը պատասխանեց իրեն :

Դունահարին հարուածները կրկնեց, բայց ինչպէս առաջին հարուածին՝ նոյնպէս տասներորդ հարուածին ալ պատասխան տուող չեղաւ :

Այն ատեն այս վերջին յոյսը՝ որուն վրայ այնչափ վստահացիք էր՝ խոյս տուաւ իրմէ : Կատաղութենէն յիմար դարձած, ձեռները խածնելով՝ պատժելու համար իւր մարմինը որ հոգիէն պակաս վերջ կը կրէր, ժիլպէր շուտով փողոցը դարձաւ, Ռուսօի դրան զսպանակը մղեց, և սանդուխէն վեր ելաւ :

Երեսուն արկղատոմները պարունակող թաշկինակին ծայրը կապուած էր շտեմարանին բանալին :

Ժիլպէր հոն նետուեցաւ ինչպէս Սէն գետը պիտի նետուէր եթէ այն տեղէն անցնէր :

Յետոյ, որովհետեւ երեկոյթը գեղեցիկ էր և ձիւնամուսն ամպերը երկնից կապոյտին մէջ կը շարժէին, որովհետեւ թմբիներէն և շաղանակենիներէն անուշ հոտ մը կը բուրէր գիշերուան կիսաստուերին մէջ, որովհետեւ չիղջը փոքրիկ պատահանին ապակիներուն լուին զարկեր էր իր թևերով, ժիլպէր՝ բոլոր այս զգածումներէն կեանք ստանալով, լուսամուտին մօտեցաւ, և ծառերուն մէջ սպիտակ տեսնելով պարտէզին մէջն այն շէնքը՝ ուր երբեմն դտած էր Անտրէն զոր յախտեան կորսուած կը կարծէր, զոչայ որ սիրտը կը ջախջախի, և գրեթէ մարած ինչպէս տան խողովակին մոյթին վրայ, աչերը ասրտամ և սպուշ զննութեան մը մէջ թաղուած :

ՃԵՊ

ՈՐ ԺԻԼՊԵՐ ԿԸ ՏԵՍՆԵ ԹԷ ԱՆԵԼԻ ԳԻՒՐԻՆ Է ՈՅԻՐ ՄԸ ԳՈՐԾԵԼԸ ՔԱՆ ՆԱԽԱԳԱՅԱՐԻՄ ՄԸ ՅԱԼԹԵԼԸ

Քանի որ ժիլպէրի վրայ տիրող վշտաղին զյաճումները կընուագէին, իւր գաղափարներն ալ յտախլութիւն և ճշգրտութիւն կ'ստանանալին :

Այն միջոցին, թանձրացող ստուերը չթողուց իրեն որ բան մը տարորոշէ. այն ատեն անգիմազրելի փափաք մ'ունեցաւ ծառերը, տունը, ծառաղիները սեանելու, զորս մուծը վերածեր էր մէկ զանգուածի՝ որուն վրայ օդը մոլորած կըծփար՝ իբրև անդունդի մը վրայ :

Յիշեց որ իրիկուն մը, աւելի բարեբաստիկ ատեններու մէջ, ուզեր էր լուր ստանալ Անտրէի վրայ, զինքը սեանել, մինչև իսկ անոր խօսիլը լսել, և կեանքը վտանդի գնելով, որովհետեւ մայիս ՅԱ՛յն հետևանքն եղող հիւանդութենէն տակաւին կը ստառագէր, խոլովակէն վար սահեր էր, առաջին յարկէն մինչև վար, այսինքն պարտէզին մինչև գերերջանիկ հողը :

Այն ատեն, այլ առնը մտնելու մէջ մեծ վտանդ մը կար, ուր սեպուհը կը բնակէր, ուր Անտրէ այնքան լաւ պահպանուած էր, և սակայն հակառակ այս վտանդին, ժիլպէր կը յիշէր թէ նրբան անոյշ էր այն վիճակը, և ինչպէս սիրան ու բախտութեամբ արովեր էր էրբ անոր ձայնը լսեր էր :

— Տեսնե՛ք, չըլլար որ վերտօին սկսիմ, վերջին անգամ մ'ալ ծունը գնելով փնտռեմ ծառաղիներուն առաջին վրայ այն պաշտելի հետքը՝ զոր իմ սիրահարսը ուրբերն հոն թողած ըլլալու են :

Այս խօսքը, այս սոսկալի խօսքը եթէ լուէր. ժիլպէր գրեթէ բարձր ձայնով ըսաւ տարօրինակ հաճոյք մը զգալով զայն արտասանած ատեն :

Թիլպէր իւր մենախօսութիւնն ընդմիջեց , և սկսաւ խորին նա-
յուածք մը ձգել այն տեղին վրայ՝ ուր կը գուշակէր թէ շէնքը
գտնուելու է :

Յետոյ պահ մը լռութենէ և խուզարկութենէ ետք ,

— Բանէ մը շտեմնուիր , յարեց , թէ տունն ուրիշ մարդիկ կը բնա-
կին . ոչ լոյս կայ , ոչ ձայն , ոչ բաց դուռ . ծն :

Թիլպէր արժանիք մ'ունէր . այն թէ անգամ մը որոշում մ'ընե-
լուն պէս կը կատարէր : Աւերնայարկին դուռը բացաւ , ողի մը պէս
Ռուսօի դրանն առջևէն իջաւ խարխափելով . յետոյ , առաջին յարկին
հասած ասեն , խողովակին վրայ ելաւ արիաբար և մինչև վար սա-
հեցաւ , հիննալու վտանդին մէջ դնելով այն անդրավարտիքը որ տա-
կաւին այնքան նոր էր առատու :

Պատին քովի ծառերուն տակ հասած ասեն , հոն ըրած առաջին
այցելութեան ատեն կրած բոլոր յուզմունքները վերստին ունեցաւ ,
և ճանչցաւ այն փոքրիկ դուռը որմէ Նիգօլ Պ. տը Պօղիքը ներս ա-
ռեր էր :

Աւերլապ'ս , դրանն առջևի սանդուխին կողմը գնաց որպէս զի
վանդակապատին պղծէ կոճակին վրայ դնէ շրթունքը , ինքնիրեն ը-
սելով թէ անշուշտ Անտրէի ձեռքն այն կոճակը սեղմը էր : Թիլպէ-
րի ոճիրը կը ծնայ պէս բան մ'ըրած էր իւր սէրը :

Յանկարծ , ներսէն եկած ձայն մը սարսուռ ազդեց երիտասար-
դին , թեթև և հեռալուր ձայն մը՝ տակտակամածին վրայ թեթև
քայլի մը հանած ձայնին պէս :

Թիլպէր ընկրկեցաւ :

Գլուխը կապուտցած և միանգամայն ութ տասն օրէ ի վեր մշն-
քան տանջուած էր , որ դրանը մէջէն ցոլացող լոյս մը տեսնելով
կարծեյ՝ թէ սնասարաշտութիւնը՝ տղիտութեան և խղճի խայթին այն
աղջիկը՝ անոր աչքին մէջ կը վառէր իւր աղէտարեր ջահերէն մին ,
և թէ այն ջահն էր որ վանդակապատներուն մէջէն կ'երևէր : Աար-
ծեց թէ սոսկաւմենքով ծանրաբեռնեալ հողին ուրիշ հողի մը կը կո-
չէր , և թէ ժամանակն եկեր էր այն բանդադուշանաց մէկուն , ինչ-
պէս որ կ'ունենան յիմարները և անհեղեղ կիրքեր ունեցողները :

Եւ սակայն քայլն ու լոյսը միշտ կը մօտենային . Թիլպէր կը տես-
նէր ու կը լսէր առանց հաւատալու . բայց վանդակապատն յանկարծ
բացուեցաւ այն վայրկեանին որ երիտասարդը կը մօտենար վանդակնե-
րուն մէջէն նայելու համար , պատին քովը մղուեցաւ այն հարուա-
ծէն , մեծ աղաղակ մը հանեց , և երկու ծնգանցը վրայ ինկաւ :

Թիլպէր աւելի տեսածէն քան հարուածէն այս վիճակը մտեր-
էր . այն տան մէջը որ անբնակ կը կարծէր , որուն դրանը զարկեր է-
ին և իրեն չէին բացեր ; Անտրէն տեսեր էր :

Նորատի աղջիկը՝ որովհետեւ ինքն էր և ոչ թէ ուրուական մը ,
Թիլպէրին պէս աղաղակ մ'արձակեց . յետոյ , այնչափ չվախնալով ,
որովհետեւ մէկու մը կ'ստատէր ,

— Ի՞նչ է այն , հարցուց : Ո՞վ ես դու , ի՞նչ կ'ուզես :

— Ո՛հ , ներեցէք , ներեցէք , օրիորդ , մըմնջեց Թիլպէր , երեսը
խոնարհաբար գետնին դարձուցած :

— Թիլպէր , Թիլպէր հոն , զոչեց Անտրէ վախէ և զայրոյթէ ա-
ղատ դարմանքով մը . Թիլպէր այս պարտեղին մէջ : Հոս ի՞նչ բան ու-
նիս , բարեկամ :

Այս վերջին յորջորջումը երիտասարդին սքտին մինչև խորը ցաւա-
զին թրթռաց :

— Ո՛հ , ըսաւ յուզեալ ձայնով մը , զիս մի ճ'նշէք , օրիորդ , գթա-
սիրտ եղէք . շատ վիշտ կրեցի ես :

Անտրէ զարմանքով Թիլպէրի նայեցաւ այնտիսի կնոջ մը պէս որ
այս խոնարհութենէն բան մը չհասկընար :

— Բայց նախ , ըսաւ , ել կանգնէ , և բացատրէ թէ ինչպէս հոս
եկեր ես :

— Ո՛հ , օրիորդ , զոչեց Թիլպէր , ոտքի վրայ չափտի կանգնիմ
մինչև որ ինձ չներեք :

— Բայց ի՞նչ ըրած ես ինձ որ քեզի ներեմ : Ըսէ , բացատրէ :
Ինչ որ ալ ըլլայ , շարայարեց մեղամաղձոտ ժպիտով մը , որովհետեւ
ըրած վնասդ մեծ չկրնար ըլլալ , ներումդ դիւրին պիտի ըլլայ : Փի-
լիպ տուաւ քեզի բանալին :

— Բանալին :

Եւ Անտրէ գլուխը բռնեց և իւր ձեռացը մէջ սեղմեց, որպէս թէ կ'արդիւէր իւր ըմբոստ մտքին խոյս տալ :

Թիւլէր ընկրկեցաւ համր և քար դարձած այն Մեդուսայի զեղեցիկ և զունատ գլխոյն առջև, որ սոսկում և միանգամայն զարմանք ցոյց կու տար :

— Այս աղէտն ալ ինձ վերապահուած էր, տէր Աստուած, գոչեց նորատի աղջիկը հետզհետէ զրդուելով, անունս կրկնակի անպատուեալ. անպատուեալ ոճրէն, անպատուեալ ոճրագործէն : Պատասխան տուր, վնաս, պատասխան տուր, թշուառական : Գո՛ւ էիր ուրեմն :

— Չգիտէ՛ եղեր, մրմնջեց Թիւլէր չքացած :

— Հասէք, հասէք, գոչեց Անտրէ իւր սենեակը մանելով : Փիւլիս, Փիւլիս, ինձ հասիր, Փիւլիս :

Թիւլէր որ անոր հետեւեր էր տխուր և յուսահատ, աչքովը շուրջը փնտուեց, կամ տեղ մը որպէս զի ազնուութեամբ իյնայ սպասած հարուածներուն ներքև, կամ զէնք մը զտնէ ինքզինքը պաշտպանելու համար :

Սակայն ոչ ոք երևան ելաւ, Անտրէ առանձին էր հոն :

— Առանձին, ո՛հ, առանձին, գոչեց նորատի աղջիկը կատաղութենէն կարկամելով. զուրս ել, թշուառական, Աստուծոյ բարկութիւնը մի փորձեր :

Թիւլէր գլուխը վեր առաւ մեղմովին :

— Չեր բարկութիւնը, մրմնջեց, ամեն բարկութիւններէն աւելի սոսկալի է ինձ. ուրեմն մի ճնշէք զիս, օրիորդ, գլխացէք :

Եւ ձեռներն իրար կցեց աղերսանօք :

— Մարդասպան, մարդասպան, մարդասպան, աղաղակեց նորատի աղջիկը :

— Բայց զիս մտիկ չէք ըներ : գոչեց Թիւլէր : Գոնէ առաջ մտիկ ըրէք, և ետքը սպաննել տուէք եթէ կ'ուզէք :

— Գեղ մտիկ ընեմ, քեզ մտիկ ընեմ, այդ չարչարանքն ալ կրեմ. ինչ պիտի ըսես. ըսէ նայինք :

— Ինչ որ քիչ մ'առաջ կ'ըսէի. ես ոճիր մը դործեցի, ոճիր մը որ

կ'արգարանայ՝ եթէ իմ սրտիս մէջ կարգան, և այս ոճրին դարմանը հետս բերած եմ :

— Ո՛հ, գոչեց Անտրէ, ահա այն բառին նշանակութիւնը որ հասկընալէս առաջ ալ ինձ սոսկում կ'ազդէր — ամուսնութիւն . . . :

Արթեմ այս բառն արտասանեցիր :
— Օրիորդ, կակալեց Թիւլէր :

— Ամուսնութիւն, շարայարեց նորատի աղջիկը հետզհետէ զայրանալով : Ո՛հ, քեզի համար չէ թէ զայրոյթ՝ այլ արհամարհանք, ատելութիւն կ'զղամ. այս արհամարհանքով որ այնքան ցած ու սոսկալի զպացում մ'է, չեմ կրնար հասկընալ թէ ինչպէս մարդ կրնայ գիտնալ այն նշանակութեան՝ զոր ես այն բառին սալով երեսիդ կը զարնեմ :

Թիւլէր զունատեցաւ, արտևանացը եզերքը կատաղութեան երկու արցունք փայլեցան. շրթերը զունատելով նրբացան :

— Օրիորդ, ըսաւ դողալով, այնչափ ոչինչ մէկը չեմ. և կրնամ ձեր կորսուած պատուոյն դարման տանիլ :

Անտրէ գլուխը անկեց :
— Պարոն, ըսաւ հպարտութեամբ, եթէ ինդիլը կորսուած պատուոյ վրայ ըլլար, քու պատուոյդ վրայ պէտք էր ըլլալ և չէ թէ իմ : Այս վիճակիս մէջ իմ պատիւս անբարտ է, և քեզի հետ ամուսնանալով է որ ես կ'անպատուիմ :

— Ես չէի կարծեր, ըսաւ Թիւլէր պաղ ու կտրուկ եղանակաւ մը, թէ կին մը՝ երբ մայր եղած է՝ իր տղուն ապագայէն ուրիշ բանի մը վրայ կարենայ խորհիլ աշխարհիս մէջ :

— Իսկ ես բնաւ չեմ ենթադրեր թէ դու համարձակիս անոր վրայ մտածել, սրբոն, պատասխանեց Անտրէ, որուն աչերէն կրակ կը ցայտէր :

— Ընդհակառակն անոր վրայ կը մտածեմ, օրիորդ, պատասխանեց Թիւլէր զինքը ճնշող ոտքին ներքևէն զլուխը վեր առնելով : Անոր վրայ կը մտածեմ, վասն զի չեմ ուզեր որ այն տղան քաղցէն մեռնի, ինչպէս որ շատ անգամ կը պատահի այս բանը աղանակաւնաց տներուն մէջ, ուր աղջիկներն իրենց ուղած կերպով կը

հասկերնան պատիւը: Մարդիկ իրենց մէջ իրարու չափ արժէք ունին, այնպիսի մարդիկ որոնք միանենքն աւելի արժէք ունին՝ այս ճշմարտութիւնն հռչակած են. զիս չէք սիրեր եղեր, կը հասկընամ այդ, վասն զի իմ սիրտս չէք տեսներ. զիս կ'արհամարհէք եղեր, այդ ալ կը հասկընամ, վասն զի չէք դիտեր իմ մտքէս անցածը. բայց ինձ կը դժանաք եղեր իմ ազուս վրայ մտածելու իրաւունքը, այդ երբէք չեմ հասկընար: Աւանդ, ձեզի հետ ամուսնանալ ուզելով՝ փափաք մը, կիրք մը, փառասիրտ թիւն մը չէի կատարեր. այլ պարտք մը կրկատարէի, ինքզինքս ձեր գերին ըլլալու կը դատապարտէի, կեանքս ձեզի կու տայի: Է՛հ, աէր Աստուած, դու ք բնաւ իմ անուն չէիք կրեր. եթէ ուզէիք՝ դարձեալ պարտիղպան թիւլակերին պէս հետս կը վարուէիք, արդար էր. բայց պէտք չէր որ ձեր զտակը զոհէիք: Ահա երեք հարիւր հազար Փրանք զբ պէհհանն պաշտպան մը՝ որ ձեզի պէս չգատեց զիս, իբրև օծիտ տուաւ ինձ: Աթէ ձեզի հետ ամուսնանամ, այս գրամն իմն պիտի ըլլայ. արդ, օրիորդ, ես միայն քիչ մ'օրի պէտք ունիմ շնչելու համար՝ եթէ տպրիմ, և հողին մէջ փոս մը մարմինս ծածկելու համար՝ եթէ մեռնիմ: Ինչ որ աւելի ունիմ՝ զաւկիս կու տամ, առէք, ահա երեք հարիւր հազար Փրանքը: Եւ սեղանին վրայ դրաւ տոմսերու ծրարը, գրեթէ Անտրէի ձեռքին ներքև:

- Պարոն, ըսաւ Անտրէ, ձանք սխալի մը մէջ կը գտնուիս. զատակ չունիս:
- Է՛ս:
- Արեմն ո՞ր տղուն վրայ է խօսքդ, հարցուց Անտրէ:
- Այն տղուն վրայ որուն մայր էք դուք: Երկու անձանց առջև շխտատվանեցոյնք. ձեր Փիլիպ եղբորը և Պալտամօ կոմսին առջև. շխտատվանեցոյնք թէ յղի էք, և թէ ես էի, ես թշուառականս . . .
- Ա՛հ, լսեր ես այդ, գոչեց Անտրէ: Լաւ ուրեմն, աւելի աղէկ, աւելի աղէկ. այն ատեն, պարոն, ահա իմ պատասխանս. Գու վատարար իմ վրայ բռնութիւն բանեցուցիր, քունիս մէջ ինձ տեր եղար, ոճիրով մ'ինձ տիրեցիր. մայր եմ, ճշմարիտ է. բայց իմ զուտակս միայն մայր մ'ունի, կը լսես: Գու զիս բռնարարեցիր, ճշմարիտ է. բայց իմ զուտակս հայրը չես:

Էւ տոմսերն ստնելով՝ սենեկէն դուրս նետեց արհամարհանօք և այնպէս որ թռչելու ատեն խեղճ թիւլակերին կայտտեցած երեսին գտար:

Այն ատեն այնպիսի սև կատաղութեան շարժում մը մղուեցաւ, որ Անտրէի սոսնձայան հրեշտակը անդամ մ'ալ զողայ անոր համար:

Բայց այն կատաղութիւնը նոյն խկ իր բուն կերպէն զսպուեցաւ, և երիտասարդը Անտրէի առջևն անցաւ առանց անդամ մը երեսը նայելու:

Թիւլակեր գրանը շեմն անցաւ շանցաւ, Անտրէ անոր ետեւէն վաղեց, դուռ, պատուհան, վանդակ, փեղկ ամուր զօրեց, որպէս թէ այն բուն գործողութեամբ ներկային և անցեալին մէջ տիեզերք կը գնէր:

մ'ԵՊ

ՄԲՈՅՈՒՄ

Թիւլակեր ինչպէս տուն գործաւ, ինչպէս կրցաւ գիշերուան վիշտներուն համբերել՝ առանց ցաւէն և կատաղութենէն հողին փչելու, ինչպէս գէթ առտուն մագիթը չձերկեցած ելաւ, ահա ասոնք չպիտի ձեռնարկինք բացատրել բնութեցոյնին:

Լուսցած ատեն Թիւլակեր տատիկ փափաք մ'ունեցաւ Անտրէի դրեւու այն ամեն հատտաւուն և ուղղամտութեամբ լի ձեռնարկութիւնները, զորս գիշերը ծներ էր անոր ուղղին մէջ. բայց արդէն շատ պարագաներու մէջ նորաւի աղջկան բնաւորութիւնը փորձած ըլլալով, սը բնաւ յոյս չէր մնար իրեն: Կան՝ գրելը այնպիսի շարժ մ'էր որ իր հարաբարութեանը կը հակադրուէր: Մտածելով

որ իւր նամակը պիտի ձմլուէր, թերևս առանց կարգայութեւս սիրտի նետուէր, մտածելով որ տրիշ բանի չպիտի ծառայէր՝ այլ խել մը արիւննու շտ և անմիտ թշնամիներ իւր հետքին մէջ դնելու, այս պատճառաւ նամակ չգրեց:

Այն ատեն ժիլպէր մտածեց լմէ իւր ընթացքը կրնար աւելի լաւ ընդունելութիւն գտնել հօրմէն որ ազատ և փառասէր էր, եղբորմէն՝ որ սիրտ ունեցող մէկն էր, և որուն առաջին շարժումն միայն կը վախցուէր:

— Բայց, ըսաւ ինքնին, ինչ բանի կը ծառայէ Պ. տը Գալիէրնէյի կամ Պ. Փիլիպի բարեկամութիւնը, մինչդեռ Անարէ յաւիտեան զիս պիտի հալածէ ըսելով. «Չեմ ձանչեր քեզ . . . » Աւա, յարեց ինքնին, մը բանով մը կապուած չեմ այն կնոջ ինքն հագ տարաւ մեզ միայննող կապերը ջախջախել:

Ժիլպէր այսպէս կ'ըսէր իւր անկողնին վրայ վիշտէն թաւալելով, կատաղութեամբ յիշելով Անարէի ձայնին, դէմքին մանրամասնութիւնները. ասոնք բոսած ատեն անբացատրելի տանջանք մը կը կրէր, վասն զի սաստիկ կը սիրէր:

Երբ արեւը որ հորիզոնին վրայ քարձրացած էր, վերնայարկը մտաւ, ժիլպէր դողդոջուն օտք ելաւ իւր թշնամին պարտեզին կամ նոյն խակ տանը մէջ տեսնելու յետին յուսով:

Թշուառութեան մէջ այս ալ ուրախութիւն մ'էր:

Բայց յանկարծ, զայրոյթի, խղճի խայթի, բարկութեան ալիք մը եկաւ անոր միտքը ողորկեց. նորաթի ազնկան իրեն աղղած բուրբ զղուանքն ու արհամարհանքը յիշեց, և շտեմարանին մշտնօրէ կենալով, հրամանաւ մը որ կամքը նիւթին կու տար խտտի,

— Ո՛չ, ըսաւ, ո՛չ, այն պատուհանէն չպիտի նայիս, չպիտի ծծես այն թոյնը՝ որով մեռնիլ հաճելի կը թուի քեզ: Անգուժմ մ'է այն աղջիկը, որ ճակատդ անոր առջև խոնարհած աստիճանքէք ժպտած չէ քեզի, մտիթարական կամ բարեկամական խօսք մ'ուղղած չէ քեզն. այն աղջիկը որ տակաւին անմեղով թեամբ և անքիծ սիրով լի սիրտդ եղունգներովը փշրելով հաճոյք զգաց: Կատիւ և անկրօն արարած մ'է այն՝ որ տղուն իւր հայրը կ'ու-

բանայ, անոր բնական պաշտպանը, և իեղձ փոքրիկ տարածը կը գատապարտէ մոռացութեան, թշուառութեան, թերևս մահուան: Վասն զի այն տղան կ'անտատուէ այն աղջիկներն ուր յղացած է: Աւա ուրեմն, ո՛չ, ժիլպէր, որչափ յանցաւոր ալ ես, որչափ սիրահար և վատ ալ ես, կ'արգիլեմ քեզ այն լուսամուտին կողմն երթալ և այն տանն ուղղութեանը սնդամ մը նայիլ. կ'արգիլեմ քեզի այն կնոջ վիճակին վրայ ցաւիլ, և հոգսոյդ զսպանակները սկարքընել անցածին վրայ մտածելով: — Անանքդ անասունի պէս անցուր, աշխատելով և նիւթական պէտքերդ գոհ ընելով. անցնելիք ժամանակը նախատինքի և վրէժխնդրութեան դործածէ, և միշտ յիշէ թէ քեզ տակաւին յարգելու, այն հպարտ աղնուականայ վերեւը կենալու միակ միջոցդ՝ անոնցմէ աւելի աղնուական ըլլալդ է:

Գունատ, դողալով, սրտովն այն պատահանին կողմը քաշուելով հանդերձ իւր մաքին հրամանին հնազանդեցաւ: Սխառ տակաւ առ տակաւ, ծանր կերպով, քայլ մի առ մի առնել սանդուխին կողմը երթալու համար: Անբընդամաւ դուրս ելաւ Պաշտամօի տունը երթալու համար:

Յետոյ յանկարծ միտքը փոխելով,

— Խեհդ եմ, ըսաւ, յիմար եմ. կարծեմ վրէժխնդրութեան վրայ կը խօսէի, և ինչ վրէժխնդրութիւն ՚ի գործ պիտի դնեմ. . . : Աի՛նն սպաննել: Ո՛հ, ո՛չ, ինձ նախատինք մ'ալ աւելի ընելով սուբին տակ կ'ընայ երջանիկ: Հրապարակաւ անպատուէր զինքը: Ո՛հ, վատի մը գործ է այս . . . : Այն արարածին հոգւոյն մէջ կայ դիւրազդած տեղ մը ուր գնդասեղով մը սրոյ հարուածի չափ ցաւ աղղեմ. . . : Նուաստութիւն պէտք է անոր . . . այո՛, վասն զի ինէ աւելի հպարտ է: Նուաստացընել զինքը . . . ես . . . ինչպէս . . . : Ես բան մը չեմ, բան մը չունիմ, և նէ անշուշտ աներեւոյթ պիտի ըլլայ: Արգարե, իմ ներկայութիւնս, յաճախ երևան ելնելս, արհամարհոտ կամ զրգուտ նայուածք մը կրնան սաստիկ պատժել զինքը: Քաջ դիտեմ որ աղիք չունեցող մայր մը անսիրտ քոյր մը կրնայ ըլլալ և եղբայրը վրաս ուղարկել զիս սպաննելու համար. բայց ես ալ չեմ կրնար մարդ մը սպան-

նել սովբիլ, ինչպէս որ արամարանել կամ գրել սովբեյոյ . ես
 այլ չեմ կրնար Փիլիպոս տապալել, զէնընկէց ընել զինքը և խնդալ
 վրէժխնդիր եղողին՝ ինչպէս նաև մնասը կրող կնոջ քթին : Ա՛չ,
 այս միջոցը կատակերգի միջոց մ'է . այն անձը իւր ճարտարութեան
 և փորձառութեան վրայ կը վստահի որ Աստուծոյ կամ զիպտածին
 միջամտութիւնը հաշուի դրած չէ . . . : Առանձին, ես առանձին,
 իմ մերկ մեղս, երեւակայութիւնները վանած միտքով մը, ջիղե-
 բուս բնութենէն տրուած զօրութեամբը և մաքիս զօրութեամբը այն
 թշուառականներուն խորհուրդները կը չքացընեմ . . . : Ի՞նչ կ'ու-
 գէ Անտրէ, ի՞նչ ունի, ի՞նչ կը դնէ առաջ ինքզինքը պաշտպա-
 նելու և զիս նախաանելու համար . . . : Փնտռենք :

Յետոյ, սրտին ցյուսած եղբին վրայ ծուած, աչքն յառած, խո-
 բին կերպով մտածեց :

— Անտրէի հաճելի եղածն, ըսաւ, ինձ ատելի է : Աստի պէտք
 է ջնջել ինչ որ կ'արհամարհեմ . . . : Զնջել, ո՛հ, ո՛հ . . . :
 Թող իմ վրէժխնդրութիւնս երբէք ինձ չար դործել չտայ, թող
 երբէք զիս չստիպէ սուր կամ հուր դործածել : Ի՞նչ կը մնայ ինձ
 այն ատեն : Ահա ստիկ . Անտրէի առաւելութեան պատճառը փրն-
 տրուել . նայիլ թէ ի՞նչ շղթայով իմ սիրտս և միանգամայն թևս
 սխտի բռնէ . . . : Ա՛հ, այլ ևս չտեսնել զինքը . . . : ո՛հ, այլ
 ևս անորմէ չտեսնուիլ . . . : ո՛հ, այն կնոջ երկու քայլ հեռուէն
 անցնիլ, երբ նէ իւր ամբարտաւան գեղեցիկութեամբը իւր զաւկին
 ձեռքէն պիտի բռնէ . . . : իւր սղուն որ երբէք զիս չպիտի ճանչէ
 . . . : Երկինք գետին :

Եւ Թիլլիէր այս պարբերութիւնն արտասանեց կատաղի հարուած
 մը տալով սրտին, և ասիէ աւելի սոսկալի անէճքով մը որ եր-
 կինք ելաւ :

— Իւր զաւակը . ահա բոլոր գողտնիքն հոս է : Պէտք չէ որ
 երբէք այն զաւակին տէր ըլլայ, որուն պիտի սովբեյընէ Թիլլիէր
 պնուներ ատել : Այլ ընդ հակառակը պէտք է զիսնայ թէ այն
 աշխարհի Անտրէի անունը նդովելով կը մեծնայ : Միով բանիւ, այս
 աղան որ չպիտի սիրէ, զոր թերեւս պիտի տանջէ, վասն զի չար

սիրտ մ'ունի, այս աշխարհի որով զիս պիտի ձաղկեն յախտեան,
 պէտք է որ Անտրէ երբէք զան չտեսնէ, և զան կորսնցընէ լավ մը ըն-
 չխններ արձակէ այն առիւծներուն պէս, որոյմէ իրենց կորխն-
 ներն առած են :

Թիլլիէր կանգնեցաւ իւր բարկութեամբը և վայրենի ուրախու-
 թեամբը գեղեցիկացած :

— Այս այսպէս է, ըսաւ Անտրէի բնակարանին կողմն երկնցը-
 նելով բուսը, դու զիս ամօթոյ, առանձնութեան, խղճի խայթի,
 սիրոյ գատաղարանցի . . . : Իսկ ես քեզ կը դատապարտեմ ան-
 պատղ վշտի, առանձնութեան, ամօթոյ, երկիւղի, աստելութեան
 մը որ վրէժ չկրնար հանել : Գու զիս պիտի փնտռես, բայց ես
 խոյս տուած պիտի ըլլամ . դու աղան պիտի կոչես՝ մինչև անգամ
 եթէ ձեռք անցած ատեն հոգին հանել ուզես . բայց ես գոնէ կա-
 տաղի բողձանք մը պիտի վառեմ քու հոգւոյդ մէջ, առանց կոթի
 դանակ մը մխած պիտի ըլլամ սրտիդ մէջ . . . : Այո, այո,
 սղան : Տղան ձեռք պիտի անցընեմ, Անտրէ . քու ըսածիդ պէս
 չէ թէ քու սղադ՝ այլ իմ սղաս ձեռք պիտի անցընեմ : Թիլլիէր
 իւր զաւակը ձեռք պիտի անցընէ . մօրը կողմն աղնուական զաւակ
 . . . : Զաւակս . . . զաւակս . . . :

Եւ անդպալի կերպով սկսաւ զրդուիլ իւր ուրախութեան սասա-
 կութեան :

— Օ՛ն, ըսաւ, խնդիրը դու հիկ զայրոյթներու կամ հովտական
 ողբերու վրայ չէ, խնդիրն աղսոր գառի մը վրայ է : Ա՛լ պէտք չէ
 հրամայեմ իմ աչքիս որ այն ասոր կողմը չնայի, այլ պէտք է
 հրամայեմ բոլոր իմ զօրութեանս, բոլոր իմ հոգւոյս արթուն կե-
 նալ՝ որպէս զի ձեռնարկութեանս յաջողութիւնն ապահովեմ :

«Պիտի հսկեմ, Անտրէ, ըսաւ հանգիստօր կերպով պատու հա-
 նին մօտենալով, զիչէր ցորեկ պիտի հսկեմ . քու մէկ շարժումիդ
 իմ աչքէս չպիտի վրիպի . ցաւեզ ճիշ մ'որ հանես՝ աւելի սաս-
 տիկ ցաւ մը պիտի խոտանամ քեզի, երեսիդ վրայ ժպիտ մը անս-
 նուելուն պէս՝ հեղինական և նախասալից ծիծաղով մը պիտի պա-
 տասխանեմ : Գու իմ որսս ես, Անտրէ . քու մէկ մասդ իմ որսս
 է . կը հսկեմ, կը հսկեմ . . . »

Այն ատեն լուսամտախն մտեցաւ , և տեսաւ որ տանը վանդակները բացուեցան . յետոյ Անտրէի ստուերը վարագոյրներուն և սենեկին ձեղունին վրայ սահեցաւ՝ անշուշտ հայեցիլէ մը ցոլանալով :

Յետոյ Փիլիպ եկաւ որ աւելի կանուխ ելեր էր , բայց աշխատեալ էր իւր սենեկին մէջ՝ որ Անտրէի սենեկին հոտը կը դանուէր :

Թիլպէր դիտեց թէ շատ տաք խօսակցութեան մէջ են այն երկուքը : Անշուշտ իրեն վրայ , առջի օրուան դէպքին վրայ կը խօսէին : Փիլիպ տեսալ մը երկմտութեան մէջ ինկած ժուռ կողար : Թիլպէրի դալուսը իրենց բնակութեան մասին ունեցած դիտաւորութիւննին թերեւս փոխեր էր . թերեւս ուրիշ կողմ պիտի երթաւ յին խաղաղութիւն , խաւար և մոռացութիւն դանելու համար :

Այս մտածած ատեն՝ Թիլպէրի աչերն այնպիսի լուսաւոր ճառագայթներու փոխուեցան , որ կրնային այն տունն այրել և աշխարհիս կեդրոնը թափանցել :

Բայց զրեթէ նոյն ատեն՝ պարտեզին դռնէն սպասուհի մը ներս մտաւ . յանձնարարութեամբ մը կու գար : Անտրէ հտանեցաւ , վասն զի իւր փոքրիկ ծրարը Նիլօլի երբեմն բնակած սենեակը տեղաւորեց . յետոյ , Թիլպէր տեսնելով որ զանազան կարասիներ , դործիքներ և պաշար դնեցին , արթուն Թիլպէր հասկրցաւ որ եղբայր ու քոյր այն խաղաղ բնակարանը պիտի բնակէին :

Փիլիպ պարտեզին դրան փականքները մեծ խնամքով աչքէ անցուց և աչքէ անցընել տուաւ :

Այն բոլոր դէպքերէն ՚ի վեր Թիլպէրի առաջին ուրախութիւնն եղաւ այս :

Հեղեութեամբ ժպտեցաւ :

— Խեղճ մարդիկ , մումուաց , շատ վտանգաւոր չեն . կը կարծեն թէ յանցանքը փականքինն է , և չեն կասկածիր անգամ որ մաղցելու զօրութիւնն ունեցեր եմ : Ի՛նչ խեղճ դաղափար ունին վրադ , Թիլպէր : Աւելի աղէկ : Այո՛ , հպարտ Անտրէ , յարեց , դրանք փականքներուն հակառակ՝ եթէ ուզեմ տունդ մանել՝ կրնամ . . . : Բայց հիմա ալ իմ բաղդս կը բանի . քեզ կ'արհամարհեմ . . . միայն թէ քմածին հաճոյք մը . . .

Այս ըսելու ատեն կրնիտը վրայ դարձաւ՝ արքունեաց խտուադնացիներուն նմանելով :

— Բայց ո՛չ , կրկնեց դառնութեամբ , այս ինձ աւելի արժան է . ալ քեզ չեմ ուզիր . . . : Հանգարտ քնայիր . ես քու անձէդ աւելին ունիմ քեզ ուղածիս պէս շարչարելու համար . քնայիր :

Լուսամտաէն զատուեցաւ , և անգամ մը զլեռաներուն վրայ աչք ձէլէ ետք , սանդուխէն իջաւ Պալատի տունն երթալու համար :

ԴՆԵ

ԳՆԵՏԵՐԻՆ 13ԻՆ

Ֆրից բնաւ դժուարութիւն չհանեց Թիլպէրը Պալատի քով տանելու համար :

Կոմսը՝ բաղմոցի մը վրայ պառկած էր , դիշերը շատ քնանալէն յոյնած հարուստ և ծոյլ մարդու մը պէս . զէթ այսպէս մտածեց Թիլպէր այն ժամուն մէջ կոմսը ընկողմանած տեսնելով :

Պէտք է կարծել թէ սենեկապան ծառային հրաման արուած էր Թիլպէր ներկայածին պէս ներս բերել , վասն զի Թիլպէր պէտք չունեցաւ անտուն ըսելու կամ մինչև անգամ բերանը բանալու :

Թիլպէր սրահակը մտած ատեն , Պալատի թեթեօրէն արմուկին վրայ կանդնեցաւ և գոցից դիւրքը՝ զոր բաց բռնած էր առանց կարգալու :

— Ո՛հ , մ՛հ , ըսաւ , ահա տղայ մը որ կ'ամուսնանայ . Թիլպէր պատասխան չտուաւ :

— Լաւ , ըսաւ կոմսը՝ իւր համարձակ կերպարանքն առնելով , դու երջանիկ ես և զրեթէ երախտագէտ : Շատ աղւոր բան է այդ : Եկեր ես ինձ շնորհակալ ըլլալ . այդ աւելորդ բան է : Նոր պէտքերու համար պահէ այդ :

Այն խօսքերուն և Պալատօրն արտատուն թեան մէջ այնպիսի
տեսար և մեղքաւից բան մը կտր, որ Թիւրքեր կշտամբանք մը և
միանգամայն յայննա թիւն մը կարծեց :

- Ո՛չ, ըսաւ, կը սխալեք, պարոն, չեմ ամուսնանար :
- Ա՛հ, ըսաւ կանը, ուրեմն ի՞նչ կ'ընես . . . : Ի՛նչ պատու-

հեցաւ քեզի :

— Զիս ճամբիցին հպատականեց Թիւրքեր :

Կոմսը բողբոջին Թիւրքերի վարձաւ :

— Աղէկ չես վարուեր, բարեկամ :

— Ո՛չ, պարոն, դէ՛մ իմ կարծեօրս . . .

— Ո՛վ մերժեց քեզ :

— Օրիորդը :

— Այդ աներկեան էր. ինչո՞ւ հօրք չխօսեցար :

— Ասան զի ճակատադիրը չուզեց :

— Ա՛հ, ճակատադիրի կը հատասն :

— Հաւատք ունենալու միջոց չունիմ :

Պալատն յնորը սրտանց և և կերպ մը հետաքրքրու լեհամբ Թիւրք
պէրի նայեցաւ :

— Չզիտցած բաներուց վրայ այսպէս մի խօսիր, ըսաւ. կատա-
րեալ մարդոց համար անստա թիւն իւր տղայոց համար ժողհու-
թիւն է այդ : Հարաւ եղի՛ր՝ բայց ոչ սպուշ. թէ որ ըսես թէ
անսխալ ըլլալու միջոցը չունիս՝ ըսելիք չունիմ : Աերջապէս, ի՛նչ
ըրիւր :

— Ահա ասիկ ըրածս : Գոխանակ գործելու՝ բանաստեղծներուն
նման խորհիլ ուղեցի. ուղեցի երթալ շրջիլ այն ծառուղիներուն
մէջ՝ որ հաճոյք զգացած էի սիրոյ վրայ երազելով, և յանկարծ
իրականութիւնն ինձ ներկայացաւ մինչդեռ ես անպատրաստ էի. ի-
րականութիւնը նոյն կողմ հան զիս սպաննեց :

— Այդ ալ աղէկ եղեր է, Թիւրքեր. վասն զի մարդ մը քու
դանուած վշտակիւ մէջ կը նմանի բանակի մը լրտես զնուորեն-
բուն : Այս մարդիկը հրացանն աջ ձեռքերնին և դոց լրտեսերը ձախ
ձեռքերնին պարտին քայլել :

— Աերջապէս, պարոն, չյաջողեցայ. օրիորդ Անորէ զիս
ոճրագործ, մարդասպան անուանեց, և ըսաւ թէ զիս սպաննել
պիտի տայ :

— Լաւ. բայց զուտ կը :

— Ըսաւ թէ զուտն իրն է և ոչ իմն :

— Ետքը :

— Ետքը, մեկնեցայ :

— Ա՛հ :

Թիւրքեր զլուխը վեր առաւ :

— Եթէ դուք ըլլայիք ի՛նչ կ'ընէիք, ըսաւ :

— Գեռ չդիտեմ. բայց ըսէ թէ դու ի՛նչ պիտի ընես :

— Ինձ կրել տուած նուաստութեանց փոխարէն զինքը պիտի
պատեմ :

— Այդ խօսք է :

— Ո՛չ, պարոն, որոշում մ'է :

— Բայց . . . թերեւս ձեռքէդ ստին զազանիքդ . . .
դրամի :

— Գաղտնիքն իմն է և մեկու մը չեմ տար. դրամը ձեռն
էր, ահա ասիկ ետ կը բերեմ :

Կոմսն սուտ զննեց, ծրարեց, միշտ Թիւրքերը նկատելով,
որուն երեսին վրայ ամենաթեթեւ յովմունք մ'անդամ չերեցաւ :

— Համեստ է, ծակաք չէ . . . : Ենէք ունի և հաստա-
տամիտ է. մարդ մ'է մտածեց Պալատն :

— Հիմա, պարոն կոմս, ըսաւ Թիւրքեր, ձեր տուած յիսուն
ֆրանքին հաշիւը պարտիմ տալ :

— Չափազանցութիւն մի ըներ, պատասխանեց Պալատն, զե-
ղեցիկ բան մ'է երեք հարիւր հարար ֆրանք ետ գարձընել,
սակայն տղայական բան մ'է յիսուն ֆրանք ետ տալ :

— Ետ տալ չէի ուղեր. այլ պիտի ըսէի թէ ի՛նչ ըրի զա-
ննեք, որպէս զի դիտեաք թէ ուրիշ դրամի պէտք ունիմ :

— Այդ ուրիշ : Ուրեմն կ'ուզե՞ս :

— Կ'ուզեմ :

- Ինչո՞ւ համար :
- Բան մ'ընելու համար ինչ որ քիչ մ'առաջ խօսք անուանեցիք :
- Լաւ : Արե՞ժ հանել կ'ուզես :
- Ազնուաբար , այնպէս կը կարծեմ :
- Ձեմ կատկածիր . բայց անողորմաբար , ճշմարիտ է :
- Ճշմարիտ է :
- Ա՞րչափ պէտք է :
- Քսան հազար ֆրանք^ք պէտք է ինձ :
- Եւ այն ծաղկահաս կնոջ չը՛պիտի գոչիս , ըսաւ Պալամօ կարծելով որ այն հարցմամբ թիւլէր կը բռնուի :
- Չպիտի գպչիմ :
- Անոր եղբօ՞րը :
- Ոչ եղբօրը , ոչ ալ հօրը :
- Չպիտի զրպարտես աղջիկը :
- Անոր անունն անգամ բերանս չպիտի տունեմ :
- Լաւ , կը հասկընամ : Բայց նոյն բանն է , կին մը սրով զարնել կամ մշանջենական խրոխտումներով զինքն սպաննել . . . : Գու կ'ուզես անոր խրոխտալ ինքզինքդ ցոյց տալով անոր , անոր հեռակէլով , նախատանօք և ատելութեամբ լի ժպիտներու ներքև զինքը ճմլելով :
- Չեր ըսածներն այնքան մտքէս չեն անցնիր , որ ձենէ պիտի խնդրեմ ծովէն ձրի անցնելու միջոց մը , եթէ ուզեմ Գաղղիայէն մեկնիլ :
- Պալամօ աղաղակեց :
- Պարոն թիւլէր , ըսաւ իւր կծու և միանգամայն փայփայուն ձայնովը որուն մէջ ոչ ցաւ կար և ոչ ուրախութիւն , պարոն թիւլէր , կարծեմ թէ գու ցոյց տուած անշահախնդրութեանդ չես յարմարիր : Ինէ քսան հազար ֆրանք կ'ուզես , և այն քսան հազար ֆրանքէն հազար ֆրանք չե՞ս կրնար առնել նաւարկութեան համար :
- Ա՛չ , պարոն , և այս՝ երկու սրամտոյի համար :

- Ըսէ՛ նայինք սրամտուները :
- Առաջին սրամտունն այն է որ նաւը նստած օրս ես^ն ընկն մը չպիտի ունենամ . վասն զի լաւ միտքերնիդ պահեցէք , պարոն կոմս , ես ինձի համար դրամ չեմ ուզեր , այլ դարման տանելու համար այն յոխալին^ն ձորը գուք ինձ դիւրացուցիք . . . :
- Ա՛հ , գու յամսու ես , ըսաւ Պալամօ բերանը կարկամած :
- Ասան զի իրաւունք ունիմ . . . : Ձենէ դրամ կ'ուզեմ դարման տանելու համար , կ'ըսեմ , և ոչ թէ ապրելու կամ մխիթարութիւն գտնելու համար . այս քսան հազար ֆրանքէն դրամ մը իմ գրպանս չպիտի մտնէ . անոնք իրենց տեղն ունին :
- Տղադ չիլը հասկընամ . . . :
- Տղաս , այո՛ , սպարոն , պատասխանեց թիրսէր տեսակ մը հպարտութեամբ :
- Ի՞նչ դո՞ւ :
- Իս զօրաւոր , աղատ և սրամիտ եմ . ես ապրուստ կը գտնեմ . ապրիլ կ'ուզեմ :
- Ա՛հ , պիտի ապրիս : Աստուած երբէք այդ զօրութեամբ կամք տուած չէ այնպիսի հողիներու որ պարտին կանուխ մեկնիլ աշխարհէս : Աստուած տաքուկ կ'ըզդեցընէ այն տունկերը՝ որոնք երկայն ճամբուներու գէմ պիտի գնեն . սողպատէ զրահ կու տայ այն սրտերուն՝ որոնք երկայն փորձութիւններ պիտի կրեն : Բայց կարծեմ երկու սրամտու ունիս , ըսիր , հազար ֆրանք վար չբնելու համար . նախ փափկասրտութիւնն էր :
- Յետոյ չիտհեմութիւնը : Գաղղիայէն մեկնած օրս պիտի ստիպուիմ պահուելու . . . : Նաւահանդիստ մը երթալով նաւապետ մը դտնելով , անոր դրամ տալով— վասն զի կարծեմ թէ այսպէս կ'ընեն— ինքզինքս ծախելով չէ որ , կ'ըսեմ , կրնամ յաջողիլ պահուիլ :
- Արեմն կը կարծես թէ կրնամ օգնել քեզ աներևոյթ ընելու համար :
- Գիտեմ որ կրնաք :
- Ա՞վ ըսած է քեզի :

— Ա՛հ, դուք շատ դերբնական միջոցներ ունիք ձեր տրամադրութեան ներքև, ալ ուր կը մնան բնական միջոցները: Կախարդ մ'այնչափ չվատահիր իւր վրայ եթէ փախչելու դուռ մը չունենայ:

— Թիլլէր, ըսաւ Պալտամօ յանկարծ ձեռքը երիտասարդին երկնցընելով, դու յանդուգն մէկն ես. քու ներսդ բարին և չարը խառնուած է կնոջ մը պէս. դու ստոյիկիան և ուղղամիտ ես առանց կեղծելու. քեզ շատ մեծ մարդ մը կ'ընեմ. հոս կեցիք, կ'ըսեմ, այս ապարանքն աներկեան աղատտանարան մ'է. ասկէ զատ, ես ալ քանի մ'ամիսէն Եւրոպայէն կը մեկնիմ, քեզ հետս կը տանիմ:

Թիլլէր մտիկ ըրաւ:

— Քանի մ'ամիսէն չէ չեմ ըտեր, ըսաւ. բայց այսօր ձեզի կ'ըսեմ. շնորհակալ եմ, պարոն կոմս, ձեր առաջարկութիւնը շատ կը հմայէ թշուառ մը. բայց և այնպէս կը սերմեմ:

— Վայրկեանական վրէժխնդրութիւն մը արժէք չունի թերևս յիսուն տարուան ապագայի մը քով:

— Պարոն, իմ քնածին հաճոյքս ինձի համար բոլոր աշխարհէն աւելի արժէք ունի, երբ այն քնածին հաճոյքն ունենամ: Նաև, այն վրէժխնդրութենէն զատ պարտաւորութիւն մ'ալ ունիմ կատարելու:

— Ահա քու քոան հաղար Ֆրանքդ, սրատասխանեց Պալտամօ առանց վարանելու:

Թիլլէր երկու արկղատոմսերն առաւ, և իւր բարեդրաբին նաշելով:

— Թագաւորի մը պէս կը վարուիք, ըսաւ:

— Ա՛հ, կարծեմ թագաւորէ մը լաւ, ըսաւ Պալտամօ, վտանգի չեմ ուզեր անդամ որ զիս յիշեն:

— Լաւ. բայց ես երախտադէտ եմ, ինչպէս որ քիչ մ'առաջ կ'ըսեիք, և երբ գործս լմնցընեմ, այս քսան հաղար Ֆրանքը ձեզի պիտի վճարեմ:

— Ի՞նչպէս:

— Ձեր ծառայութեանը մտնելով այնչափ տարի՝ որչափ սղատարի մը պէտք է՝ իւր տիրոջը քսան հաղար Ֆրանք վճարելու համար:

— Այս անդամ ալ տրամաբանութեան հակառակ կը խօսիս, Թիլլէր: Քիչ մ'առաջ ինձ կ'ըսեիր. Ձեռէ քսան հաղար Ֆրանք կ'ուզեմ զբէջի կը պարտէ:

— Ճշմարիտ է. բայց դուք սիրտս շահեցաք:

— Աւրախ եմ, ըսաւ Պալտամօ առանց արտաքին ցոյցի: Աւստի դու ինձ պիտի վերաբերիս՝ եթէ ուզեմ:

— Այո՛:

— Ի՞նչ կրնաս ընել:

— Աչինջ. բայց ամեն բան կայ իմ քով:

— Ճշմարիտ է:

— Բայց կ'ուզեմ որ գրպանիս մէջ ունենամ երկու ժամուան մէջ Գաղղիայէն մեկնելու միջոց մը՝ եթէ հարկ ըլլայ:

— Ա՛հ, ուրեմն ծառայ չպիտի տնենամ:

— Ես կրնամ գտնուել:

— Ես կրնամ քեզ դանել: Օ՛հ, լմնցընենք. շատ խօսքը զիս կը յորձեցընէ: Սեղանն յառաջ բեր:

— Ահաւասիկ:

Պալտամօ թղթերն առաւ, և կէս ձայնով հետևեալ սողերը կարդաց այն թղթերէն մէկուն վրայ՝ որ երեք ստորագրութեամբ, կամ լաւ ևս երեք տարօրինակ նշանադրով ծածկուած էր:

«Գեկտեմբեր 13ին, Հալլէն Գոսթօն երթալու համար, Բ. Յ. Արմէն:»

— Թիլլէր, ի՞նչ կ'ըսես Ամերիկայի համար:

— Թէ Գաղղիա չէ, և ինձ շատ քաղցր պիտի գայ ծովով ճամբորդել, յարմար ատեն մը, որ և է երկիր մը որ Գաղղիա չըլլայ:

— Լաւ . . . : Գեկտեմբեր 13ին ատենները . ըսած յարմար ժամանակդ այն ատենը չէ՛ :

Թիլլիքէր մատներուն վրայ համրեց մտածելով :

— Ճիշդ , ըսաւ :

Պալամօ գրիչ մ'առաւ և բառական համարեց ճերմակ թղթի մը վրայ այս երկու տողերը գրեւ .

« Արժէ՞ի մէջ անցորդ մ'ընդունեցէք :

« ԹՕԶԷՖ ՊԱԼԱՄՕ »

— Բայց այս թուղթը վտանգուոր է , ըսաւ Թիլլիքէր , և ես որձորջ մը կը փնտռեմ՝ կրնամ Պատիլլը դանել :

— Մարդ շատ խելք ունեցած ատեն անմիտի մը կը նմանի , ըսաւ կոմսը : Արժէ՞ի , սիրելիդ իմ պարոն Թիլլիքէր , վաճառական նաւ մ'է , որուն գլխաւոր նաւատէրը ես եմ :

— Ներեցէք , պարոն կոմս , ըսաւ Թիլլիքէր խոնարհելով . արդարև թշուառական մ'եմ ես , և երբեմն գլուխս կը դառնայ , բայց երբէք երկու անգամ . ներեցէք ուրեմն ինձ , և հաւատացէ՛ք բոլոր անձնանուէր երախտադիտութեանս :

— Գնա , բարեկամ :

— Մնաք բարեաւ , պարոն կոմս :

— Կրկին տեսութիւն , ըսաւ Պալամօ կոնակը դարձրնելով :

ԳՆԱ

ՎԵՐՋԻՆ ՌԻՆԿՆՔՐՈՒԹԻՒՆ

Նոյեմբերին , այսինքն մեր պատմած եղելութիւններէն քանի մ'ամիս ետք , Փիլիպ տը Գալէրնէյ առտուն կանուխ դեռ հա-

ղիւ լուսցած , քրոջն հետ բնակած անէն դուրս ելաւ : Տակաւին վառող կանթեղներուն ներքև արդէն արթնցեր էին Բարիդի փոքրիկ առևտուրները . տաք տաք փոքր կարկանդակները՝ զոր դիզայի վաճառականը առաւօտեան զով օգին ներքև Խորթանօք կ'ուտէ , բանջարեղէններով բեռնաւորեալ կողմերը , սարէնէրով և ձուկերով լեցուն սայլիկները որ ձկնարանը կը վազեն , և այն աշխատասէր ամբոխին շարժման մէջ տեսակ մը զգուշութիւն՝ հարուստներուն քունն յարգելու համար :

Փիլիպ բնակած բաղմամարդ փողոցէն շուտով անցաւ Շանդէլիզէ երթալու համար , ուր բնաւ մարդ չկար :

Փոսած տերեւները ծառերուն դագաթին վրայ կը դառնային . անոնց մեծ մասն արդէն Գուր լա Ռէնի ծառուղիներուն վրայ տարածուած էին , և դնտակի խողերը՝ որ այն ժամանակ չկար՝ այն դողբոջուն տերեւներուն ներքև ծածկուած էր :

Ներխաասարդը Բարիդի բարեկիցիկ շինականներուն պէս լայն քլանցքով զգեստ մը , անգրավարտիք մը և մետաքսէ գուրպաններ հագեր էր . սուր կը կրէր . գլխուն զարգարանքը ցոյց կու տար թէ լուանալէն առաջ երկայն տանն վարսավիթային ձեռքն յաւձներ էր ինքզինքը . այն ատենի գեղեցիկ ըլլալու ամենէն մեծ միջոցն էր այս :

Ուստի , երբ Փիլիպ տեսաւ թէ առաւօտեան քամին իւր գլխուն զարգարանքը կ'արէ և փոշին կը ցրուէ , Շանդէլիզէի ծառուղոյն վրայ դժգոհ աչք մը ձգեց՝ տեսնելու համար թէ այն ճամբուն ծառայութեանն յատուկ վարձու կա՞ք մ'արդէն ճամբայ ելած չէ՞ :

Հատ չպատեց . մաշած , գոյնը նեղած , կտրտած կառք մը , դեղնած նիհար զամբիկէ մը լծուած կ'ըսխէր ճամբան սասանեցընել . կառավարը՝ զիտող և ախուր աչքով , հեռուէն ծառերուն մէջ ճամբորդ մը կը փնտռէր , ինչպէս Ենէաս իւր նաւերէն մին կը փնտռէր Թիւրէնեան ծովուն ալեաց մէջ :

Կառավարը Փիլիպը տեսնելով , սկսաւ խորազանը սասախկ զարնել զանբիկին , այնպէս որ ճամբորդին հասաւ :

— Նայէ որ ժամը ճիշդ իննին Վերսայլ զտնուիմ, և քեզի կէս սկուտ կու տամ:

Արդարև ժամը իննին Փիլիպ տիկին արքայորդիէն ստացեր էր այն առաւօտեան ունկնդրութիւններէն մին՝ զոր նէ սկսեր էր տալ: Իշխանուհին ժիր և արքունի ամեն սովորութեանց օրէնքներն անթերի կատարելով, առաւօտուն կ'երթար աչքէ անցընել Գրիանօսի մէջ շինել տուածները. և իւր ճամբուն վրայ խնդրարկուները գտնելով որոց ունկնդրութիւն շնորհած էր. աւնոց հետ շուտով խօսքը կը վերջացընէր այնպիսի կորովամտութեամբ և քաղցրութեամբ՝ որոց մէջ միշտ կար նաև արժանիք, մինչ իսկ երբեմն մեծածնութիւն՝ երբ կը տեսնէր թէ իւր փափակ ընթացքը սխալ կը մեկնէին:

Փիլիպ նախ միտքը զրեր էր հետի երթալ, վասն զի ստիպուած էր յետին աստիճանի խնայողութիւն ընել. բայց անձնասիրութեան զգացումը, կամ թերևս միայն այն յարգանաց զգացումը զոր ամեն զինուորական իւր հագուստին համար կ'ունենայ իւր մեծաւորին առջև, ստիպեր էր երիտասարդ խնայողութիւն չընել՝ վայելուչ զգեստով Վերսայլ երթալու համար:

Փիլիպ միտքը դրած էր հետի վերադառնալ: Նոյն աստիճանին վրայ, հակառակ կէտերէ ճամբայ ելնելով, պատրիկ Փիլիպ և ուսմիկ Թիլպէր իրարու պատահեր էին՝ ինչպէս որ կը տեսնուի:

Փիլիպ նեղութեամբ տեսաւ տակաւին այն գիւթիչ Վերսայլը, ուր այնքան ոսկեզոյծ և վարդագոյն երանքեր զինքն հմայեր էին իրենց խոստումներով: Աշտարեկ սևտա Գրիանօսը՝ թշուառութեամբ և ա'օթւոյ յիշատակ. ժամը ճիշդ իննին՝ ունկնդրութեան տոմար քովը, հովանոցին մօտերը գանձող փոքրիկ բուրաստանին երկայնութեանը կ'երթար:

Գրեթէ հարիւր քայլ հեռուէն իշխանուհին տեսաւ որ իւր ճարտարագետին հետ կը խօսակցէր, և կըտրիսի մուշտակ հագեր էր թէև օդը ցուրտ չէր. ծաղկահատ իշխանուհին Վաղօն տիկնանց նման փոքրիկ գլխարկով իր՝ կանաչազարդ ծառերուն

առջև կեցեր էր. երբեմն անոր հնչական և թրթռուն ձայնը մինչև Փիլիպի կը հասնէր, և անոր ներսն այնպիսի զգացումներ կը շարժէր, որ սովորաբար վշտահար սրտի մը բուրբ վիշաք կը վանեն:

Փիլիպի պէս ունկնդրութեան շնորհն ստացող խել մ'անձինք իրարու ետեւէ հովանոցին դուռը ներկայացան, որուն նախասենակը բարապան մը դալով զանոնք կը փնտռէր կարգաւ: Ամեն անգամ որ իշխանուհին Միքին հետ ետ կը գառնար, այն անձինքն անոր ճամբուն վրայ կեցած՝ Մարի-Անդուանեղէն խօսք մը կ'ըստանային, կամ մինչ իսկ ի մասնաւորի քանի մը խօսք փոխանակելու յատուկ շնորհը:

Յետոյ իշխանուհին կ'ըստատէր որ ուրիշ այցելութիւն մը ներկայանայ:

Փիլիպ ամենէն վերջը մնացեր էր: Արդէն տեսեր էր որ իշխանուհոյն աչքն իւր կողմը դարձեր էր՝ որպէս թէ զինքը յիշել ջանալով. այն ատեն Փիլիպ կը կարմրէր, և իւր գտնուած տեղը՝ կը ջանար համեստ և երկայնամիտ կերպարանք մ'ունենալ:

Բարապանը եկաւ վերջապէս և հարցուց թէ նա ևս չէ՞ր ներկայանար, քանի որ տիկին սրբայորդին քիչ մ'եաք պիտի երթար, և երթալէն ետք ոչ զոք կ'ընդունէր:

Ուստի Փիլիպ յառաջ գնաց: Իշխանուհին շարունակ անոր նույնպա մինչև իրեն գալը, և Փիլիպ ամենէն յարմար վայրկեանն ընտրեց իւր ակնածական յարգանքը մատուցանելու համար:

- Իշխանուհին բարապանին կողմը դառնալով,
- Բարեոզ անձինքանոնք, ըսաւ:
- Բարապանն ունկնդրութեան տոմար կարգալով,
- Պ. Փիլիպ ար Գավէրնէյ, տիկին, պատասխանեց:
- Ճշմարիտ է, ըսաւ իշխանուհին . . . :
- Եւ սկսաւ աւելի երկայն և աւելի հետաքրքիր նայուածք մը ուղղել երիտասարդին:
- Փիլիպ կիսովին ծոած կ'ըստատէր:

— Բարի լըյս, պարոն տը Գավէրնէյ, ըսաւ Մարի-Անգուանէդ: Օրիորդ Անարէ ինչպէս է:

— Բաւական գէշ է, տիկին, պատասխանեց երիտասարդը. բայց քոյրս կարի երջանիկ պիտի ըլլայ այն հոգածութեամբ զոր ձեր արքայազն Բարձրութիւնը կը հաճի անոր համար ունենալ:

Իշխանուհին պատասխան չտուաւ. Փիլիպի նիհարեցած և դուհատ գէմքին վրայ շատ վիշտ կտրուցեալ էր. հարիւրապետի համետ զդետին ներքև շատ դժուարաւ ձանչեր էր այն գեղեցիկ սպան՝ որ առաջին անգամ իրեն առաջնորդ եղեր էր Գաղղիցի հողին վրայ:

— Պարոն Միք, ըսաւ իշխանուհին ճարտարապետին մօտենալով, ուրեմն վարի սրահին զարդարանքը որոշեցինք. մօտն անտաւ մը տնկեն արդէն որոշած ենք: Ներեցէք որ այնչափ երկայն ատեն ձեզ ցուրտ տեղը կեցողքի:

Երթալու հրամանն էր այս: Միք բարեկեց և մեկնեցաւ:

Իշխանուհին իսկոյն բարեկեց բոլոր անձինքը որ քիչ մը հեռու կեցեր էին, և ամենքն ալ իսկոյն քաշուեցան: Փիլիպ կարծեց թէ այս բարեն իրեն ալ պիտի հասնէր, և արդէն սիրաւ կը ցաւէր, երբ իշխանուհին իւր առջևէն անցնելով,

— Պարոն, կ'ըսէիք թէ ձեր քոյրն հիւանդ է, շարայարեց:

— Եթէ հիւանդ ալ չէ, տիկին, փութաց պատասխանել Փիլիպ, գէթ օր օրի կը հալի:

— Ար հալի, դոչեց իշխանուհին հոգածութեամբ. այնպիսի առողջ կազմուածք մը:

Փիլիպ խոնարհեցաւ: Նորահաս իշխանուհին գարձեալ անոր ուղղեց այն խուզարկու նայուածքներէն մին, որ անոր ցեղէն մարդու մը վրայ եղած ատեն՝ արծիւի նայուածք պիտի անուանէին: Յետոյ, պահ մը լուռութենէ ետք,

— Ներեցէք որ քիչ մը քայլեմ, ըսաւ, օգը ցուրտ է:

Իշխանուհին քանի մը քայլ առաւ. Փիլիպ կեցած տեղը մնացեր էր:

— Ինչ, չէք հետևիր ինձ, ըսաւ Մարի-Անգուանէդ ետևը դառնալով:

Փիլիպ երկու ստիւնով անոր քովն հասաւ:

— Ինչու աւելի շուտ ինձ չիմացողքի օրիորդ Անարէի այդ վիճակը, որուն նախանձանկիւր եմ:

— Բարէ, ըսաւ Փիլիպ, Ձեր արքայազն Բարձրութիւնը ճիշդ բառն ըսաւ . . . : Ձեր Բարձրութիւնը նախանձանկիւր էր քրոջս . . . բայց այժմ . . . :

— Գարձեալ նախանձանկիւր եմ անշուշտ, պարոն . . . : Սակայն ինձ կը թուի թէ օրիորդ Անարէ շատ շուտով ելաւ իմ քովէս:

— Ստիպողականութիւնը, տիկին, ըսաւ Փիլիպ ցած ձայնով:

— Ինչ, այդ սոսկալի բառը. ստիպողականութիւն . . . :

Բացատրէ այդ բառը, պարոն:

— Փիլիպ պատասխան չտուաւ:

— Տօքթէօս Լուի, շարայարեց իշխանուհին, ինձ ըսաւ թէ Վէրսայլի օդը ֆեստակար է օրիորդ տը Գավէրնէյի առողջութեան, թէ անոր առողջութիւնը կը հաստատուի հօրը տունը դացած ատեն . . . : Ահա բոլոր ինձ ըսուածը. արդ՝ քոյրդ միայն մէկ այցելութիւն տուաւ ինձ մեկնելէն առաջ: Գուցատ էր, տխուր էր. պէտք է ըսեմ թէ այն վերջին տեսակցութեան մէջ շատ անձնանուիրութիւն ցոյց տուաւ ինձ, վասն զի առատ արցունք թափեց:

— Անկեղծ արցունք, տիկին, ըսաւ Փիլիպ, որուն սիրան ուժղին կը բաղխէր, այնպիսի արցունք որ տակաւին չցամքեցաւ:

— Արծեմ թէ, շարայարեց իշխանուհին, ձեր պարոն հայրն ստիպեց իւր աղջիկը արքունիք գալ, և անշուշտ այն աղջիկը կը ցաւի որ բաժնուեցաւ իւր ծնած երկրէն, սիրած մէկ անձէն:

— Տիկին, փութաց ըսել Փիլիպ, քոյրս միայն Ձեր Բարձրութենէն բաժնուելուն համար կը ցաւի:

— Եւ հիւանդ է . . . : Տարօրինակ հիւանդութիւն՝ որ երկրիս օդէն պէտք էր բժշկուիլ, սակայն անկէ կը ծանրանայ:

— Ալ աւելի երկար ատեն չպիտի յոգնեցընեմ Ձեր Բարձրութիւնը . քրոջս հիւանդութիւնը ծանր վիշտ մ'է որ յուսահատութեան մօտ վիճակի մը սարաւ զինքը : Թէև օրիորդ աը Գամբէրնէյ աշխարհիս մէջ միայն Ձեր Բարձրութիւնն ու զիս կը սիրէ՝ սակայն կ'ըսկսի ամեն սէրերէն նախամեծար համարիլ զԱտուած , և խնդրած ունկնդրութիւնս անոր համար էր որ , տիկին , քրոջս այն փափաքին նկատմամբ ձեր պաշտպանութիւնը պիտի խնդրէի :

Իշխանուհին զլուխը վեր առաւ :

— Վա՞նք մտնել կ'ուզէ , այնպէս չէ :

— Այո՛ , տիկին :

— Եւ դու կը համբերե՞ս , դու որ կը սիրես այս աղջիկը :

— Կարծեմ թէ ողջմտութեամբ կը գտեմ անոր վիճակը , տիկին , և այս խրատը ես իրեն տուի : Սակայն քոյրս շատ սիրելուս այս խրատս կ'սակածելի չկրնար ըլլալ , և ոչ ոք իմ ընչասիրութեանս պիտի վերագրէ : Անտրէի վանք մտնելէն ես շահելիք բան մը չունիմ . երկուքնիս ալ բան մը չունինք :

Իշխանուհին կեցաւ , և զողունի նոր ակնարկ մ'արձակելով Փիլիպի ,

— Ահա քիչ մ'առաջ կ'ըսէի՝ երբ չէիր ուզեր հասկընալ , պարոն , հարուստ չէ՞ք :

— Ձեր Բարձրութիւնը . . . :

— Պարոն , խնդիրն այն խեղճ աղջկան երջանկութեանը վրայ է . . . : Անկեղծութեամբ պատասխան տուր ինձ , իբրև պատուաւոր մարդ . . . ինչպէս որ էք , ստոյգ եմ :

Փիլիպի փայլուն և անկեղծ աչքը իշխանուհւոյն աչքին հանդիպեցաւ և չխոնարհեցաւ :

— Պիտի պատասխանեմ , տիկին , ըսաւ :

— Միթէ քոյրդ կարօտ ըլլալուն համար կ'ուզէ աշխարհէ քաշուիլ : Թող զրուցէ՛ . տէ՛ր Աստուած , իշխանները թշուառ են : Աստուած անոնց սիրտ մը տուած է դժբաղդութիւններուն վրայ ցաւելու համար , բայց անոնց զլացած է այն սրտտեսու-

թիւնը որ թշուառութիւնը կը գուշակէ՝ որչափ ծածկուած աը ըլլայ : Համարձակ պատասխան տուր , մ'յսպէս է :

— Ոչ , տիկին , ըսաւ՝ Փիլիպ հաստատութեամբ , ոչ , պատճառն այդ չէ . քոյրս կ'ուզէ Սէն-Տընիի վանքը մտնել , և վճարուելիք դրամին միայն մէկ երրորդն ունինք մենք :

— Վճարուելիք դրամը վաթսուն հազար ֆրանք է , զոչեց իշխանուհին . ուրեմն դուք քսան հազար ֆրանքէն աւելի չունի՞ք :

— Հազիւ , տիկին , բայց դիտե՛ք որ Ձեր Բարձրութիւնը մէկ խօսքով , առանց քսակէն բան մը հանելու , կրնայ ձրի ընդունել տալ :

— Անշուշտ կրնամ :

— Ահա այն միակ շնորհը զոր կրնամ խնդրել Ձեր Բարձրութենէն , եթէ արդէն ուրիշի մը համար միջնորդած չէք Գաղղիոյ տան տիկին Լուիզի քով :

— Գնդապետ , տարօրինակ կերպով զիս կը զարմայրնէք , ըսաւ Մարի-Անդուանէզ . ի՞նչ , իմ այսչափ մօտս այսչափ թշուառութիւններ կան : Է՛հ , գնդապետ , աղէկ բան մը չէ զիս այսպէս խաբելը :

— Ես գնդապետ չեմ , տիկին , պատասխանեց Փիլիպ մեղմովին , ես միայն Ձեր Բարձրութեան անձնուէր ծառայն եմ :

— Գնդապետ չե՞ս , կ'ըսես : Արչափ ատենէ ի վեր :

— Երբէք գնդապետ չեղայ , տիկին :

— Թաղաւորն իմ ներկայութեանս զօրպունդ մը խոստացաւ :

— Որուն հրովարտակը երբէք չեկաւ :

— Բայց դու պաշտօն մ'ունէիր . . . :

— Ձոր ձղեցի , տիկին , որովհետև թագաւորին աչքէն ելայ :

— Ինչո՞ւ :

— Ձեմ զխտեր :

— Ո՛հ , ըրաւ իշխանուհին սաստիկ տխրութեամբ . ո՛հ , արքունի՛ք :

Փիլիպի մեղմաղձութեամբ ժպտեցաւ :

— Գուք երկնային հրեշտակ մ'էք, տիկին, ըսաւ, և ես շատ կը ցախիմ որ Գաղղիայ տանը չեմ կրնար ծառայել, որպէս զի առիթ ունենամ ձեզի համար մեռնելու :

Իշխանուհւոյն աչքէն այնպիսի սաստիկ և կիզիչ փայլակ մը անցաւ որ Փիլիպ երկու ձեռացը մէջ պահեց երեսը : Իշխանուհին չուզեց անդամ զինքը մխիթարել կամ նոյն միջոցին անոր մտքէն անցածէն զատել :

Համբ և դժուարաւ շունչ առնելով, քանի մը Պէնկալեան մարդեր կը փետեր, զոր իւր ջլատ և թունդ ձեռքը խլեր էր : Փիլիպի խելքը դուրս եկաւ :

— Հաճեցէք ինձ ներել, տիկին, ըսաւ :

Մարի—Անդունէ՛ք պատասխան չտուաւ այս խօսքին :

— Քոյրդ եթէ ուզէ՝ վաղն իսկ Սէն-Տընի պիտի մանէ, ըսաւ տենդային սաստկութեամբ, իսկ դու՝ մէկ ամիսէն զօրագնդի մը գլուխը պիտի անցնիս. այնպէս կ'ուզեմ :

— Տիկին, պատասխանեց Փիլիպ, իմ վերջին բացատրութեանցս մէջ կը հաճիք ինձ լսել : Քոյրս Ձեր արքայազն Բարձրութեան բարերարութիւնը կ'ընդունի. իսկ ես պիտի մերժեմ :

— Ար մերժես :

— Այո՛, տիկին. արքուիքը նախատինք մ'ըրաւ ինձ . . . :

Այդ նախատինքն ինձ ընել տուող թշնամիները՝ զիս աւելի բարձրացած տեսնելով՝ աւելի ուժգին ինձ զարնելու միջոցը պիտի գտնեն :

— Ի՞նչ, նոյն իսկ իմ պաշտպանութեամբս :

— Մանաւանդ ձեր պաշտպանութեամբը, տիկին, ըսաւ Փիլիպ համարձակ :

— Ճշմարիտ է, ըսաւ իշխանուհին գունատելով :

— Նաև, տիկին, ո՛չ . . . կը մոռնայի, ձեզի հետ խօսելով կը մոռնայի, թէ երջանկութիւն չկայ աշխարհիս վրայ . . . կը մոռնայի թէ Շմութին մէջ մտնելէ ետք՝ պէտք չէ որ դուրս ելնեմ հոնկէ. մտնելն մէջ կ'աղօթէ և ինքզինքը կը յիշէ սիրտ ունեցող մարդ մը :

Փիլիպ այս խօսքն այնպիսի շեշտով մ'արտասանեց որ իշխանուհւոյն սարսուռ ազդեց :

— Օր մը պիտի գայ, ըսաւ, որ իրաւունք պիտի ունենամ ըսելու՝ ինչ որ այժմ կը մտածեմ : Պարոն, քոյրդ երբ որ ուզէ Սէն-Տընի կրնայ մտնել :

— Շնորհակալ եմ, տիկին, շնորհակալ եմ :

— Իսկ դու . . . կ'ուզեմ որ ինդիր մ'ուզվես ինձ :

— Բայց, տիկին . . . :

— Այնպէ՛ս կ'ուզեմ :

Փիլիպ տեսաւ որ իւր կողմն իջաւ իշխանուհւոյն ձեռնոցաւոր ձեռքը. այն ձեռքն աւիախ մնացեր էր գոզցես սպասելով. թերևս միայն կամք կը յայտնէր :

Երկասարկը ծունր դբաւ, բռնեց այն ձեռքը, և ծանր կերպով սիրտն ուռած ու գոլգոջուն՝ շրթունքն հոն դբաւ :

— Ի՞նչ է խնդիրդ, ըսաւ իշխանուհին այնքան յուզուած որ ձեռքը չբաշից :

Փիլիպ դուրսը ծուեց : Գառն խորհուրդներու ալիքի մը մէջ թաղուեցաւ՝ ինչպէս նաւաբեկեալ մը մորկին մէջ . . . : Քանի մը ընդէ համբ ու անշարժ մնաց. յետոյ դուրսը վեր առնելով գունաթափ և աչերը մարած :

— Գաղղիայէն մեկնելու համար անցողիք մը, ըսաւ, այն օրը որ քոյրս Սէն-Տընիի վանքը պիտի մանէ :

Իշխանուհին ընկրկեցաւ իրրև զարհուրած. յետոյ տեսնելով բոլոր այն վիշաղ զարմանալի հասկըցաւ, որուն թերես կը մասնակցէր, ուրիշ պատասխան չգտաւ՝ այլ այս խօսքը որ հազիւ հասկըցուեցաւ :

— Լաւ :

Եւ աներևոյթ եղաւ նոճիներու ծառուղիի մը մէջ, որոնք միայն անդժ պահեր կ'ին իրենց մշտնջենաւոր տերևները՝ զարդ զերեզմանաց :

ԳՐԻ

ԱՆՎԱՅՐ ՉՈՒՆՍ

Յաւի օրը, ամօթի օրը կը մօտենար : Անորէ՛ բարեխիտ
Լուսի աօքթեօսին ըրած յաճախ այցելութեանց հակառակ, Փի-
լիպի գորովադին խնամոց և մխիթարութեանց հակառակ, ժամէ
ի ժամ կը տխրէր, նման այն գատապարտեալներուն որոց վեր-
ջին ժամը մօտ է :

Այն թշուառ եղբայրը երբեմն Անորէն կը տեսնէր մտախոհ
և դողի մէջ . . . : Աչքը ցամաք էր . . . օրերով բերնէն
խօսք մը չէր ելներ . յետոյ, յանկարծ ելնելով սենեկին մէջ
երկու երեք յախուռն շրջաններ կ'ընէր ջանալով՝ Գիտէի նման՝
ինքնիրմէն դուրս ելնել, այսինքն զինքն սպաննող ցաւէն դուրս
ելնել :

Վերջապէս իրիկուն մը Փիլիպ զինքն աւելի գունատ, աւելի
թունդ և սովորականէն աւելի ջղային վիճակի մէջ տեսնելով,
բժշկին մարդ ուղարկեց որ նոյն իսկ այն զիշերը գոյ :

Նոյեմբերի 29ին էր : Փիլիպ ճարտարութեամբ անքուն պա-
հեր էր Անորէն . ամենէն տխուր, ամենէն մտերիմ խօսքերը
բացեր էր անոր, մինչև իսկ այն խօսքերը որոցմէ նորահաս
աղջիկը կ'երկնէր, ինչպէս որ վիրաւոր մը կը վախնայ՝ տեսնե-
լով որ խիտ և ծանր ձեռք մը իւր վրէժին կը մօտենայ :

Փիլիպ կրակին քով նստեր էր . սպասուհին Վերսայլ բժիշկը
գտնելու գացած ատեն փեղկերը գոցելու մտոցեր էր, այնպէս
որ կանթեղին նշոյլը, նոյնպէս կրակին նշոյլը մեղմովին կը լու-
սաւորէր այն ձեան գորդը, որ ձմեռուան առաջին յուրտերը
պարտէզին աւաղին վրայ նետեր էին :

Փիլիպ՝ սպասեց որ քրոջը միտքն ճանդարտիլ սկսի . յետոյ ա-
ռանց կանխաբանի ,

— Սիրելի քոյր, ըսաւ, որոշումդ ըրի՛ր վերջապէս :

— Ինչ մասի, պատասխանեց Անորէ ցաւազին հառաչով մը :

— Տղուդ . . . մասին, քոյր իմ :

Անորէ սարսեցաւ :

— Ժամանակը կը մօտենայ, ըսաւ :

— Տէ՛ր Աստուած :

— Եւ չախտի զարմանամ եթէ վաղը . . . :

— Վաղը՞ :

— Այսօր իսկ, սիրելի քոյր :

Անորէի գոյնն այնչափ նետեց որ Փիլիպ զարհուրելով անոր
ձեռքը բռնեց ու պազաւ :

Անորէ իսկոյն ինքզինքը գտաւ :

— Եղբայր իմ, ըսաւ, ես քեզի չախտի գործածեմ՝ այն կեղ-
ծաւորութիւնները որ նոյն իսկ դուհիկ հողիները կ'անպատուեն =
Բարուոյն նախապաշարումը չարին նախապաշարման հետ խառ-
նուած է իմ ներսս : Ինչոր չար է չեմ դիտեր այն ատենէ ի վեր
որ սկսայ բարուոյն վրայ կասկածիլ : Աւստի զիս անխնայ մի գա-
տեր՝ ինչպէս որ չեն դատեր յիմար մը, միայն թէ նախամեծար
չեսպես իբրև լուրջ ընդունիլ այն իմաստասիրութիւնը զոր պի-
տի ուրուագրեմ, և որ՝ կ'երզնում քեզ՝ իմ զգացմանցս կատա-
րեալ, միակ արտայայտութիւնն է, իբրև իմ զգացմանցս համա-
ուստութիւնը :

— Ինչ որ ալ ըսես, Անորէ, ինչ որ ալ ընես, դու ինձի
համար միշտ կանանց մէջ ամենէն սիրելին, ամենէն յարդելին
պիտի ըլլաս :

— Հնորհակալ եմ, իմ միակ բարեկամս : Ար համարձակիմ
ըսել թէ անարժան չեմ խոստացածիդ : Ես մայր եմ, Փիլիպ,
բայց Աստուած ուզեց, գէթ այնպէս կը կարծեմ, յարեց կար-
մրելով, մայրութիւնն արարած ին համար այնպիսի վիճակ մ'ըլ-
լայ՝ ինչ որ է սրտաբերութիւնը տունկին համար : Պատուը ծա-

զիկէն ետքը կու գայ , ծաղկած ժամանակը սունկը կը պատ-
րաստուի , կ'այլապէսբայի . վասն զի ծաղկելն՝ ըստ իս՝ սէրն է :

— Իրաւունք ունիս , Անտրէ :

— Ես , կրկնեց նորահաս աղջիկն աշխուժիւ , ես ոչ պատ-
րաստութիւն և ոչ այլափոխութիւն գիտցայ . ես խոտորում մի
եմ . ես չսիրեցի , չփափաքեցայ , այն որ չերազեցի անդամ՝ Աս-
տուած ինձ ուղարկեց . . . նա որ երբէք պտուղ առած չէ
այն ծառին՝ որ ամուլ ըլլալու համար ստեղծուած է . . . :
Ք՛ր է իմ յարմարութիւնս , քնազոս , մինչև անդամ հնարքս . .
: Այն մայրը որ տղայաբերութեան ցար կը քաշէ՝ իւր վի-
տար գիտէ և կը գնհատէ . ես բան մը չգիտեմ . ես միաքս
վերած ասեմ կը դողամ . ես այն վերջին օրուան կ'երթամ՝
կառավանդանին երթալու պէս . . . : Փիլիպ , անիծուած եմ
ես . . . :

— Անտրէ , քոյր իմ :

— Փիլիպ , կրկնեց Անտրէ անբացատրելի սաստիկութեամբ մը ,
միթէ չեմ՝ զգար որ այն տղան կ'ասեմ . . . : Ք՛հ , այո՛ ,
կ'ասեմ զայն . եթէ ողջ մնամ , Փիլիպ , բոլոր կենացս մէջ պի-
տի յիշեմ այն օրն որ առաջին անգամ արգանդիս մէջ արթնցաւ
այն սիրելիմ թշնամին զոր կը կրեմ . տակաւին կը սարսուիմ երբ
կը մտածեմ թէ այն անմեղ արարածին ցնցումը՝ որ այնքան
քաղցր է մայրերուն , իմ արեանս մէջ բարկութեան տենդ մը
վառեց , և հայհոյութիւնը մինչև շրթունքս հանեց , շրթունքս՝
որ մինչև այն ասեմ անարատ էր : Փիլիպ , ես յոյժ մայր մի
եմ , Փիլիպ , ես անիծուած եմ :

— Յանուն Աստուծոյ , սիրելի Անտրէ , հանդարտէ . սիրտդ
մտքիդ հեա մի մոլորեր : Այն տղան քու կեանքդ և քու երի-
կամանքդ արիւնն է . այն տղան կը սիրեմ , վասն զի քեռէ է :

— Ար սիրես , գուցեց Անտրէ մուշկին և կասկապուտ . գու-
կը համարձակիս որբեմն ինձ ըսել թէ իմ և քու անպատու-
թիւնը կը սիրես . գու կը համարձակիս ինձ յայտնել թէ ո՞՞րի
մը յիշատակը , վաստ ո՞՞րագործին այն նմանութիւնը կը սիրես .

. . . : Լա ուրեմն , Փիլիպ , ես ըսի , ես վաս չեմ , ես կեզծ
չեմ , ես կ'առեմ այն զաւակը , վասն զի իմն չէ և ես չուզեցի
զինքը : Ես կը զգուսիմ անորմէ , վասն զի թերեւ հօրը՝ կը նմա-
նի . . . : Հայրը . . . : Ք՛հ , օր մը այս սոսկալի բառը բե-
րանս առնելով՝ պիտի մեռնիմ : Տէ՛ր Աստուած , ըսաւ , ծունդի
վրայ ինչաչալ տախտակամաճին վրայ , այն զաւակը ծնած ասեմ
չեմ կընար սպաննել , վասն զի գու անօր հօգի տուիր . . . :
Ձկրցայ ինքզինքս սպաննել՝ քանի որ զան կը-կրէի . Յ՛ վասն զի
ինքնասպանութիւնը՝ նոյնպէս սպանութիւնը գու արդիւած ես ,
տակայն կ'աղաչեմ , կը սպաղատիմ , կ'երգմնեցնեմ զքեզ , Աստուած
իմ , եթէ արդար ես , եթէ այս աշխարհիս թշուառութեանց
հոգ կը տանիս , և եթէ հրամայած չես որ նախատանաց և ար-
աստուաց մէջ ապրելէ ետք՝ յուսահատ մեռնիմ , Աստուած իմ ,
ա՛ն ինէ՛ այն զաւակը , Աստուած իմ , սպաննէ՛ այն զաւակը .
Աստուած իմ , ազատէ՛ զիս , վրէժխնդի՛ր եղիր ինձ :

Սոսկում ազգելու բարկութեամբ մը և վեհ գործողութեամբ ,
ճակատը մարմարիտին շրջանակին կը զարնէր Փիլիպի ճգանցը
հակառակ՝ որ սաստիկ կը սեղմէր զինքը՝ գրկացը մէջ :

Յանկարծ գուռը բացուեցաւ . սպասուհին ներս մտաւ բժշկին
առաջնորդելով , որ մէկ նայուածքով բոլոր եղածը գուշակեց :

— Տիկին , բաւ բժիշկն այն հանտարտութեամբ՝ որուն ոմանք
ուզելով և ոմանք չուզելով կը հնազանդին , տիկին , մի աւելցը-
նե՛ր այն աշխատութեան ցաւերը՝ որ շատ ուշ չէ . . . : Գու ,
ըսաւ սպասուհոյն , ճամբան քեզի ըսածներս պատրաստէ : Գու ,
ըսաւ Փիլիպի , տիկինէն աւելի խելօք եղիր , և փոխանակ անօր
կասկածներուն և տկարութեանցը մասնակից դանուելու՝ քու
խրատներդ ալ իմիչններուս միացուր :

Անտրէ գրեթէ ամօթաճար ոտք ելաւ : Փիլիպ թիկնաթողի
մը վրայ նստեցուց զինքը :

Այն ատեն հիւանդն սկսաւ կարմրիլ և կուսակին վրայ ինկաւ
ցաւազին կարկամութեամբ մը . պիլի ձեռները թիկնաթողին
ծոսերուն պլլուեցան , և առաջին ձայնն ելաւ անոր մանիշակա-
ղոյն շրթերէն :

— Այս վիշտը, այս անկումը, այս բարկութիւնը ճգնաժամը մտնեցուցին, ըսաւ բժիշկը: Սենեակի քաշուէ, պարոն տը Գաւէրնէյ, և . . . սիրտ առ:

Փիլիպ սիրտն ուռած՝ Անտրէի կողմը նետուեցաւ, որ շներ էր, որուն սիրտը կը տրտիէր, և ցախն չնայած օտք ելնելով, եղբօրը պարանոցէն կախուեցաւ երկու թևերովը:

Մատիկ սեղմեց եղբայրը, և երիտասարդին սրտը այտին վըրայ փակցընելով շրթունքը՝ ցած ձայնով ըսաւ.

— Մնաս բարեա՛ւ . . . մնաս բարեա՛ւ . . . մնաս բարեա՛ւ . . . :

— Տօքթէ՛օն, տօքթէ՛օն, դռնեց փիլիպ յուսահատ, կը լսի . . . :

Լուի երկու թշուառները քաղցր բռնութեամբ մը զատեց, Անտրէն վերտաին թիկնաթոռին վրայ տրաւ, Փիլիպը սենեակն առաջնորդեց որուն նիւրբը գոցեց. յետոյ վարագոյրները, դռները դոցելով՝ այսպէս միայն այն սենեկին մէջ կեդրոնելով ծածկեց բոլոր այն սեստարանը որ տեղի պիտի ունենար բժշկին և կնոջը մէջ, Ասատուոյ և այն երկուքին մէջ:

Առաւօտեան ժամը երեքին բժիշկը բացաւ դուռը, որուն ետակը Փիլիպ կու լար և կը սղախտէր:

— Քոյրդ մանչ զաւակ մը ծնաւ, ըսաւ:

Փիլիպ ձեռներն իրար կցեց:

— Ներս մի մտներ, ըսաւ բժիշկը, քոյրդ կը քնանայ:

Կը քնանայ . . . : Ա՛Տ, տօքթէօն, ճշմարիտ է որ կը քնանայ:

— Եթէ ուրիշ կերպ ըլլար, պարոն, կ'ըտէի. քոյրդ մանչ զաւակ մը ծնաւ, սակայն տղան մայրը կորսընցուց . . . : Նաև կրնաս նայիլ:

Փիլիպ գլուխն երկնցուց:

— Ըստ չը մտիկ ըրէ:

— Այո, ո՛Տ, այո, մրմնջեց փիլիպ բժիշկը գրկելով:

— Էիմա, դիտես որ կաթնատու մը բռնած ենք: Բուէն-տիւ-

Ժուռէն անցնելու ատեն՝ ուր կը բնակի այն կինը՝ իմաց տուեր էի որ պատրաստ գտնուի . . . : Բայց դու միայն կրնաս զինքն հոս բերել. սէսք որ դու երթաս . . . : Աստի հիւանդին քունէն օգուտ քաշէ, և զիս բերող կառքով գնա:

— Իսկ դուք, տօքթէօն, դուք:

— Ես վերարկուս ունիմ:

— Քաղաքը շատ ապահով չէ:

— Քսան տարիէ ի վեր քսան անգամ գիշերը զիս բռնեցին: Ես միշտ այս պատասխանը տուի. «Բարեկամ, ես բժիշկ եմ և հիւանդի կ'երթամ . . . : Վերարկուս կ'ուզե՞ս, առ, բայց զիս մի սպաններ. վասն զի եթէ ես չըլլամ՝ հիւանդս կը մեռնի:» Եւ աղէկ ուշադրութիւն բրէք, պարոն, այս վերարկուն քսան տարիէ ի վեր կը գործածեմ: Գողերը երբէք չառին ինէ զայն:

— Բարի տօքթէօն . . . : Վաղն, այնպէս չէ:

— Վաղը ժամը ութին հոս եմ: Մնաք բարեաւ:

Բժիշկը քանի մը բաներ պատուիրեց սպասուհւոյն, նոյնպէս ըսաւ որ մեծ հոգածութիւն ունենայ հիւանդին համար: Վուզէր որ տղան հիւանդին քով դրուի: Փիլիպ սպալատեցաւ որ տղան հեռի տարուի, վասն զի տակաւին կը յիշէր իւր քրոջը վերջին ցոյցերը:

Աստի տօքթէօն Լուի ինքը տեղաւորեց տղան սպասուհւոյն սենեակը, յետոյ Մօնյօրիէյլ փողոցէն աներևոյթ եղաւ, մինչդեռ կառքը Ռուլի կողմը կը տանէր Փիլիպը:

Սպասուհին իւր ախրուհւոյն քով թիկնաթոռին մէջ քնացաւ:

ՃԻՆ

ԸՊԵՆԵՆԻ

Մեծ յոյնութիւններէն ետք եկող այն նորոգիչ քունին միջոցներուն մէջ, կարծես թէ միտքը կրկին զօրութիւն մը կ'ըստանայ. կարողութիւն վիճակին բարեօրումը գնհատելու, և կարողութիւն հսկելու մարմնոյն վրայ՝ որուն տկարութիւնը մահու կը նմանի:

Անորէի խելքը գլուխը գալով, աչերը բացաւ և քովը սպասուհին տեսաւ որ կը քնանար: Արակարանին զուարթ ճարձատիւնը լսեց, և սենեկին այն խաղաղութեանը վրայ հիացաւ, ուր ամեն ինչ իրեն պէս կը հանդէս . . . :

Անորէ ոչ բոլորովին արթուն էր, և ոչ ալ բոլորովին քուն էր: Անորէ կ'ախորժէր այս անստոյգ վիճակը, այս թոյլ մրտիլը երկարել. թոյլ կու աար որ իւր յոյնած ուղեղին մէջ գաղափարները իրարու ետեւէ գան, զոպցես վախճալով իւր մարին յորդումէն:

Յանկարծ հեռուէն՝ տկար, հագիւ լսելի ճիչ մը հասա միջնորմէն անցնելով մինչև իւր ականջին հասաւ:

Այս ձայնն Անորէի աւթեց այն սարսուռները որ գինքն այնքան տառապեցուցեր էին: Անոր տուաւ այն քինախնդիր շարժումը որ քանի մ'ամսէ ի վեր անոր անմեղութիւնն ու բարութիւնը կը խանդարէր, ինչպէս որ մէջը մրուր գանուած ամանի մը զարնուած ատեն ըմպելին կը խանդարի:

Այն վայրկեանէն ալ Անորէի համար ոչ քուն կար, ոչ հանդիսա. կը յիշէր, կ'ատէր:

Սակայն զգացումներուն զօրութիւնը սովորաբար մարմնոյ զօրութեան չափովը կ'ըլլայ: Անորէ չունեցաւ այն զօրութիւնը՝ որ իր կիւնը ֆիլիպի հետ խօսած ատեն ունեցած էր:

Տղուն ճիչը նախ իրրև ցաւ անոր ուղեղին զարկաւ, յետոյ իրրև նեղութիւն . . . : Մինչև անգամ մտքէն ըսաւ թէ Փիլիպի իւր սովորական փափկասրտութեամբ աղան հեռացընելով, քիչ մը անգութ կամք մը կատարած չէր:

Մէկու մը գէշութիւն ուղեւու գիտաւորութիւնը մարդոյս այնքան չգոչիւր՝ որչափ նոյն գէշութեան տեսարանը: Անորէ որ կ'ատէր այն անտեսանելի տղան, այն գաղափարականը, Անորէ որ անոր մահուանը կը ֆիտափաբէր, խելճ տղուն ձայնն առնելով ցաւեցաւ:

— Բան մ'ունի, ըսաւ Անորէ մտքէն:

Եւ իսկոյն ինքնիրեն պատասխանեց.

— Ես ինչո՞ւ անոր ցախին հոգ տանիմ. . . ևս . . . կենդանի արարածներուն ամենէն տարաբաղդը:

Տղան աւելի սաստիկ, աւելի ցաւաղին ձայն մը հանեց նորէն:

Այն ատեն Անորէ տեսաւ որ այն ձայնը կարծես թէ իւր ներսը յուղեալ ձայն մը կ'արթնցընէ, և զգաց որ իւր սիրտը գոպցիս անտեսանելի կապէ մը կը քաշուի գէպ ի լքեալարարածը որ կը հեծէր:

Նորատի աղջկան նախազգացածը իրականացեր էր: Բնութիւնն իւր պատրաստութիւններէն մին կատարիւր էր. Ֆիլիպիական ցաւը՝ այս զօլաւոր կապը՝ մօրը սիրտը տղուն ամենափոքր մէկ շարժումին կը կցէր:

— Պէտք չէ որ, ըսաւ Անորէ մտքէն, որ այս խելճ որբը այս միջոցին ճչէ, և վրժ գոչէ Երկնից ինձ գէմ:

Ատուած այս նորածին արարածներուն ներսը ամենապերճաբան ձայն մը գրած է . . . : Մարդ կրնայ զանոնք սպաննել, այսինքն զանոնք ցաւէ ազատել, սակայն իրուունք չունի մարդ գանոնք տանջելու . . . : Եթէ իրաւունք ունենար մարդ՝ Ատուած թոյլ չպիտի տար որ այսպէս արանջային:

Անորէ գլուխը վեր առաւ, և ուղեց սարսուհոյն ձայնել. սակայն իւր տկար ձայնը չկրցաւ յաղթանկամ գեղջիւ հին արթընցընել. տղան ալ արդէն չէր ճչիր:

— Անշուշտ, ըսաւ Անտրէ մտքէն, ստնտուն եկած է, վասն զի առաջին դրան ձայնը կը լսեմ . . . : Այո՛, քովի սենեակը կը քայլեն . . . և փոքրիկ արարածն ա՛լ չարտնջար . . . արդէն օտար պաշտպանութիւն մը զինքը կը սլատէ, և անոր անկազմ իմացականութիւնը կը վտահայրնէ : Ա՛Տ, ուրեմն ա՛յն է մայրը որ տղան կը խնամէ . . . : Քանի մը սկուտով . . . իմ երեկամունքէս ելած տղան մայր մը պիտի գտնէ . և ժամանակ անցնելէ ետք, այն տղան իմ քովէս անցած ասէն ինձ չափտի նայի, ես որ այնչափ ցաւ քաշեցի և իմ կեանքովս անոր կեանք տուի, և պիտի ըսէ. «Մայրիկ» վարձկան կնոջ մը՝ որ իւր շահախնդիր զորովմիւ աւելի վեհանձն վարուած պիտի ըլլայ, քան թէ ես իմ արդար զայրոյթով . . . : Այս այսպէս չափտի ըլլայ . . . : Ես ցաւ քաշեցի, ես այն արարածին երեսը նայելու իրաւունքը գնեցի . . . Ես իբրաւունք ունիմ զինքն ստիպելու որ զիս սիրէ իմ խնամոցս փոխարէն, և զիս յարգէ ըրած զոհողութեանս և քաշած ցաւերուս համար :

Աւելի սաստիկ շարժում մ՛ըրաւ, ոյժն հաւաքեց և ձայնեց .

— Մարդարիտ, մարդարիտ :

Սպասուհին ծանր կերպով արթնցաւ առանց երերալու թիկնաթուռն մէջ, ուր գրեթէ անզոյս թմբբութեամբ մը դամուեր մնացեր էր :

— Կը լսես, ըսաւ Անտրէ :

— Այո՛, տիկին, այո՛, ըսաւ Մարդարիտ որ նոր հասկըցեր էր :

Եւ անկողնոյն մօտեցաւ :

— Տիկինը շնորհակալ է :

— Ա՛Տ . . . :

— Տիկինը ժամը քանի՛ն ըլլալը կ'ուզէ գիտնալ արդեօք :

— Ա՛Տ . . . ո՛չ :

Եւ աչքը քովի սենեակին դռնէն չղատեց ընաւ :

— Ա՛Տ, հասկըցայ . . . : Տիկինը կ'ուզէ գիտնալ թէ իւր պարոն եղբայրը վերագարձած է :

Անտրէ վէս հոգւոյ մը բոլոր տկարութեամբը, եռանդուն և վեհանձն սրտի մը բոլոր զօրութեամբը իւր ըղձին դէմ կը մաքառէր :

— Կ'ուզեմ, արտասանեց վերջապէս, կ'ուզեմ . . . : Բաց այն դուռը, Մարդարիտ :

— Այո՛, տիկին . . . : Ա՛Տ, ո՛րչափ պաղ կը փչէ այն կողմէն . . . : Հովը, տիկին . . . ինչ հով . . . :

Արդարեւ հովը մինչև Անտրէի սենեակը մտաւ և ճրագներուն ու կանթեղին բոցերը շարժեց :

Ստնտուն դուռ մը կամ պատուհան մը բաց թողած ըլլալու է : Նայէ, Մարդարիտ, նայէ . . . : Այն . . . տղան հարկաւ կը մնի . . . :

Մարդարիտ դէպ ի քովի սենեակը գնաց :

— Իս անոր վրայ կը գոցեմ հիմա, տիկին, ըսաւ :

— Ա՛Տ . . . ո՛չ, մըմնջեց Անտրէ կարճ և կցկտուր ձայնով մը. ինձ բեր :

Մարդարիտ սենեակին մէջտեղը կեցաւ :

— Տիկին, ըսաւ մեղմովին, Պ. Թիլիպ պատուիրած է որ տղան հոն մնայ . . . վախնալով անշուշտ որ տիկինն անհանդիստ չըլլայ կամ չյուզի :

— Զաւակօ ինձ բեր, դոչեց ծաղկահաս մայրը այնպիսի սասակութեամբ մը որ անշուշտ անոր սիրտը խորտակեց, վասն զի իւր աչերէն՝ որոնք մինչև անգամ ցաւերուն մէջ չօր մնացեր էին երկու արցունք հասեցան, որոց անշուշտ երկնից մէջ ժպտեցան փոքրիկ տղայոց պաշտպան հրեշտակները :

Մարդարիտ սենեակը դիմեց : Անտրէ նստած սեղը երեսը ձեռուոր մէջ պահէր էր :

Սպասուհին խսիրոյն վերագարձաւ ապշած կերպարանքով :

— Ի՞նչ է այն, ըսաւ Անտրէ :

— Ի՞նչ ըլլայ . . . տիկին . . . մէկն եկաւ ուրեմն :

— Ի՞նչ, մէ՞կը . . . ս՛վ . . . :

— Տիկին, տղան հոն չէ :

— Ոտքի ձայներ . . . :

Փիլիպ սարսուեցա :

— Անկարելի է . դու կը քնանայիր :

— Ա՛չ, ո՛չ, ես լաւ մը արթնցած կի . ես լսեցի . . . ես լսեցի . . . :

— Լաւ ուրեմն այն բարեսիրտ տօբթէօուն է եղեր, որ ինէ ետք վերագառնալով ուղեր է տղան հետը տանիլ, վասն զի աղէկ չէր երեւեր իրեն . . . : Կաե ինձ ալ խօսեցաւ այն մասին :

— Զիս կը վատահայցընե՞ս :

— Ինչպէս չվատահայցընեմ . . . : Ըստ պարզ բան մ'է :

— Ուրեմն, աւարի՛եց սանտուն, ես ինչ ընեմ հոս :

— Իրաւ է . . . : Բժիշկը տունդ կ'ըստասէ քեզի :

— Ա՛հ :

— Ուրեմն անոր տունը : Ահա . . . այս Մարգարիան այնքան խորունկ կը քնանար որ բան մը չէ հասկըցեր տօբթէօուն ըսածէն . . . կամ թէ տօբթէօուր բան մ'ըսել չէ ուղեր :

Անորէ այս ստակալի ցնցումէն ետք՝ աւելի հանգարտ ինկաւ անկողնին վրայ :

Փիլիպ սանտուն ճամբեց և սպասուհւոյն պատուիրեց որ դուրս չելնէ :

Յետոյ լսպտեր մ'առնելով, մերձակայ դուռը խնամօք գննեց, պարտէզին մէկ դուռը բաց դտաւ, ձեան վրայ ոտքի նշաններ տեսաւ . . . և այն նշաններուն հետեցաւ մինչև պարտէզին դուռն ուր կը հասնէին :

— Մարդու ոտքեր . . . դոչեց : Տղան առևանգեր են . . . : Վայ, վայ :

ճԵՐԹ

ԱՐԱՄՈՆ ԳԻՐԱԳԸ

Ձեան վրայ տեսնուած ոտքի հետքերը ժիւլկերինն էին, որ Պալսամօի հետ վերջին անգամ տեսնուելէն ի վեր շարունակ կը հսկեր և իւր վրէժը կը պատրաստէր :

Մեծ նեղութիւն մը չէր քաշեր : Անոյշ խօսքերով և փոքրիկ հաճոյակատարութիւններով աիկին Ռուսօէն ընդունուեցաւ, և մինչև իսկ սիրուեցաւ : Միջոցը պարզ էր, այն երեսուն սուէն զոր Ռուսօ իւր օրինակչին կու տար օրը, սակաւապէտ ժիւլկեր շարժը երեք Փրանքը կ'առնէր, և անով փոքրիկ ընծայ մը կը գնէր Թէրէզի :

Երբեմն անոր զլխարիկն համար ժապաէն մ'էր առածը, երբեմն անուշեղէններ, կամ շիշ մը անուշ գինի : Բարեմիտ կլինը՝ իւր ճաշակը կամ իւր հպարտութիւնը զդուռդամն բանի զիրազղած՝ եթէ հարկ ըլլար, զոհ պիտի ըլլար նաև այն բացազանչութիւններով, զոր ժիւլկեր սեղանին վրայ կ'արձակէր տանակրուհւոյն կերակուր եփելու տաղանդը գովելու համար :

Վասն զի Ռուսօ յաջողեր էր ժիւլկերը սեղանն առնելու, և վերջին երկու ամիսներէն ի վեր, ժիւլկեր այսպէս ընդունելութիւն գտնելով, իւր գանձին մէջ աւելցուցեր էր երկու ոսկի, որ փօխաթին ներքե կը քնանար Պալսամօի քսան հազար Փրանքին քով :

Բայց ինչ կեանք, վարքին և կեանքին մէջ ինչ հաստատութիւն : Առտուն ելնելուն պէս ժիւլկեր կ'ըսկսէր իւր անվրէպ աչքովը Անտրէի վիճակը գննել, որպէս զի եթէ այն առանձնակեաց աղջկան կենցաղին մէջ փոքրիկ փոփոխութիւն մ'եղած է՝ տեսնէ :

Բան մը չէր վրիպեր անոր աչքէն, ոչ պարտէզին աւազը ո-

բուն վրայ իւր սուր նայուածքը Անտրէի սոքին հետքերը կը շափէր, ոչ ալ քիչ կամ շատ դոցուած վարագուրին ծալերը, որուն կիսովին բացուած ըլլալը տիրուհւոյն զուարթութիւնը կը նշանակէր Թիւլէրի համար. վասն զի այն ծիւրած օրերուն մէջ Անտրէ երկնից լոյսն անգամ տեսնել չէր ուզեր . . . :

Այս կերպով Թիւլէր գիտէր ինչ որ հոգւոյն մէջ, և ինչ որ տանը մէջ կ'անցնէր :

Նոյնպէս Փիլիպի ամեն ընթացքը դուշակելու միջոցը գտած էր, և իւր գիտցածին պէս հաշուելով, չէր սխալեր ոչ դացած ասեն ունեցած գիտաւորութեանը վրայ, և ոչ դարձած ասեն ունեցած արդիւնքին վրայ :

Մինչև անգամ իրիկուն մը Փիլիպի հետևեցաւ որ Ալերսայլ կ'երթար տօթթէտ Լուին գտնելու համար . . . : Այս Ալերսայլին այցելութիւնը հսկողին զազափարները քիչ մը շփոթեր էր. բայց երբ երկու օր ետք տեսաւ որ բմիշիլը Գօք-Հէոսն փողոցէն պարտէզը մտաւ գողունի, հասկըցաւ ինչոր երկու օր առաջ գաղտնիք մ'եղած էր :

Թիւլէր ժամանակը գիտէր և անդէտ չէր թէ իւր յայտն իրազործելու աստենն եկած էր : Բազմադիմի գժուարութիւններ ունեցող գործի մը յաջողութեան համար պէտք եղած բոլոր զղուշութիւնները ձեռք տուեր էր : Ահա այսպէս պատրաստեց իւր յատկազիծը :

Երկու ոսկիով Սէն-Տրնի արուարձանէն կառք մը պիտի բռնէր երկու ձիով : Այն կառքը ուղած օրը իւր հրամանին ներքև պիտի գտնուէր :

Նաև Թիւլէր քանի մ'օրուան համար հրաման առնելով, Բարիզի շրջակաները աչքէ անցուցեր էր : Այս միջոցին Սուասոնէի նահանգին մէկ փոքրիկ քաղաքը գացեր էր՝ Բարիզէն տասնութ փարսախ հեռի և անհուն անտառով մը շրջապատեալ :

Այն փոքրիկ քաղաքը Ալիէր-Գօգրէ կը կոչուէր : Այն փոքրիկ քաղաքն հասնելուն պէս՝ շիտակ նոյն տեղին միակ նօտարին գացեր էր որ պարոն Նիքէ կը կոչուէր :

Թիւլէր այն նօտարին ներկայացեր էր իրրև մեծ իշխանի մը մատակարարին որդին : Այն մեծ իշխանը իւր գիւղացի կիներէն մէկուն տղուն բարիք ընել ուզելով՝ Թիւլէրի յանձներ էր որ ստնտու մը գտնէ այն տղուն :

Շատ հաւանական էր որ մեծ իշխանին առտառձեռնութիւնը ստնտուին միայն ամսական մը սալով չպիտի բաւականանար, այլ նաև այն տղուն համար դումար մը պիտի յանձներ պարոն Նիքէին :

Այն աստեն պարոն Նիքէ որ երեք գեղեցիկ մանչեր ունէր, անոր ցոյց տուեր էր Ալիէր-Գօգրէէն փարսախ մը հետև Երամօն գիւղին մէջ, իւր երեք զաւակներուն ստնտուին աղջիկը՝ որ իւր զրատնեակը օրինաւորապէս ամուսնանալով՝ իւր տիկին մօրը արհեստը կը շարունակէր :

Այն բարի կինը Մատէն Բիւլու կը կոչուէր, չորս տարեկան տղայ մ'ուներ, որուն վրայ առողջութեան ամեն նշանները կը տեսնուէր. նաև նոր ծներ էր զաւակ մը, հետևապէս Թիւլէրի տրամադրութեան ներքև կը գտնուէր այն օրը որ ուզէր բերել կամ ուղարկել իւր ստնդեացը :

Բոլոր ասոնք կարգի դրուելով, Թիւլէր միշտ ճիշդ՝ հրաման առած աստենէն երկու ժամ առաջ Բարիզ հասեր էր : Հիմա մեզի պիտի հարցուի թէ ինչո՞ւ Թիւլէր ուրիշ քաղաքէ մ'տեղի Ալիէր-Գօգրէ փոքրիկ քաղաքն ընտրեր էր :

Այս պարագային մէջ, ինչպէս նաև ուրիշ պարագաներու մէջ, Թիւլէր Ռուսօի ազդեցութիւնը կրեր էր :

Ռուսօ օր մը Ալիէր-Գօգրէի անտառը յիշեր էր իրրև ամենէն ճոխ անտառը, և այն անտառին մէջ երեք չորս գիւղի անուան տուեր էր, որոնք բոյներու պէս տերեւներուն խորը ծածկուած էին :

Արդ՝ անկարելի էր որ երթային այն գիւղերէն մէկուն մէջ Թիւլէրի զաւակը գտնէին :

Ռուսօ Երամօնին շատ զարնուեր էր, այնպէս որ մարդասէտը Ռուսօ, մեծակիսայ Ռուսօ, ճգնաւոր Ռուսօ, միշտ կը կրկնէր .

— Արամօն աշխարհիս ծայրն է . Արամօն անապատ է . հոն կրնայ մարդ ապրիլ և մեռնիլ թուշնոյ պէս , ոստին վրայ՝ ապրած ատեն , տերևին ներքև՝ մեռած ատեն :

Թիլլէր տակաւին լեր էր փիլիսոփային հիւղի մը ներքին մանրամասնութիւնները պատմելը , և հրեղէն խօսքերով , որով բնութիւնը կը կենդանացընէր , ստնտուին ժպիտէն մինչև այծին մայիւնը , կաղամբով եփած թանին ախորժաբեր հոտէն մինչև թթենիներուն և մանիչապոյն հաւամրդիներուն անուշահոտութիւնը նկարագրելը :

— Հոն կ'երթամ , ըսեր էր Թիլլէր ինքնին . իմզաակս պիտի մեծնայ այն հովանիներուն ներքև՝ ուր վարպետն իղձեր և հառաչներ ունեցեր է :

Թիլլէրի համար քմահաճոյք մը անփոփոխելի կանոն մ'էր , մանաւանդ երբ այն քմահաճոյքը բարոյական պիտոյից երեոյթով կը ներկայանար :

Ուստի շատ ուրախ եղաւ երբ պարոն Նիքէ իւր բողձանացն համեմատ՝ Արամօն գիւղն անուանեց իբրև ամենէն յարմար իւր գլխաւորութեանց :

Թիլլէր Քարիզ գարձած ատեն կառքն հողացեր էր :

Կառք աղոր չէր՝ սակայն հաստատուն էր , պէտք եղածին պէս էր : Չիտրը գէր ու կարճ տեղացի ձիեր էին , կառավարը ախուռի շինական մ'էր . բայց Թիլլէրի համար ամենէն աւելի պէտք եղածը իւր նպատակին հասնիլն էր , և մանաւանդ հետաքրքրութիւն չպատճառելն էր :

Նաև իւր բրած պատմութիւնը պարոն Նիքէի ընտ կասկած չէր ազդեր . իւր նոր զգեստներովը բաւական աղէկ կերպարանք մ'ունենալով՝ լաւ տան մը մատակարարին տղուն , կամ դուքսի մը ծպտեալ մէկ սենեկապանին կրնար նմանիլ :

Կառավարին ալ կասկած չուտաւ . գաղտնիքներ ունէին այն ատեն ժողովրդէն սկսելով մինչև սղնուականը . այն ատեն գրամը տեսակ մը երախտագլխութեամբ կ'առնէին առանց տեղեկութիւններ խնդրելու :

Նաև այն ատեն երկու ոսկի չորս ոսկոյ արժէք ունէին , և և մեր ատենը՝ չորս ոսկի շահելը գէշ բան չէ :

Ռոստի կառավարն յանձն առաւ , միայն թէ երկու ժամ առաջ իրեն իմաց տալու էր՝ Թիլլէրի տրամադրութեանը ներքև գնելու համար իւր կառքը :

Այս ձեռնարկութիւնը երիտասարդին համար ունէր այն ամեն հրապոյրները՝ զորս բանաստեղծներուն երեակայութիւնը և իմաստասէրներուն երեակայութիւնը գեղեցիկ իրերուն և գեղեցիկ գիտաւորութիւններուն կու տան : Տղան անգութ մայրէ մը զողնալ , այսինքն ամօթ և սուղ ցանել թշնամեաց բանակին մէջ . յետոյ , գէմք փոխելով՝ հիւղ մը մտնել , առաքինի զիւղացիներու տունը՝ ինչպէս որ Ռուսօ կը նկարագրէ . և աղու մը որբանին վրայ գնել մեծ զուճար մը : Այն խեղճ մարդոցմէն իբրև պահապան աստուած մը նկատուիլ . մեծ մէկը կարծուիլ , ահա այս ամենը չափէն աւելի բաւական էր զոհացընելու հպարտութիւնը , կիրքը , առ ընկերն սէրը , առ թշնամիս ատելութիւնը :

Արդէտալի օրն հասաւ վերջապէս : Արդէն տասն օր էր որ Թիլլէր թախծութեան մէջ , տասն գիշեր էր որ անբուն կ'անցընէր ժամանակը : Յուրտին սատակութեանը չնայելով՝ պատուհանը բաց կը պառկէր , և Անտրէի կամ Փիլիպի իւրաբանչիւր շարժումը ձայն կու տար իրեն , ինչպէս հնչակը՝ թելը քաշող ձեռքին :

Այն օրը տեսաւ որ Փիլիպ և Անտրէ միասին կը խօսակցին կրակարանին քով , տեսաւ որ սպասուհին յախուռն մեկնեցաւ վէրսայլ երթալու համար , պատուհաններուն փեղկերը զոյցելը մտնալով : Իսկոյն վազեց իմաց տալ իւր կառավարին , ախուռին առջև կեցաւ մինչև որ լծեցին : Բուռերը խածնելով և սալարկին վրայ ոտները կարկամելով՝ անհամբերութիւնը զսպելու համար . վերջապէս կառուղիղը իւր ձիուն վրայ ելաւ և Թիլլէր կառքը զոր վաճառանոցին մօտերը անբնակ անդ մը կեցընել տուաւ :

Յետոյ Ռուսօի տունն եկաւ , հրաժեշտի նամակ մը գրեց փիլիսոփային , շնորհակալութեան նամակ մը Թէրէղի , իմաց տալով որ

փոքրիկ ժառանգութեան մը պատճառաւ. Հարաւ պիտի երթար, և պիտի վերադառնար . . . : Ասոնց ամենուն վրայ ստոյգ տեղեկութիւն մը չէր տուեր: Յետոյ դրամը գրպանը, երկայն դանակ մը թեկն մէջ՝ խողովակէն վար պիտի սահէր, երբ միտքը բան մ'ընկաւ:

Չի՛նը . . . : Երեք օրէ ի վեր ծիլպէրի գլուխը խելք մնացած շըլլալով՝ չէր մտածեր անոր վրայ . . . : Ձեան վրայ պիտի անսնուէր իւր հետքը . . . : Այն հետքը Ռուսօի տան պատին յանդելուն պատճառաւ, տարակոյտ չկար որ Փիլիպ և Անտրէ խուզարկութիւններ ընելու տային, և ծիլպէրի աներևոյթ ըլլալը առեանդին շատ յարմարելով՝ ամեն դադանիք երևան կ'երևէր:

Աւտօի հարկ էր Գօթ-Հէոտն փողոցին կողմէն դառնալ, պարտէզին փոքրիկ դռնէն մանել, որուն համար ամիսէ մ'ի վեր ծիլպէր թափշահ մը գտեր էր, և այն դրանն առջևէն փոքրիկ սանդուխ մը կ'երկննար, ուր իւր ոտքը հետք չպիտի թողար, վասն զի արդէն շատ ոտք կոխեր էր հոն: Այսրիկեան մը չկորսընցուց, և ճիշդ այն ժամուն հասաւ որ տօթթէտ Լուին բերող կառքը փոքրիկ ապարանքին գլխաւոր դրան առջև կը կենար:

Ծիլպէր զգուշութեամբ դուռը բացաւ, մարդ չտեսաւ, և դնաց տանն անկիւնը ջերոցին մօտ պահուիլ:

Ստոկալի գիշեր մ'էր այն. ամեն բան լսեց, ցաւին պատճառաւ արձակուած հեծեծանքներ, աղաղակներ. մինչև անդամիւր զակին առաջին ճիւղերը լսեց:

Սակայն մերկ քարին կրթնած ըլլալով՝ մութ երկինքէն իջած ձեան տակը մնացեր էր առանց զգալու: Սիրտը կը բաղխէր դանաակին կոթին վրայ զոր յուսահատօրէն կուրծքին վրայ կը սեղմէր: Իւր անշարժ աչքը արեան գոյն և կրակի լոյսն ունէր:

Աերջապէս բժիշկը դուրս ելաւ. վերջապէս Փիլիպ վերջին խօսքերը փոխանակեց բժշկին հետ:

Այն ատեն ծիլպէր փեղկին նայեցաւ, ոտքին հետքը թողլով ձեան վրայ որ ձայն կը հանէր ոտքին ներքև մինչև կոճերը: Տեսաւ Անտրէն որ անկողնոյն մէջ կը քնանար, Մարդարիան որ թիկնաթոռին մէջ քունը տարեր էր, և տղան մօրը քովը փնտռելով չտեսաւ:

Իսկոյն հասկըցաւ, դրանդի դրան կողմը դնաց, բացաւ զայն անոր հանած ձայնէն սոսկալով, մինչև անկողնոյն քով երթալով՝ որ նիւթի անկողի՛նն եղած էր՝ սառած մատները խարխափելով խեղճ տղուն երեսը դրաւ, որ ցաւ զգալով սկսաւ ճչել. այս ձայնն էր Անտրէի լսածը:

Յետոյ նորածինը բրդէ վերմակի մը մէջ փաթթելով առաւ տարաւ՝ դուռն կիսովին բաց թողլով, այն վտանգաւոր ձայնը չկրկնելու համար:

Այսրիկեան մ'ետք պարտէզէն փողոցն հասեր էր. իւր կառքին կողմը կը վազէր, կառավարը կը մղէր որուն քունը տարեր էր վերարկուին ներքև, և կաշիէ վարագոյրը գոցելով՝ մինչդեռ մարդը ձին կը հեծնէր,

— Քեզի կէս ոսկի կայ, ըսաւ, եթէ քառօրդէ մը քաղաքին դռնէն ելնենք:

Չի՛նը՝ ոտքերուն ներքև սառ կապած՝ սրարշաւ մեկնեցան:

ՃԿ

ՐԻԳՈՐԻ ԸՆՏԱՆԵՐԸ

Ճամբան ամեն բան վախ կը պատճառէր ծիլպէրի: Իւր կառքին հետևող կամ զայն անցնող կառքբուն աղմուկը, տերևաթափ ծառերուն մէջէն հովին հանած ձայնը պատրաստուած հալածանք մը, տղան կորսընցընողներուն կողմէն արձակուած աղաղակներ կը կարծէր:

Սակայն ոչինչ չէր սպառնար: Կառուղիդն իւր պարտքը կատարեց արիաբար և երկու ձիերը ձխաշունչ հասան Տամարդէն ծիլպէրի որդած ժամանակը, այսինքն տակաւին արշալոյս չձագած:

Թիւլպէր կէս ոսկին տուաւ , ձի և կառուղիղ փոխեց , և արշաւն սկսաւ վերստին :

Ճամբան առաջին մասին մէջ՝ տղան վերմակէն և նոյն իսկ Թիւլպէրէն խնամքով պահպանուելով՝ ցուրտ չէր զգացեր և բնաւ ձայն չէր հաներ : Լոյս ծագելուն պէս՝ Թիւլպէր հեռուէն զիւրը տեսնելով՝ աւելի քաջասրտութիւն ստացաւ , և ծածկելու համար այն ճիւղերը որ տղան կ'ըսկսէր լսելի ընել տալ , սկսաւ այն մշանջնաւ որ երգերէն մին երգել , զոր Գապէրնէյ եղած ատեն որսէն դառնալուն կ'երգէր :

Կառքին զանազան կողմերուն հանած ձայնը , ձիերուն բոժոժները դիւային ձայնակցութիւն մ'ըրին , որուն ուժղնութիւնն աւելի սաստկացուց կառավարը՝ Թիւլպէրի երգին խտունելով քիչ շատ յանկուցիչ կերպով երգուած Գոբրաճուհին անուն երգին շառաչիւնները :

Այս կերպով կառավարին մտքէն անգամ չանցաւ թէ Թիւլպէր կառքով աղայ մը կըրտանի : Ախլէր-Գոգրէի առջև կառքը կեցուց , որոշուածին համեմատ ճամբու վարձն ստացաւ , վեց Փրանք ալ աւելի , և Թիւլպէր վերմակէն ծակքերուն ներքև խնամքով պահուած բեռն առնելով , կատարեալ լրջութեամբ իւր երդը շարունակելով , շուտով հեռացաւ , փոսի մը վրայէն ոստեց և աներևոյթ եղաւ տերևներով ծածկուած շաւղի մը մէջ , որ ճամբուն աջ կողմը դառնալով Արամօն զիւղին կողմը կ'իջնէր :

Օգը ցրտեի էր : Քանի մը ժամէ ի վեր չէր ձիւներ , հաստատուն գետնի մը վրայ ցցուած էին երկայն թիւղերով մացառներ , փշտա տունկեր : Անոնց վերևը կընկարուէին՝ անտերև և տխրատեսիլ՝ անտառին ծառերը , որոց ճիւղերուն մէջտեղէն կը փայլէր տակաւին մառախլապատ երկինքի մը գեղնագոյն կապոյտը :

Այն պայծառ օգը , կողմիններուն հոսը , ճիւղերուն ծայրերէն կախուած ասուէ մարդարիտները , բոլոր այն աղատութիւնը , բոլոր այն բանաստեղծային տեսարանը երիտասարդին երևակայութեան ուժգին զարկին :

Փոքրիկ բլրէն վար արագորէն և վէս դէմքով իջաւ , առանց զթերու , առանց փնտռելու , վասն զի ծառերուն մէջէն կընայէր գիւղին

զանդակատանը և ծխնելոյղներուն կապոյտ ծուխին որ ոստերէն կապուած գորշագոյն վանդակներուն մէջէն կ'անցնէր : Ահս ժամ հազիւ անցած՝ բաղեղներով և դեղնած ջրկոտիմներով պատած գետակէ մը կ'անցնէր , և առաջին հիւզը՝ մշակի մը տղայմէն կը խնդրէր որ զինքը Մատլէն Բիդուի տունը տանին :

Այն տղայքը համր և ուշագիտ՝ առանց ուրիշ զիւղացիներու պէս ապշած և անշարժ մնալու՝ սուր ելան , և օտարականին աչքին մէջ նայելով , իրարու ձեռքէ բռնած զինքն ատաջնորդեցին մինչև տնակ մը որ բաւական մեծ և բաւական լաւ երևոյթ մ'ունէր , և այն գետակին վրայ շինուած էր որ զիւղին տուներուն մեծ մասին առջևէն կ'անցնէր :

Այս գետակը իւր վճիտ ջրովը կը հոսեր , որ առաջին անգամ հոսող ձիւներէն շատցեր էր : Փայտէ կամուրջ մը , այսինքն հաստ տախտակ մը ճամբան կը կցէր այն հողէ աստիճաններուն որ տունը կը հանէին :

Ձինքն առաջնորդող տղայմէն մին զլիսովը ցոյց տուաւ Թիւլպէրի թէ հոն կը բնակէր Մատլէն Բիդու :

— Հոն , կրկնեց Թիւլպէր :

Տղան ծնօտը խոնարհեցուց առանց բառ մ'արտասանելու :

— Մատլէն Բիդու , անգամ մ'ալ հարցուց Թիւլպէր տղուն :

Եւ սա իւր համր հաստատուութիւնը կրկնելով , Թիւլպէր փոքրիկ կամուրջէն անցաւ և գնաց տնակին դուռը մղեց , մինչդեռ տղայքը որ վերստին իրարու ձեռքէ բռներ էին ամենայն զօրութեամբ կընայէին թէ Մատլէնի տունն ինչ ընելու եկեր էր այն թուխ զգեստով , ճարմանդաւոր կօշիկներով գեղեցիկ պարոնը :

Նաև Թիւլպէր զիւղին մէջ այն տղայմէն ուրիշ կենդանի արարած չէր տեսեր : Արամօն իրօք իւր փափաքած անապատն էր :

Գուռը բացուելուն պէս՝ ընդհանրապէս ամենուս համար , և մասնաւորապէս փիլիսոփայի աշակերտի մը համար հմայիչ տեսարան մը Թիւլպէրի աչքին զարկաւ :

Հուժկու գիւղացի կին մը քանի մ'ամսուան գեղեցիկ մանկան մը կաթ կու տար , մինչդեռ չորս հինգ տարուան կօրովի ուրիշ տղայ մը

անոր առջև ծնդան վրայ եկած՝ բարձրաձայն աղօթք մը կ'ըսէր :

Կրակարանին մէկ ծայրը, պատուհանի մը քով, կամ լաւ ևս պատին մէջ ծածկուած և ապակի անցուած ծակի մը քով, երեսունհինգ երեսունվեց տարեկան ուրիշ գիւղացի կին մը կտաւ կըմանէր՝ ճախարակին աջ կողմը, փայտէ աթուակ մը ոտքերուն ներքե, մեծ գանդրահեր շուն մը աթուակին ներքե :

Շունը՝ ծիլլպէրը տեսնելով՝ բաւական հիւրընկալ և քաղաքավար կերպով հաջեց, Զոյգ այնպէս ինչպէս որ պէտք էր իւր արթնութիւնը ցոյց տալու համար : Աղօթք ընող տղան ետևը դարձաւ Հայր Քրիստոսի կողմը, և երկու կանայք տեսակ մը բացադանչութիւն արձակեցին որ զարմանքի և ուրախութեան մէջ տեղը բան մ'էր :

Ծիլլպէր ստնտուին ժպտեցաւ :

— Բարի տիկին Մատէն, ըսաւ, ձեզ կ'ուղջունեմ :

Գիւղացի կինը շարժում մ'ըրաւ :

— Պարոնն անունս գիտէ՞, ըսաւ :

— Ինչպէս որ կը տեսնէք, բայց մի ընդմիջէք, կ'աղաչեմ : Արդարև ձեր ունեցած մէկ կաթնկերին տեղ երկուք պիտի ունենաք :

Եւ գիւղացի տղուն կոշտ որրանին վրայ դրաւ բերած քաղաքացի տղեկը :

— Ո՛հ, ի՞նչ սիրուն է, գոչեց մանող կինը :

— Ո՛հ, շատ սիրուն է, քոյր Անժէլիք, ըսաւ Մատէն :

— Տիկինը ձեր քոյրն է, հարցուց ծիլլպէր մատաղ կինը ցոյց տալով :

— Այո՛, պարոն, քոյրս է, պատասխանեց Մատէն. մարդուս քոյրն է :

— Այո՛, հօրաքոյրս, ժէլիք հօրաքոյրս է, մրմնջեց հաստ ձայնով տղան՝ որ առանց տեղէն ելնելու խօսակցութեան կը խառնուէր :

— Առաւ կեցիր, Անժ, լուր կեցիր, ըսաւ մայրը, պարոնը կ'ընդմիջեա :

— Ձեզի առաջարկելիքս սլարդ բան մ'է, բարի կին : Այս տղան իմ տիրոջս մէկ աղարակապետին տղան է . . . աղքատացած աղարակապետ մը . . . : Իմ տէրս այս տղուն կ'ընչհայրն ըլլալով, կ'ուզէ

որ զիւղը մեծնայ, և լաւ մշակ մը մ'ըլլայ . . . քաջապաղ . . . ընտիր բարքով . . . : Ա՛ռ զէ՛ք այս տղան ձեր վրայ առնել . . . :

— Բայց, պարոն . . . :

— Երէկ ծնաւ, և տակաւին կաթնտու չունեցաւ, ընդմիջեց ծիլլպէր : Նաև, այս այն նորածինն է, որուն վրայ ձեզի խօսած ըլլալու է պարոն Նիքէ՛՛ նօտար ի Ալիէ՛ր-Գօղրէ՛ :

Մատէն խնդրեց տղան առաւ և կուրծն անոր տուաւ այնպիսի վեհանման եռանդով մը որ սաստիկ շարժեց ծիլլպէրի սիրտը :

— Ձիս չեմ խաբեր, ըսաւ. գուք բարի կին մ'էք. ուստի այս տղան ձեզի կը յանձնեմ իմ տիրոջս կողմէն : Կը տեսնեմ որ հոս երջանիկ պիտի ըլլայ, և կ'ուղեմ որ այս անակին մէջ երջանկութեան երազ մը բերէ, փոխան անոր զբը կը գտնէ հոս : Ալիէր-Գօղրէի պարոն Նիքէի տղոցմէն ի՞նչ կ'առնէիք ամիսը :

— Տասներկու ֆրանք, պարոն. բայց Պ. Նիքէ հարուստ է, և ասկէ անկէ քանի մը ֆրանք ալ աւելի կու տար շաքարի և ուրիշ պիտոյքի համար :

— Մատէն մայրիկ, ըսաւ ծիլլպէր հպարտութեամբ, այս տղան ձեզի ամիսը քսան ֆրանք պիտի վճարէ, որ տարին երկու հարիւր քառասուն ֆրանք կ'ընէ :

— Յիսուս, գոչեց Մատէն. շնորհակալ եմ, պարոն :

— Ահա առաջին տարեկանը, ըսաւ ծիլլպէր սեղանին վրայ գեղեցիկ օսկիններ գնելով, որոց վրայ մեծ մեծ աչեքնին բայլին երկու կանայք և որոց երկնցուց Անժ Բիլու իւր աւերիչ ձեռքը :

— Բայց, պարոն, եթէ տղեկը չապրի, առարկեց ստնտու կինն երկչոտութեամբ :

— Մեծ աղէտ մը կ'ըլլայ այդ, աղէտ մը որ բնաւ չպիտի պատահի, ըսաւ ծիլլպէր : Ահա ստնտուին ամառականները կարգադրեցան, դ՞՛հ էք :

— Ո՛հ, այո՛, պարոն :

— Միւս տարիներուն համար թոշակի մը վճարքներուն անցնինք :

— Տղան մեր քովը պիտի մնայ :

— Հաւանակարար :

— Արեմն , պարոն , մե՛նք անոր հայրն ու մայրը պիտի ըլլանք :
Թիլլէր գունատեցաւ :

— Այո՛ , ըսաւ խեղդուկ ձայնով մը :

— Արեմն , պարոն , այս տղան երեսի վրայ ձդուած է :

Թիլլէր այս յուզման , այս հարցումներու չէր սպասեր : Բայց և այնպէս հանդարտեցաւ :

— Ամենը չըսի ձեզի , յարեց . խեղճ հայրը ցաւէն մեռաւ :

Երկու բարի կանայք ձեռքերնին իրար միացուցին ցաւելով :

— Իսկ մայրը , հարցուց Անժէլիք :

— Ա՛հ , մայրը . . . մայրը , պատասխանեց Թիլլէր դժուարաւ շունչ առնելով . . . երբէք իւր զաւակը՝ ծնած կամ ծնանելի՛ պէտք չէր անոր վրայ վտտահիլ :

Խօսակցութեան այս մասին հասած էին , երբ հայր Բիդու արտերէն վերադարձաւ հանդարտ և զուարթ գէմքով : Այն հաստ ու համեստ մարդոցմէ մին էր լի քաղցրութեամբ և առողջութեամբ , ինչպէս որ կրէօզ նկարած է իւր ընտիր պատկերներուն մէջ :

Քանի մը խօսքով եղածն իմացաւ : Նաև անձնատիրութեամբ կը հասկընար ամեն բան , ամեն անոնք որ չէր հասկընար . . . :

Թիլլէր բացատրեց թէ տղուն թոշակը պիտի վճարուէր մինչև որ մարդ ըլլար և կարող իւր խելքին և բազկացը շնորհիւ առանձին ասորելու :

— Այնպէս թող ըլլայ , ըսաւ Բիդու . կարծեմ՝ թէ պիտի սիրենք մենք այս տղան , վասն զի սիրուն է :

— Նա ալ , ըսին Անժէլիք և Մատէն , նա ալ մեզի պէս կը դտնէ :

— Ուստի կ'աղաչեմ միտին Պ. Նիքէին երթանք . պէտք եղած դրամն անոր պիտի յանձնեմ , որպէս զի դուք զո՛հ և տղան երջանիկ ըլլայ :

— Անմիջապէս , պարոն , պատասխանեց Բիդու :

Եւ ոտք ելաւ :

Այն ատեն մեկնելու հրաման խնդրեց այն բարի կիներէն և մօտեցաւ որրանին , որուն մէջ զրեւ էին արդէն նորեկը ի վնաս տան

տղուն :

Տխուր գէմքով մը որրանին վրայ ծուեցաւ , և առաջին անգամն ըլլալով , իւր տղուն երեսը նայելով անաւ որ Անտրէի կընմանէր :

Այս սեսնելով սիրտը կոտրեցաւ . պարտաւորեցաւ եղունդները մօին մէջ միել , արդիւիւլու համար այն արտասուքը որ այն կոտրած սրտէն արտևանունքը կ'ելնէր :

Նորածինին թարմ այտէն համբոյր մ'առաւ երկչոտութեամբ , մինչև անգամ գողալով , և գողգօջելով ընկրկեցաւ :

Բիդու արդէն շիրմին վրայ էր , ձեռքը երկաթաւոր դաւաղան մը , իւր գեղեցիկ բաճկոնակը կոնակը խաչաձև :

Թիլլէր կէս ոսկի տուաւ դէր Անժ Բիդուին որ ոտքին տակ կը թափառէր , և երկու կանայք զինքն համբուրելու պատիւը խնդրեցին իրմէ՛ զիւղերուն յատուկ սրտաշարժ ընտանութեամբ :

Այնքան յուզմունք յոգնեցուցեր էին այն ութնատասանայ հայրը , որ եթէ քիչ մ'աւելի յուզմունք կրէր՝ պիտի ընկճէր : Գունատ , ջիղերը յուզուած , կ'սկսէր ինքզինքը կորսընցընէլ :

— Երթանք , ըսաւ Բիդուի :

— Ինչպէս որ կ'ուզէք , պարոն , պատասխանեց զիւղացին քայլերը քանալով :

Եւ արդարև մեկնեցան :

Յանկարծ Մատէն դրոն շէմէն սկսաւ դռչել .

— Պարոն , պարոն :

— Ի՞նչ կայ , ըսաւ Թիլլէր :

— Անո՛նը , անո՛նը : Ի՞նչ անուն տալու է անոր :

— Թիլլէր է անունը , պատասխանեց երկտասարդը առնացի հպարտութեամբ մը :

ԺԿԱ

ՉՈՒ

Նստարին քով շատ գիւրին կարգադրեցաւ այն գործը: Թիւլէր իւր անուամբը՝ քսան հազարէն քանի մը հարիւր ֆրանք պակաս ուտաբին քով գրաւ, տղուն դաստիարակութեանը և սնունդին սահմանելով, ինչպէս նաև մշակի պաշտօն մը գտնելու՝ երբ չափահաս ըլլար:

Թիւլէր դաստիարակութիւն և սնունդ տարին հինգ հարիւր ֆրանքի կապեց, մինչև տասնհինգ տարի, և որոշեց որ դրամին մնացածը որ և է օժիտի մը, կամ գործ մը կամ արտ մը գնելու տրուի:

Թիւլէր այսպէս տղուն վրայ մտածած ատեն, սնուցիչներուն վրայ ալ մտածեց: Ազնւոյ որ տղան երկու հազար չորս հարիւր ֆրանք տայ Բիզուեանց՝ տասնութ տարեկան ըլլալուն պէս: Մինչև այն ատեն պարսն Նիքէ տարեկան հինգ հարիւր ֆրանք սխտի տար անոնց:

Պարոն Նիքէ՝ իւր կրած նեղութեան փոխարէն՝ դրամին տոկոսը սխտի վայելէր:

Թիւլէր կանոնաւոր ընկալադիր մ'առաւ, դրամին համար Նիքէէն, տղուն համար Բիզուէն. Բիզու Նիքէի ստորագրութիւնը վաւերացուց դրամին համար, Նիքէ Բիզուի ստորագրութիւնը վաւերացուց տղուն համար. այնպէս որ կէսօր ատեն Թիւլէր կրցաւ մեկնիլ՝ Նիքէն զարմացման մէջ թողլով այն վաղահաս իմաստութեան վրայ, Բիզուին ցնծութեան մէջ թողլով այն արագահաս հարստութեան համար:

Արամօն զիւզին ծայրն հասած ատեն Թիւլէրի թուեցաւ թէ բո-

լոր աշխարհէն կը զատուի: Իրեն համար ոչինչ այլ ևս ոչնչանակութիւն և ոչ խոստումունէր: Երիտասարդական անփոյթ կեանքը ծոր թողեր էր և այն լուրջ գործերէն մին կատարեր էր, զոր մարդիկ կրնային ուժիւր մ'անուանել, զոր Աստուած կրնար ծանր պատիժով մը պատմել:

Բայց և այնպէս, իւր յատուկ զողափարներուն, իւր յատուկ զօրութեանն ասպաւինելով, Թիւլէր արիաբար պարոն Նիքէի բազկացը մէջէն ելաւ, որ իրեն ուզեկցեր էր, որ իրեն հետ սաստիկ բարեկամութիւն կապեր էր, և զինքը կը փորձէր հազարումէկ հրապուրանքներով:

Բայց միտքն իւր քմածին հաճոյքներն ունի, մարդկային բնութիւնը ակարութիւններու եւթակայ է: Մարդ մը որչափ կամք ունենայ, որչափ շուտ նետուի ձեռնարկութիւն մը գլուխ հանելու համար, կը չափէ այն հեռաւորութիւնը որ զինքն արդէն իւր առաջին քայլէն կը զատէ: Այն ատենն է որ ամենէն քաջասիրտները կը խռովին. այն ատենն է որ Նիսարի պէս կ'ըսեն. «Միթէ լաւ գործեցի՞ Ռիւսիոյօծէն անցնելով:»

Թիւլէր Անտառին եղբրքն ըլլալով՝ անգամ մ'ալ աչքը դարձուց կարմրող գագաթներով ծառերուն որ բոլոր Արամօն զիւզն իրմէ կը ծածկէին՝ բայ ի զանգակատունէն: Երջանկութեան և խաղաղութեան այս սրտաղբաւ տեսարանը ցաւօք և հրճուանօք լի մտախոհութեան մը մէջ թաղեց զինքը:

— Ինչ խենդ եմ, ըսաւ ինքնին, ս'ւր կ'երթամ: Միթէ ի խորս երկնից Աստուած գլուխը չըզարձրներ զայրանօք: Ինչ: միտքս բան մ'ինկաւ. պարագայ մը այն բանին գործադրութեանը նպաստեց. մարդ մ'ելաւ Աստուծոյ կողմէ՝ բրած չարիքիս պատճառ ըլլալուն համար, հաւանեցաւ այն չարիքին պարման տանիլ, և ես այսօր դանձի մը և տղուս տէրն եմ: Այս տասն հազար ֆրանքով — ուրիշ տասն հազար ֆրանք ալ տղուն պահուած ըլլալով — ես հաս երջանիկ հողորդի մը պէս կրնամ ապրիլ, այն բարի գիւղացիներուն մէջ, այս վտեմ և արգասաւոր բնութեան ծոցը: Արնամ ընդ միշտ քաղցր երանութեան մը մէջ ծածկուիլ, աշխատիլ և խորհիլ. աշխարհը մոռնալ

և անկէ մոռցուիլ . կրնամ , անսահման երանութիւն , ձեռքովս մեծցընել այս տղան և այս կերպով իմ երկս վայելիլ :

Բնչու չէ . միթէ այս բարի յաջողութիւնները իմ անցեալ տառապանացս փոխարինութիւնը չեն : Ա՛հ , այո՛ , ես կրնամ այսպէս ապրիլ . այո՛ , ես կրնամ այն տղուն բաժինն առնել՝ զոր ես պիտի մեծցընեմ , այսպէս շահելով այն դրամը որ վարձկաններու պիտի տրուի : Ես կրնամ պարոն Նիքէի խոստովանիլ թէ տղուն հայրն եմ , ամեն բան կրնամ :

Եւ իւր սիրտը տակաւ առ տակաւ լեցուեցաւ անպատմելի ուրախութեամբ մը և յուսով մը , զոր մինչև այն ատեն ո՛նեցած չէր , մինչ իսկ իւր անուրջներուն ամենէն զուարթ ցնորից մէջ :

Յանկարծ , այն զեղեցիկ պտուղին խորը նիրհող որդն արթընցաւ և իւր ժանտ գլուխը ցուցուց . խղճի խայթն էր , ամօթն էր , աղէան էր այն :

— Չեմ կրնար , ըսաւ ինքնին ժիւլպէր դուռնատելով : Տղան այն կնոջմէն դողցայ , ինչպէս որ իւր պատիւը դողցայ . . . , Գրամն այն մարդէն զողցայ , ըսելով որ դարման պիտի տանիմ անով . Ուստի ես իրաւունք չունիմ անով երջանիկ ըլլալու . ես տղան պահելու իրաւունք չունիմ , վասն զի ուրիշի մ'ալ չպիտի ըլլայ : Այն տղան մեր երկուքինն է , կամ և ոչ մէկու մը :

Եւ այս խօսքին վրայ , ժիւլպէր կարծես ցաւազին վէրքեր առած ոտք ելաւ յուսահատ . այն ատեն անոր երեսին վրայ տեսնուեցան կարի տխուր և քինախնդիր կիրքեր :

— Լա՛ւ , ըսաւ , ես թշուառ պիտի ըլլամ . լա՛ւ , ես պիտի տառապիմ . լա՛ւ , ես ամենէն և ամեն բանէ պիտի զրկուիմ . բայց ես որ բարեբը պիտի բաժնէի՝ հիմա չարեբը պիտի բաժնեմ : Ասկէ ետք , իմ ժառանգութիւնս վրէժ և թշուառութիւն է : Անհոգ եղիր , Անտրէ , հաւատարմաբար պիտի բաժնեմ քեզի հետ :

Սը կողմը դարձաւ , վայելեան մը որ կ'ողմ դտնուիլը մտածելէն ետք , անտառներուն մէջ մտաւ , ուր բոլոր օրը քայլեց 'նօրմանտիս երթալու համար , հաշուած ըլլալով որ չորս օր քայլելով կը հասնէր :

Ինն ֆրանք և քանի մը սուռնէր : Իւր կերպարանքը պարկեշտ

էր , դէմքը հանդարտ . Թե ինչ ներքև զիբք մ'առնենալով , շատ կը նմանէր ուսանողի մը որ իւր հայրենի տունը կը դառնայ :

Սկսաւ զիշերները քայլել զեղեցիկ ճամբաներուն մէջ , և ցերեկը քնանալ մարդպետի ներուն մէջ՝ արևուն ճառագայթներուն ներքև : Միայն երկու անգամ , քամին այնքան զինքն անհանդիստ ըրաւ , որ հարկադրեցաւ տնակ մը մտնել , ուր կրակարանիչ քով աթոռի մը վրայ աղւոր կը քնանար առանց զիտնալու թէ զիշերն հասեր էր :

Միշտ զինքն արգարացընելու միջոց մը և երթալու տեղ մ'առնէր :

— Ռուան կ'երթամ , կ'ըսէր , հօրեղբօրս տունը , և Վիլէր-Գօզրէէն կու գամ . ուղեցի որ երիտասարդի մը պէս հետի երթամ՝ ճամբան ժամանակ անցընելու համար :

Գիւղացիները բնաւ կասկած մը չէին ընէր . զիրքն այն ատեն յարդելի կերպարանք մը կու տար : Եթէ ժիւլպէր աւելի նրբամիտ շրթերու վրայ թեթև կասկած մը տեսնէր , կզերանոցի մը վրայ կը խօսէր ուր կը տանէր զինքը իւր կաշուով : Այն ատեն ամեն զէշ կարծիք կը ջնջուէր :

Այսպէս ութ օր անցաւ , և նոյն ատեն ժիւլպէր զիւղացիի մը պէս ապրեցաւ , օրը տասն սու վասնելով և տասն փարսախ ճամբայ առնելով : Արդարև Ռուան հասաւ , և ա՛լ պէտք չունեցաւ տեղեկութիւն առնելու , ոչ ալ ճամբան փնտուելու :

Առնեցած զիրքը օրինակ մը նստելու էր ճօխ կազմուած Ռուսօ անոր նուիրեր էր և զրքին առաջին թղթին վրայ իւր անունը գրեր էր :

Ժիւլպէրի քով չորս ֆրանք տասն սու մնացած ըլլալով , նոստուց այն թուղթը զոր անդին բանի մը պէս պահեց , և զիրքը ծախեց դրամաձառի մը որ երեք ֆրանք տուաւ :

Այսպէս երիտասարդը կըցաւ տակա ին երեք օր ետք հասնիլ և տեսնել չալոր և նշմարել ծովը արևուն մտած ատեն :

Իւր կօշիկները վայելուչ վիճակի մը մէջ չէին գետահաս պարոնի մը համար , որ ցերեկը մետաքսէ գուլպաներ կը հագնէր քաղաքներէն անցնելու համար . բայց ժիւլպէր տակա ին զաղափար մ'ալ ունեցաւ : Իւր մետաքսէ գուլպաները ծախեց , կամ զանոնք փոխանակեց զպգ

մը կօշիկներու հետ , որոնք հաստութեան մասին անըստղիւտ էին :
Գեղեցիկութեանը դալով , չինք խօսիր անոր վրայ :

Այս վերջին գիշերը Հարփլէօր անյուայ , անկողնոյ և կերակուրի տանակնց սու վճարելով : Կեանքին մէջ առաջին անգամն ըլլալով սասրէ կերաւ հոն :

— Մարդոց ամենէն աղքատին համար հարուստներու կերակուր մը , ըսաւ ինքնին . շատ ճշմարիտ է թէ Աստուած միայն բարիք ստեղծած է , մինչգեւ մարդիկ չարն հնարած են՝ ըստ առածին Ռուսօի :

Առաւօտեան ժամը տասնին , դեկտեմբերի 13ին , Թիւլպէր Հավր մտաւ , և մէկ նայելուն Աքօնիք տեսաւ , երեք հարիւր տախտակաչափի գեղեցիկ նաւ մը , որ նաւահանգստին մէջ կ'որորուէր :

Նաւուն վրայ մարդ չկար : Թիւլպէր հոն իջնելուզեց նեղ կամուրջի մը միջոցաւ : Նաւու մանչ մ'իրեն մօտեցաւ հարցընելու համար թէ ինչ կ'ուզէ :

— Նաւապետը , հարցոց Թիւլպէր :

Մանչը նաւուն միջնայարկը նշան մը տուաւ , և իսկոյն վարէն ձայն մը գոչեց .

— Իջուցէք :

Թիւլպէր իջաւ : Զինքը փոքրիկ սենեակ մը տարին , որ կահենի փայտէ շինուած էր բոլորովին և կասարեալ պարզութեամբ կահուած :

Երեսուն տարեկան մարդ մը , դունատ , ջղային , փայլուն և կառկածստ աչքով , լրագիր մը կը կարգար նոյնպէս կահենի փայտէ շինուած սեղանի մը վրայ :

— Ինչ կ'ուզէ պարոնը , ըսաւ Թիւլպէրին :

Թիւլպէր նշան մ'ըրաւ այն մարդուն որ մանչն հեռացընէ , և արգարև նաւուն մանչը մեկնեցաւ :

— Աքօնի նաւապետն էք դուք , պարոն , ըսաւ Թիւլպէր իսկոյն :

— Այո՛ , պարոն :

— Ուրեմն ձեզի՞ ուղղուած է այս թուղթը :

Պալսամօի տղան երկնցուց նաւապետին :

Նաւապետը գիրը կարդալուն պէս սոք ելաւ , և մարգասէր ժպիտով մը Թիւլպէրի ըսաւ աշխուժիւ .

— Ա՛հ , դժուր ալ . . . : Այդչափ գեռահաս : Լա՛ւ , լա՛ւ :

Թիւլպէր բաւական համարեց խոնարհիլ :

— Ո՛ւր պիտի երթաք . . . ըսաւ :

— Ամերիկա :

— Ն՞րբ պիտի մեկնիք :

— Չեր մեկնած ատենը :

— Լաւ : Ուրեմն ու թ օրէն :

— Այն միջոցին ես ի՞նչ ընեմ , նաւապետ :

— Անցագիր ունի՞ք :

— Ո՛չ :

— Ուստի այս իրիկուն իսկ նաք կը դառնաք՝ բոլոր օրը քաղաքէն դուրս՝ օրինակի համար Սէնդ-Ատրէսի մէջ շրջադայելով : Մէկու մը մի խօսիք :

— Սախյն պէտք է որ ուտեմ . դրամս չմնաց :

— Հիմա կը ճաշէք հոս . երեկոյին ալ կ'ընթրէք :

— Ետըր՞ :

— Անգամ մ'որ նաւ դառնաք՝ ալ ցամաքը չէք երթար . հոս կը պահուիք . առանց երկիրին երեսը տեսնելու կը մեկնիք . . . : Անգամ մ'որ բաց ծովն ելնենք՝ քսան փարսախ հեռի՛ այն ատեն ազատ էք որչափ որ կ'ուզէք :

— Լաւ :

— Ուրեմն այսօր ինչ որ ունիք ըրէք :

— Նամակ մ'ունիմ՝ գրելու :

— Գրեցէք . . . :

— Ո՛ւր :

— Այս դրասեղանին վրայ . . . : Ահաասիկ գրիչ , մեկան և թուղթ . թղթատունը արուարձանն է , նաւուն մանչը ձեզ հոն կը տանի :

— Շնորհակալ եմ , նաւապետ :

— Թիւլպէր առանձին մնալով կարճ նամակ մը գրեց , որուն վրայ

այս հասցէն գրեց .

«Օրիորդ Անարէ տը Գավէրնէյ . Բարիզ , Գօք-Էէոսն փողոց ,
Թիւ 9 , Բլաղրիէր փողոցէն ելնելով առաջին մեծ դուռը :»

Յետոյ այն նամակը դրսոյանը գրաւ , կերաւ ինչ որ նաւապետն ինքն
հրամցուց , և նաուսն մանչուն ետեէն գնաց , որ զինքն առաջնոր-
դեց թղթատունը՝ ուր նամակը ձգուեցաւ :

Բոլոր օրը ժիւլպէր ապառաժներուն բարձրէն ծովը ն'լատեց :

Գիշերն հասած ատեն վերագարձաւ : Նաւապետը զինքը կը լրտն-
սէր . զինքը նաւը մտցուց :

ԳԿԲ

ԺԻՒՊԵՐԻ ԶՈՒՍՎՈՂՋՈՅՆԸ

Փիլիպ սոսկալի գիշեր մ'անցուցեր էր : Չեան վրայ գտնուող
հետքերն յայտնի կը ցուցնէին թէ մէկը տուն մտնելով առևանդեր
էր . բայց ո՞վ ամբաստանել սէտք էր : Իւր կասկածներն հաստատող
ուրիշ նշան մը չկար :

Փիլիպ իւր հայրն այնչափ լաւ կը ճանչէր որ կասկած չունեցաւ
թէ այս գործին մէջ մեղսակցութիւն չունենայ : Պ . տը Գավէրնէյ
Լուի Ժե.ը հայր կը կարծէր այն տղուն : Անշուշտ թաղաւորին տի-
կին Տիւպարիի ըրած անհաւատարմութեան այս ապացոյցին պահ-
պանութեանը մեծ յարգ կ'ընծայէր : Սեպուհն անշուշտ կը կարծէր
նոյնպէս թէ Անտրէ վաղ կամ ոչ շնորհ պիտի գտներ , և իւր ապա-
գայ բողոքին գլխաւոր միջոցը շատ սուղ պիտի գներ :

Այս խորհրդածութիւնները՝ հօրը բնաւորութեան մէկ նոր յայտ-
նութեանը վրայ հիմնուած՝ քիչ մը սիտիեցին Փիլիպը , որ կարելի
կարծեց վերատին ձեռք անցընել տղեկը , քանի որ յափշտակիչները
գիտէր :

Բժիշկը լաւ խրատատու մ'էր . պարտէզին հետքերը զննեց , և
մտածելէն ետք , ի նպաստ Փիլիպի ենթադրութեանց հեռուութիւն
հանեց :

— Ես սեպուհը բաւական կը ճանչնամ , ըսաւ , չեմ կարծեր որ
այսպիսի դէշ գործ մ'ընէ : Սակայն , կարելի չէ՞ որ ուրիշ աւելի
անմիջական շահ մը տղուն առևանդին պատճառ ըլլայ :

— Ի՞նչ շահ , տօքթէօն :

— Ճշմարիտ հօրը շահը :

— Ա՛հ , դոչեց Փիլիպ , իմ մտքէս ալ անցաւ այդ . բայց
թշուառականը իրեն համար անդամ հաց չունի : Խենդ մ'է նա ,
ծայրայեղ մը , այս միջոցին փախստական , և անշուշտ ստուերէս
անդամ կը վախնայ . . . : Չխարտինք , տօքթէօն , թշուառակա-
նը առիթ գտնելով գործեց այն ոճիրը . բայց այժմ որ բարկութե-
նէ աւելի հեռացած եմ , թէ և զինքը կ'ատեմ , այն ոճրագործը ,
կարծեմ թէ չպիտի ուզեմ անոր գէմն ելնել , որպէս զի զինքը
չսպաննեմ : Արածեմ թէ այնպիսի խճի խայթեր կ'զգայ որ զինքը
կը պատժեն . կարծեմ թէ անոր թափառական վիճակը և քաղցը
այնքան լաւ իմ վրէժս պիտի հանեն՝ որքան իմ սուրս պիտի ը-
նէր :

— Ա՛լ չխօսինք անոր վրայ , ըսաւ բժիշկը :

— Միայն թէ , սիրելի և ընտիր բարեկամ , յետին սուտի
մ'ալ հաւանութիւն տուէք . վասն զի ամեն բանէ առաջ պէտք է
աներկմիտ ընել Անտրէն . դուք իրեն կ'ըսէք թէ երէկ տղուն
առողջութեանը չհաւնելով , գիշերն եկեր ատեր և ստնտուին
տարեր էք : Յանկարծ այս վէպն ինկաւ միտքս և Անտրէին այս
ըսի :

— Այդպէս կ'ըսեմ . սակայն տղան պիտի փնտռես :

— Ձայն գնտուելու միջոց մ'ունիմ : Որոշած եմ Գաղղիայէն
մեկնիլ . Անտրէ Սէն-Տընիի մենաստանը պիտի մտնէ . այն ա-
տեն պիտի երթամ Պ . տը Գավէրնէյը գտնեմ . իրեն պիտի ը-
սեմ թէ ամեն բան գիտեմ . զինքը պիտի ստիպեմ որ ինձ տղուն
եղած անդն ըսէ : Եթէ չըսէ՝ իրեն պիտի սպառնամ որ գործը
24

երևան պիտի հանեմ, տիկին արքայորդին այս գործին մէջ պիտի մտցընեմ:

— Իսկ տղան, ի՞նչ պիտի ընես, քանի որ բշրդ մենաստան պիտի մտնէ:

— Չեր յանձնարարած մէկ սանտուին քով կը գնեմ. . . յետոյ դպրոց, և երբ մեծնայ՝ հետս կ'առնեմ, եթէ ողջ մնամ:

— Եւ դու կը կարծես թէ մայրը պիտի հաւանք՝ քենէ զատուիլ. կամ իւր տեղէն զատուիլ:

— Ասկէ ետք ես ինչ որ ուզեմ՝ Անտրէ անոր պիտի հաւանի: Գիտէ որ ես տիկին իշխանուհւոյն գիմնոյի, որմէ խօսք առի. անշուշտ պատճառ չպիտի ըլլայ որ մեր պաշտպանուհւոյն պարսած յարգանքնուս մէջ թերի գտնուիմ:

— Ա՛ղաւեմ, խեղճ մօրը քով երթանք, ըսաւ բժիշկը:

Եւ արդարեւ Անտրէի սենեակը մտաւ, որ Փիլիպի խնամքնեքէն սփոթուելով՝ քաղցրիկ կը նիրհէր:

Իւր առաջին խօսքը հարցում մ'եղաւ բժիշկին՝ որ արդէն զուարթ դէմքով մը պատասխաներ էր:

Անտրէ այն ատենէն սկսելով այնպիսի հանդարտութեան մը մէջ մտաւ՝ որ շատ դիւրացուց իւր ապաքինութիւնը, և տասն օր ետք կրնար ստք ելնել և ջերային մէջ շքշիլ այն ժամուն՝ որ արեւը ապակիներուն վրայ կ'իջնէր:

Այն ջրջագայութեան օրն իսկ, Փիլիպ որ քանի մ'օր բացակայ եղեր էր, Գօք-Հեռօն փողոցին տունը վերադարձաւ այնպիսի ակտուր դէմքով մը, որ բժիշկը դուռը բացած ատեն մեծ աղէտ մը գուշակեց:

— Ի՞նչ կայ, հարցոց, արդեօք հայրը չ'ուզեր տալ տղեկը:

— Հայրը, ըսաւ Փիլիպ, Բարիզէն մեկնելէն երեք օր ետք սաստիկ ջերմէ մը բռնուելով անկողնոյն դամուեր է, և շատ ծանր վիճակի մէջ էր երբ ես գացի. ես այն հիւանդութիւնը խորամանկութիւն մը, կեղծիք մը, մինչև անդամաւեանդին մասնակից ըլլալուն մէկ ապապոյցը կարծեցի: Պնդեցի, սպառնացի.

Պ. տը Գալիէրնէյ երգում ըրաւ Գրիստոսի վրայ թէ ըսածներէս

բան մը չհասկընար:

— Ուրեմն առանց լուր մ'առնելու վերադարձա՛ր:

— Այո՛, տօքթէօս:

— Եւ սեպուհին խօսքին ճշմարտութեանը համոզուած:

— Գրեթէ համոզուած:

— Քենէ աւելի խորամանկ ըլլալով՝ քեզի չէ յայտներ իւր դադտնիքը:

— Սպառնացի որ տիկին իշխանուհին այս գործին մէջ կը մտցընեմ, և սեպուհը գունատեցաւ. «Պորտընցուր դիս եթէ կ'ուզես, ըսաւ. հայրդ ու քեզ անպատուէ, կատաղի յիմարութիւն մը պիտի ըլլայ այդ որ բնաւ արդիւնք մը չպիտի դոյացընէ: Չդիտեմ ի՞նչ ըսել կ'ուզես»:

— Այնպէս ս'ր . . .

— Այնպէս որ յուսահատ կը վերադառնամ:

Նոյն միջոցին Փիլիպ քրտջը ձայնը կը լսէր որ կը գոչէր.

— Փիլիպը չէ՞ եկողը:

— Տէր Աստուած, ահաասիկ ինքը: Ի՞նչ ըսեմ իրեն, մըմնջեց Փիլիպ:

— Լո՛ւս, ըսաւ բժիշկը:

Անտրէ սենեակը մտաւ և զնաց եղբայրը գրկեց այնպիսի գորովալից զուարթութեամբ մը որ երիտասարդին սիրտը սառեցուց:

— Լաւ ուրեմն, ըսաւ, սուսի կու դաս:

— Նախ հօրս տունէն կու դամ, ինչպէս որ կանխաւ ըսած էի քեզի:

Պ. սեպուհը աղէկ է:

— Աղէկ է, այո՛, Անտրէ. բայց միայն մէկով չվերջացաւ իմ այցելութիւնս . . . : Շատ անձինք տեսայ Սէն-Տրնի մտնելուդ մասին խօսելու համար: Փառք Աստուծոյ, հիմա ամեն բան պատրաստուած է. ահաասիկ աղատեցար, կրնաս քու սպաղայովդ զբաղիլ խեղքով և հաստատամտութեամբ:

Անտրէ եղբորը մօտեցաւ, և գորովալից ժպտով մը.

— Սիրելիս, ըսաւ անոր, ա՛յ ես իմ ապապոյսով չեմ զբաղիր.

պէտք չէ իսկ որ ուրիշ մէկն անգամ իմ ապագայումս զբաղի . . . : Տղուս ապագան ինձի համար ամեն բան է, և ես զիս պիտի նուիրեմ միայն այն տղուն՝ զոր Աստուած ինձ տուաւ . ես այսպէս որոշեցի անգառնալի կերպով այն ատենէ ի վեր որ զօրութիւնս վերստին գտնելով՝ մտքիս հաստատութեանը վրայ կասկած չունեցայ : Զակիս համար ապրիլ, զրիանօք ապրիլ, մինչև իսկ աշխատիլ եթէ հարկ է, բայց զիշեր ցերեկ չզատուիլ անորմէ, այս ապագան զձեցի ինձ : Ա՛լ ոչ մենաստան կայ և ոչ անձնասիրութիւն . ես մէկու մը կը վերաբերիմ . ա՛լ Աստուած չուզեր զիս :

Բժիշկը Փիլիպի նայեցաւ գողցես ըսելու համար .

— Լաւ ուրեմն, ես ի՞նչ ըսեր էի կանխաւ :

— Քոյր իմ, գոչեց երիտասարդը, քոյր իմ, ի՞նչ կ'ըսես :

— Զիս մի ամբաստաներ, Փիլիպ, տկար և ունայնամիտ կ'նոջ մը քմահաճոյքը չէ այս . քեզ չպիտի նեղեմ, քու վրագ պարտաւորութիւն մը չպիտի գնեմ :

— Բայց . . . բայց, Անտրէ, ես Գաղղիա չեմ կրնար մնալ . ես կ'ուզեմ ամեն բան թողուլ . իմ հարստութիւնս չմնաց . ապագայ ալ չունիմ . ես կրնամ հաւանիլ խորանի մը ստորաը քեզ թողուլ, բայց աշխարհին մէջ, աշխատութեան մէջ . . . : Անտրէ, զգո՛ւշ կեցիր :

— Ես ամեն բանի վրայ առաջուց մտածեցի . . . : Քեզ անկեղծութեամբ կը սիրեմ, Փիլիպ, բայց թէ որ ինէ զատուիս, ես իմ արցունքս պիտի խմեմ և երթամ զաւակիս որբանին քով ապաստանիմ :

Բժիշկը մօտ եկաւ :

— Այդ ծայրայեղութիւն, անմտութիւն է, ըսաւ :

— Ա՛հ, աօքթեօս, ի՞նչ ընեմ . . . : Մայր ըլլալը անմտութիւն մ'է, սակայն Աստուած ուղարկեց ինձ այդ անմտութիւնը : Քանի որ այն տղան ինձ պէտք պիտի ունենայ՝ ես իմ որոշմանս մէջ պիտի յարատեմ :

Փիլիպ և բժիշկն իսկոյն ակնարկ մը փոխանակեցին :

— Աղջիկս, ըսաւ բժիշկը նախ, ես պերճարան քարողիչ մը չեմ, բայց կարծեմ կը յիշեմ թէ Աստուած կ'ալգիլէ չափազանց սերը առ արարածն :

— Այո՛, քոյր իմ, յարեց Փիլիպ :

— Տօքթեօս, կարծեմ թէ Աստուած չարդիւէր մօր մը իւր զաւակը կ'աթողին սիրել :

— Ներէ ինձ, աղջիկս, փիլիսոփան, բժիշկը պիտի ջանայ չափել այն անդունդը՝ զոր աստուածարանը կը փորէ մարդկային կիրքերուն համար : Աստուծոյ եկած ամեն պատուէրներուն պատճառը փնտռէ, ոչ միայն բարոյական պատճառը, այս երբեմն կատարելութեան նրբութիւն մ'է, այլև նիւթական պատճառ : Աստուած կ'արդիլէ մօր մը սաստիկ սիրել իւր տղեկը, վասն զի տղան դիւրաբեկ, փափուկ, ամեն ցատերու ենթակայ տունի մ'է, և վաղանց արարած մը սաստիկ սիրելը, զինքը յուսահատութեան ենթարկել է :

— Տօքթեօս, ըսաւ Անտրէ, ինչո՞ւ այդ խօսքը կ'ընէք ինձ : Իսկ դու, Փիլիպ, ինչո՞ւ այդպէս կարեկցութեամբ . . . : զունաստութեամբ ինձ կը նայիս :

— Սիրելի Անտրէ, ընդմիջեց Փիլիպ, կ'աթողին բարեկամի մը խրատին հեռէ . առողջութիւնդ գտար, կարելի եղածին չափ շուտ Սէն-Տընիի մենաստանը մտիր :

— Ե՛ս . . . : Զեղի ըսի որ ես իմ զաւակէս չեմ բաժնուիր :

— Որչափ ատեն որ քեզի պէտք ունենայ, ըսաւ բժիշկը քաղցրութեամբ :

— Տէ՛ր Աստուած, գոչեց Անտրէ, ի՞նչ կայ : Խօսեցէք, տխուր . . . անազորոյն բա՞ն մը կայ :

— Զգո՛ւշ կեցիր, ըսաւ բժիշկը Փիլիպի ակնանջն ի վար . տակաւին տկար ըլլալով չկրնար որոշիչ հարուածի գիմանալ :

— Եզրայր իմ, պատասխան չես տար . բացատրէ :

— Սիրելի քոյր իմ, գիտես որ վերադառնալու ատենս Բուէն-տիւ-Ժուէն անցայ, ուր զաւակդ ստնտուի քով է :

— Այո . . . ուրե՛մն :

— Արեմն, տղան քիչ մը հիւանդ է :

— Հիւանդ . . . սիրուն տղեկը : Հուտ, Մարդարիտ . . . Մա-
դարիտ . . . կանաք մը, պիտի երթամ զաւակս տեսնեմ :

— Անկարելի է, դուքեց բժիշկը . ոչ դուրս ելնելու և ոչ ալ կառք
նստելու կարողութիւն ունիս :

— Տակաւին այս առտու ըսիք թէ կարելի է . ըսիք թէ վաղը՝ Փի-
լիպ վերագարձած ատեն՝ խեղճ տղեկը պիտի տես եմ :

— Ար կարծէի թէ աւելի լաւ պիտի ըլլայիք :

— Զիս կը խաբէ իք :

Բժիշկը լուսթիւն պահեց :

— Մարդարիտ, կրկնեց Անտրէ, ըսածս ըրէ . . . կանաք մը :

— Բայց մահուանդ պատճառ կրնաս ըլլալ, ընդմիջեց Փիլիպ :

— Ղաւուրեմն, թող մտնիմ . . . ես այնչափ կապուած չեմ
կեանքին :

Մարդարիտ կ'ըստատէր՝ կարգաւ իւր տիրուհւոյն, տիրոջը և
բժշկին նայելով :

— Է՛հ, երբ կը հրամայեմ . . . դուքեց Անտրէ, որուն այսերը յան-
կարծ կարմրութիւն առին :

— Սիրելի քոյր իմ :

— Ալ բան մը մտիկ չեմ ընէր, և եթէ կառք մը չբերեն՝ ես հետի
կ'երթամ :

— Անտրէ, ըսաւ յանկարծ Փիլիպ բազկացը մէջառնելով զինքը,
չպիտի երթաս, պէտք չունիս երթալու :

— Զաւակս մտե՛ր է, արտասանեց սառնութեամբ նորատի աղ-
ջիկը՝ ձեռները թիկնաթուէն վար ձգելով, ուր Փիլիպ և բժիշկը
նստուցեր էին զինքը :

Փիլիպ իբր պատասխան՝ անոր պաղ ու անշարժ ձեռքը պահաւ . . .
. . . : Տակաւ առ տակաւ Անտրէի պարանոցը կորսնցուց իւր խոտու
թիւնը . զլոխը կտրծքին վրայ ձգեց և յորդ արտասուք թափեց :

— Աստուած ուզեց, ըսաւ Փիլիպ, որ այս նոր աղէտն ալ կրենք .
Աստուած որ այնչափ մեծ, այնչափ արդար է . Աստուած որ թերևս
ուրիշ գիտաւորութիւններ ունէր քեզի համար, վերջապէս՝ Աս-

տուած որ անշուշտ կը տեսնէր թէ այն տղուն ներկայութիւնը անար-
ժան պատիժ մ'էր քեզի :

— Բայց վերջապէս . . . հառաչեց խեղճ մայրը, ինչո՞ւ Աստուած
ցաւ տուաւ այն անմեղ արարածին :

— Աստուած անոր ցաւ չտուաւ, աղջիկս, ըսաւ բժիշկը . ծնած
դիչերն իսկ մեռաւ . . . : Այնուղ և մարդ ստուերէ մ'տուելի միցաւ իր
անոր վրայ :

— Իւր ճիշդին որ կը լսէի . . . :

— Աեանքէն հրաժեշտն եղան :

Անտրէ երեսը ձեռացը մէջ ծածկեց, մինչդեռ երկու մարդ ինք
պերճախոս նայուածքի մը մէջ խառնելով իրենց միտքն անցածը, ու-
րախ կ'ըլլային իրենց հնարած բարենպատակ ստախ մայ :

Յանկարծ Մարդարիտ ներս մտաւ ձեռքը նամակ մը . . . : Կա-
մակն Անտրէի ուղղեալ էր . . . : Հասցէն այսպէս էր .

«Օրիորդ Անտրէ տը Գալիլէնէն, Բարիզ, Գօք-Հէոճն փողոց,
թիւ 9, Բլազրիէր փողոցէն ելնելով առաջին մեծ դուռը :»

Փիլիպ բժշկին ցոյց տուաւ զայն Անտրէի գլխուն վրայէն, որ այլ ևս
չէր լար, բայց իւր վշտերուն մէջ թաղուեր էր :

— Ա՛վ է անոր հոս գրողը, կը մտածէր Փիլիպ : Աչ ոք իւր հասցէն
դիտէր, և դիւր մեր հօրը չէ :

— Ա՛ռ, Ա՛նտրէ, ըսաւ Փիլիպ, քեզի նամակ մը :

Առանց մտածելու, առանց դիմագրելու, առանց դարմանալու,
Անտրէ պահարանը խցեց, և աչերը սրբելով՝ թող թր բացաւ որ կար-
դայ . բայց հազիւ թէ այն նամակը կազմող երեք տողերը կարդայ՝ մեծ
աղաղակ մ'արձակեց, յիմարի մը պէս ոտք ելաւ, և ստակալի կերպով
ձեռներն ու տակերը դալարելով՝ ծանր արձանի մը պէս ինկաւ Մար-
դարիտային դիւրը որ իրեն կը մօտենար :

Փիլիպ նամակն առաւ դեանէն և կարդաց .

«Ի ծով, 15 գեկտեմբեր 17. .

«Քենէ վանտուած՝ կ'երթամ, և ալ զիս չպիտի տեսնես. բայց հետս կը տանիմ զաւակս՝ որ երբէք մայր չպիտի կոչէ քեզ :

«ԹԻԼՊԷՐ»

Փիլիպ թուղթը ճմլեց կատաղի մանչիւնով մը :

— Ո՛հ, ըսաւ ակուաները կճրտելով, դիպուածական ոճրին զրեթէ ներեր էի. բայց այս կամաւոր ոճիրը պիտի պատժուի . . . : Անտրէ, քու անկենդան զլլուգ վրայ կ'երգնումս պաննել թշուառահանը առաջին անգամ որ դէմն ելնէ : Աստուած պիտի ուզէ որ դէմն ելնէ, վասն զի չափն անցուց . . . : Տօբթէօս, Անտրէ ինքզինքը պիտի դանէ :

— Այո՛, այո՛ :

— Տօբթէօս, պէտք է որ Անտրէ վաղը Սէն-Տընիի մենաստանը մտնէ. պէտք է որ վաղը չէ միւս օր ես ալ ամենէն մտ նաւահանողիստը գտնուիմ . . . : Վատը խոյո տուեր է . . . : Անոր պիտի հետեւիմ . . . : Նաև, այն տղան ինձ պէտք է . . . : Տօբթէօս, ո՞րն է ամենէն մօտ նաւահանողիստը :

— Հալր :

— Երեսունվեց ժամէն Հալր պիտի հասնիմ, պատասխանեց Փիլիպ :

ՃԿԴ

ՆԱԽՈՒՆ ՄԷՋ

Այն վայրկենէն՝ սկսելով, Անտրէի տունը զերեղմանի մը պէս լուռ և արտը եղաւ :

Իւր տղուն մահուան լուրը թերևս Անտրէն մեռցընէր : Այն համր ու ծանրաբայլ ցտերէն մին կրնար ըլլալ, որ ընդ միշտ կը փորեն : Թիլպէրի նամակն այնքան սաստիկ հարուած մ'եղաւ՝ որ Անտրէի վեհանձն հոգւոյն մէջ որչափ որ յարձակողական զօրութիւն և զյացում որ մնացեր էին՝ ոտք ելան :

Խելքը զլուխը գալով՝ աչքովը եղբայրը փնտռեց, և անոր աչաց մէջ տեսած բարկութիւնը արիութեան նոր աղբիւր մ'եղաւ իրեն համար :

Սպասեց որ զօրութիւնն աղէկ մը գոյ, որպէս զի ձայնը չդողայ, և այն ատեն Փիլիպի ձեռքը բռնելով,

— Սիրելիս, ըսաւ, առտուն ինձ կը խօսէիր Սէն-Տընիի մենաստանին վրայ, ուր աիկին արքայորդին ինձ խցիկ մը շնորհեաւուեր է :

— Այո՛, Անտրէ :

— Զիս այսօր հոն կը տանիս, եթէ կը հաճիս :

— Շնորհակալ եմ, քոյր իմ :

— Չեզի, տօբթէօս, կրկնեց Անտրէ, այնքան բարերարութեան, այնքան անձնուիրութեան, այնքան ողորմածութեան փոխարէն շնորհակալութիւնը ամուլ վարձատրութիւն մ'է : Չեր վարձատրութիւնը, տօբթէօս, աշխարհիս մէջ չկրնար գտնուիլ :

Բժշկին քով գնաց և զինքը համբուրեց :

— Այս փոքրիկ միտալն, ըսաւ, իմ կենդանադիրս կը պարունակէ, զոր մայրս շինել տուաւ երկու տարու եղած ատենս. անշուշտ զաւկի կը նմանի. պահեցէք զայն, տօբթէօս, որպէս զի երբեմն խօսի նա ձեզ այն տղուն վրայ՝ զոր աշխարհ բերիք, և այն մօրը վրայ՝ զոր փրկեցիք ձեր խնամքներով :

Այս ըսելով առանց յուզուելու, Անտրէ իւր ուղեորութեան պատրաստութիւնները տեսաւ, և երեկոյին ժամը վեցին՝ առանց զլուխը վեր առնել համարձակելու՝ Սէն-Տընիի կուսանոցին դրանն առջևէն կ'անցնէր, որուն վանդակապաններէն Փիլիպ իւր յուզմունքը զսպելու անկարող ինքն ալ մնաս բարեաւ կ'ըսէր թերևս մշտնջենապէս :

Յանկարձ խեղճ Անտրէ ոյժը կորսընցուց. վազելով եղբօրն եկաւ

Թեև որը բացած էր թեև անոր կ'երկնցընէր: Երկաթէ վանդակապատին պազ արգելքին հակառակ՝ իրարու հանդիսեցան և իրենց հրատապ այտերուն վրայ իրենց արցունքը խառնուեցան:

— Մնաս բարեաւ, մնաս բարեաւ, մըմնջեց Անտրէ, որ սաստիկ ցաւէն սկսաւ հեծկլտալ:

— Մնաս բարեաւ, պատասխանեց Փիլիպ յուսահատութիւնը խեղդելով:

— Եթէ երբէք զտակս գտնես, ըսաւ Անտրէ ցած ձայնով, թող մի ար որ առանց զինքն համբուրելու մեռնիմ:

— Անհոգ եղիք, մնաս բարեաւ, մնաս բարեաւ:

Անտրէ եղբորը գիրկէն ելաւ, և աշխատաւոր քոյրի մ'օգնութեամբ սկսաւ յառաջանալ շարունակ եղբորը նայելով մենաստանին խոր խաւարին մէջէն:

Փիլիպ որչափ որ քոյրը կը տեսնէր՝ դիտովը նշան կ'ընէր, յետոյ թաշկինակովը զոր կը շարժէր: Աւերջագէտ, յետին մնաս բարեաւ մ'ալ ստացաւ, զոր Անտրէ մտթ ճամբուն խորէն իրեն ուղղեց: Այն ատեն երկաթեայ դուռ մ'անոնց երկուքին մէջ ինկաւ տխուր ձայնով մը, և ամեն բան վերջացաւ:

Փիլիպ նոյն իսկ Յէն-Տընի ձիարանն երթալով ձի մը հեծաւ. վերարկուին պարկը ձեան դաւակին վրայ՝ բոլոր գիշերն արշաւեց, հեանեալ օրն ամբողջ, և այն երկրորդ օրու ան գիշերը Հավր հասաւ: Իւր ճամբուն վրայ դանուած առաջին պանդոկը պառկեցաւ, և հետեւեալ օրը լուսնալուն պէս՝ նաւահանգիստն երթալով ամենէն շուտ Ամերիկա երթալու նաւերուն վրայ անդեկութիւն ստացաւ:

Իրեն ըսին թէ Ափոնիս անուն նաւը նոյն օրն իսկ ճամբայ ելնելու կը պատրաստուէր Նիւ-Լորթ երթալու համար: Փիլիպ գնաց նաւապետը դտաւ, որ իւր վերջին պատրաստութիւնները կ'ընէր, ճամբուն ծախքը վճարելով իրր անցորդ ընդունուեցաւ. յետոյ, վերջին անգամ մ'ալ զբեւելով տիկին արքայորդոյն՝ որպէս զի իւր ակնածու անձնախրութիւնն ու երախտապիտութիւնն անոր յայտնէ, բեռները նաւն իւր սենեակն ուղարկեց, և ինքն ալ տեղատուութեան ժամուն նաւը մտաւ:

Ֆրանսուս Ա.ի աշտարակը ժամը չորս կը դարնէր, երբ Ափոնիս նեղ շրանքէն դուրս կ'ելնէր մէկ երկու առադաստ բացած: Ծովը մթադոյն կապոյտ էր, երկինքը հորիզոնին կողմը կարմիր: Փիլիպ նաւուն եզերքը կը թնած, հաղուպէպ անցորդները՝ իւր ճամբու ընկերները ողջունելէն ետք, Գաղղիոյ եզերքը կը նայէր՝ որ մանիշագոյն ծուխերով կը ծածկուէր՝ քանի որ նաւը առադաստները շատցընելով աւելի աջ կողմը կը դարնէր, Հէֆն անցնելով և բաց ծովն հասնելով:

Քիչ մ'ետք Գաղղիոյ եզերք, անցորդ, Ովկիանոս, ասոնցմէ բան մը չտեսաւ Փիլիպ: Մութ գիշերն իւր լայնասփիւռ թեւերուն ներքե ամեն բան ծածկեր էր: Փիլիպ գնաց իւր սենեկին փոքրիկ անկողինը մտաւ, որպէս զի տիկին իշխանուհոյն դրած նամակին օրինակը կարգայ, նամակ մը որ կրնար աղօթք մը համարուիլ առ Արարիչն, ինչպէս նաև հրաժեշտի ողջոյն մը առ արարածս:

«Տիկին, դրեր էր, անյոյս և անօգնական մարդ մը ձեռք կը հեռանայ ցաւելով որ Ձեր ապաւնի Աւեհափառութեան համար զրեթէ բան մ'ըրած չէ: Այս մարդը ծովուն մըրիկներուն և փոթորիկներուն մէջ կ'երթայ, մինչդեռ դու ք կառավարութեան վտանգներուն և տանջանքներուն մէջ կը մնաք: Գեոահաս, դեղեցիկ, պաշտուած, ակնածու բարեկամներով և անձնուէր ծառաներով շրջապատեալ, պիտի մոռնար նա զոր ձեր արքայական ձեռքն հաճեցաւ ամբոխէն վեր առնել. ես նոր աշխարհ մը պիտի երթամ՝ ձեր գահին վրայ աւելի ազդու կերպով ձեզ ծառայելու միջոցներն ուսանելու համար: Քոյրս ձեզ կ'աւանդեմ, հէզ լքեալ ծաղիկ՝ որ ձեր աչքէն ուրիշարև չպիտի ունենայ: Հաճեցէք երբեմն ձեր աչքը մինչև անոր խոնարհեցընել, և ձեր ուրախութեան, ձեր ամենախորոզութեան, միաձայն իղձերու համբողջին մէջ, երբում կու տամ ձեզ, բան մը համարեցէք վտարանդիի մ'օրհնութիւնը, զոր չպիտի լսէք, և որ թերևս երբէք ձեզ չպիտի տեսնէ այլ ևս:»

Այս ընթերցումն աւարտած ատեն Փիլիպի սիրտը սեղմուեցաւ:

նաւուն մեղամարտ ձայնը որ կը հեծէր՝ ալիքներուն շախնը որ կու գային նաւուն միջնայարկի պատահաններուն զարնուելով կը պատռէին, ամենը մէկէն այնպիսի բան մը կը կաղմէին, որ աւելի զուարթ երևակայութիւններն անգամ կրնային տիրիլ :

Երկուսարդին համար զիշերը երկայն և վշտով անցաւ : Աստուտուն նաւապետին իրեն տուած այցելութիւնը աւելի դո՛՛՛՛՛ վիճակի մը մէջ գրաւ իւր միտքը : Այս պաշտօնակալն իրեն յայտնեց թէ անցորդներէն շատերը ծովէն վախնալով իրենց սենեակը կը մնային, և թէ շուտով բայց դժուարաւ պիտի ընէին ուղևորութիւնը՝ հովին սասուկութեան պատճառաւ :

Փիլիպ այն ատենէն սովորութիւն ըրաւ նաւապետին հետ ճաշելու, նախաճաշիկն իւր սենեակն ընելու, և ինքն ալ ծովուն անհանդստութեանց շատ վարժուած չըլլալով՝ սկսաւ քանի մը ժամ նաւուն տախտակամածին վրայ ժամանակ անցընել՝ իւր սպայի մեծ վերարկուին մէջ պառկած : Ժամանակին մնացած մասն կ'անցընէր յատակաղիծ մը պատրաստելու իւր ապագայ ընթացքին համար, և հաստատուն ընթերցանութիւններով իւր միտքը զօրացնելու : Երբեմն իւր անցորդ ընկերներուն կը պատահէր : Ասոնք երկու կանայք էին որ Ամբրիլայի հիւսիսային կողմը ժառանգութիւն մը ստանալու կ'երթային, և չորս այր՝ որոց մէկն արդէն ծեր՝ երկու զաւակն հեան էին : Առաջին սենեակներուն անցորդներն ասոնք էին : Միւս կողմը Փիլիպ անգամ մը հասարակ կերպարանքով և հաղուստով մարդիկ տեսաւ . իւր ուշադրութիւնը դրաւ որ քան մը չգտաւ հոն :

Քանի որ սովորութեամբ վիշտերը կը քիչնար, Փիլիպի երեսը երկնից պէս զուարթութիւն կ'առնէր : Քանի մը զեղեցիկ, պարզ և հանգարտ օրեր անցորդներուն խնայ սուին թէ բարեխառն լայնութիւններուն հասած են : Այն ատեն աւելի երկար ատեն նաւուն վրայ կեցան, այն ատեն նոյն իսկ զիշերը՝ որ Փիլիպ օրէնք մ'ըրած էր իրեն մէկու մը հետ չտեսնուիլ, և նոյն իսկ նաւապետէն ծածկեր էր իւր անունը, որպէս զի խօսակցութիւն մը չբացուի այն նիւթին վրայ որ բերան առնել չէր ուզեր, Փիլիպ իւր սենեկէն առքի ձայներ կ'առնէր գլխուն վրայ . նոյն իսկ նաւապետին ձայնն

ալ կը լսէր որ անշուշտ անցորդի մը հետ կը շրջադայէր : Այս ալ պատճառ մ'էր որ վեր չէլնէր : Աստի իւր սենեկին պատահանիկը կը բանար քիչ մը զով օդ առնելու համար, և երկրորդ օրուան կ'ըստպատէր :

Միայն անգամ մը՝ զիշերը՝ ոչ խօսակցութեան և ոչ շրջադայութեան ձայն առնելով, նաւուն վրայ ելաւ : Գիշերը եղի էր, երկինքն ամպամած, և նաւուն ետեք՝ զծածակօսին մէջ՝ յորձանքին մէջէն հազարաւոր լուսածին հատիկներ կը սենսուէին : Այս գիշերն անշուշտ շատ մութ և մրկալից թուեր էր անցորդներուն, վասն զի Փիլիպ անոնցմէ և ոչ մին տեսաւ նաւուն բարձրաւանդակին վրայ : Միայն նաւուն յառաջակողմը՝ ցուկակայմին վրայ ծուած մութ դէմք մը կը քնանար կամ կը մտախոհէր, զոր Փիլիպ դժուարաւ կրցաւ որոշել մութին մէջ, անշուշտ երկրորդ սենեկէն անցորդ մը, խեղճ՝ վտարանդի մը սր դէպքաւ կը նայէր՝ Ամբրիլայի նաւահանգստին փափաքելով, մինչդեռ Փիլիպ Գաղղիոյ նաւահանգիստը կը մտածէր :

Փիլիպ երկար ատեն նայեցաւ այն ճամբորդին որ անշարժ մնացեր էր իւր նկատողութեան մէջ . յետոյ առաւօտեան ցուրան իրեն գտաւ . կը պատրաստուէր իւր խօցը մանել . . . : Սակայն յառաջակողմի անցորդը երկինքը կը նկատէր որ կ'ըսկսէր ճերմկիլ : Փիլիպ խնայաւ որ նաւապետն իրեն մտա կու գայ . ետեք դարձաւ :

- Զով ծ'դ կ'առնէք, նաւապետ, ըստ :
- Պարոն, անկողնէս ելայ :
- Չեր անցորդները ձենէ տելի կանուխ ելած են, ինչպէս որ կը տեսնէք :
- Գուք . բայց սպաները նաւազին պէս կանուխ կ'ելնեն առտուները :
- Ո՛հ, ոչ միայն էս, ըսաւ Փիլիպ . . . : Նայեցէք, հոն վարը, այն մարդը որ խոր մտախոհութեան մը մէջ կը դանուի, ձեր անցորդներէն մին է, այնպէս չէ :
- Նաւապետը նայեցաւ և դարմանահատը երեցտ :

- Ո՛վ է այն մարդը, հարցոց փիլիսոփայ :
- Վաճառական . . . մը, ըսաւ նաւապետը շուարեւով :
- Որ բաղդին ետե՛ն կը վաղէ, ըսաւ ֆիլիսոփայ : Այս նաւը շատ ծանր կ'երթայ անոր համար :
- Նաւապետը փոխանակ սրտասխան տալու, յառաջակողմը գնաց այն անցորդին քով, որուն քանի մը խօսք ըսաւ, և ֆիլիսոփայ տեսաւ որ այն անցորդը նաևուն միջնայարկին մէջ աներևոյթ եղաւ :
- Անոր մտախոհութիւնը խռովեցիք, ըսաւ ֆիլիսոփայ նաւապետին երբ իւր քով վերադարձաւ. ինձ մնաս մը չունէր նա :
- Ո՛չ, պարոն, իրեն իմաց տուի թէ այս կողմի առաւօտեան յուրաքանչէր վտանգաւոր է : Երկրորդ պատի անցորդները ձերինին պէս լաւ վերարկուններ չունին :
- Ո՛ւր ենք, նաւապետ :
- Պարոն, վաղը Ասորեան կղզիները պիտի տեսնենք, որոց մէկէն պաղ ջուր պիտի առնենք, վասն զի օլը շատ տաք է :

ՃԿԴԳ

ԱՍՈՐԵԱՆ ԿՂԶԻՔ

Նաւապետին որոշած ժամուն՝ նաևուն յառաջակողմը՝ շատ հեռուն ակնախօսիչ արևուն մէջ՝ հիւսիսային-արևելքի կողմը քանի մը կղզիներու եզերքը տեսնուեցաւ :

Ասորեան կղզիներն էին անոնք :

Հոմն այն կողմը կը տանէր. նաւը աղէկ կը քայլէր : Կէսօրէն ետք ժամը երեքին կղզիներուն առջև հասան :

Փիլիսոփայ այն սղատեսիլ, տարօրինակ ձևերով սրածայր բարձրաբերձ բլուրները տեսաւ. դոպրես հրաբխային կրակէ սեցած ժայ-

ուեր, լուսաւոր գլուխներով և խոր անդունդներով կարուածներ :

Այն կղզիներէն առաջինին թնդանօթի մը հեռաւորութեանը հասած ատեն, նաւը կենալու համար հովին դէմ դարձաւ, և նաւատիկները նաւակ մը պատրաստեցին քանի մը տակաւ զով ջուր առնելու համար. ինչպէ՛ս որ նաւապետն հասնած էր :

Բուր անցորդները ցամառն կ'իներով զուարճանալու կը սպասուէին : Հասն օր և քրան գիշեր ասածանելի նաւարկութենէ մ'ետք սուքն անշարժ հողի մը վրայ գնելը այնպիսի զուարճութիւն մ'է, զոր միայն երկարաակ նաւարկութիւն մ'ընողները կրնան գնահատել :

— Պարոնայք, ըսաւ նաւապետն անցորդներուն, հինգ ժամուհիք ցամաքն երթալու համար : Պատեհտութենէն օդուտ քաղցեք : Այս բոլորովին անբնակ փոքրիկ կղզւոյն մէջ սառի պէս պաղ ջրերու աղբիւրներ պիտի գտնէք՝ եթէ բնութիւնը սիրող էք. ճագարներ և կարմիր կապաններ պիտի գտնէք՝ եթէ որսորդ էք :

Փիլիսոփայ հրացանն ու զնաակներ ասաւ :

— Իսկ գո՛ւք, նաւապետ, ըսաւ, նաւը կը մնայ : Ինչո՞ւ մեր հեաք չէք դար :

— Վասն զի վարեն, պատասխանեց նաւապետը ծովը ցոյց տալով, կասկածելի տեսքով նաւ մը կա գոյ. նաւ մը որ գրեթէ չորս օրէ ի վեր ինձ կը հետևի, գէշ կերպարանքով նաւ մը, ինչպէս որ մնոր կ'ըսենք, և ես կ'ուզեմ հսկել անոր բրածին :

Փիլիսոփայ բայաարութենէն գոհ ըլլալով, վերջին նաւն հեծաւ ցամաք երթալու համար :

Տիկնայք, առաջին և երկրորդ գտներէն շատ անցորդներ չեւան, կամ իրենց կարգին սպասեցին :

Ուտի երկու նաւակները միկնեցան զուարթ նաւատիկներով, և ասոնցմէ առելի զուարթ անցորդներով :

Նաւապետին վերջին խօսքն այս եղաւ .

— Պարոններ, ժամը ութին վերջին նաւակը դայ պիտի առնէ ձեզ. լեցեք ըսածս. ուշ մնացողները հոս պիտի մնան :

Երբ ցամաքն հասան, նաւապետին անմիջապէս քարայր մը

մտան եղերքէն հարիւր քայլ հեռի, արեւին ճառագայթներէն ազատ:

Երկնագոյն, պատուական ջրով զով աղբիւր մը մամուսարատ ժայռերուն ներքե կը սողոսկէր, և առանց քարայրէն դուրս ելնելու՝ կ'երթար նուրբ և շարժուն աւաղներէ յատակի մը վրայ կը կորսուէր:

Նաւաստիներն հոն կեցան, և լեցուցին տակաւները զորս սկսաւ թաւել մինչև ծովեզերքը:

Փիլիպ անոնց ըրածը նայեցաւ: Կը հիանար այն անձաւին կապուտադոյն ստուերին, զովութեանը, ջրվէժէ ջրվէժ սողոսկող ջրոյն անոյշ խոխոջին վրայ. կը զարմանար առջի բերան այնքան սաստիկ մութ և ցուրտ դահլիճով, մինչդեռ քանի մը վայրկեան ետք բարեխառնութիւնը քաղցր կը թուէր և շուքին մէջտեղտեղ թոյլութիւն հրաշքաւոր լոյս մը կ'երևէր: Ուստի, ձեռներն երկնցընելով և ժայռերուն երեսներուն զարնուելով սկսեր էր նաւաստիներուն հետևիլ առանց զանոնք տեսնելու. յետոյ տակաւ առ տակաւ ամեն կերպարանք, ամեն ձև դժագրուէր, լուսաւորուէր էր. և Փիլիպ յատակութեան մասին աւելի նախապատիւ կը սեպէր քարայրին լոյսը արեւին լոյսէն, որցերեկ ատեն կարի սաստիկ է այն կողմերը:

Սակայն իւր ընկերներուն ձայները հեռուն կորսուիլը կը լսէր: Հրացանի մէկ կամ երկու հարուած լսուեցաւ լեռը. յետոյ ձայնը մարեցաւ, և Փիլիպ առանձին մնաց:

Միւս կողմէն նաւաստիներն ալ իրենց զորձը կատարեր էին. այլ ևս չպիտի վերադառնային քարանձաւը:

Փիլիպ իւր գաղափարներուն յորձանքէն և այն հրապուրիչ առանձնութենէն թուլցաւ. կակուղ և թոյլ աւազին վրայ տարածուեցաւ, հոտաւէտ խոտերով ծածկուած ժայռերուն սուռա կոճակը և մտախոհութեան մէջ ինկաւ:

Այսպէս ժամեր անցան: Աշխարհը մոռցեր էր: Իւր քովը քարին վրայ սարսափ հրացանը կը հանդէր, և ուզածին պէս հանդիսաւ սրտկելու համար զրպանէն հաներ էր ասորձանակն-

ըր, որ բնաւ իրմէ չէր զատեր:

Բոլոր իւր անցեալն իրեն կը վերադառնար ծանր, հանդիսաւոր կերպով իբրև հոսում մը կամ իբրև կշտամբանք մը: Բոլոր իւր ասպագան խիստ՝ կը թուչէր կ'երթար այն վայրագ թուչուններուն պէս, որոց մարդ կը նայի երբեմն, սակայն երբեք չպաշիր:

Մինչդեռ Փիլիպ այսպէս կը մտախոհէր, անշուշտ իրմէ հարիւր քայլ հեռի ալ կը մտախոհէին, կը խնդային, կը ռաւային: Այն շարժումին տեղեկացեր էր անզգալի կերպով, և քանիցս թուէր էր իրեն լսել նաւակաց թիւրուն ձայնը, որ ծովեզերքը կը բերէին կամ նաւը կը վերադարձընէին անցորդները: ոմանք այն օրուան զուարճութենէն յափրացած, այլք կարի փափաքող ըստ կարգին իրենք ևս վայելելու:

Յանկարծ երկչոտ, երկմիտ սուուեր մը՝ լոյսին և քարայրին մէջտեղը՝ նոյն իսկ մուտքինմէջ կեցաւ. . . : Փիլիպ տեսաւ որ մէկը ձեռքերն յառաջ, գլուխը ծռած, կարկաչող ջրոյն կողմը կու դար: Այն անձն անգամ մը ժայռերուն ալ զարնուեցաւ՝ ոտքը խոտերուն վրայ սահելով:

Այն ատեն Փիլիպ ոտք ելաւ և դնայ օդնելու համար ձեռքը երկրնցոյց այն անձին որպէս զի ճամբան դտնէ: Առ մարդասիրութեան կատարած այն շարժման մէջ մասնները ճամբորդին ձեռքին պատահեցան մութին մէջ:

— Հոսկէ, ըսաւ քաղցրութեամբ. սյարոն, ջուրն հոս է:

Այն ձայնն առնելուն պէս, անձանթը անասարանօք դուրսը վեր առաւ և կը պատրաստուէր պատասխանելու, իւր դէմքը բաց ցոյց տալով քարայրին երկնագոյն կիսաստուերին մէջ:

Բայց Փիլիպ յանկարծ ատելութիւն յայտնող աղաղակ մ'արձան կ'ելով՝ ետ նետուեցաւ:

Անձանթն ալ սարսափ յայտնող աղաղակ մ'արձակեց և ընկրկեցաւ:

— Թիլպէ՛ր:

— Փիլի՛պ:

Այս երկու բառերը մի և նոյն ատեն պոյթեցան շատրեր:

կրեայ որոտման մը պէս :

Յետոյ ուրիշ բան չլուսեցաւ այլ աեսակ մը կուռոյ ձայնը : Փիլիպ Է երկու ձեռքովը իւր թշնամեոյն կոկորդը սեղմեր էր , և քարայրին խորը կը տանէր :

Թիլպէր թոյլ կու տար որ քաշէ տանի զինքը՝ առանց բերնէն խօսք մը հանելու : Քարանձախն ժայռերուն կը թնամ՝ այլ ևս չէր կրնար ընկրկիլ :

— Թշուառական , վի՛րջատէս ձեռքս ինկար . . . մանչեց Փիլիպ : Աստուած քեզ ձեռքս կու տայ . . . արդար է Աստուած :

Թիլպէր կասկապուտ եղեր էր և բնաւ շարժում մը չէր ընէր . թեկերը քովն ի վար ձգեց :

— Ո՛հ , վատ և չարադործ , ըսաւ Փիլիպ . վայրենի սնասուհին բնազդն անդամ չունի որ ինքզինքը կը պաշտպանէ :

Բայց Թիլպէր քաղցրութեամբ պատասխանեց .

— Պաշտպանե՛մ անձս : Կնչո՛ւ :

— Ճշմարիտ է , քաջգիտես որ իմ ձեռքս ես , քաջգիտես որ պատիժներէն ամենէն սոսկալիին արժանացար : Բուրբ ոճիւրներս ստուգուած են : Գու կին մը անարդութեան իջուցիր սմթթով , և զան սպաննեցիր անողորմաբար : Քեզի համար բան մը չէր կոյս մը պղծել , ուղեցիր մայր մ'ալ սպաննել :

Թիլպէր պատասխան չտուաւ : Փիլիպ որ անողալի կերպով իւր բարկութեան կրակէն կը բռնկէր , վերստին Թիլպէրի վրայ երկընցոյց ձեռքը կատաղաբար : Երիտասարդը բնաւ դէմ չգրաւ :

— Ուրեմն գու մարդ չե՛ս , ըսաւ Փիլիպ կատաղութեամբ վանցնելով , ուրեմն միայն երեւոյ՛ մարդու կը նմանի . . . ի՛նչ , մինչև անդամ գէմ չես գնե՛ր . . . : Բայց ահա քեզ կը խեղդեմ , դէմ դիր , պաշտպանէ զքեզ . . . վատ , վատ , մարդասպան . . .

Թիլպէր տեսաւ որ իւր թշնամեոյն պողպատի նման մատները կոկորդին մէջ կը փռուին , կանդնեցաւ , սնկուեցաւ , և առիւծի մը պէս հուժկու՝ ուսերուն մէկ շարժումովը Փիլիպը հեռուն նետեց , յետոյ թեկերը կտրծբին վրայ կատեց :

— Ահա կը տանէք որ , ըսաւ , եթէ ուզեմ ինքզինքս պաշտպանել՝ կրնամ . բայց ինչո՛ւ : Ահաւասիկ ձեր հրացանին կը վաղէք : Աւելի լաւ կը համարիմ մէկ հարուածով սպաննուիլ՝ քան թէ եղունդներով պատուուիլ և ամթալից հարուածներու ներքն ճղմուիլ :

Արդարև Փիլիպ հրացանն առեր էր , բայց այս խօսքին վրայ՝ վար դրաւ զայն :

— Ո՛չ , մումուաց :

Յետոյ , բարձր ձայնով .

— Ո՛ւր կ'երթաս , ինչպէս հոս եկար :

— Արեւիս նաւն էի :

— Ուրեմն կը պահուէ՛ր , ուրեմն զիս տեսե՛ր էիր :

— Ձէի գիտեր անդամ թէ գուք նաւն էք :

— Կը ասես :

— Ձեմ ստեր :

— Ի՛նչպէս կ'ըլլայ որ քեզ չտեսայ :

— Վասն զի միայն զիշերը կ'երևէի սենեկէս դուրս :

— Տեսար , կը պահուիս :

— Անշուշա :

— Ինէ՛ :

— Ոչ , կ'ըսեմ . պաշտօնով մ'Ամերիկա կ'երթամ , և պէտք չէ որ տեսնուիմ : Կաւապետն ինձ զատ տեղատուաւ . . . այս պատճառաւ :

— Կը պահուիս , կ'ըսեմ , աչքիս չերևելու համար . . . և մանաւանդ գողցած տղադ պահելու համար :

— Տղա՞ն , ըսաւ Թիլպէր :

— Այո՛ , գու գողցար և տարիր այն տղան որպէս զի օր մը զէնք ընես քեզի , որ և է շահ մը հանես անորմէ , թշուառաւիկան :

Թիլպէր դուրսը ցնցեց :

— Ես տղան առի , ըսաւ , որպէս զի ոչ ոք անոր սովբեցընէ իւր հայրն անարգել կամ ուրանալ :

Փիլիպ պահ մը շունչ առաւ :

— Եթէ ճշմարիտ ըլլար, ըսաւ, եթէ կարենայի քեզի հաւա-
րալ, մտքէս անցածին չափ ոճրապործ չէիր ըլլար. բայց դու
գողցար, ինչ գիտնամ սուտ չըսելդ :

— Գողցայ, ես գողցայ :

— Տղան գողցար :

— Իմ զաւակս է, իմն է՞ Պարոն, մարդ իրն եղած բանն
սունելով գողցած չըլլար :

— Մտիկ ըրէ, ըսաւ Փիլիպ բարկութենէն գողալով : Քիչ մը
առաջ մտքէս անցաւ քեզ սպաննել : Երգում ըրած էի, իրաւունք
ունէի քեզ սպաննելու :

Թիլպէր պատասխան չտուաւ :

— Հիմա Աստուած զիս կը լուսաւորէ : Աստուած քեզ իմ ճամ-
բուս վրայ ձեռք գողցիս ինձ ըսելու համար. «Արէմն անողուս
է. այն ատեն պէտք է վրէժ հանել» երբ մարդ Աստուծոյ երե-
սէն ինկած է . . . » Քեզ չպիտի սպաննեմ. միայն քու շինած
թշուառութեան շէնքդ պիտի քանդեմ : Այն տղան սպաղային
համար քու ապականդ է. հիմա այն տղան ինձ պիտի դարձնես :

— Բայց քովս չէ, ըսաւ Թիլպէր : Հնդեաստանօրեայ տղայ մը
ծովու վրայ չեն պտըտցններ :

— Անշուշտ հարկ եղաւ անոր սանտու մը գտնել, ինչո՞ւ սան-
տուն հետդ չըբերիր :

— Չեզի ըսի որ տղան հետս չառի :

— Ուրեմն Գաղղիա՞ թողուցիր : Ո՞ր կողմ՞ թողուցիր :

Թիլպէր լուռ մնաց :

— Պատասխան տուր, ո՞ւր սանտուի քովդ ըրիր զինքը, և ինչ
միջոցներով :

Թիլպէր լուռ կեցաւ :

— Ա՛հ, թշուառական, զիս կ'արհամարհես, ըսաւ Փիլիպ.
չէս վախնար որ բարկութիւնս կը գրդուի . . . : Պիտի ըսես
թէ քրոջս տղան ո՞ւր է, պիտի դարձնես ինձ այն տղան :

— Իմ տղաս իմն է, մըմջեց Թիլպէր :

— Չարագործ, ահաասիկ մեռնիլ կ'ուզես :

— Տղաս յանձնել չեմ ուզեր :

— Թիլպէր, մտիկ ըրէ, քաղցրութեամբ կը խօսիմ քեզի. Թիլ-
պէր, պիտի ջանամ անցեալը մոռնալ, սիտի ջանամ քեզի ներել.
Թիլպէր, դու կը հասկընաս վեհանախութիւնս, այնպէս չէ . . .
. . . Ար ներեմ քեզի : Որքան ամօթ և աղէտ որ թափեցիր մեր
տանը վրայ՝ կը ներեմ քեզի. մեծ զոհ մ'է այս . . . : Յանձնէ
ինձ այն տղան : Աւելին կ'ուզե՞ս . . . : Ա՛ուզես որ Անարէի
այնքան օրինաւոր ատելութեանը յաղթել ջանամ, կ'ուզե՞ս որ քե-
զի համար միջնորդեմ : Լա՛ւ ուրեմն . . . կ'ընեմ . . . զար-
ձուր ինձ այն տղան . . . : Խօսք մ'ալ ըսեմ . . . Անարէ իւր
զաւակը . . . քու զաւակդ խենդի պէս կը սիրէ. զղջումք անոր
սիրտը պիտի շարժէ, խօսք կու տամ, ես պարտաւորութիւն
կ'առնեմ վրաս. բայց դարձուր ինձ այն տղան, Թիլպէր, դար-
ձուր ինձ այն տղան :

Թիլպէր թեկը կուրծքին վրայ կապեց և ամենատխուր հրով
լի նայածք մը սեւեռեց Փիլիպի վրայ :

— Գուք ինձ չհատատցիք, ըսաւ, ես ալ ձեզի չեմ հաւատար.
չէ թէ պատուաւոր մարդ մը չըլլալնուդ համար, այլ վասն զի
մարդոց նախապաշարումներուն անգունը չափեցի : Այլ ևս դար-
ման, ներողութիւն կարելի չէ : Մենք ոխերիմ լինումքներ ենք
իրարու . . . : Գուք աւելի զօրաւոր էք, յաղթող եղէք . . . :
Ես ձեր զէնքը չեմ ուզեր. դուք ալ իմ զէնքս մի ուզէք . . . :

— Ուրեմն կը խոստովանիս թէ զէնք մ'է այն :

— Արհամարհանքի դեմ՝ այո՛. սպերախառութեան դեմ՝ այո՛.
նախասիրի դեմ՝ այո՛ :

— Անդամ'ալ, ըսաւ Փիլիպ բերանը փրփրած, կ'ուզե՞ս . . . :

— Ո՛չ :

— Զղուշայի՞ր :

— Ո՛չ :

— Չեմ ուզեր քեզ խողխողել. կ'ուզեմ որ Անարէի եղբայրը
սպաննելու բաղդն ունենաս : Ո՞ճիր մ'ալ աւելի . . . : Ա՛հ,
ա՛հ, փորձիչ բան մ'է այս : Առ այս ատրճանակը, ահա տրիշ մի

ալ. երկու քնիտ ալ երեք քայլ առնենք և քաշենք :

Եւ ատրճանակներէն մին ծիլլակերի ոտքը նետեց :

Երիտասարդն անշարժ մնաց :

— Մենամարտ, մ'ըստ, ահա ճիշդ ես ալ այդ կը մերժեմ :

— Ուրեմն աւելի լաւ կը համարիս որ քեզ սպաննեմ, գոչեց

Փիլիպ կառաղութենէն և յուսաստաութենէն յիմար դարձած :

— Աւելի լաւ կը համարիմ ձենէ սպաննուիլ :

— Մտածէ . . . : Գլուխս կը մոլորի :

— Մտածեցի :

— Ես իրաւունք ունիմ, Աստուած ինձ թողութիւն կու տայ :

— Գիտեմ . . . սպաննեցեք զիս :

— Վերջին անգամ մ'ալ, կ'ուզե՞ս մենամարտիլ :

— Ո՛չ :

— Չե՞ս ուզեր ինքզինքդ պաշտպանել :

— Ո՛չ :

— Լա՛ւ ուրեմն, մեռի՛ր օճրագործի մը պէս որմէ աշխարհ կը մաքրեմ, մեռի՛ր սրբապիղծի մը պէս, մեռի՛ր աւաղակի մը պէս, մեռի՛ր շան մը պէս :

Եւ Փիլիպ ատրճանակին հարուածը ծիլլակերի վրայ թող տուաւ գրեթէ բերան բերնի : Սա թևերն երկընցուց, նախ ետնը ծռեցաւ, յետոյ յառաջ, և երեսին վրայ ինկաւ առանց աղաղակ մը հանելու : Փիլիպ զգաց որ ստիկն ներքև աւաղը եզկ արխնով մը կը թըջի. գլուխը բոլորովին մոլորեցաւ և քարանձաւէն դուրս խոյացաւ :

Առջևը ծովեզերքն էր. նաւակ մը կ'ըսպասէր. մեկնելու ժամը ու թին բուտեր էր նաւէն, ժամը ու թը քանի մը վայրկեան անցեր էր :

— Ա՛հ, եկաք, պարոն, ըսին նաւաստիները . . . : Գուք վերջինն էք . . . : Ամենքն ալ նաւ վերադարձան : Ի՞նչ սպաննեցեք :

Փիլիպ այս խօսքը լսելով մարեցաւ : Այսպէս զինքը նաւը տարին, որ կը սպասատուէր ճամբայ ելնելու :

— Ամենքին ալ վերադարձան, ըստ նաւապետը :

— Ահաւասիկ վերջին անցորդը՝ զոր կը բերենք, պատասխանեցին նաւաստիները : Կ'երևի թէ տեղէ մ'ինկեր է, վասն զի մարեցաւ :

Նաւապետը վերջնական հրաման մը տուաւ, և նաւն արագօրէն մեկնեցաւ Ասօրեան կղզիներէն, ճիշդ այն վայրկեանին որ իրեն այնչափ հող պատճառող անձանօթ նաւը նաւահանգիստը կը մտնէր Ամերիկեան գրօշակով :

Արժնիսի նաւապետը նշան մը փոխանակեց այն նաւուն հետ և գէթ երևութապէս վտասահութիւն գտնելով, իւր ճամբան շարունակեց գէս 'Արևմուտք, և քիչ մ'ետք գիշերուան մութին մէջ կորսուեցաւ :

Միայն երկրորդ օրը նշմարեցին որ նաւէն անցորդ մը սպակաս էր :

ՎԵՐՉԱԲԱՆ

1774 մայիսի 9ին՝ երեկոցեան ժամը ութին՝ Վէրսայլ խիստ հետաքրքրաշարժ և կարևոր տեսարան մը կ'ընծայէր :

Ամռան առաջին օրէն Լուի Թե. Թագաւորը, սոսկալի հիւանդութենէ մը բռնուած՝ որուն ծանրութիւնը չէին համարձակեր խոստովանել առջի բերան, անկողնոյ կը ծառայէր և կ'ըսկէր աչքովը շուրջը փնտռել Ջշմարտութիւն կամ յոյս :

Պօրտէօ բժիշկը Թագաւորին վրայ ծանր ծաղկի հիւանդութիւն տեսեր էր, և Լա Մարգինիէն բժիշկը որ իւր պաշտօնակցին պէս այնպէս ըլլալը զիտէր, կը պնդէր որ Թագաւորին իմաց արուի, որպէս զի Թագաւորը հոգևորապէս և նիւթապէս տնօրէնութիւններ ընէ իւր հոգւոյն և տէրութեան փրկութեանը համար :

— Ամենաքրիստոնէայ Թագաւորը, կ'ըսէր, պէտք է վերջին օժոմն ընդունի :

Լա Մարգինիէն արքայորդւոյն կողմը, ընդդիմադիր կողմը կը կազմէր : Պօրտէօ կը պնդէր թէ հիւանդութիւնը ծանր ըլլալն անգամ իմաց արուած ատեն՝ Թագաւորը կը մեռնէր, և ինքը չէր կրնար արքայասպան մ'ըլլալ :

Պօրտէօ Տիւպարիի կողմը կը կազմէր :

Արդարև կրօնքը Թագաւորին սենեակը կանչելը՝ սիրուհին հոնկէ վտարել էր : Երբ Աստուած մէկ գունէն կը մտնէ՝ անշուշտ պէտք է որ սատանան ալ միւս գունէն դուրս ելնէ :

Արդ՝ բժշկաց ժողովին, ընտանեաց և կողմերուն ներքին անմիաբանութեանց բոլոր միջոցին՝ հիւանդութիւնը ուզածին պէս կը հաստատուէր այն ծերացած, մաշած, շուայտութենէ խանդարած մարմնոյն մէջ. և այնպէս զօրութիւն կ'ըստանար՝ որ ոչ գեղև կը գեղազիր կարող եղան հոնկէ դուրս հանել :

Հիւանդութեան սկզբնաւորութեանը՝ որ պատճառեցաւ Լուի Թե. ի մէկ անհաւատարմութենէն, անհաստատարմութիւն՝ որուն յօ

ժարութեամբ ձեռնառու եղաւ տիկին Տիւպարի, Թագաւորը տեսաւ որ իւր անկողնոյն շուրջն առին իւր երկու աղջիկները, սիրուհին և Թագաւորին աչքն եղող պաշտականները. տակաւին կը խնդային և իրարու կ'օգնէին :

Յանկարծ Վէրսայլի մէջ տեսնուեցաւ Գաղղիոյ տան՝ տիկին Լուիզի խիստ և աղէտաբեր դէմքը. Սէն-Տընիի խցիկը Թողւով եկեր էր որ ինքն ալ իւր հայրը միտնարէ և խնամք տանի անոր :

Ճակատադրի արձանին պէս դունատ և սկար ներս մտաւ. նէ այլ ևս աղջիկ մը չէր իւր հօրը համար, քոյր մը իւր քոյրերուն համար. հին առենի մարդարէ կիներուն կը նմանէր, որ չարեաց տխուր օրերուն մէջ կ'երթային. և շրջած Թագաւորներուն կը գոչէին. «Վայ, վայ, վայ» օրուան այն ժամուն հասաւ Վէրսայլ, որ Լուի տիկին Տիւպարիի ձեռները կը համբուրէր և անոնցմով իւր հիւանդ ճակատը ու հրատապ այտերը կը շոյէր :

Անոր երեւելուն ամեն բան խոյս տուաւ. քոյրերը դողալով մերձակայ սենեակն ապաստանեցան. տիկին Տիւպարի ծուկը ծուկ և իւր սենեակը վազեց. մենաշնորհ վայելող պաշտականները մինչև նախասենեակները քաշուեցան. միայն երկու բժիշկները մնացին կրակարանին ծայրը :

— Աղջիկս, մըմնջեց Թագաւորը ցաւէն և սենգէն դոցուած չաչերը բանալով :

— Աղջիկդ, այն, վեհափառ արքայ, ըսաւ իշխանուհին :

— Ար եկեր է՞ . . .

— Աստուծոյ կողմէն :

Թագաւորն ելաւ նստաւ թեթև ժպիտ մը ցոյց տալով :

— Վասն զի զԱստուած կը մտնաք, կրկնեց տիկին Լուիզ :

— Ե՞ս . . . .

— Միտքերնիդ ձգել կ'ուզեմ :

— Աղջիկս, մահուան այնչափ մօտեցած չեմ, կը յուսամ, որ խրատի պէտք ունենամ : Հիւանդութիւնս թեթև է. քիչ մը սրունքներս կը բռնուին, թեթև բարւոքում մ'ալ կայ :

— Ձեր հիւանդութիւնը, վեհափառ արքայ, ընդմիջեց իշխանուհին, այն հիւանդութիւններէն մին է՝ որ արքունի սովորութեանց համեմատ՝ տէրութեան բոլոր մեծ եկեղեցականները Ձեր վեհափառութեան անկողնոյն վերէը պէտք է հաւարէ : Երբ արքայալն ընտանեաց մէկ անգամը ծաղկի հիւանդութենէն

բանուի՝ պէտք է որ անմիջապէս եկեղեցւոյ խորհուրդներուն զիմէ :

— Տիկին . . . զօռնից թաղաւորը սաստիկ խռովելով և զուստտելով, ի՞նչ կ'ըսէք :

— Տիկին . . . ըսին բժիշկները ահաբեկ :

— Կ'ըսեմ թէ, շարայարեց իշխանուհին, Ձեր վեհափառութիւնը ծաղկէն բռնուած է :

Թաղաւորը աղաղակ մ'արձակեց :

— Բժիշկները այնպիսի բան չըսին, պատասխանեց :

— Ձեռն համարձակիր . . . ես Ձեր Աւեհափառութեան համար Գաղղիոյ թաղաւորութենէն ուրիշ թաղաւորութիւն մը կը տեսնեմ : Աստուծոյ մօտեցէք, վեհափառ արքայ, և ձեր անցեալ կեանքն աչքէ անցոյցէք :

— Ծաղկի, կը մըմնջէր Լուի Թե. մահաբեր հիւանդութիւն . . . Պօրտէօ . . . Լա Մարգիլիներ . . . իբրև է :

Երկու բժիշկները զլուսնին խոնարհեցին :

— Աւրեմ իմ բանս լընցած է, կրկնեց թաղաւորը տեղի վախ զգալով :

— Մարդ ամեն հիւանդութենէ կը բժշկուի, վեհափառ տէր, ըսաւ Պօրտէօ ինչն սկսելով խօսքը, մանաւանդ երբ մտքի հանդարտութիւնը կը պահէ :

— Աստուած մտքի հանդարտութիւն և մարմնոյ փրկութիւն կու տայ, պատասխանեց իշխանուհին :

— Տիկին, ըսաւ Պօրտէօ համարձակութեամբ՝ թէ և ցած ձայնով, թաղաւորը կ'ըսպաննէք :

Իշխանուհին պատասխան անգամ չտուաւ : Հիւանդին մօտեցաւ, և անոր ձեռքը բռնելով զոր համբոյրներով ծածկեց,

— Բաժնուեցէք անցեալէն, վեհափառ Արքայ, ըսաւ, և դուք օրինակ տուէք ձեր ժողովուրդին : Աչք ձեզի խնայ կու տար . . . յախտեան պիտի կարսուէիք : Խոստացէք իբրև քրիստոնեայ ապրիլ՝ եթէ ողջ մնաք, մեռէք իբրև քրիստոնեայ եթէ Աստուած ձեզ իրեն կը կռչէ :

Այս խօսքն աւարտեց թաղաւորին ձեռքը նորէն պագնելով, և ծանրաբայլ նախասնեակներուն ճամբան բռնեց : Հոն իւր երկայն քողն երեսն ի վար ձգեց, սանգոխէն իջաւ և կառքն հեծաւ, իւր հուռէն հոն թողլով այնպիսի ապշուածիւն մը և սոսկում մը որուն վրայ ոչինչ կրնայ զաւափար մը տալ :

Թաղաւորը բժիշկներուն շատ հարցումներ ընելով միայն քիչ մը հանդարտեցաւ . . . բայց խելքը միտքը միշտ նոյն բանն վրայ էր :

— Ձեմ ուզեր որ, ըսաւ, Շարօրու գրաւուհին հետ Մէջի տեսարանները կրկնուին, թող տիկին տ'եկիկընը բերել տան և աղաչեն որ տիկին Տիւպարին Ռէյլ տանի :

Այս հրամանը պայծառը եղաւ : Պօրտէօ ուզեց քանի մը խօսք ընել, թաղաւորը չթողուց : Կաւ, Պօրտէօ կը տեսներ որ իւր պաշտօնակիցը պատրաստ էր ամեն բան արքայորդւոյն պատմելու, Պօրտէօ թաղաւորին հիւանդութեան վախճանը զիտէր, ուստի գէմ չգրաւ, և թաղաւորին սենեկէն ելնելով՝ դնայ տիկին Տիւպարիի խնայ տալ իրեն հասնող հարուածը :

Ամուսնին վախնալով այն դէշ և նախատալից կերպէն որ արդէն ամեն երեսի վրայ կը տեսնուէր, փութաց աներեւոյթ ըլլալ : Ժամէ մը Աւերսայէն դուրս ելաւ, և տ'եկիկըն գրաւուհին հաւատարիմու երախտագետ բարեկամուհի՝ Ռէյլ գրեակը տարաւ զինքը, որ մեծ Ռիչլիթօն ժառանգեր էր : Պօրտէօ ևս թաղաւորին սենեկին դուռը բոլոր արքայազուն ընտանեայ պոչեց՝ պատրուակելով թէ ակտը տարափոխիկ է : Լուի Թե.ի այն սենեակն այնուհետեւ պատու պատած էր . . . այլ ևս հոն միայն կրօնքն ու մահը պիտի մտնէր : Թաղաւորը նոյն օրն իսկ եկեղեցւոյ խորհուրդներն ընդունեց, և այս լուրը տարածեցաւ Բարիզի մէջ, ուր արդէն սիրուհոյն աչքէ ինչալը բերնէ բերան կրկնուած եղելութիւն մ'էր :

Բոլոր պալատականները զացին արքայորդւոյն՝ որ իւր դուռը գոցեց և ոչ զօր ընդունեց :

Բայց երկրորդ օրը թաղաւորը քիչ մը աղէկ էր, և տ'եկիկըն գուքն ուղարկեր էր որ իւր բարեկները տիկին Տիւպարիի տանէր :

Այն երկրորդ օրը 1774 մայիս 9ի օրն էր :

Պալատականները արքայորդւոյն բնակարանը թողուցին և այնպէս խուռն բազմութեամբ հասան Ռէյլ՝ ուր կը բնակէր սիրուհին՝ որ Պ. սը Շուաղէօի Շանգրլու արտորուէին ի վեր կառքերու այնպիսի շարք մը տեսնուած էր :

Գործերն այս տեղերն էին : Թաղաւորը ողջ պիտի մնայ, և տիկին Տիւպարի միշտ թաղաւոր է :

Թաղաւորը պիտի մնանի, և տիկին Տիւպարի ուրիշ բան չէ :

այլ գորշելի և անառակ պարտականութիւն մը :

Այսպէս 1774 տարւան մայիսի 9ին երկու կողման ժամը ութին այսպիսի հետաքրքրաշարժ և կարեւոր տեսարան մը կ'ընծայէր զինուոյ հրապարակին վրայ : Պաշտօնին առջև վանդակապատնեւներն առջև քանի խումբեր կազմուեցին , քանի մը բարեփրոս և շանտէր խումբեր չոր ստանալու համար :

Աէրոսայի կամ Բարիշի քաղաքաւորներէն էինք անոնք , որ յետին աստիճանի քաղաքաւորութեամբ թաղաւորին վրայ չոր կը խնդրէին պահանջներ մարդոցմէն որոնք պատուոյ գահի վրէ լին կը շրջէին ձեռքերնին ետն կապած :

Տակաւ առ տակաւ այն խումբերը ցրուեցան . Բարիշի մարդիկը ուղեկառքերը մտան և խաղաղութեամբ իրենց առնեցը վերադարձան . Աէրոսայի մարդիկն ալ ապահով ըլլալով որ ամենէն առաջ իրենք չոր պիտի առնեն նոյնպէս իրենց առնեցը մտան :

Այլ ևս քաղաքին մէջ որիշ բան չտեսնուեցաւ այլ միայն պահակապատնեւները որ սովորականէն քիչ մ'աւելի թիւ կը կատարէին իրենց պարտաւորութիւնը , և այն վիճակարի աշխարհը որ Աէրոսայի պաշտակ կը կոչուի տակաւ առ տակաւ պիշերուան և լուծեան մէջ թաղուեցաւ ինչպէս զինքը պարտականող իրմէ քիչ մ'աւելի մեծ աշխարհը :

Պաշտօնի գէմը եղբորը ծառեր տնկած փողոցին անկիւնը քարէ նստարանի մը վրայ շաղանակներնորոն թանձրախիտ տերեւներուն ներքև տարեց մարդ մը նստած էր այն իրիկունը , երեսը զգեակին դարձուցած , իր գաղաղանք յենարան ըրած իր ձեռներուն որոնք ևս յենարան եղեր էին ըստ կարգի անոր խորհող և բանաստեղծային դիտան : Տկար և Հրանդուա ձեր մ'էր , բայց աչքը տակաւին բոց մը կ'արձակէր , միշտ զիս միտքն աչքէն աւելի բոցավառ կը փայլէր :

Իւր զննութեան , իր հաստատանոց մէջ թաղուեց էր՝ շտեմնելով հրապարակին ծայրն ուրիշ անձ մը որ հետաքրքրութեամբ վանդակապատնեւներէն նայելէն , պահանջներուն հարցումներ ընելէն ետք անկիւնական դժով բացակայութեն անցնելով շտապ նստարանին կու դարձն հոն հանդիշտ մտքով :

Այն անձն երկուստարդ մ'էր զից սյուերով , ճնշուած ձակատով , արծուանցի քիթով , հեղանակն ժպտով : Բարէ նստարանին հարցած միջոցին կը խնդար , թէ և առանձին էր . այս խնդումն

արձագանք մ'էր մարէն անցած դաղանի դաղափարի մը :

Նստարանին երեք քոյլ մնացած ձերը նշմարեց , մէկի քաշուեցաւ և շանայ որ զայն ճանչնայ շեղակի նայելով . միայն կը վախար որ իր նայուածքը չգուշակուի :

— Պարոնը զո՞վ ծագ կ'առնէ , ըստ յանկարծական շարժումով մը մտնեալով :

- Ծերը զլուսը վեր առաւ :
- Է՛հ , դո՛չեց երիտասարդը , մեծանուն վարպետ է :
- Եւ դուք իմ գեղահաս բժիշկու եք , ըստ ձերը :
- Կը ներէ՞ք որ ձեր քովը նստիմ :
- Յօժարակամ , պարոն :
- Եւ ձերը տեղ բացաւ նորեկին :
- Կ'երեկ թէ թաղաւորն աղէկ է , ըստ երիտասարդը . ուրխութիւն կայ :

Եւ նորէն քրքիջ մ'արձակեց :
Ծերը պատասխան չտուաւ :
— Բոլոր օրը , շարքայրեց երիտասարդը , կատքերը Բարիշի Ռեյլ և Ռեյլէն Աէրոսայ թաղուեցան . . . : Տիւտարի կողմ ստահին թաղաւորին հետ պիտի ամուսնանայ թաղաւորը աղէկնալուն պէս :

Եւ իր պարբերութիւնն աւելի բարձրագոյն քրքիջով մ'աւարտեց :
Ծերն այս անգամ ալ պատասխան չտուաւ :

— Ներեցէք ինձ եթէ այսպէս կը խնայմ , շարքայրեց երիտասարդը զրդուած շիշերու շարժումով մը . պատճառն այն է որ բարի Պաղլիպցի մը՝ ինչպէս որ կը տեսնէք՝ իր թաղաւորը կը սիրէ , և իմ թաղաւորս աղէկ է :

— Ելդպէս մի ծիծաղիք այդ նիւթին վրայ , պարոն , ըստ ձերը մեղմովին . միշտ աղէտ մ'է մէկու մը համար մարդու մը մահը , շատ անգամ մեծ աղէտ մ'է ամենուն համար թաղաւորի մը մահը :

— Նոյն խի Լուի Ժ.Ն.ի մահը , ընդմիջեց երիտասարդը հեղանութեամբ : Ա՛հ , սիրելի վարպետ , դուք , այնքան մեծ փիլիսոփայ մը , այսպիսի խնդիր մը կը պաշտպանէք . . . : Ա՛հ , ես գիտեմ ձեր , ձեր վճիռներուն գորութիւնն ու ճարտարութիւնը գիտեմ , սակայն ասոր համար չեմ համոզուիր . . . :

Ծերը զլուխն օրեց :

— Ասիէ զատ, յարեց երիտասարդը, ինչո՞ւ համար թաղաւորին մահուանը վրայ մտածել: Ո՞վ է ըսողը: Թաղաւորը ծաղկախոտէն բունուեր է, ամենքս ալ գիտենք թէ ինչ է ծաղկախոտը. իւր քովն ունի Պօրտէօն և Լա Մարգիթիէրը որ ճարտար մարդիկ են . . . : Ես դրաւ կրգնեմ որ ամենասիրելի Լուին պիտի ազատի, սիրելի վարպետս. միայն թէ այս անգամ Գաղղիայի ժողովուրդը եկեղեցիները չլեցուիր ինն օր աղօթելու համար՝ ինչպէս որ առաջին հիւանդութեանն ատեն ըրաւ . . . : Իս մտիկ ըրէք, ամեն բան կը մաշի:

— Լուս, ըսաւ ծերը սարսուելով, լո՛ւս, վասն զի ձեզի կ'ըսեմ թէ դուք կը խօսիք այն մարդուն համար՝ որուն վրայ Աստուած իւր մատը կ'երկընդընէ այս վայրկեանն . . . :

Երիտասարդն այս տարօրինակ լեզուին վրայ զարմացած՝ իւր խօսակցին նայեցաւ, որուն աչքը գրեկին երեսէն չէր զատուեր:

— Ռ-րեմն աւելի գրական լուրեր ունիք, հարցուց:

— Նայեցէք, ըսաւ ծերը սլալատին սլատուհաններէն մին ցոյց տալով մատովը:

— Լուսաւորուած սլատուհան մը . . . : Ա՛յն է ըսածնիդ:

— Այո՛ . . . բայց ինչպէս լուսաւորուած:

— Փոքրիկ լաստերի մը մէջ գրուած ճրագով մը:

— Ճիշդ:

— Ետքը:

— Ետքը, երիտասարդ, գիտե՛ս թէ այն ճրագին բոցն ինչ կը ներկայացընէ:

— Ո՛չ, պարոն:

— Թագաւորին կեանքը կը ներկայացընէ:

Երիտասարդն աչքերն աւելի տնկելով ծերին նայեցաւ դողցես ստուգելու համար թէ խելքը վրան է:

— Բարեկամներէս մին՝ Պ. աը Ժիւսիէօ, շարայարեց ծերը, այն ճրագը հոն գրած է՝ որ պիտի վառի որչափ որ թագաւորը ողջ է:

— Ռ-րեմն նշան մ'է այն:

— Նշան մ'է, զոր Լուի Ժե.ի յաջորդը փափաքանօք կը գիտէ հոն վարը վարագուրի մը ետեւէն: Այն նշանը որ փառասէրներուն կ'իմացընէ թէ ե՛րբ պիտի սկսի իրենց թագաւորութիւնը, ինչի պէս խեղճ փիլիսոփայի մ'ալ կ'իմացընէ այն վայրկեանը՝ յո՞

րում Աստուած դարի մը և կեանքի մը վրայ պիտի փչէ: Երիտասարդն սարսուեցաւ ըստ կարգի և իւր խօսակցին մօտեցաւ նստարանին վրայ:

— Ո՛հ, ըսաւ ծերը, լաւ նայեցէք այս դիշերը. տեսէք ս'ըբան ամպ և մրբիկ կը պարունակէ . . . : Անոր յաջորդող արշաւըրն անշուշտ պիտի տեսնեմ, վասն զի վաղուան օրը չտեսնելու չափ ծեր չեմ: Բայց թերևս թագաւորութիւն մը պիտի սկսի՝ զոր դուք մինչև վերջը պիտի տեսնէք և որ կը պարունակէ իւր մէջ այս դիշերուան պէս . . . զաղանիքներ զոր ես չպիտի տեսնեմ . . . : Ռոտի ինչի համար անկարեւոր չէ այն գողգոջուան ճրային հարը՝ որուն մեկնութիւնը ձեզի հիմա տուի:

— Ճշմարիտ է, միմնջեց երիտասարդը, ճշմարիտ է, իմ վարպետս:

— Լուի Ժ.Վ. շարայարեց ծերը, եօթնանասուներեք տարի թագաւորեց. ս'ըջափ պիտի թագաւորէ Լուի Ժե.

— Ա՛հ, գոչեց երիտասարդը մատովը ցոյց տալով սլատուհանը որ մթութեան մէջ թաղուեր էր իսկոյն:

— Թագաւորը մեռաւ, ըսաւ ծերը կերպ մը ստուկամով:

Իւ երկուքն ալ լուսնին սլահեցին քանի մը վայրկեան:

Յանկարծ ութ ձիերէ լծեալ կառք մը պոպոտին բակէն սրարշաւ մեկնեցաւ: Երկու հեծեալ կառքին առջեւն կ'երթային ձեռքերնին մէյմէկ ջահ բռնած: Կառքին մէջ կային արքայորդին, Մարի—Անդուանէդ և աիկին Եղիսարեթ թագաւորին քոյրը: Ջահերը աղէտալի լոյս մը կը տփռէին անոնց գունաս գէմքերուն վրայ: Կառքը նստարանէն տասն քայլ հեռի՝ երկու մարդոցը մօտէն անցաւ:

— Կեցցէ՛ Լուի Ժ.Չ. թագաւորը, կեցցէ՛ թագուհին, գոչեց երիտասարդը սուր ձայնով մը, այնպէս որ կարծես թէ նախատել կ'ուզէր այն նոր վեհափառութիւնը՝ փոխանակ ողջունելու:

Արքայորդին բարեկեց. թագուհին իւր ախոր և խիտ գէմքը ցոյց տուաւ: Կառքն աներկոյթ եղաւ:

— Սիրելիք իմ պարոն Ռոուօ, ըսաւ այն ատեն երիտասարդը, ահա աիկին Տիւպարի այրի մնաց:

— Վաղը կ'աքսորուի, ըսաւ ծերը: Մնաք բարեաւ, պարոն Մարա:

ՎԵՐՁ ՌԵԹԵՐՈՐԴ ԵՒ ՎԵՐՁԻՆ ՀԱՏԱՐՈՅ

ՅԼՆԿ ԳԼԽՈՑ

ճԽԱ. Եղբայր և քոյր	Երև.	3
ճԽԲ. Սխալանք		12
ճԽԳ. Հարցափորձ		19
ճԽԴ. Խորհրդակցութիւն		27
ճԽԵ. Թիլլայէրի խիճը		37
ճԽԶ. Երկու վիշա		46
ճԽԷ. Գրիանոսի ճամբան		58
ճԽԸ. Յայտնութիւն		65
ճԽԹ. Տօբթէօու Լուիի փարրիկ պարտէզը		75
ճԾ. Հայր և սրգի		82
ճԾԱ. Արժանաւոր թէ անարժան գործ մ'էր		95
ճԾԲ. Թիլլայէրի զխառորութիւնները		114
ճԾԳ. Ուր Թիլլայէր կրտսենէ թէ աւելի զի բին է ոճիր մը գործելը քան նախապաշարում մը յաղթելը		121
ճԾԴ. Որոշում		129
ճԾԵ. Գեկտեմբերի 13ին		135
ճԾԶ. Վերջին ունկնդրութիւն		142
ճԾԷ. Անհայր զաւակ		152
ճԾԸ. Առեւանգ		158
ճԾԹ. Արամոն զիւղը		165
ճԿ. Բիզուի ընտանիքը		171
ճԿԱ. Չու		178
ճԿԲ. Թիլլայէրի հուսկողջոյնը		184
ճԿԳ. Նաւուն մէջ		192
ճԿԴ. Ասորեան կղզիք		198
Վերջարան		208

Երև.	Տող	Սիււ	Ուղիղ
91	8	կառավանս	կառավանքան
99	23	—	—
167	16	տեսնուէր	տեսնուէին
174	28	լուր	լուռ
177	8	շեմին	շեմին
182	11	մեծամեծ գրագիր	մեծամեծ գրագիր
186		Մեծամեծ գրագիր	Մեծամեծ գրագիր

« Ազգային գրադարան

NL0315353

